

Suomen Historiallinen Seura

Finska Historiska Samfundet

Societas Historica Finlandiae

HISTORIALLINEN ARKISTO 109

Historiallinen Arkisto 109

ISSN 0073-2540
ISBN 951-710-069-8
Tammer-Paino Oy, Tampere 1997

Sisällys

Anssi Halmesvirta

Riivioistä ritareiksi.

Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioaatteen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910–1924 7

Jarmo Oikarinen

Suezin kriisi ja dekolonisaatio.

Muutos ja jatkuvuus kansainvälisen järjestelmän murroksessa 1945–1956 61

Jyrki Paaskoski

Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys.

Nuorsuomalaisen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipolitiikan synty 91

Timo Salminen

Riihimäen – Pietarin rautatiesairaalat vuonna 1868.

Rautatiejohtokunnan päätöksenteko ja kenttätodellisuus 145

Vesa Vares

Englanti ja Kekkonen 1953–1954.

Nousseista valtiomiesodotuksista takaisin kriittisyyteen 183

RIIVIÖISTÄ RITAREIKSI

Vernerin Louhivuori, suomalaisen
partioaatteen synty ja
nuorkirkollinen
luonteenmuokkausideologia
1910–1924

Anssi Halmesvirta

7

Elämä on vakava toimi.

Vernerin Louhivuori (1919)

Nuori Voima -lehden tilausilmoituksen (vuodelle 1918) kannessa on valokuva isää ja poikaa esittävästä tuntemattoman taiteilijan maalauksesta (kuva 1). Isä istuu taustalla, varjossa pöydän takana, poika seisoo valossa etualalla sonnustautumassa partioasuun; par'aikaa hän vyöttää itseään. Toimitus on lisännyt kuvan alle tekstin "Olisinpa vielä poika..." – huokaus isän suusta. Hänen asentonsa on hieman lysähtänyt, hänen sanomalehtensä on pudonnut lattialle, samoin pojan koulukirja. Kirjatieto on saanut jäädä syrjään tärkeämpien harrastusten odottaessa. Isän ilme on luopuneen vanhemman, hän katsoo poikaansa oman voimattomuutensa tuntien, menetettyä nuoruutta haikaillen. Pojan dynaaminen olemus on sitä vastoin itsetietoisien varma ja ulospäin, partiointiin suuntautunut. Hänen itsekasvatuksensa ja luonteenmuokkauksensa on meneillään.

I

Suomessa partiolaisuuden ja erityisesti partioaatteen historia on jäänyt varsinaisten poliittisten nuorisjärjestöjen toiminnan ja aateperinnön tutkimuksen varjoon. Partiolaiset ovat tosin itse tutkielmissaan ja historiikeissaan selvittäneet sekä liikkeensä syntyvaiheita, sen jakautumista (v. 1919) suomalaiseen, ruotsinkieliseen (kuva 2) ja ns. vapaaseen partioryhmään että sen myöhempiä järjestömuotoja, mutta aatehistorian vaatimukset täyttävää kontekstuaalis-kriittistä analyysia partioaatteesta ei toistaiseksi ole olemassa. Marko Paavilaisen ja Jukka Relanderin katsauksia lukuunottamatta tutkielmat partioaatteesta kertovat enemmän partioliikkeen englantilaisen perustajan, R. S. S. Baden-Powellin (1857–1941) imperialistisesta partioideologiasta kuin rovasti Vernerin Louhivuoren (1886–1980), suomalaisen partioinnin pitkäaikaisen johtohahmon partioihanteista.¹ Koska 'BP'-myytin purka-

¹ Ks. Paavilainen, Marko, "Partioaate ristiriitojen Helsingissä". Pojat partiossa. Pääkaupunkiseudun partio toiminnan historia. Toim. Heikki Hakala. Pieksämäki 1994; Relander, Jukka, "Äidinkullat partiossa". Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Toim. Jorma Sipilä ja Arto Tiihonen. Tampere 1994. Partiolaisuudesta

minen on Englannissa ja Yhdysvalloissa täydessä käynnissä, on meidänkin korkea aika tarkastella suomalaisen partioideologian käsitteellistä muotoutumista ja aatteellista vakiintumista nimenomaan "Suomen BP":n, partiokentän tunnustaman "keulahahmon"², Louhivuoren omista kirjoituksista. Hänhän oli sentään ainoa suomalainen partiojohtaja, jonka ideoitten voi väittää muodostaneen partioaatteessa ideologisesti ehjän kokonaisuuden, olivat ne sitten kuinka "teoreettisesti yli-ihanteellisia"³ tahansa.

Louhivuori esitti Baden-Powellin ajatuksista – niinkuin itse henkilstäkin – pääasiassa yleisluontoisen kunnioittavia huomautuksia eikä ole osoitettavissa, että 'BP' olisi ollut Louhivuorelle merkittävä aatteellinen oppi-isä, vaan pikemminkin toiminnallisen herätteen antaja. Tätä tukee myös se, että vaikka ensimmäinen suomalainen partiolaki olikin sovitus englantilaisesta, Louhivuoren partioihanne oli kristillisen suomalais-kansallinen. Näistä syistä brittiläisen partioliikkeen perustajan teokset ja niiden suomennokset jäävät tässä Louhivuoren aatteellisen sanoman analyysissä sivummalle eikä Louhivuoren ja Baden-Powellin ideologioitten perusteiden vertailua niiden kulttuurisen kontekstisidonnaisuuden vuoksi viedä kovin pitkälle. Dialogia käydään pääasiassa niiden Louhivuoren tekstien kanssa, jotka ilmestyivät partio-toiminnan laillistamisen jälkeen, liikkeen ideologisen kiinteytymisen ja organisatorisen eriytymisen vuosina (1917–1924). Vertailun vuoksi artikkelin lopussa on lyhyt analyysi partioideologian tilasta 1920-luvun lopulla.

---

nuorisotyön osana, ks. Nieminen, Juha, Nuorisossa tulevaisuus. Suomalaisen nuorisotyön historia. Jyväskylä 1995, 117–126. Partiohistoriikeista mainittakoon vain Vesikansa, Osmo (toim.), Suomen partioliike 1910–1960. Porvoo 1960; Tolin, Veikko, 80 vuotta partiointia. Jyväskylä 1987. Vrt. Tierala, Hannele, Kansallisuus ja kansainvälisyys Suomen partioliikkeen ideologiassa ennen talvisotaa. Partiomuseon julk. A/7. Turku 1984, jossa viitataan usein Baden-Powelliiin, mutta Louhivuori mainitaan vain muutaman kerran.

2 Tolin, Veikko, "Suuret miehet – yksi tie". HNMKY:n kuukausilehti 3/1990, 3; Paavilainen 1994, 97.

3 Vesikansa 1960, 2; Holopainen, Aija, 'Suomalaisen partioliikkeen järjestäytyminen'. Pro gradu-työ, Joensuun yliopiston historian laitos, 1982, 22. BP-tutkimuksesta Warren, Allen, "Citizens of the Empire. Baden-Powell, Scouts and Guides and an Imperial Ideal, 1900–1940". Imperialism and Popular Culture. Ed. John M. Mackenzie. Manchester 1986; Rosenthal, Michael, The Character Factory: Baden-Powell and the Origin of the Boy Scout Movement. New York 1986; Jeal, Tim, The Boy-Man, The Life of Lord Baden-Powell. New York 1990.

II

Paltamon kappalainen Louhivuori kutsuttiin toukokuussa 1910 HNMKY:n (per. 1889) poikatyöstä vastaavaksi apulaissihteeriksi. Siellä hän pani jo saman vuoden syksyllä alulle partiotoiminnan taroituksenaan antaa J. H. Tunkelon vuonna 1897 käynnistämälle ja I. Kuusen, K. Hartevan ja S. Karpion jatkamalle kituliaalle poikatyölle uutta puhtia. Uusi toimintamuoto vakiintui jo seuraavan vuoden mitaan. Näin Suomessakin, kuten partioliikkeen emämaassa Englannissa, partiotoiminta virisi erityisesti nuorkirkollisissa piireissä, vaikka samoihin aikoihin syntyikin toisia, vapaamuotoisia partiorhymiä maamme eri puolille mm. Maarianhaminaan, Turkuun, Vaasaan, Loviisaan, Hankoon, Viipuriin ja Jyväskylään.⁴ Vuosina 1910–1911 myös monet lentokirjaset ja lehtijutut tekivät partioliikettä nopeasti eri näkökulmistatunnetuksi ja sen kasvatuksellisesta merkityksestä alettiin keskustella akateemisestikin. Ns. porvarillisella puolella vastaanoton äänensävyt vaihtelivat sosiaalidarwinistisesta innostuksesta maltillisempaan hyväksyntään.⁵

Partiolaisuus hyväksyttiin niin edistyksellisten kuin vanhoillistenkin keskuudessa Suomessa samalla perusteella kuin Englannissa: se lupasi

4 Louhivuori, Verner *'Pappistyön alkuajat'* (kopio muistelmista). Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitoksen kokoelmat, 11; Louhivuori, Verner, *Neljännesvuosisata nuorisotyötä. NMKY-liikkeen vaiheet Suomessa 1889–1914*. Helsinki 1915, 119–121; Louhivuori, Verner, *HNMKY:n kuukausilehti 7-8/1977*; Kuujo, Erkki, 90 vuotta NMKY:työtä. Saarijärvi 1979, 27–29, 46–47. Vrt. Hendrick, Harry, *Images of Youth*. Oxford 1990, 158. Antti Niilo Verner Louhivuoren ura: s. Kuopion maalaiskunnassa 31.5. 1886 Suovun sahanhoitaja Mikael ja Anna (os. Savolainen) Lohtanderin perheeseen. Kävi koulua Mikkeliissä. Liittyi HNMKY:n toimintaan ylioppilasvuosina, siirtyi valmistuttuaan papiksi ensin Sortavalaan 1908 ja sitten Valtimolle 1909. Tuli HNMKY:n apulaissihteeriksi 1910 ja vuonna 1914 pääsihteeriksi. Tässä toimessa Louhivuori pysyi vuoteen 1920 Velkuan kirkkoheraksituloon asti. Toimi kesäkuusta 1922 vuoteen 1943 *Kotimaan* toimitussihteerinä. V. 1932–57 Helsingin seurakuntien huoltokeskuksen diakoniajohtajana. SPL:n presidentti 1917–1919, ylijohtaja 1920–57, SPPJ:n ylijohtaja 1941–57. Eläkkeellä mm. partioveteraanien Pyhän Yrjänän killan puheenjohtaja. Ulkomaanmatkat: 2 kk merimiespappina Liverpoolissa 1911, opintomatalla Yhdysvalloissa 22.4.–30.6. 1913.

5 Englantilaista valtiojärjestystä ihaillut Rudolf Holsti kirjoitti partioliikkeen olevan mukana "takaamassa Suomenkin kansan säilymisen suuressa olemassaolontaistelussa". Ks. "Boy-Scouts". Pyrkijä 1911, 123–24. Vrt. Boldt, Alexander, Muutamia mielenkiintoa herättäviä kehityspyrintöjä ulkomaila ja Toimen Poikain liike Suomessa. Helsinki 1910; Virkkunen, Paavo, "Boy-Scout -liike". Aika 1911; (Pihkala, Lauri), "Sissipojat". Suomen Urheilulehti 1910; Kasvatustopillisen Yhdistyksen Aikakauskirja 1909.

Obs! Scouter! Fyrens Scout-nummer

säljes äfven hos Eder hofleverantör.
 herr Julius Lönnberg, Helsingfors.
 ALEXANDERSGATAN N:o 48

Fyrens scout-parad.

Scout-generalerna Laxell och Fernberg med sina »ridldargossar».

General Stenius med »unga fribyggare» och »solgossar».

General Weissenberg med de kristliga.

Socialist scouterna — som komma skola.

Grand Hôtel Pennia

Stora festalen och Vintersvaddården ytterligare förökade. - Utmärkt fransk kök. - Hotellets vinkällare innehåller idel originaltappningar af hög kvalitet till oerhvarligt billiga priser. - Beställningar för ande till 50 personer emottagas. - Gratis musik vid större privatfestsällningar.

Obs! KaffeKonsorter fortfarande hvar fredag! - Steinbergs Kapell!

Kuva 2. Eri partiojärjestöjen puvuissa saatettiin nähdä huvittavia ideologisia vivahde-eroja.
 Lähde: Fyren (1911).

pelastaa kaupunkilaispojat katujen ja kujien demoralisoivalta ja degeneroivalta elämältä. Sivistysporvariston järki ja uudistusmielisen papiston 'omatunto' ymmärsivät alempien sosiaaliluokkien nuorison huutavan toiminnan tarpeen, mikä näytti ohjaamattomana suuntautuvan vääriin, siveettömiksi käsitettyihin kohteisiin. Kansalaisuuteen kasvamisen perusedellytykset olivat uhattuina, kun moderni, teollinen kulttuuri uhkasi hajottaa kristillisen yhteisöelämän perustan, perheen, jättäen nuorison tuuliajolle. Alaikäisille, juuri koulunsa lopettaneille, mutta lastensuojelun ulottumattomissa kulkeville työläisnuorille kun ei ollut tarjolla juuri muuta 'kunnollista' työtä kuin väliaikaista lehtien myyntiä, kengänkiillotusta, asiointia ja muuta sellaista. Monet uhkasivat ajautua toimeettomiksi katupojiksi tai jenginuoriksi ja sitä tietä rikoksen poluille. Louhivuori oli pannut työssään merkille, että koti oli monelle porvarisnuorellekin vain yömaja ja ruokapaikka. Kun koulukin muistutti enemmän tehdasta kuin oppilaitosta, "oikeaa elämää" ei hänen mielestään opittu enää missään. Työlle, yhdistysriennoille ja huvituksille aikansa uhraavia työläis- ja porvarisvanhempia hän piti kyvyttöminä estämään lastensa ajautumista paheisiin, siveettömyyteen ja rikollisuuteen.⁶

Louhivuori luovasiikin HNMKY:n, jonka ohjelmaan kuului NMKY-aatteen kansainvälisen johtohahmon, yhdysvaltalaisen John R. Mottin muotoilemien periaatteiden⁷ ja allianssikristillisyyden hengen mukaisesti erityisesti 'hengellisesti vaivaisiksi' jääneiden nuorten siveys- ja kansalaiskasvatus, ottamaan osavastuun pääkaupunkilaisnuorten kansalaiskasvatuksesta. Vanhempi papisto aluksi vastusti partiotoiminnan liittämistä osaksi seurakuntatyötä, sillä heidän mielestään riitti, kun nuoret saivat eri sukupolville yhteisissä hartaustilaisuuksissa kuulla Jumalan sanaa, mutta Louhivuori ei antanut periksi, koska oli vakuutunut siitä, että nuoret kaipasivat myös aivan "omaa elämää".⁸ Parti-

6 (Louhivuori, Verner), HNMKY:n vk 1915. HNMKYA [=HNMKY:n arkisto].

7 Mott vieraili vuosina 1899 ja 1909 Suomessa ja hänen tekstejään (esim. Jeesus Kristus todellisuus, Helsinki 1918) levitettiin käännöksinä kristillisen ylioppilasliiton toimesta HNMKY:ssäkin, mutta suoranaista näyttöä hänen annistaan sen *partioaatteeseen* ei ole löytynyt. Vrt. Lauha, Aila, Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen. SKHS:n toim. 150. Helsinki 1990, 39, 60, 63, 65, 106, 143–44, 328, 355–56.

8 Louhivuoren puhe Turussa (s.a.). Kansio Partioliiikkeen historiaa. (LA) [Louhivuoren arkisto] (KA); (Louhivuori, Verner), HNMKY:n vk 1915 (HNMKYA); Louhivuoren muistelmia veteraanikillassa 16.1. 1978. Kasetti XIII–XIV, b-puoli. SPA [Suomen partioliiton arkisto] (KA). Vrt. Waris, Heikki, "Katajaisten kotiseutu". Tartu poikaan ja tee hänestä mies. Forssa 1967, 4.

oinnin yli luokkarajojen HNMKY:ssä saavuttama suosio osoittaa toverillista yhdessäoloa ja seikkailuja lupaavalla toiminnalla olleen 'tilausta' nuorten keskuudessa, jopa siinä määrin, että työväenliikkeessä alettiin huolestua tuon porvarillisen yhteiskunnan "säilytysopin" kiehtovuudesta omien joukossa.⁹ Sen vastaus oli perustaa omia 'punapartioita' Ihanne- ja Toveriliittojen yhteyteen.

Louhivuoren päiväkirja 1910-luvun alusta kertoo hänen kantaneen suurinta huolta juuri poikatyön kehittämisestä, minkä itsenäiseksi osaksi hän halusi partiopoikatyön HNMKY:ssä tulevan. Papintyössään hän oli kokenut usein itsensä kyvyttömäksi aikuisten sielunhoitoon ja viihtyi paremmin nuorten ja poikien parissa. Aluksi heidänkin kanssaan askarointi oli "yhtä umpea" eikä hän, kamppaillessaan samanlaisesta kipeitten henkilökohtaisten siveellisyysskysymysten kanssa tuntenut olevansa tarpeeksi tehokas ja käytännöllinen edes poikain johtajana. Monesti hän turvasi "ystävään", Jeesukseen ihmiskunnan auttajana ja yksinäisen ihmisen tukijana rasituksissa, viettelyksissä ja kieläilyksissä. Masennuksen hetkellä hän antoi myös itsensä ankaran opettajan, Jumalan, "taluttaa (itseään) korvista eteenpäin".¹⁰ Louhivuori tuntui kipeästi kaipaavan rohkaisevampaa ja iloisempaa toimintatapaa.

Noina kriittisinä aikoina (kesällä 1910) Louhivuori sai käsiinsä Ruotsin partiolaisten johtajan, Ebbe Lieberathin samana vuonna ruotsiksi nimellä *Var redo!* kääntämän Baden-Powellin *Scouting for Boys* (1908) -partiokirjan. Tuon pian maailmanmenestykseen nousseen luonteenmuokkausoppaan hän heti tajusi olevan "just sitä mitä pitäisi olla", nimittäin "poikiinmenevää" luettavaa. Sen käytännölliseen poikatyöhön soveltuva, leiri- ja retkitaitoja korostava ja fyysiseen ja henkiseen 'puhtauteen' kouliva, isänmaallishenkinen kansalaiskasvatusohjelma näytti tarjoavan ratkaisun siihen ongelmaan, mitä toimintaa ja henkisiä harrastuksia "raaistuneille (kaupunkilais)luonteille" keksittäisiin.¹¹ Syyskesällä pojista oli muodostunut n. 10–15 partiolaisen ydinjoukko, jonka aktiivisuuden huipentuma oli majoittua Kauniaisten Suoja -huvilalle kahdeksi viikoksi partiotaitoja hankkimaan. Siellä pidettiin myös Suomen ensimmäinen partiolaisten kesäleiri, joskin siir-

9 'L-roos', "Työväestö ja partioliike". Työmies 4.5. 1911.

10 Louhivuoren päiväkirja 11.1., 14.8., ja 1.10. 1911 (LA, KA).

11 Louhivuori, Verner. Poikien parissa. Helsinki 1916, 5–6; 'Pappistyöni alkuajat', 11; Louhivuoren haastattelu 4.2. 1976. Haastatteli Jari Honkakari (SPA, KA).

tolaa muistuttavissa oloissa.¹² Nämä pojat järjestäytyivät lippukunnaksi, ja kun Louhivuori sitten helmikuussa 1911 muotoili Baden-Powellin laatimasta partiolaista ensimmäiset suomalaiset partiosäännöt, HNMKY:n partiopoikien jäsenlistalla oli 30 nimeä.

Suomalaisten nuorisokasvattajien silmissä partiotoiminta näytti olevan nuorille siunaukseksi, mutta lujempaan yhtenäisyyteen pyrkivän Venäjän valtakunnan näkökulmasta katsoen se oli oire separatismista. Tähän vedoten kenraalikuvernööri Seyn lakkautti partioliikkeen 22.9. 1911. Kieltämättä sen toimiin oli alusta alkaen liittynyt sotilastoimintaan valmistavia harjoituksia; opeteltiin tekohengitystä, haavansidontaa, palosuojelua, keittotaitoja, nuotion ja solmujen tekoa ja kompassin käyttöä. Lakkautuksen ajaksi nämä harjoitukset kätettiin muun poikatyön (Toimenpojat) yhteyteen. Varsinaiset partioseremoniat pidettiin santarmeilta salassa, mutta aivan piilossa ei ajan mittaan silti maltettu pysyä. Esimerkiksi kesällä 1916 uskaltauduttiin Sulo Karpion johdolla ensimmäiselle pitkälle vaellukselle Päijänteen ympäri. Eikä partiolaisten luku kiellosta huolimatta vähentynyt, päinvastoin. Jo vuoteen 1913 mennessä HNMKY:n poikain luku oli kohonnut n. 300:aan, mistä partiolaisia oli noin kolmannes.¹³ Toiminta kehittyi niin lupaavasti, että vielä 1915 Louhivuori olisi halunnut irtautua HNMKY:n pääsihteerin tehtävistä ja omistautua kokonaan poikatyölle ja erityisesti partiotoiminnalle.¹⁴ Haastava, uusi toimintamuoto veti mukaan lisää poikia, koska siihen sisältyi entistä enemmän seikkailunomaista ulkoilmaelämää ja -tehtäviä, uutuuksia, mitkä eivät aina olleet vanhoillisempien NMKY-läisten mieleen.

Kun partiotoiminta maaliskuun vallankumouksen seurauksena vapautui, poikia alettiin kutsua koolle sanomalehti-ilmoituksin. Heidän vanhempiansa epäilysten hälventämiseksi korostettiin, että liikkeen

12 Louhivuoren muistiinpanot 20.2. 1911. Kansio: Louhivuori 1910–1920 (HNMKY-A).

13 Louhivuori), HNMKY:n vuosikertomukset vuosilta 1912, 1913, 1914, 1915 (HNMKYA). Partioliikkeen jäsenmääristä on vain hajatietoja; vuonna 1911 n. 6000, 1917 8000–10000, 1918 6465, 1920 7471, 1925 5800, 1931 144000. Englannissa partiolaisia oli vuonna 1910 jo yli 100000. Suomessa partiolaiset ovat nykyään suurin varhaisnuorisojärjestö, n. 80000 jäsentä. 1910-luvulla partiolaisia oli vähemmän kuin esim. Suomen Evankeliumiyhdistyksen (12000) ja Nuorten Kristillisen Yhdistyksen (10000) jäseniä, mutta jo ensimmäisten partiopäivien (1917) osanottajamääräksi on arvioitu n. 18000. Vesikansa, 1960, 1–2; Tieraala, 14. Vrt. Springhall, J.O., "The Boy-Scouts, Class and Militarism in Relation to British Youth Movements". *International Review of Social History* 16/1971, 136.

14 Louhivuoren päiväkirja 12.12. 1915 (LA, KA).

toimintamuotoja oltiin muuttamassa silkasta brittiläistyyppisestä retkeilystä, paraatien pidosta ja merkkisuorituksista luonteenmuokkaukseksi ja (sielun ja ruumiin) terveydenhoidon ja hyvien käytöstapojen opetuksesi.¹⁵ Louhivuoresta tuli 27. toukokuuta vuonna 1917 perustetun, kielelliseen tasa-arvoon perustuvan Suomen Partioliiton (SPL) ensimmäinen presidentti. Partioliiikkeen uuden nousun kruunasivat ensimmäiset, samana kesänä pidetyt partiopäivät. HNMKY:n lippukunta järjestäytyi uudelleen, nyt nimellä Helsingin Siniset. Poikia ilmaantui niin paljon, n. 750, ettei heille saatu riittävästi johtajia. Kansalaissotakaan ei sittemmin aiheuttanut katkosta HNMKY:n partiotoimintaan, sen rivit harvenivat kuitenkin niin pahoin, että vuoden 1919 lopussa jäseniä oli enää 143. Merkittävän taloudellisen ruiskeen partiotoiminta sai, kun senaattori August Hjelt lahjoitti samana vuonna testamentissaan 50 000 mk poikatyölle.¹⁶ Hyvin alkanut partiotoiminta haluttiin pitää hengissä kriittisten aikojen yli ja antaa sille kansallisen itsenäisyyden varmistuessa hyvät kehitysedellytykset.

Kansalaissodan jälkeisessä kaoottisessa tilanteessa partiotoiminnasta kehittyi HNMKY:ssä pysyvä, omaleimainen toimintamuotonsa. Taistelu nuorten, varsinkin degeneroituneiden I. "suvusta huonontuneiden"¹⁷ 'punaisten' lasten sieluista kiihtyi ja irrallisten poikajoukkojen kiinnittäminen pysyviin harrastuksiin koettiin elintärkeäksi Suomen tulevaisuutta ajatellen. Kuten Louhivuorikin korosti, pojille oli sentään parempi, että heillä oli jonkinlainen katto pään päällä kuin, että he maleksivat kaduilla tai istuivat nuorisovankiloissa. "Laumatyön" (bolševismin) tulokset olivat olleet Suomessa tuhoisat ja niiden jäljiltä maa tarvitsi voimakkaan, miehisen persoonallisuuden rakennusta.¹⁸ 1920-luvun alkuun mennessä Louhivuori luotsasi HNMKY:n partiotoiminnan omaksi kristillis-siveelliseksi poikatyön linjakseen, jolla oli oma ohjelmansa, jos kohta kaikkien kristillisten nuorten yhteyttä vaalittiin viikottaisissa yhteiskokouksissa HNMKY:n juhlasalisissa. Näin Louhivuori pyrki pitämään yllä kristillisen kasvatustyön ja partiolaisuuden yhteyttä.

HNMKY:n partioaate kehittyi sisällöltään hengellisemmäksi kuin baden-powellilainen esikuvansa, jota sävytti imperialistinen sisäoppi-

15 Louhivuori, Verner, Kotimaa, 26/1917; Uusi Suometar 29.3. 1917.

16 Louhivuori, Verner, Luonnetta rakentamassa. Hämeenlinna 1919, 16.

17 Laitakari, A.V., "Lasten ja nuorten kasvatusta ja opetuskysymys meillä nykykethen kokemuksen valossa". Kansakoulun lehti 1918, 162.

18 (Louhivuori, Verner), Luonnetta rakentamassa, 3 ja 6.

laitoshenki ja puolisotilaallisuus. HNMKY:n partiotoimintaan kuului tavallisten partioalkeitten opettelu, solmujen teon ja merkkisuoritus-ten lisäksi mm. Louhivuoren itsensä pitämä aamuvartio, hartaushetkiä, iltanuotioita ja mielen hygieniää teologian opiskelijain pitämien hengellisten ja siveellisyyssitelmien muodossa. Tiistaisin pidettiin raamattutunteja, joilla kerrottiin raamatun "sankareista", mm. Jeesuksesta, Daavidista ja Paavalista. HNMKY:n yhteyteen kiinnitetyt partiopojat aktivoidiin tutustumaan hengelliseen sanomaan systemaattisesti, esimerkiksi vuonna 1920 partiolaisen ensimmäisen luokan merkkivaatimukset sisälsivät lähes yksinomaan hartauden harjoituksia ja raamatunlukutehtäviä. Pyhäkoulumaista ohjelmaa pyrittiin kuitenkin keventämään niin, että voitiin sanoa pidetyn "hauska (sic) Jumalan kanssa".¹⁹ Louhivuori korosti ohjeissaan, ettei poikia pitänyt jäykän kurinalaisesti istuttaa "kädet ristissä", vaan heidät oli totutettava "parlamentaariseen, vapaaehtoiseen" kokousjärjestykseen. Reippaat laulut ja eläköön -huudot vakavan ohjelman lomassa tukivat hänen mielestään luontevasti murrosikäisten poikien heräämistä Jeesuksen ja hänen sanomansa henkilökohtaiseen tuntemiseen, mutta pelkäksi leikiksi ja huviksi ei partiotouhu saanut mennä.²⁰ Hengellisen ja samalla kansallisen yhteenkuuluvuuden lujittamisen kohokohtia olivat viikottaiset juhlaJumalanpalvelukset. Varsinkin Yrjön päivänä, jolloin annettiin partiolupaus ja partioliiput pidettiin esillä, vallitsi varsin korkealle virittynyt isänmaallinen tunnelma.

HNMKY:stä hengellisen ravinnon jakaminen ulotettiin Louhivuoren toimesta myös partiolaisten kansallisiin kohtaamisiin. Vuoden 1921 Savonlinnan partiopäivien juhlaohjelmaan kuului mm. päivittäisiä hartaushetkiä, juhlaJumalanpalvelus ja piispan luona käynti.²¹ Näihin aikoihin aloitettiin myös partiojohtajien johtamistaidon kurssit, joitten ohjelmistoon kuului mm. kerhotyön, leirien järjestelyn, lastensuojelun, kotiseudun tutkimuksen, kartografian, kirjastonhoidon ja luonnontuntemuksen opintoja. Uskonto ja isänmaa loivat täten partioideologian perustan, koti sen sijaan jäi luonnollisesti syrjemmälle, kun nuoret reväistiin sen piiristä yhä useammin myös viikonloppuisin

19 Kosti Palander Louhivuorelle 29.4. 1917. Louhivuoren kirjeenvaihto (LA, KA).

20 Louhivuori, Verner, "Työ kaupungeissa". Kristillinen nuorisotyö. Porvoo 1920, 119, 125.

21 NMKY:n partiopoikain päiväkäsky no. 3 (23.1. 1920). Louhivuoren kansio 1910-1920 (HNMKYA); Suomen partiopoikien keskusvaliokunnan pöytäkirja. Kansio: KVH 7 (SPA, KA).

partiokentille tai 'metsäsisseiksi'.

HNMKY:n partiolaisista kehittyi 1920-luvun alkuun mennessä Louhivuoren hoivissa Suomen partiotoiminnan malliryhmä. Sen kehittäminen jäi kuitenkin Ukko Kivistön huomaan Louhivuoren lähdettyä HNMKY:stä vuonna 1921. Tästäedessä hän omaksui entistä näkyvämmän roolin kaikkien *suomeapuhuvien* partiolaisten henkisenä ja hengellisenä johtajana. Louhivuorelaisen, kristillisen linjan ylivalta oli kuitenkin jo alusta alkaen aiheuttanut erimielisyyksiä epäpoliittiseksi ja kansallisesti yhtenäiseksi kaavaillussa liikkeessä. Vakavin kriisi puhkesi vuonna 1919, kun SPL hajosi kahtia ruotsinkielisten kieltäytyttyä hyväksymästä partiolain 10. pykälän alkoholin nauttimis- ja tupakointikieltoa. Periaatteellisen umpikujan puhkaisemiseksi ehdottoman raittiuden kannalla pysynyt Louhivuori ehti jo väistyäkin liiton johdosta, mutta vuonna 1921 hänet kutsuttiin takaisin. Ruotsinkieliset eivät kuitenkaan enää halunneet palata yhteisen lipun alle, ja niin SPL jäi suomenkielisten partiolaisten kattojärjestöksi. Näihin aikoihin se ryhtyi solmimaan suhteita ripeästi kansainvälistyneen partioliikkeen Lontoon päämajaan. Kontaktien luomisessa ilmeni aluksi vaikeuksia, sillä ruotsinkieliset olivat ehtineet ilmoittautua sinne koko Suomen edustajina. Joutaen ja sovitellen Louhivuori kuitenkin onnistui ennen pitkää saamaan myös SPL:n kansainvälisesti tunnustetuksi.²² 1920-luvun alkupuolen suomalaisen partioliikkeen 'hengen', jota nostatettiin myös avaamalla yhteyksiä sukulaiskansojen partiolaisiin, voi hyvällä syyllä sanoa olleen paljolti Louhivuoren puhaltamaa. Pioneerin työstään hän sai myöhemmin partiolaisten tunnustuksen osakseen. Kuitenkin vasta vuonna 1972 maamme erikieliset partiojärjestöt ryhmittäytyivät uudelleen yhteisen järjestön huomaan.

17

II

Louhivuoren partioaatteen ymmärtämiseksi on ensin tehtävä selkoa papiston asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa, ja pappien roolista julkisina moralisteina, kansakunnan 'sielunhoitajina'.

22 SPL:n vuosikertomus työvuodelta 15.6. 1921 - 15.6. 1922; SPL:n vuosikokousten ptk:t, 25.6. 1920, 2.7. 1921. SLD 304-91. 9/II/V. Kansio 1 (SPLA) [=Suomen partiolaiset ry:n arkisto]; Partio 2/1922, 25-26; Tolin 1987, 137.

Kirkonmiehet kuuluivat autonomian ajan lopulla venäläisestä valtakeskuksesta erilliseen, paikalliseen eliittiin, joka oli lujittamassa otetaan valtiosta legitimoimalla sen kansalle johtamiensa kansanliikkeiden välityksellä. Ns. sortokausien nationalistisessa kulttuuri-ilmastossa papit asettuivat näkyvästi maallisen älymystön rinnalle istuttamaan kansalaisten mieliin voimakkaan kansakunnan mielikuvaa. Kirkon konservatiivisen nationalismin päämääränä oli, että kansakunta yhdistyisi organisaation ja hengellisesti sekä yhteisen suomen kielen että agaraari-kristillisten arvojen pohjalta.²³ Suomen kieli, luterilainen usko ja suomalaisuus 'valittuna' kansallisuutena muodostivat kirkon kansallisuusaatteen kolmiyhteyden.

Kirkon 'taantumuksellisuus' oli kuitenkin alkanut 1880-luvulta lähtien vieraannuttaa nuorempaa suomalaista ja erityisesti ruotsia puhuvaa sivistyneistöä. Kehitysoopin naturalismi, evolutionistinen kulttuurikäsitys ja positivistien raamattukritiikki asettivat kristillisen maailmankuvan uhanalaiseksi. Luterilaisen yhtenäiskulttuurin murenemista joudutti liberalismin ohi nouseva sosialismi, aate, joka hylkäsi kristinuskon ideologisena sumutuksena ja työväenluokan riiston oikeuttajana. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen sekä porvarilliset että vasemmiston emansipaatiovaatimukset politisoituivat nopeasti; valtion ja kirkon eroa ja uskonnon opetuksen lopettamista kouluissa alettiin vaatia sosialistien johdolla. Ennen varsin vankkumattomissa asemissa ollut kirkko joutui puolustuskannalle.

Puolustukseensa kirkko sai merkittävää tukea apologeettiseen julkaisutoimintaan ryhtyneeltä teologiselta lauantaiseuralta (per. 1896). Sen nuorten, 'fennomanisoituneitten' ja tavallista kansaa lähestymään pyrkivien teologiiden päämääränä oli tehdä Raamatun sanoma teollisen ajan ihmiselle ymmärrettäväksi. Louhivuori liittyi seuraan v. 1912 -hänkin vastusti dogmatiikkaa, joka piti Raamatun tekstiä kirjaimellisenä totuutena. Hänelle esimerkiksi luomiskertomus ei ollut "geologiaa", vaan "näkijän runo".²⁴ Louhivuoren partioihanteitten analyysin yh-

23 Alapuro, Risto, *State and Revolution in Finland*. Berkeley 1988, 198–200; Alapuro, Risto & Stenius, Henrik, "Kansanliikkeet loivat kansakunnan". Toim. Alapuro, R., Liikanen, I., Smeds, K., Stenius, H., Vaasa 1989, 15–17. Louhivuorikin osallistui vuonna 1904 suomenmielisten ylioppilaitten marssiin Helsingin yliopiston rehtorin luo vaatimaan suomenkielistä opetusta. Heikki Louhivuoren haastattelu 10.3. 1992.

24 Louhivuoren muistelmia veteraanikillan kokouksessa 14.11. 1977. Kasetti XIII-XIV (SPA, KA). Vrt. Veikkola, Juhani, *Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914*. SKHS:n toim. 79. Helsinki 1969,

teydessä tullaan huomaamaan, että Raamatun tärkein anti hänelle oli Jeesuksen elämän tarjoama elämänihanne. Oli toisarvoista kiistellä Raamatun historiallisista tai tekstikriittisistä kysymyksistä.

Suurlakon ja valtiopäivä uudistuksen jälkeinen sosialismin eteneminen valtiotasolla ja vapaan moraalin, ateismin, kehitysoopin ja panteististen virtausten leviäminen motivoi varsinkin nuoria pappeja 'vasteräytyksen' pohdintaan. Nämä ns. nuorkirkolliset olivat tyytymättömiä vallitsevan, beckiläisen teologian dogmaattisuuteen uusien elämänilosofisten suuntausten esiinmarssin torjunnassa ja kirkon toimintatapojen vanhoillisuuteen modernin ajan yhteiskunnallisten ongelmien edessä. Kun vanhakirkolliset auktoriteetit, pietistinen arkkipiispa G. Johansson ja vanhakirkollisen *Herättäjä*-lehden K. R. Kares suhtautuivat sitkeän torjuvasti uskonnonvapauteen, ekumeniaan ja etuoikeuksia ravistelevaan uudistusmielisyyteen, nuorkirkolliset perustivat keskustelufoorumiksi puolueista riippumattoman *Kotimaa*-lehden vuonna 1905. Vuoden 1911 paikkeilta sen ohjelmaan kuului uudistaa edistyksellisen porvariston taantumukseksi leimaama kirkko sisältäpäin. Lehden alkuaikojen johtavat yhteiskunnalliset kirjoittajat, kuten mm. Sigfrid Sirenus, A. Hjelt, Jaakko Gummerus, J. H. Tunkelo ja Paavo Virkkunen kutsuivat kirkkoa mukaan yhteiskunnalliseen uudistustyöhön, ettei se menettäisi otettaan kansasta. He hahmottelivat ajatusta kansankirkosta, jonka he käsittivät valtion ja puolueiden yläpuoliseksi, eri uskonnollisia lahjoja yhdistäväksi voimaksi ja kansan hajanaisen henkisen elämän eheyttäjäksi.

Kotimaa ei pyrkinyt ainoastaan yksilön 'herättämiseen', vaan laajemmin yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamiseen, ja se tuki niiden poistamiseen tähtääviä reformiehdotuksia ja toimenpiteitä, jos ne eivät olleet ristiriidassa kristinuskon perusopetusten kanssa. Kirkon sisäisessä uudistamisessa lehti halusi tehostaa kirkon organisaatiosta vapaampaa ulkolähetystä, teollisuusalueitten sisälähetys-, pyhäkoulu- ja diakoniatyötä sekä NMKY-toimintaa seurakunnissa. Myös kristillisiä työväenyhdistyksiä oli tuettava. Nuorkirkollisen liikkeen vuolaan innoittuneista julkaisuista voidaan lukea syvä huolestuminen Suomen kirkon ja nuorison yhteyden katkeamisesta ja pelko nuorten ajautumisesta moraaliseen haaksirikkoon uskonnon hylkäämisessä. *Kotimaan* nuor-

---

183–87; Heikkilä, Markku, "Suomalaisesta kansallisuususkonnosta kansalaisuskontoon". Kirkko ja politiikka. Toim. Hannu Mustakallio. SKHS:n toim. 153. Helsinki 1990, 500–509; Murtorinne, Eino, "Kirkko ja suomalaiskansallinen ideologia". Aate ja yhteiskunta. Toim. Markku Heikkilä. Keuruu 1978, 270–75.

kirkolliset tuomitsivat individualismin ja hedonismin ("itsekkäs aistillisuus") sekä koti- että ulkomaiset väärät profeetat. Yhtälailla *Prometheus*-seuran ja *Euterpe*-lehden edustama radikaali estetismi ja vapaita suhteita puolustava sukupuolimoraali, sosialismin ohjelma irrottaa kirkko valtiosta ja yksilö uskonnosta kuin nietzscheläisyys ja bergsonilainen vitalismikin saivat kuulla kunniansa.²⁵

Louhivuori liittyi *Kotimaan* vakinaisiin avustajiin vuonna 1913, mutta oli jo 1911 osallistunut ajankohtaiseen kulttuuri- ja moraalikeskusteluun kirjoittamalla suomalaisten "herätyksestä" kansan moraalisen "rappion" aikoina. Ulkomailta oli tullut rohkaisevia tietoja masaherätyksistä, mutta koska Suomessa ei sellaisia ollut odotettavissa, hän luotti uinuvan kansan "hiljaiseen herätykseen". Työssään HNMKY:ssä ja seurakunnissa hän oli huomannut sosialismia vieroksuvan työväestön "etsivän" Jeesusta. Tätä etsintää oli papiston tuettava erityisesti työläisnuorison parissa. Siinä oli kirkon tilaisuus johdattaa "luopuneet" nuoret takaisin yhteyteensä. Henkilökohtaisten herätteiden antajana Louhivuori mainitsi erityisesti norjalaisen saarnaaja Albert Lunden, joka vieraili tuolloin Suomessa.²⁶ Kirjallisuusarvostelijana Louhivuori puolusti nuorkirkollisten nuorisolle propagoimaa sisäisen 'puhtauden' ihannetta. Hänen hampaisiinsa joutui esimerkiksi "tolstolainen anarksti", Arvid Järnefelt.²⁷ Louhivuori yhtyi myös niihin nuorkirkollisiin näkemyksiin, joiden mukaan kirkon oli tultava kansanvaltaisemmaksi ja ansaittava kansan luottamus, mutta kiistoissa vanhakirkollisten kanssa hän asettui sovittellevalle kannalle.²⁸ Hänelle *Kotimaan* tarkoitus oli käydä yleisen uskonnonvastaisuuden leviämisen torjuntaan 'elävän' kristillisyyden keinoin eikä lietsoa kirkon sisäisiä riitoja.

25 Veikkola, Juhani, Nuorkirkollisen suuntauksen muutoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918. SKHS:n toim. 118. Helsinki 1980, 134–35; Murtorinne, E., Heikkilä, M., Kotimaa 1905–1980. Jyväskylä 1980, 18–20.

26 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 82/1911.

27 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 37/1917. Vrt. Nieminen, Armas, Taistelu sukupuolimoraalista. Turku 1951, 32–37; Mäkinen, Kari, Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. SKHS:n toim. 145. Helsinki 1989, 40–41.

28 'Antti Niilo Verner Louhivuori sanomalehtimiehenä'. Jäljennös Suomen sanomalehdistön historiaa varten Turun yliopistolle 30.8. 1976 lähetetystä selonteosta, 6–8; 'Kotimaan joulou 1975' (julkaisematon esitelmä). Kansio: Kotimaan toimittussiihteerinä (LA, KA). Louhivuoren osuudesta nuorkirkolliseen lehtityöhön, ks. Veikkola 1980, 134–35, 236–38, 263, 381, 388, 395–96 ja Ruuth, Martti, Kirkon elämää Kotimaan kuvastimessa. Helsinki 1949, 97–104, 109.

Nuorkirkollisen lehtimiehen herätystyöstä tuli Louhivuoren pääasiallinen työsarka, partiojohtajuudesta hänen julkinen imago. Jo vuonna 1912 hän oli ottanut 'Sepän' nimimerkin ja vuonna 1922 hänet kutsuttiin lehden toimitussihteeriksi, missä tehtävässä hän pysyi vuoteen 1943 asti. Ehtona oli, ettei hän saanut olla HNMKY:n lippukunnan johdossa, mutta sai jatkaa SPL:n liittoneuvostossa ja osallistua partiolehtien toimitukseen.²⁹ Niiden päätoimittaja V. Hämeen-Anttila toivoikin jatkuvasti Louhivuorelta hengellisiä pääkirjoituksia.³⁰ Näin Louhivuori levitti partionuorille mukautettua nuorkirkollista sanomaa partiolaisten keskuuteen.

Keväällä 1917, kun SPL perustettiin uudelleen, Louhivuori toimi aktiivisesti myös kirkollisen valistustoimikunnan sihteerinä järjestämässä sanomalehtiagitaatiota kirkkokansan 'kokoomuksen' herättämiseksi äänestämään sosialisteja vastaan. Kirkkokansan tuli saada sanoa sanansa arvo- ja moraaliperustaansa koskevassa lainsäädännössä sekä kirkon ja valtion suhteiden uudelleen määrittelyssä. Omaa puoluetta se ei siihen tarvinnut.³¹ Louhivuori kävi taisteluaan ainakin kahdella rintamalla: yhtäältä hän pyrki kasvattamaan nuorisosta kristillisiä kansalaisia, toisaalta hän tahtoi vaikuttaa kristillisten arvojen säilymiseen ja uudistumiseen kansanvaltaistuvassa yhteiskunnassa.

Papisto osallistui aktiivisesti valkoisten ideologiseen työhön kansalaissodan aikana, jolloin pidettiin maamme ensimmäiset kirkkopäivät kansallisen perikadon tunnelmissa. Sen keskusteluissa suunniteltiin kuitenkin – pahimman jo tapahduttua – kansakunnan tulevaisuutta. Puheessaan aateveljille Louhivuori korosti helppolukuisen siveyskirjallisuuden ja pamflettien levittämisen merkitystä ja yhtyi lausuntoon, jossa kirkkoa kutsuttiin "turmioon vajonneen kansan elinjuurien hoitajan ja omantunnon viljelijän" tehtävään. Osanottajat pelkäsivät yleisesti nuorison menettämistä, joskin he samalla uskoivat, että kansalaissodan jälkitilanne tarjoaisi otollisen hetken nuorten 'sielujen' pelastamiseksi, sillä sekä sivistyneistö että kärsineet kansalaiset näyttivät odottavan, että kirkko auktoriteetillaan palauttaisi traditionaaliset arvot kunniaan. Nuorkirkollisen seurakunta- ja nuorisotyön kokoavaksi eli-

29 'Antti Niilo Vernerin Louhivuori sanomalehtimiehenä', 6-8 (LA).

30 Hämeen-Anttila Louhivuorelle 30.12. 1917 ja 20.6. 1918 (LA, KA).

31 Kertomus kirkollisen valistustoimikunnan toiminnasta 9.5. 1917 - 15.1. 1918. Kirkkopäivät I. Helsinki 1918, 173-176; (Louhivuori, Vernerin), Kotimaa 17, 37, 41 ja 52/1917. Vrt. Kena, Kirsti, Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922. SKHS:n toim. 110. Helsinki 1979, 35-36.

meksi luotiin yhdistysmuotoinen Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliitto, minkä johdossa Louhivuorikin sitten oli. Näihin aikoihin hän osallistui myös valkoisen armeijan siveysvalistuskampanjan suunnitteluun, mutta erosi armeijan palveluksesta 1.1.1920 sotaministeriön haudattua hankkeen ja vetäytyi, ilmeisesti sotaisiin kiivailuihin kyllästyneenä pääkaupungista Velkuan kirkkoherraksi.³² Tuon pienen saaristokunnan rauhassa hän kirjoitti suuren osan sekä siveysopillisista kirjasistaan että perustavista partioteksteistään, kunnes siirtyi takaisin *Kotimaan* palvelukseen.

Vuoden 1922 Viipurin toiset kirkkopäivät, joille Louhivuorikin otti osaa, osoittivat kirkon lopullisesti siirtyneen vuosisadan ensimmäisen kymmenluvun puolustusasemista kansalaissodan voittajien leiriin. Sen ohjelmakin oli entistä tinkimättömämmin kristinuskon yhteiskunnallisen aseman palauttamisen kannalla. Kirkon ulkoisen arvovallan palautuminen ei kuitenkaan merkinnyt todellista ja totaalista voittoa kansalaisten sydämistä. Kirkon kentällä oltiin koko 1920-luvun ajan huolestuneita yhteiskunnan maallistumisesta (uskonnonvapauslaki ja kysymys koulun uskonnonopetuksesta) ja kansan 'luopumuksesta', mikä tulkittiin sekä ulkoisten että sisäisten 'sielunvihollisten' aikaansaannokseksi. Samoilla tekijöillä selitettiin myös papiston kauhistelema, mutta luultua vähäisemmäksi osoitettu nuorisorikollisuuden ja yleisen siveettömyyden kasvu. Näissä oloissa Louhivuoren työ yleiskirkollista linjaa edustavassa *Kotimaassa* keskittyi lähinnä kansalaisten avioliitto- ja sukupuolimoraalin suojelemiseen erilaisilta "myrkynkantajilta" (Tulenkantajat ja muut radikaalit) ja heidän "lihan ravinnoltaan".³³ Samanaikaisesti Louhivuoren partiosanoman keskeiseksi sisällöksi muotoutui kansalaisuuteen kasvatettavien kaupunkilaisnuorten sukupuoli-moraalin 'puhtaana' pitäminen.

Nuorkirkolliset olivat opiskelleet vapaampia seurakuntaelämän muotoja matkoillaan Yhdysvalloissa, Englannissa ja Pohjoismaissa. Ne sopivat hyvin yhteen heidän kypsymässä olevan kansankirkko -ihanteensa kanssa: haluttiin herättää 'torkkuva' kirkko aktiivoimalla seurakuntalaiset mukaan seurakuntatyöhön, jossa kristillisellä partiolaisuudellakin oli paikkansa nimenomaan puberteettia ja aikuistumisvaihetta

32 Kirkkopäivät I, 1918, 2-3, 40-42; Ruuth 1949, 163; Kortekangas, Paavo, "Kirkko". Suomen kulttuurihistoria III. Toim. Tommila, Päiviö, Reitala, A., Kallio, Heikki. Porvoo 1982, 530; Juva, "Armeija ei ole mikään kansanopisto". Sotilaspapiston toimenkuva Suomen sotavoimissa 1918-1928". Mustakallio 1990, 420-25.

33 Louhivuoren lausumat, ks. Mäkinen 1989, 70, 102, 202-203, 286, 312.

elävien nuorten 'sielunhoidossa'. Maallikotkin toimintaansa hyväksyvän seurakuntaelämän tuli vedota työväestönkin nuoriin, joista uhkasi kasvaa oma uskosta ja kirkosta vieraantunut kansanosansa. Sosialistisena se uhkasi kirkon näkökulmasta katsoen nousta vaaralliseksi valitsevan yhteiskuntajärjestyksen ja konservatiivisen yhtenäiskulttuurin horjuttajaksi. NMKY:n partioatekin suunnattiin työväestön nuorille juuri siksi, että nämä saataisiin pelastetuiksi harhaopeilta kuuliaisiksi ja "isällistä" esivaltaa kunnioittaviksi kansalaisiksi. Sanoma oli tarkoitus muotoilla mahdollisimman yksinkertaiseksi ja epäpoliittiseksi. Uskottiin, että lapsilta ja nuorilta voitiin yhteiskunnalliset valtasuhteet varsin helposti 'pedagogialla' piilottaa.³⁴ HNMY:n partiotyö pyrittiin sitomaan valtioon jo silloin, kun valtionhoitaja Mannerheimia pyydettiin sen suojelijaksi. Hän otti tarjotun tehtävän mielihyvin vastaan lausuen: "Teidän nuoruuden voimanne ja uskonne ovat vapautemme paras turva ja tulevaisuutemme toivo".³⁵ Vastaavasti kristillinen partiotyö sitoutui osaksi voittajien valtion kansallista cheytystyötä; se kasvattaisi ja hoitaisi tulevia 'kansansielun' kantajia.

23

III

Louhivuoren ihmisihanteena oli Suomessakin saarnanneen tanskalaisen NMKY-herättäjän ja kristillisen nuorisokirjailija Olfert Ricardin (1856–1929) teoksissaan kuvaama 'puhdistava' ja palveleva Jeesushahmo. Modernin ja entistä dynaamisemman Vapahtajan ominaisuuksien tärkeys Louhivuoren partioaatteelle ilmenee jo siitäkin, miten hän ensin luonnosteli HNMY:n partiolain 1. pykälän muotoon "partio-poika taistelee Jeesuksen, isänmaan ja ihmiskunnan puolesta", joskin korvasi myöhemmin Jeesuksen Jumalalla, jotta Suomen uskonnolliset vähemmistötkin voisivat partiolain hyväksyä. Kertomuksissaan partiopojille hän lakkaamatta kertasi Jeesuksen esikuvallisia elämänvai-

34 Louhivuori, Verner, Pyhillä partioilla. Partiolaisen käsikirjoja 7. Hämeenlinna 1919, 17-18. Kansankirkko-aatteen synnystä ks. Veikkola, "Kansankirkko suomalaisessa maisemassa". Mustakallio 1990, 486-487; Murtorinne, "Kirkko ja suomalaiskansallinen ideologia". Heikkilä 1978, 279. Vrt. Bourdieu, Pierre ja Passeron, Jean Claude, *Reproduction in Education, Society and Culture*. Transl. R. Nice. London 1977, vi, 19, 46-47.

35 Mannerheimin kirje, Partio 3/1919, 36.

Kuva 3. Verner Louhivuori partiojohtajan asussaan (1920-luvun alku).

heita, pyrkien osoittamaan tämän olleen aina, jopa ristillä, valmiina ja paikallaan.³⁶ Jeesuksen keskeisyydestä Louhivuoren elämäkatsomukselle kertonee sekin, että hän istui mallina HNMKY:n juhlasalin alttaritaulun Jeesus-hahmolle.

Kristillisessä historiankäsitelyksessä Jeesuksella on ihmiskunnan pelastajan rooli. Louhivuorenkin Jeesus oli historian ja ihmiselämän kieron keskeishahmo, puhtauden ihanteen 'ruumiillistuma'. Jeesuksen antityyppinä, pakanallisena epäpuhtautena moraalien kehityksessä esiintyi musta "savimajojen neekeri", vuosisadan alun ajan antropologian ja rotupolitiikan ainainen syntisäkki, joka jarrutti "historian Jumalan" työtä ja vaati käännättämistä. Sankari-Jeesus ihmiskunnan pelastuksen tuojana oli Louhivuorelle arvokkaampi ja 'puhtaampi' kuin brittipartiolaisten alkuperäinen ritari-ihanne, Pyhä Yrjänä, josta hän ei kirjoittanut paljoakaan.³⁷ Kristuksen syntymä oli Louhivuorelle maailmanhistorian käännekohta pakanuudesta tosiuskoon, sillä Jeesuksessa ilmenivät Jumalan suunnitelmat ihmisen vapautuksen varalle. Jeesuksen maanpäällisen elämän jälkeen ihmiset alkoivat tulla tietoisiksi "elämästä taivaan portilla", niin kuin Louhivuori ilmoituksen täyttymistä runollisuutta tavoitellen kuvasi. Jeesuksen syntymän ihme merkitsi mahdollisuutta myös ihmisen uudestisyntymiseen:

"Mutta Hänen (Jeesuksen) keväisen henkensä tuulet saivat monet sellaisetkin ihmiset riemuitsemaan, jotka olivat siihen asti rypenneet syksyn rapakoissa, liaten sielunsa ja mielensä. Hänen vaikutuksestaan synnin rapakot kuivuivat ja tilalle nousi uutta kesäistä iloa ennustava vehreys."³⁸

Jeesus vakiintui Louhivuorelle partiolaisten siveysihanteeksi, sielun hoitajaksi ja ylimmäksi hengelliseksi partiojohtajaksi. Hänen "kuuliaisuutta vaativalla arvokkuudellaan"³⁹ edustamansa fyysinen ja moraalinen 'puhtaus' oli Louhivuorelle perustava ihmisarvo, kunnon kansalaisen mitta. Hän uskoi tuon 'puhtaan' (kansalais)ihmisyyden kasva-

36 Louhivuoren muistiinpanot 20.2. 1911 ja kertomukset "Aina paikallaan" ja "Sinä olet minun rakas poikani, johon olen mieltynyt". 31.1. 1920. Kansio: Louhivuori 1910-1920 (HNMKYA); Luonnos partiolaiksi (1910). Kansio: Partioliiikkeen historiaa (KA, LA). Louhivuori suomensi Ricardin teoksista ainakin seuraavat: Nuoruus (Sortavala, 1907) ja Kun hän täällä vaelsi (Porvoo, 1924).

37 Louhivuori, Verner, Joulupartio 1924, 177-178; Mihin suuntaan. Porvoo 1939, 7-8.

38 Louhivuori, Verner, Joulupartio 1922, 113-114.

39 Ricard, Olfert, Kun hän täällä vaelsi. Suom. Verner Louhivuori. Porvoo 1924, 19.

van jokaisen kokemattoman nuoren riiviömäisyydestä, jos vain ohjaus olisi periaatteiltaan sellaista, että se sopi ihmisen 'luonnollisen' kehityksen lainalaisuuksiin. Oli ymmärrettävä, että yksilön kehitys vastasi inhimillisen kulttuurin kehitystä. Tähän analogiaan nojaten HNMKY:n partiolaisia, joitten ikäkausi – 14:sta aina 24:n vuoden ikään asti – tulkittiin kulttuurikehityksen primitiivivaihetta vastaavaksi, kouluttiin pitämään ensin ruumiinsa ja sitten sielunsa puhtaina ja purkamaan 'alkukantainen' toimintahalunsa 'oikeaan' toimintaan.

Partiossa tapahtuvan varhaisen tutustumisen Jeesuksen persoonallisuuden "anteeksiantavaan suuruuteen" Louhivuori väitti tyydyttävän nuorten luonnollista kaipuuta uskonnollisuuteen. Ehdottoman raittiin, siveellisen, hyviä tekoja tekevän ja luotettavan tuntuksen johtajan esimerkin voimalla partiopojasta kasvaisi velvollisuuden- ja vastuuntuntoinen mallisuusomalainen: "Ken tahtoo olla Jeesuksen kaltainen mies kuunnelkoon jo poikana, miten Jeesus on elänyt ja ollut".⁴⁰ Vain Jeesusta seuraamalla voi partiolainen täyttää partiolain 10. pykälän puhtaus-käskyn. Kysymys ei ollut ainoastaan nautinnoista pidättäytymisestä, vaan lähes jatkuvasta hyvänteosta. Niin kuin Jeesus, partiolainenkin oli luotu palvelemaan eikä palveltavaksi, ja niin kuin Jeesuksen oli täytynyt selvitä yksin, myös partiolaisen tuli opetella tulemaan toimeen omillaan. Hankittuaan jo vuosien kokemuksen partiokasvatuksesta Louhivuoren täytyi vielä joskus uhkaavastikin muistuttaa, että luonteen jalostamisessa tuli turvautua korkeamman apuun, varsinkin jos oli saanut "tunnon haavan", sillä ilman hoitoa se aiheuttaisi sisäisen "verenmyrkytyksen".⁴¹ 'Haavoilla' Louhivuori tarkoitti jokaisen ihmisen sisällä asuvan eläimen tai paholaisen hyökkäysten, esimerkiksi rivoiksi tulkittavien ajatusten tai tekojen jättämiä jälkiä, 'sielun' stigmoja, jotka jäivät pysyviksi, ellei niitä pyyhitty pois syvällä katumuksella. Lähestyen jokaista partiolaista henkilökohtaisesti, hän vaativasti kysyi:

"Huomaatko joskus, miten intohimosi kauhistavina voimina nousevat – vihan voimat, kateuden saastainen paholainen, ahneuden luiseva kuvatus, koston kiilusilmäinen peto, valheen alatakulmainen iljetys. Ja sinä aivan kavahdat että minussakin tuollaisia on!"⁴²

40 Kopia SPL:n toisen kokouksen pöytäkirjasta 6.1. 1918. Louhivuoren kansio 1910-1920 (HNMKYA); Louhivuori, Verner, Partiolaisen aamuvartio. Porvoo 1921, 9.

41 Louhivuori, Verner, Partio 4/1923, 54.

42 Louhivuori, Verner, Joulupartio 1923, 178. Vrt. Ricard 1924, 117-155.

Näin jokaisessa miehenalussa piili sisäsyntyinen pikku riiviö ja ilkeydentekijä, joka voi myöhemmin kasvaa laiskuriksi, valehtelijaksi ja muutenkin kieroutuneeksi yksilöksi, viime lopussa yhteiskuntakelvottomaksi nuorisorikolliseksi. Poikkeavan ja epäsosiaalisen kehityksen estämiseksi ja paheen versojen kitkemiseksi tarvittiin Jeesuksen esimerkki, korkein siveellisuuden mitta, millä arvostella itseä, toisia ihmisiä ja maallistunutta kulttuuria.

IV

Louhivuoren kristillisen 'puhtauden' ihanteen selventämiseksi on tarkasteltava myös hänen tarjoamiaan, osin modernejakin keinoja päästä tuohon vaikeasti saavutettavaan päämäärään. Viimeistään 1920-luvun alussa NMKY-läisen partioliikkeen julkilausutuksi päämääräksi kiteytyi rakentaa nuorten luonteenmuokkauksella aiemmin holhotusta Suomen alamaisesta omatoimisen työteliäs, mutta kurinalainen ja nuhteen kansalainen, joka vastasi ennalta asetettua Jeesus-ihannetta. Entinen pelkkä kymmenen käskyn noudattaminen ei ollut tässä emansipaatiossa kyllin, vaan 1800-luvun jälkipuoliskolla olivat reformaattorit alkaneet vaatia kansalaiselta sekä erityistä huolenpitoa ruumiillisesta ja henkisestä puhtaudesta että sukupuolielämän säätelyä valtion vaatimusten mukaan. Miten kasvattaa partiolainen siveelliseksi kansalaiseksi sovittamalla yhteen Jeesuksen opetuksia kilvoittelusta ja porvarillisen moderneja sosiaalihygienisiä kansallisen elämän ohjeita oli partiolaisuuden kohtalonkysymyksiä.

Rationaalinen orientoituminen nuoruuden ongelmiin alkoi Suomesakin vuosisadan vaihteessa, kun nuorisopsykologinen tietämys ja käsitteistö levisivät meillemkin. Kotimaiset hygieni auktoriteetit alkoivat paisuvan raittiuskirjallisuuden ohessa tuottaa mm. sukupuolielämän perusasioita selkeämmin paljastavia siveysoppaita kotienkin tarpeisiin.⁴³ Puberteetti ja nuoruus alettiin käsittää erityisen kriittiseksi elämänvaiheeksi, mitä Suomessa vielä korosti nuortenkin jakautuminen

43 Vrt. Halmesvirta, Anssi, "Kansallisen vastustuskyvyn puolesta: Konrad ReijoWaa-ra ja degeneraation idea, 1880–1918". Historiallinen arkisto 105. Toim. Merja Lahtinen. Helsinki 1995; Ojakangas, Mika, "Mentaalihygieniä ja lapsuus". Terveyden lähteillä. Historiallinen arkisto 106. Toim. Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkelä. Helsinki 1995.

hillittyihin porvarisnuoriin, railakkaisiin ylioppilaisiin ja levottomiin työläisnuoriin. Louhivuori oli varsin hyvin perillä kiristyvään kilpailuun perustuvan ja teknistyvän, mutta toisaalta huvittelevan kulttuurin nuorten kasvulle tarjoamista vaaroista, ns. elämän karikoista. Nuorison moraalinen tila ei ollut 1920-luvulle tultaessa hänen näkökulmastaan katsoen vuosisadan alusta olennaisesti kohentunut, vaan päinvastoin nuorista oli kasvamassa raakaa, uppiniskaista ja röyhkeää sakkia. HNMY:n partiotyö monipuolisine ohjelmineen (1919) – raamattutunnit (kysely, keskustelu, seinätaulut, kertomuskilpailut, tutkinnot), kokoukset, kuorot, voimistelu, retket, leirit, kesäkurssit, kerhot, opintomatkat – oli hänelle vain saareke siveettömyyden meressä. Uutta testamenttia, Topeliuksen *Lukemisia lapsille* -kirjaa, kristillisiä siiveysoppaita ja suurmieselämäkertoja ei sittenkään oltu saatu levitetyksi joka kotiin puhumattakaan modernista, tieteelliseksi tarkoitettusta itsekasvatuskirjallisuudesta. Kymmenen vuoden kokemuksesta Louhivuori saattoi todeta, ettei suomalaisen uppiniskainen luonne ollut nopeasti muokattavissa.⁴⁴ Hänen kristillis-organistinen ja tieteellisiin ihmisen moraalin parantamismahdollisuuksiin skeptisesti suhtautuva maailmankatsomuksensa auttoi tähän pessimistiseen johtopäätökseen.

Jos kohta Louhivuori pitikin teoreettista tietoa verraten köykäisenä neuvona elämän kovassa koulussa, hänkään ei tullut toimeen ilman aikansa ihmistieteitten fysiikasta tai biologiasta lainaamia käsitteitä kuvatessaan ihmiselämän perusteita. Hengenmiehenä hän vertasi ihmisruumista usein koneeseen, mm. veturiin. Yleensäkin kulkuneuvoja liikutti Louhivuoren kansanomaisen fysiikan mukaan 'voima', mutta ihmistä sen jalostuneempi muoto, mystinen 'elämänvoima'. Yksilöiden 'elämänvoimat' muodostivat yhdessä kansan 'voiman'. Suomalaisessa kansanluonteessa se ilmeni sisuna. Ilman tahdon kontrollia suomalaisella sisulla oli taipumus johtaa anarkiaan, kuten puukkojunkkarit tai vuoden 1918 vallankumoukselliset sosialistit olivat käytöksellään osoittaneet. Näin sisusta 'elämänvoimana' oli tullut Louhivuoren retoriikassa *historiallinen* 'voima', jonka väärinkäytön seuraukset olivat olleet Suomessa tuhoisat. Siksi se oli uudelleen jalostettava "Jumalan, isänmaan ja lähimmäisen palvelukseen", kuten esimerkiksi kansan kunniaa kohottaviin Holmenkollenin voittoihin. Louhivuori, kuten niin moni tuon aikakauden elämänfilosofisia spekulatiota viljelevä julkinen moralisti, tulkitsi 'sokean elämänvoiman' ristiriitaiseksi nuoressa

44 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 88/1919 ja 21/1921.

ihmisessä; vapaana se oli tuhoava, hallittuna rakentava ja henkistävä. Tuota 'elämänvoimaa' ei pidetty vain yksilön oman tahdonponnistuksena tai sen tiedostamisaktina, vaan sille annettiin mystinen kansallisen elämän ylläpitäjän merkitys. Nuorissa 'elämänvoima' pyrki dramaattisimmin esiin etsien estottomasti purkautumistietään, aikuisissa se oli jo rauhoittunut ja keskittynyt 'työvoimaksi'. Suomalaisen sisun tuli 'elämänvoimana' (konservatiivisesti) suuntautua yhteiskuntaa ylläpitäviin ja rakentaviin tehtäviin – työssä ihmisen 'elämänvoima' henkistyi ja hän alkoi käsittää, mitä varten Luoja oli ihmisen luonut.⁴⁵ Jeesuksen elämäntyö osoitti Louhivuorelle, miten optimaalisesti keskittää energiansa jonkin hengellisen tavoitteen saavuttamiseksi.

Työssään kaupunkilaisnuorten parissa Louhivuori oli pannut merkille, että ihmisen 'kohtalo' ratkaistiin jo nuoruudessa. Nuoruudessa määräytyi se, kasvoiko poikariiviöistä ihmisaunioita vaiko työkykyisiä kunnon kansalaisia ja tuliko tytöistä siveitä ja ahkeria kotiäitejä vaiko katunaisia. Louhivuoren tulkinta modernin sivistyksen vaikutuksesta nuoren 'luonnolliseen' kehitykseen oli pelkoa herättävä. Puberteetti-ikään tuleva ihannenuori oli ruumiillisesti koskematon, ja olettaen, etteivät Louhivuoren kammoaman kaupunkikulttuurin 'likaiset' virikkeet (epäsiveelliset julkaisut, elokuvat, tanssit, huumaavat aineet, huono seura ja kasvatusta) olleet häntä pilanneet, myös henkisesti "raitismielinen". Todellisuus oli kuitenkin ihannetta rumempi. Kaupunkilaisnuoren luonne oli Louhivuoren tuntuman perusteella jo lapsesta kieroutuneempi kuin maalla kasvaneen, sillä raaiastava kaupunkimiljö, vanhempien välinpitämättömyys kasvatuksesta ja koulun liian teoreettinen opetus jättivät heihin jälkensä. Viranomaisten, opettajien ja vanhempien puuttuminen prosessiin oli välttämätöntä.

Tärkeintä 'puhtauden' säilyttämisessä oli sukupuolihygienia. Jokaisen pojan tuli pyrkiä "elinvoiman säilyttämiseen ja säästämiseen, miehisyyteen". Kehittymässä olevia sukuelimiä ei tullut "rasittaa", vaan ne piti rauhoittaa, ettei myöhemmin tarvinnut katua "sukuvoiman" menetystä. Ruumiin ja hengen rappio *ex onania* oli Louhivuorelle tuttu argumentti. Louhivuoren lähteinään käyttämien sveitsiläisen siveysopineen Fr. W. Foersterin (1869–1966) ja suomalaisen hygieenikon Max Oker-Blomin (1863–1917) ohjeitten mukaan 'elinvoiman' purkauksia oli hillittävä "kypsyyteen" eli peräti 24 ikävuoteen asti.⁴⁶ Sa-

45 Louhivuori, Vernerin, Elämän hurma. Jyväskylä 1920, 54–55. Vrt. Halmesvirta, 1995, 34–38.

46 Louhivuori, Vernerin, Nuorena ja naimatonna. Jyväskylä 1920, 17–18; Kotimaa

moin muotifilosofien ylistämät vapaa rakkaus ja "hummaus" kuluttivat "veren voimaa", jota tarvittiin ponnistuksiin isänmaän hyödyksi. Nuoren oli kaihdettava "kiihottavia tanssikouluja", "kuutamokävelyjä ja tunteellista haihattelua", sillä ne saattoivat johtaa siveyden tunnetta vahingoittaviin esiaviollisiin sukupuolikontakteihin. Tämän prognoosin tueksi Louhivuori esitti sen varman 'tiedon', että keskieurooppalaisissa sosiaalihygienian tutkimuslaitoksissa oli todettu kotieläinten liian varhaisen "sukuvoiman" käytön olleen vahingoksi näiden jälkeläisille – tutkimustulos, jota yleensäkin käytettiin osoittamaan ns. sisäisen degeneraation syy. Todistus päti Louhivuoren mukaan myös ihmiskunnan historiaan; siemennestettä, joka oli sekä yksilön että kansakunnan 'elinvoiman' kantaja, ei tullut valuttua hukkaan, sillä pidättyvyys nuoruudessa oli aina ollut "voimakkaiden ja kehityskykyisten" kansojen tuntomerkki. Kansan johtoon ei noussut suurmiehiä, jos se tuhlasi ja tärveli perintöainesta. Kansakunnan tulevaisuuden tähden varhaisnuorten oli pinnistettävä tahtonsa äärimmilleen masturbaation välttämiseksi. Vain kehittyttömät luonnonkansat ja degeneroituneet sivistyskansat antoivat siveettömyyden, haureuden ja itsesaastutuksen pilata kulttuurinsa. Naisten munasolujen menetyksillä ei ollut kansakunnan voimakkuuden kannalta suurtakaan merkitystä, mutta siemennesteen tuli antaa rauhassa varastoitua kiveksiin, sillä sieltä se "imeytyi vereen" ja muuttui "tahdonvoimaksi" aivoissa. Vedoten tässä kohdin jälleen Olfert Ricardiin Louhivuori väitti kieltäymyksessä säästetyn, siemennesteeseen kätkeytyvän energian "valahtavan luonteeseen teräksenä".⁴⁷ Suomalaisen sisun ydin oli Louhivuorelle pidättyvyyden aikana aivoihin kertyneessä energiassa, sen varastointi ja käyttö 'työvoimana' olivat antiteettisiä 'toisten' (pakanoitten, sosialistien jne.) primitiivisille tavoille tuhlaata sitä tai antaa sen laiskuudessa valua hukkaan.

36/1917. Louhivuoren käyttämä Foerster ei kannattanut eugeniikkaa, vaan "idun hoitelemista". Ks. Foerster, Fr. W., Suku-elämän siveys- ja kasvatussoppi. Suom. Rope Kojonen. Porvoo 1912, 134. Muita hänen suomennettuja teoksiaan olivat Osaatko elää? (1919), Elämän ohjeita (1921), Kasvatus- ja itsekasvatus (1921), Valtiollinen siveys- ja kasvatussoppi (1922) ja Nuorison kasvatus (1931). Samantyyppisiä ideoita veti saksalaisista lähteistä esiin mm. Lauri Rikala kirjassaan Siveellisyys - kansa - yksilö. Jyväskylä 1920 ja Poikavuosisista miehuusikään! Porvoo 1920. Degeneraation kauhukuvaa viljeli ja partioliikettä suositteli mm. Salmensaari, S.S., Poikakysymys. Jyväskylä 1920, 95, 102-103, 326-327.

47 Louhivuori, Nuorena ja naimatonna, 28. Vrt. Tunkelo, J.H., "Sielutieteellisiä ohjeita". Kristillinen nuorisotyö. Porvoo 1920, 51, missä "itsesaastutuksen" väitettiin "sulkevan sydämen". Suurmichistä ks. Louhivuoren puhe Turussa, 1919[?] (KA, LA).

Itsetyydytyksen kieltämisessä ja sen näennäistieteellisessä, fysiologistisessa perustelussa Louhivuori osoittautui mm. Baden-Powellia lempeämmäksi ja filosofisemmaksi. Baden-Powellkin oli kehottanut säästämään "pyhää alkuainetta" tuleviin siitostehtäviin väittäen sen tahallisen valuttamisen johtavan elimistön "jännittymiseen ja kuivamiinseen".⁴⁸ Louhivuori sitä vastoin sublimoi 'elämänvoiman' työn ja hengen 'voimiksi' eikä suoranaisesti pelotellut nuoria degeneraatiolla, sillä hänen argumenttinsa retorinen paino ei ollut itsetyydytyksen negatiivisissa, vaan siitä pidättymisen positiivisissa seurauksissa. Hän oli reformistisesti sitä mieltä, että lujalla itsehillinnällä nuori itseasiassa kykeni "siivoamaan" luonteestaan kaiken "halpa-arvoisen rojun", mikä oli ehtinyt sinne kertyä joko perintönä, ympäristöstä tai kasvatuksessa. Noudattamalla Paavalin kirjeeseen galatalaisille sisältyneitä ohjeita hengen rappion välttämiseksi – pidättäminen irstaudesta, vihasta, kauteudesta, juomingeista jne. – ihminen kykeni jalostumaan.⁴⁹ Varmin turva oli kuitenkin Jeesuksen esimerkki, ja jos siihen aika ajoin yhdisti paaston nuori mies kyllä pysyi puhtaana ja kasvoi täydellisessä itsehillinnässä "riiviöstä ritariksi".⁵⁰ Juuri partiolaisuus oli valmistusta ritarillisuuteen, jota vanhempien partiolaisten ja erityisesti partiojohtajien tuli edustaa nuoremmilleen.

Louhivuoren fysiologiasta ja Uudesta testamentista johtama vapauden idea oli jyrkässä ristiriidassa aikansa 'edistyksellisten' vapauskäsitteiden kanssa. Ylevintä vapautta ei hänelle suinkaan ollut liberaalien yksilönvapaus tai venäläinen "svaboda", vaan vietit kahlehtiva "sielun herruus". Poliittiset vapaudet ja niiden jakelu tuli punnita sen mukaan, miten hyvin eri yhteiskuntaryhmät tai -luokat onnistuivat hallitsemaan ja hillitsemään itseään. Sivistyneissä ja säädylisissä yhteiskuntaluokissa itsehillinnän suoma vapaus oli pitkälle vietynä todellista "elämän hurmaa", joka puolestaan oli kuin "suuri sähköpatteri", joka suolsi ehtymättä uutta "voimaa" itsestään.⁵¹ Niin kuin edistysmielisten, Louhivuorensakin 'vapaus' oli vapautta elämellisyydestä, mutta siinä mielessä merkittävästi vaativampaa, että yksilön oli nuoresta pitäen kilvoitelta-

48 Baden-Powell, R., Tie onneen. Suom. Väinö Nyman. Helsinki 1927, 101, 107–08. Vrt. Jeal 1990, 107–08. Suomalaisista partiojohtajista mm. Klaus Suomela piti partioliikettä 'rodunparannuksen' välineenä. Ks. Suomela, Klaus, Raittius ja urheilukunto. Helsinki 1921, 3–5.

49 Louhivuori, Verner, "Nuori mies ja hänen elämänsäsumuksensa". Nuori mies. Porvoo 1921, 104.

50 Louhivuori, Nuorena ja naimatonna, 47.

51 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 63/1921; Louhivuori, Elämän hurma, 52.

va siihen, ei vain astuttava 'vapauksiin' (oikeuksina) täysi-ikäisenä. Näin hän depolitisoi modernin vapauden sosiaalis-taloudellisena ongelmana ja teki siitä fysiologis-teologisen kysymyksen.

Skolastista keskustelua sukupuolivietin vapauttamisen puolesta ja vastaan oli käyty Pariisin yliopiston teologiipiireissä jo 1270-luvulla, moderniin kontekstiin sen toivat Suomessa voimallisimmin 'puhtauden' eli absoluuttisen sukupuolimoraalin apostolit kirjailija Arvid Järnefelt ja nuorkirkollinen siveysoppinut ja Louhivuoren ystävä Paavo Virkkunen. Louhivuori yhtyi väittelyyn, ja ollakseen vakuuttava, hän käytti argumenteissaan hyväkseen modernin luonnontieteen ja sähköopin tutkimustuloksia ja vertauskuvia todistaakseen vapaata sukupuoliviettiä ylistävät luonnon- ja rakkaudenopit luonnonvastaisiksi ja kansakunnan perintöainekselle tuhoisiksi.⁵² Ihmisen tehtävä historiassa ei ollut eläimellinen elämän tuhlailu, vaan rationaalinen 'elämänvoimien' hallinta ja hyväksikäyttö. Niin nuoren Augustinuksen kuin Johannes Linnankosken *Laulu tulipunaisesta kukasta* -romaanin päähenkilön Olavin eroksen viljely oli ollut tuhmaajapojan "verenvimmaa", minkä purkautuminen oli näkynyt heidän rappeutuneesta olemuksestaan ja elämäntuskastaan. Ihminen oli ainoa eläin, joka pystyi tahtoessaan kieltäytykseen, pakottamaan 'elämänvoiman', kuten minkä tahansa luonnonvaran palvelukseensa, luopumaan itsekkäästä "nautinnonhurmasta" ja kanavoimaan sen uhrautumiseksi työlle tai aatteelle. Jos Louhivuori ei täysin yhtynytäkään Lutherin käsitykseen avioliitossa tapahtuvan yhdynnän syntisyydestä, vaan piti sitä pyhänä asiana, hän kuitenkin piti miehen kutsumusta motiivina, joka kutsui hänet aviovuoteesta työn ääreen.⁵³ Vain nautinnonhalusta kokonaan vapaa ihminen voi "tarttua salamaan, työntää sen koneisiinsa ja pakottaa sen niitä pyörittämään". Sähkön keksijä tunsu suurinta, "rakentavaa elämänhurmaa", iloa älyllisen ponnistuksensa onnistumisesta. Pidättyvyydellä ja kovalla työllä voi kuka tahansa päästä elämässä eteenpäin, Edison keksijäksi, suomalainen puuseppä tehtailijaksi.⁵⁴ Ihmiskunnan 'edistys' riippui Louhivuorella 'elämänhurman' kanavoimisesta oikeaan uomaan, so. yhteiskunnan palvelukseen.

Nuorilta tosin ei Louhivuorikaan voinut vaatia aivan samoja suori-

52 Auerbach, Erich, *Mimesis, Todellisuuden kuvaus länsimaisessa kirjallisuudessa* (1946). Suom. Oili Suominen. Helsinki 1992, 246; Nieminen 1951, 45–46, 242–243.

53 Louhivuori, *Elämän hurma*, 50–51.

54 Louhivuori, *Elämän hurma*, 8; Nouseva Polvi 3/1917, 34.

tuksia kuin aikuisilta. Partiolaisen ei tarvinnut poikana tai tyttönä valtavasti rehtiä, mutta hänen tuli tuntea keksimisen ja löytämisen vaatimattomampaa, tunnepohjaista iloa saadessaan retkillään yhteyden 'elämänvoiman' lähteeseen, luontoon ja sen Luojaan itseensä. Luonnon elämän järjestyneisyys ja rauhausuus sammuttivat nuorten pahat ajatukset ja puhdistivat heidän sydämensä:

"Elämä – uudet taivaat ja uusi maa, josta kaikki elämän viholiset ovat poissa, jossa aurinko paistaa juuri parahiksi, jossa linnut laulavat luotia pelkäämättä, jossa ei ole kyyneliä, ei valitusta, ei sotaa, ei vallankumousta."⁵⁵

Näillä sanoilla Louhivuori lohdutti kansalaissodasta kärsineitä Suomen nuoria, ja hänen omat, vuosien 1917–1918 sotaisat asenteensakin sulivat sovinnollisuudeksi, harmonisen yhteyden ja ykseyden etsimiseksi. Valkoisten janotessa kostoa, Louhivuoren *Kotimaan* kirjoittelu ja politiikka oli jo muuttumassa sovittelevaksi, ja kehkeytyvä partioateekin sai sen myötä uusia idealistisia, jälkiromanttisia äänenpainoja. Hän ei enää halunnut nähdä suomalaisessa elämässä varsinaisia "kuoleman merkkejä", vaikka sodan jäljiltä maassa olikin paljon "valhetta, laiskuutta ja likaisuutta". Ulkoinen sotiminen muuttui Louhivuoren partioaatteessa sisäiseksi kamppailuksi, jota partiolaiset kävivät epäsiiveellistä 'elämänvoimien' tuhlausta vastaan.

Suhteessa kanssaihmiisiin ja tovereihin sisäisesti kontrolloitu partiolainen ei ollut mikään antiikin protosankari, vaan kohtelias ritari ja jokapaikan hyväntekijä, aina valmiina auttamaan vähäosaisia, mutta myös yhteiskuntaa; työntämään mummon raskaat kärryt mäen päälle, paljastamaan kätyrit ja salapolttimot, auttamaan äitiä kotona, uhraamaan osan joululomastakin partiointiin jne.⁵⁶ Käytännön partiolaisuus oli jatkuvaa valmistusta kansalaisuuteen, pääasiassa sen velvollisuuksiin. Aina auttava partionuori kasvoi partioitehtävissään kansakunnalle hyödylliseksi ja lainkuuliaisiksi aikuisiksi. Yhteiskunnan alimmissakin luokissa tuli oivaltaa, että yhteiskunnan 'auttaminen' oli oleva myös työläisihanne. Työmiehen ei tullut nähdä työpaikkaansa luokkasemana antagonistisessa suhteessa työntajaan ja pääomaan, vaan ajatella työn syvempää tarkoitusta, mikä ei Louhivuoren lunastuksellisen

55 Louhivuori, Pyhillä partioilla, 77.

56 Louhivuori, Pyhillä partioilla, 78; Ole valmis! 2/1917, 18–19. Vrt. 'Tuuletari', Partiolainen 7–8/1917, 120.

talousopin mukaan ollut köyhällekään "rahan takaa-ajo", vaan oman sielun pelastaminen ja Jumalan suunnitelmien edistäminen maan päällä. Työn palvonta 'elämänvoimien' sublimaationa oli sivilisaatioprosessin huippu: sitä tehdessä "kasvavat voimat, terästyy tahto, tarkistuu silmä, lujittuu luonne, välttyvät kaiken maailman kiusaukset", Luohivuori vakuutti.⁵⁷ Toisaalta työntekeä oli sukupuolivietin hillitsijänä ja itsekasvatuksena tehokkain keino välttää turmiolan Tommin degeneroituva elämänkaari.

Partiolaisen tuli harjoittaa itsehillintää ja osoittaa kristillistä arvoitelukykä myös toverien valinnassa. Erityisesti kaupunkilaispojan tuli olla tarkkavaistoinen, sillä kaupungin maailma "vilisi petteita" ja kokematon nuori mies yleensä "ihastui" herkästi uusiin tuttavuuksiin.⁵⁸ Kasvavan nuoren tuli hankkia itselleen "sisäinen varustus", jolla torjua tekoystävien lähentelyt. Esimerkiksi HNMKY:n partiolaisuudesta oli hankittava "korkeat elämänihauteet", joiden puolesta saattoi taistella kuin "jalopeura", ja joilla torjua tarjotut tupakat, viinaryypyt, siveetön kirjallisuus ja lehdet. Elokuvat, kortinpelu, kapakkafilosofointi ja yölinen hurjastelu olivat Louhivuoren mukaan nietzscheläisen yli-ihmiskultin "seireeninlaulun" – *Leben und leben lassen* – kuulleet kohdalokasta rappiokulttuuria.⁵⁹ Hyvän ystäväehdokkaan erotti 'arvopaasta' relativistista tai nihilistista siitä, että tämä kykeni iloitsemaan pienistä asioista. Remuaminen, meluaminen ja iloitseminen tavarasta ja itsestä (egoismi) olivat huonon kandidaatin tuntomerkkejä. Louhivuori neuvoi käyttämään Jeesuksen käyttämiä opetuslasten valintakriteerejä heuristisena lähtökohtana. Juudas Iskariotin hyväksyminen oli tulkittava Jeesuksen asettamaksi kokeeksi nuoren ihmisen arvostelukyvylle.

Jos miespuoliset toverit oli valittava huolella, niin naisseuran valinta oli sitäkin kriittisempää. Koska kaikki esiaviolliset suhteet olivat Louhivuoren kansalaiskasvatuksessa ehdottomasti poissuljetut, tilanne saattoi partiolaisuuden ja armeijan läpikäyneen nuoren miehen kannalta kaikessa ennenkokemattomuudessaan muodostua henkisesti ja fyysisesti raskaaksi. Seksuaalisuuden kanavointi nuoren ihmisen elämässä pelkkään vastakkaisen sukupuolen ritarilliseen ihailuun oli kuitenkin välttämätöntä kansallisen 'elinvoiman' kasaamiseksi. Sukupuol-

57 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen elämänsäsumuksensa", 105.

58 Louhivuori, Verner, "Nuori mies ja hänen toverinsa". Nuori mies. Porvoo 1921, 52.

59 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen toverinsa", 66.

lisen valinnan tilanteessa näet miehen pidätetyt eläimelliset vaistot saattoivat päästä määrääviksi ja hän saattoi ryhtyä harkitsemattomaan 'hyökkäykseen'. Juuri tässä piili suurin vaara. Avioliittoaikeissa tunnusteluja tekevä nuori mies ei Louhivuoren käsityksen mukaan voinut tietää, ketkä naisista olivat 'puhtaita', ketkä eivät. Ulkonäkö oli pettävä, mutta yleensä kainot naistyyppit olivat myös siveitä. Siveät 'tyyppit' myös auttoivat palavaa miestä hillitsemään itseään vaatimalla tältäkin koskemattomuutta, välttämällä antautumista ja ottamalla selvää, oliko sulhasehdokkaassa kansallista perintöainesta tuhoavia sukupuolitauteja. Raamatusta (Matteus 19:12) löytyivät tarpeelliset tiedot niistä miestyypeistä, joita naisen tuli välttää.⁶⁰ Nuoren naisen tuli pystyä tarkalla partiosilmällään ja kristillisellä moraalillaan seulomaan sulhasehdokkaiden joukosta sen, jonka kanssa siitetyt lapset syntyisivät terveinä. Näin Louhivuori teki naisesta jokapäivän sosiaalihygieenikon ja vieritti hänelle osan oikeudellisestakin edesvastuusta syntyneitten lasten kunnosta. Aikakauden perinnöllisyystieteilijöitä ja rotuhygieenikoja vaivannut syfilofobia kuului hänenkin opetuksiinsa.

Louhivuori oli saanut Englannista 'tietoja', että flirttisuhteista syntyneistä aviottomista lapsista peräti 90 %:sta tuli rikollisia. Avioerot sekä aviottomat ja kodittomat lapset olivat siellä suuri rasitus yhteiskunnalle. Epäillen Suomessa oltavan samassa jamassa, Louhivuori neuvoi: mies ei saanut esiintyä naiselle aggressiivisena yli-ihmispersoonana. Naisia hän opasti hylkäämään ruotsalaisen naisasialiikkeen ideologin Ellen Keyn (1849–1926) vapaamman sukupuolimoraalin opit. Kaikki "itsekkään rakkauden" teoriat tuli hylätä ja käydä jatkuvaa taistelua "rajujen luonnonvoimien" kanssa jos mieli päästä yhteiskunnallisesti rakentavaan avioliittoon. Siinäkin tuli harjoittaa "mielekästä itsehillintää", sillä pelkkä "lihan palvonta" johti erityisesti kaupunkilaisnaisilla synnyttämisen "ilon" häviämiseen, mikä oli ehkäisyn rinnalla vakavin uhka kansan syntyvyydelle. Seksuaalinen vapaus arkisen vapaamielisesti käsitettynä pysyi Louhivuorelle negatiivisena arvona, se oli vain "humalaa" ja "kurittomuutta", "löysäläisen holtitonta ajelehtimista pitkin elämän karjapolkuja", jolla saattoi olla vakavat seuraukset koko Suomelle. Jos yksilön turmelus pääsi kasaantumaan kollektiiviseksi, silloin kansakuntakin uhkasi "kaatua". Suomea uhkasi antiikin Rooman, "nautinnoissa mellastelevan lauman", kohtalo, ellei maalaisnuorison "raikkautta ja siveellistä terveyttä" saatu istutettua

---

60 Louhivuori, Nuorena ja naimatonna, 11–13, 61, 74.

seuraavaan sukupolveen.⁶¹ Partiolaisuus oli tässä istutustyössä Louhivuoren päämenetelmä.

Louhivuori uskoi, että nuorison itsehillintä ja -kuri voitaisiin palauttaa nimenomaan partioliikkeessä, sillä juuri se tarjosi nuorille sellaista "mieltä kiinnittävää askartelua", jossa sukupuolisuus voitiin systemaattisesti unohtaa. Oli vain tarkasti pidettävä huoli, ettei partiopoiikia ja tyttöjä pidetty samalla leirillä.⁶² Etsiessään elämän suuntaa partionuoren tuli hallita "elämänvoimiensa pintaväreilyä ennen vakavain myrskyjen tuloa" joko pysymällä partiotoveriensa seurassa tai yksin Jeesuksensa kanssa. Hänen tuli välttää löytämänsä uskon epäilyä, sillä nuori epäilijä oli "luonnottomuus". Nuoruuden psykologiahan oli todistanut, että epäilevä nuori oli vaarallisella tiellä 'hermoheikkouteen' ja mielisairauteen. Pienetkin luonteenpoikkeavuudet merkitsivät Louhivuorelle epänormaalia kehitystä: poikamainen tyttö antoi "raa'an" ja tyttömainen poika "ytelän" vaikutelman. Tytöt ja pojat olivat (seksuaalisesti) liian erilaisia voidakseen ystävystyä vielä partioiässä eikä heitä pitänyt vetää "julkisen elämän näyttämölle" (tanssiaiset, elokuvat, näytelmäkerhot), missä repeytyivät "ujouden ja kainouden" 'luonnolliset' muurit. Nuoren partiolaisneidon kainous oli terveen kehityksen merkki, nuoren miehen terveyttä sen sijaan piti yllä partioharjoitus, työnteke ja rukous, joitten tarkoitus oli laukaista tunne-elämän "jännitys". Haurassieluisten nuorten miesten oli siis jatkuvalle toiminnalle suojattava 'elämänvoimansa' erityisesti "emansipeerattujen, kaksi- ja kevytmielisten" nuorten naisten lähentelyiltä. Nuoren antautuminen "sisäiselle palolle" ei aina Louhivuoren mielestä johtunut niinkään tahdon heikkoudesta, vaan se saattoi olla seurausta fyysisestä velttoudesta ja laiskuudesta. Siksi ruumiinkin harjoittaminen oli tärkeää. Voimakas ruumis takasi, että tahto jaksoi kontrolloida 'elämänvoiman' käyttöä. Tahdon ponnistus oli tehokkaampaa voimakkaana ja raittiina. Käytännössä juuri partiolaisuus kehitti liikunnallisuudellaan myös ruumista, mikä oli ensimmäinen askel "itsenäisen käskyvallan" ottamiseen omassa elämässä.⁶³ Fyysisesti vahvana partiolaisen oli helpompaa säilyttää 'puhtautensa', joskaan se ei taannut sitä.

Louhivuoren omat nuoruuden kokemukset vahvistivat fyysisten siirrostointojen merkityksen. Hän oli joutunut heikkoina hetkinään tu-

61 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen elämänsä", 31–33, 39, 110.

62 Louhivuori, Verner, Partio 4/1920, 50.

63 (Louhivuori, Verner), Nouseva Polvi 1/1917, 5–6; Partiolainen 3–5/1918, 39–40; Kotimaa 17/1917.

keutumaan Raamatun ohella erityisesti Ricardin ja Foersterin teosten ohjeisiin, joissa korostettiin rukousta Jeesuksen nimeen 'puhtauden' säilyttäjänä, mutta sen lisäksi hän vapaa-aikoina karaisi tahtoaan, vahvasti "hengen temppeliään" hiihtämällä ja voimistelemalla. Louhivuoren pitkäaikainen työkokemus HNMKY-ajalta osoitti, että vain fyysisin ponnistuksin tuettu selibaatti naimaikään asti soi sen täydellisen vapauden, jota luja ja tuloksellinen työnteko edellytti. Hän torjui varhaiset naissuhteet voidakseen kokonaan omistautua nuorkristilliselle poika- ja partiotyölle.⁶⁴

Viettielämän ja itsekurin ristiriidan partiolaisuudessa laukaisi toiminnallisuus ja partiolaisten keskinäinen kilpailu. Partiolaisuuden harmonian ulkopuolella, yhteiskunnassa se sen sijaan Louhivuoren visiossa jatkui ihmiskunnan kärsimyshistoriana sekä yksityisten ihmisten kamppailuissa luonteen heikkouksia vastaan että yleisenä synnin ja hyveen välisenä taisteluna uskonnon ja tieteen välillä ja eripuraisten kansojen kesken. Tällainen 'hyvän' ja 'pahan' välinen taistelu elämässä ei ollut mitään luovaa evoluutiota tai (sosiaali)darwinistista kamppailua elinkelpoisimpien eloonjäämisestä, vaan kristillinen kilvoittelu-prosessi kohti syvempää ihmisyyttä ja sankaruutta.

Sankaruuteen ja autuuteen pyrkimisessä partiolaisen luonne oli, fyysisen harjoituksen, retkeilyn ja merkkisuoritusten ruumiinkunnolle asettamien vaatimusten tärkeydestä huolimatta Louhivuorelle fyysistä tyyppiä tärkeämpi. Toisin kuin jotkut partiolaisrasialistit, jotka ottivat lippukuntiin vain perussuomalaisia, "jänteviä, puhtaita, miehekkäitä miehiä, teräksisiä, tukevia, kohorintaisia, kirkassilmäisiä 'uran aukaisijoita'" ja hylkäsivät "surkastuneet" pojat⁶⁵, hän toivoi riveihin "päänsä selvänä" pitäviä nuorukaisia, sellaisia, jotka pesivät aamulla myös "ajatuksensa" ja pitivät illalla itselleen omantunnon puhuttelun. Kristitylle partiolaiselle oli mielen 'puhtaus' fyysistä rotutyypipuhuttautta tärkeämpi. Louhivuori ei olisi tarvinnut partiolaisen henkisen kehityksen seurantaan radikaalimman *Partiojohtajan* suosittamaa psykogrammiakaan⁶⁶, vaan kykeni näkemään pojan luonteen kehityksen hänen käyttäytymisestään.

64 Louhivuoren päiväkirja 17.2., 17.7., 11.8., 2.9., 1915 (KA, LA); Elämän hurma, 64; Kotimaa 26/1923.

65 'Partiokynä', Partiolainen 4-5/1917, 57.

66 Louhivuori, Verner, Partiolaisen joulunumero 1918, 164-165; Anon., Partiojohtaja 1/1930, 5-6.

Partiolaisuuden luonteenmuokkausoppi nivottiin HNMKY:ssä tiiviisti ajan kristillis-idealistiseen elämänfilosofiaan, joka korosti ihmisen perusyhteyttä luomakuntaan ja luojaansa vastapainona kaupunkien ihmisluontoa, ihmisyhteisöä ja luomisen ykseyttä tuhoaville tendensseille, mutta joka samalla ilmaisi modernin industrialismin tuottamaa 'saastaa' ja sairauksia puhdistamaan ryhtyneen sosiaali- ja mentaalihygienisen vaatimuksen. Partiolaisuus tarjosi tilaisuuden nuorison luontoyhteyden palauttamiseen eskapistisessa ja primitiivisessä luomisen prinssiin tajuamisessa. Kiinteän toveruuden luonnon äärellä uskottiin luovan myös ihmisluonnosta, omasta ruumiista ja 'sielusta' tietoisemman, rohkeasti elämään tarttuvan kansalaisen syntymisen edellytykset. Partiolaisuus pyrki rakentamaan sellaista sekä ihmisruumista että -luonnetta, joka kestäisi – luonnosta takaisin yhteiskuntaan astuttaessa – modernin talouselämän kiivastahtisuuden ja modernin sivistyksen hermoja rasittavat henkiset tehtävät.

Luonto tarjosi partioinnille liasta puhtaan sekä koulujen kirjanopineisuudesta ja tunkkaisuudesta vapaan ympäristön. Vuodenajoista kevät oli otollisinta partiolaisten liikkumis- ja rekrytointiaikaa, sillä silloin 'puhtauteen' opastavien havaintojen tekoon riitti luonnossa kohteita:

"Märkien kenkien ja märkien hihansuiden aikaa on kevät, mutta myös ihmeellisten löytöjen ja näkyjen, ihmeellisen elämän aikaa sille, joka viettää lomahetkensä ulkona silmät ja korvat auki samoillen. Se on havaintojen teon, silmän ja korvan terästävää aikaa."⁶⁷

Luonnon aistimisen herättämän toimintahalun tyydyttämisessä partiolaisuuden tarjoamat mahdollisuudet ohjattuun omatoimisuuteen, seikkailuun, intiaani- ja muihin leikkeihin, retkeilyyn ja leirielämään olivat ne uutuudet, joiden vetovoiman uskottiin kiinnittävän poikia liikkeeseen. Laitumille päästettyjen nuorten riiviömäisen spontaaneiksi tulkittujen 'elinvoimien' Louhivuori toivoi säännellyssä pienyhteisössä, partiossa luontaisesti suuntautuvan yhteisöllisiin ja altruismia kas-

67 (Louhivuori, Verner), Partio 4/1923, 49. Vrt. Partiolainen 1/1917, missä Hämeen-Anttila näki partiolaisen luontosuhteen mekaanisemmin moraalialla 'puhdistavana' ja ruumista uudistavana.

vattaviin tarkoitukseen:

"Luonnollinen itsensäilytysvaisto, joka ilmenee kilpailuvaistona ollakseen voimakkein voittamaan kaikki vastustajat, on jalostettava irti yksilöllisestä kunnianhimosta ja ra'än, ruumiillisen taituruuden palvonasta itseuhrautuvaisuuden ja palvelevaisuuden jaloksi kilpailuksi..."⁶⁸

Tässä Louhivuoren muotoilu ei juurikaan poikennut vuosisadan alkupuolen kulttuurievolutionistien perusargumentista ihmisen jalostamiseksi eläimellisyydestä 'korkeampaan' ihmisyyteen. Päämäärä vain oli toinen: julma 'kaikkien taistelu kaikkia' vastaan tuli partiokilpailuissa hienostaa kristillis-kansalliseksi 'kaikki kaikkien puolesta' pyrkimykseksi, henkien kamppailuksi 'puhtaimman' palkinnosta. Siihen ei tarvittu militaristisempien suomalaisten partiojohtajien vaatimia aseharjoituksia tms., vaan retkeilyä ja tutustumista altruististen yhteiskuntamoraalin lähteisiin, luonnon harmonian ihmeisiin ja Raamattuun. Partiolaisten uskonnollinen opetus maastossakin oli siksi louhivuorelaisessa partiotoimessa ensisijaisessa roolissa. Louhivuori etäännytti partioaatteensa sekä baden-powellilaisesta, imperialistisesta esikuvasta että vanhakirkollisesta, virallisesta Raamatun opetuksesta.

Louhivuori arvosteli usein niitä, jotka eivät poikiin vaikuttamisessa ottaneet huomioon heidän mielikuvituksen hallitseman henkisen elämänsä erityisluonnetta verrattuna aikuisten miesten "tahtoelämään". Pojilta ei tullut vaatia aikuisten huippusuorituksia, vaan heidän toimintaansa oli suhtauduttava "raviten, karsien ja tukien".⁶⁹ Kuvaannollinen ja havainnollinen esitystapa vetosivat poikiin paremmin kuin tietopuolinen ja selittävä opetus. Koska poikien tunne-elämä oli vilkasta ja ailahtelevaa, heidät oli helppo temmata mukaan vaihtelevaan ja "reippaaseen elämänmenoon", joskin Louhivuori muistutti, että partiolaisuus vain täydensi kotikasvatusta ja kouluopetusta. Tämä muistutusta hän ei tosin esittänyt järin painokkaasti.

Partiopoista otteen saamiseen tarvittiin lisäksi täsmällinen, mutta samalla mieltäkiinnittävä ohjelma, jossa vakavat ja leikkiä muistuttavat jaksot vuorottelivat. Aloituksena voi esimerkiksi olla poikien kasaantunutta "elämänhalua" purkava eläköön-huuto.⁷⁰ Sanan viljely

68 Louhivuori, Verner, "Poikien sielunelämä". Joka poika. Toim. Y. Karilas. Porvoo 1922, 29.

69 Louhivuori, "Poikien sielunelämä", 27.

70 Louhivuori, Verner, "Poikatyön käytännölliset muodot", 80; "Raamattutunti". Ka-

ei saanut hänen näkemyksensä mukaan olla rippikoulumaista pänttäystä, vaan Raamatun kertomusten lukua ja niiden opetusten havainnollistamista käsillä olevin havaintomateriaalein, kuvin, luontokappalein jne. Raamatusta voi loihtia esiin sellaisten henkilökuvien gallerian, jotka tosina, historiallisissa konteksteissaan esitettynä "syöpyivät lähtemättöminä" poikien mieliin. Hyvä menetelmä oli yhden tunteisiin vetoavan Raamatun vertauskuvan esittäminen kerrallaan.⁷¹ Raamatun tarinoita Louhivuori kokosi myöhemmin yhteen partiolaisten käsikirjaksi, jossa hän mm. painotti, että itsekurin tehokkain kehittäjä oli aina varma elämän "kompassi", omatunto, jota Jumala ja Jeesus "röntgenkuvilla" luotasivat.⁷² Imperialistiset ja vapaamieliset partioaatteet viroksuivat näin voimakasta uskonnollisen opetuksen panosta.

VI

Suomalaisen partioideologian militaristisuus on yleensä kiistetty 'oikeiden' partioihanteiden vastaisena. Militarismi on tällöin määritelty kovin ahtaasti, koska partioaatteesta kertovien lähteitten paljastama totuus on kuitenkin se, että erityisesti vuosina 1917–1919 partioideologiaan kuului monia sotaisia piirteitä, jotka säilyivät pitkälle 1920–1930-luvuille⁷³, ja että sen nuorkirkollisessakin haarassa ihannoitiin sotilashyveitä. Se, että partioliikkeen johto periaatteessa kielsi partiolaisia osallistumasta suojeluskuntain harjoituksiin ei vielä tehnyt siitä täyttä rauhanliikettä, hyväksyihän se sen aikakauden henkeen kuuluvan perusoletuksen, että maailma on 'elämän' armoton taistelutaner. Väkivalta hyväksyttiin 'luonnolliseen järjestykseen' kuuluvaksi, silloin kun 'paha' tahdottiin hävittää. Lisäksi partioliikkeen hajanaisuus salli pitkään paikallisten partiojohtajien toteuttaa omia mieltymyksiään erityisesti maaseudulla ja varsinkin Pohjanmaalla, missä partiojohtajilla oli runsaasti yhteyksiä paikallisiin suojeluskuntiin.

Militarismi ja konservatismi kuuluivat yhteen sekä brittiläisessä että suomalaisessa partioaatteessa, mutta eri tavoin. Vaikka papin uralle

---

rilas 1922, 119–120.

71 Louhivuori, "Raamattutunti", 62.

72 Louhivuori, Vernerin, Pyhiä seikkailuja. Helsinki 1931, 63–64, 110.

73 Ks. Partiojohtaja 7–8/1929; Anon., Partiojohtaja 8/1938.

astuneen Louhivuoren ja kokeneen sotilaan Baden-Powellin aatteellinen sukulaisuus oli varsin yleisluontoista, molempia voidaan kuitenkin luonnehtia radikaaleiksi konservatiiveiksi. Partiolaisuudessa se merkitsi varhaisnuoren henkisen kehityksen ymmärtämistä, hallitsemista ja luonteenmuokkausta traditionaalisia arvoja kannattavan, *kansalaiskuntoisen* ihmisen kasvattamiseksi. Louhivuori arvosti Baden-Powellia suuresti juuri siksi, että hän oli ymmärtänyt pojan "sielun oikein" ja yhdistänyt tämän "luonnollisen ja terveen" seikkailunhalun käytännöllisten taitojen ja ruumiin hygienian oppimiseen. Ja kuitenkin heidän ihmisluonteen ihanteensa olivat erilaiset. Baden-Powell korosti sotilaallista tottelevaisuutta ja kurinalaisuutta, Louhivuori halusi pojasta muokkautuvan "omantuntonsa Jumalaan sitovan miehen".⁷⁴ Kasvatuspessimisteinä molemmat kyllä vaativat nuorta tahdonvoimallaan kontrolloimaan ajatuksiaan ja tunteitaan, mutta Louhivuori Jeesuksen asettaman ihanteen, Baden-Powell puolisolitaallisen kurin avulla.

'Kunnollinen kansalainen' ei merkinnyt imperialistisessa ja suomalaiskansallisessa ajattelussa samaa asiaa. HNMKY:n partiolaisista ei koetettu muokata tehokkaita maailman hallitsijoita, individualistisia siirtomaavirkamiehiä, vaan Jumalaa pelkääviä, esivaltaa kunnioittavia, puolustuskuntaisia Suomen kansalaisia. Kun varsinainen suomalainen partiolaki ja -lupaus poikkesivat sinänsä vain vähän Baden-Powellin ja R. E. Phillipsin vastaavista alkuperäisistä ja niissä käytettiin brittiläisten lähdeteosten ja niiden suomennosten monin paikoin militaristista, rasistista ja antiegalitarianististakin kieltä, Louhivuoren omista teksteissä tämä oli sitä vastoin harvinaista.⁷⁵ Kansakunnan erityisen kriittisinä aikoina (1917) hän saattoi pitää "epäsiveellistä ja huikentlevaa" slaavilaisuutta suomalaista rotua "huonontavana luonnonvoima-

74 Louhivuori, Verner, Kotimaa 3.4. 1917; Louhivuoren promemoria valtioneuvostolle 12.3. 1928. Kansio partioliike, 1928- (KA, LA); Louhivuori, 'Louhisuden huuto' (kiertokirje s.a.). Käsikirj. 32. Lou 2825. Partiomuseon käsikirjoituskokoelmat. Turku.

75 Scouting for Boys-teoksen rasismi näkyy selvimmän rotustereotypioista (131), militarismi kehotuksista opetella ampumaan potentiaalisia vihollisia (20-22) ja antiegalitarianismi hierarkkisen yhteiskuntajärjestyksen arvomaailman ihannoinnista. Vrt. Soinio, Kaarlo, Partioopjat. Helsinki 1911, 117-120 (stereotypiat), 49-50, 144-145 ja 153-154 (vakoilu, vartiointi, vangitseminen ja leikkisota/eläimet toistensa vihollisina), 192-193 (yhteiskuntahierarkia) ja Hämeen-Anttila (toim.), Partiolaki. Partiolaisten käsikirjoja 4. Hämeenlinna 1918, 46 (slaavilaisuuden jatkuva uhka), 20-21, 86 (kaupunkien "toimettomien armeijoille" julistetaan kuolemantuomio, sivistys julistetaan tuhlaukseksi), 83 (sotaan valmistautuminen). Vrt. Hämeen-Anttila (toim.), Partiopoikien opas. Partiolaisten käsikirjoja 1. Hämeenlinna 1917, 7 ja 12.

na" ja kutsua "hyökkäävää kristillisyyttä" taisteluun siveettömyyttä ja ateismia vastaan, mutta hänen äänenpainonsa muuttuivat rauhan aikoina jälleen puolustustahtoisiksi.⁷⁶ Baden-Powellin esiintymisestä Louhivuori oli havainnut, että ennen ensimmäistä maailmansotaa tämä oli ollut yltiöisänmaallinen ("jingo"), ja että vasta 1920-luvun alussa olivat hänen imperialistinen fraseologiansa ja brittiläinen partio-organisaatio muuttuneet kansainvälisyyttä ja partiolaisuuden veljesliittoluonnetta korostavaksi. Todisteina tästä olivat kansainväliset suurleirit eli *jamboreet*. Vanhoilla päivillään Louhivuori lopulta jyrkästi tuomitsi sotiin johtavan "rotu- ja kansallisylypeyden", synnin, johon monet kristitytkin olivat hänen mielestään langenneet.⁷⁷

Louhivuoren ja Baden-Powellin aatteelliset ja ideologiset erot näkyivät myös HNMKY:n partiotoiminnan muodon valinnassa. Louhivuori ei halunnut muodostaa partiolaisista puolisolitaallista organisaatiota kuten 'BP', vaan istutti partioinnin HNMKY:n muiden poikatyön muotojen, veistolaitoksen, työnvälityksen, sanomalehtipoikain kerhon ja asiapoikatoimisto Marsin yhteyteen. SPL:n perustamisessa ja johtamisessa hän pyrki noudattamaan desentralismia, sovitteli ja pyrki kompromisseihin sallien erilaisten partioryhmittymien mielipiteitten päästä julki. Baden-Powell sen sijaan oli liikkeessään kuin komentava upseeri.

Kaikesta sielunhoitoa korostavasta retoriikasta huolimatta myös louhivuorelaisessa partiokielessä oli aika ajoin sotilaallisia painotuksia. Ensinnäkin sen inhimillistä toimintaa kuvaava termistö oli yhdistelmä sotilassanastoa ja popularisoituja elämän taistelun käsitteitä ja kielikuvia. Kuten on jo osoitettu, liberaali vapaus oli partioteksteissä negatiivinen ilmaus, rauha kaukainen olotila ja alistuminen 'tahdolle', omalle tai ylemmälle, ensisijainen päämäärä. Partiolain käsky "partiolainen tottelee heti johtajaansa" ja lain seremoniallisesti vahvistava partiolupaus tottelevaisuudesta kuuluvat mieluummin sotilaskuriin kuin ritarillisen auttamisen etiikan sääntöihin tai normaalin elämän sosiaalisten velvoitteiden täyttämiseen. Jopa Baden-Powellin alkuperäiseen partiolakiin sisältynyt ohje 'vaikeuksissa viheltämisestä' jätet-

76 Louhivuori, Verner, Kotimaa 54/1917. Vrt. Louhivuori 1939, 27.

77 Vrt. Louhivuori, Verner, Partio 8/1921, 115; Louhivuoren muistelmia veteraanikillassa 17.1. 1977. Kasetti X-XI, a-puoli. (KA, SPA). Vapaamielinen Alexander Boldt vieroksui imperialistisen partioliikkeen "orjuuttavaa kuria". Boldt, Alexander, 'Scouting for Boys' ja vapaamielinen yhteiskunnallinen kehitys. Helsinki 1920, 7.

tiin suomalaisesta versiosta renkipoikamaisena holtittomuutena pois.⁷⁸ Saatettiin helposti epäillä, kuten *Työmies* jo keväällä 1911 teki, oliko partiokuri sittenkään omiaan kasvattamaan arvostelukyvyyttömässä lapsissa kristillistä vaatimattomuutta ja nöyryyttä.⁷⁹ Kuitenkin yleensä vain sotilasuralle orientoituneet partiojohtajat vaativat ehdotonta kurinalaisuutta, tosin esimerkiksi partiotyttöjen johtaja Anni Collan oli voimakkaammin partiolaisen oman tahdon alistavan ja yhdenmukaistavan "joukkokurin" kannalla kuin itsekuria korostava Louhivuori.⁸⁰

Samoin hälyttävin ja aggressiivisin äänenpainoin kuin porvarilliset piirit vaativat jo keväällä 1917 lujan yhteiskunnallisen järjestyksen palautusta, partiolaisia kannustettiin henkensä uhraamiseen tulevilla taistelutilanteissa. Mm. Vaasan Toimenpoikain marssissa uhottiin: Jumalan ja isänmaan "vuoks' taistellaan, vaikk' kuolemaan". Eino Leinon partiomarssissa partiolaiset varttuivat "maan vartioiks' ja surmaks Suomen peikkojen". Raukoiksi ja petteureiksi leimattiin kaikki ne, jotka eivät yhteiseen vapautusrintamaan uskaltaneet.⁸¹ Suomalaisessa partioaatteessa pyrki pinnalle sotilasihanne, mikä vaati, että kansalaisen korkein velvollisuus oli - ikään katsomatta - kuolla isänmaan puolesta. Suomessa kyse oli kansan sisäisen 'vihollisen' kohtaamisesta eikä kuten Englannissa, kuvitellun (Saksan) maihinnousun torjumisesta (kuva 4).

Aktivistinen toiminnan kieli loi partioretoriikassa runsaasti voimakaita, normaalioloissa vähemmän aktuaalisia pelon, turmion, uhkan, hyökkäyksen ja varuillaanolon mielleyhtymiä. Ole valmis! -kehoitus voitiin ainakin liikkeen alkuaikoina tulkita myös valmiudeksi kohdata mahdollinen vihollinen eikä vain nykyajan jokapäiväiseksi palvelu- ja auttamisalttiudeksi. Erityisesti partiolaisen tuli olla varuillaan 'sielunvihollisen' hyökkäyksien varalta, mutta hänen tuli tarkkailla myös toisia ihmisiä ja ympäristöään kuin vakoojan. Nämä vaatimukset aktualisoituivat Louhivuorelle aina, kun vallitseva yhteiskuntajärjestys

78 Louhivuori, Verner, Kun työmme alkoi. Tampereen Kotkain 10-vuotisjulkaisu. Tampere 1930, 7.

79 'I-o', *Työmies* 29.3. 1911.

80 Luonnos partiosäännöiksi 20.2. 1911. Louhivuoren kansio 1910-1920 (HNMKY-A); Collan, Anni, Partiotyttöjen opas. 2. painos. Helsinki 1920, 7, 30-31; Kisa-kenttä 9-10/1919.

81 Ole valmis! 2/1917, 18; Leino, Eino, "Suomen partioväen marssi". Kotoa ja kaukaa 1917, 141. Partiolehtiä toimitti tuolloin Ilmari Jäämaa, joka oli myös Nuori Voima-lehden päätoimittaja.

Helsingin N. M. K. Y:n 31:s toimintavuosi.

44

Kenen on nuori mies, sen on tulevaisuus. Tämä vanha kokemus on tullut viime aikoina aivan erikoisesti huomatuksi. Kiivaammin kuin koskaan ennen taistellaan nyt nuorten miesten omistamisesta. Nuorilla voimilla tahtoisivat mitä erilaisimmat voimat, niin rakentavat kuin repivätkin, asiaansa ajaa. Onhan nuori elämä niin taipuisaa, notkeata, herkkää ja syttyvää. Lasketaanhan nuorena se perustus, mille sitten miehuudessa rakennetaan: „nuorena vitsat väännetään“. Entistä tarmokkaammin ja laajemmalla rintamalla, entistä kauemmaksi tähdäten käyvät pimeyden ja maailmanpalon alasrepivät voimat taisteluun nuorten miesten voittamiseksi puolelleen. Siksipä on käynyt entistä tärkeämmäksi kaikki se työ, joka tahtoo voittaa nuoret voimat nostavaan, rakentavaan toimintaan, — joka tahtoo tarjota nuorelle miehelle voimaa nuoruuden kiusauksiin ja taisteluihin ja tulevaisuuden suuriin tehtäviin. Entistä velvoittavamaksi on nykyisenä ajankohtana käynyt se työ, joka Nuorten Miesten Kristillisellä Yhdistyksellä on suoritettavana Helsingin miehisen nuorison keskuudessa.

Mutta siitähän on jo kauan oltu selvillä, että jos mieli voittaa nuori mies puolelleen, on ensin voitettava

Poika,

silloin kun hän käy ottamaan ensi askeleitaan kodin piiriin ulkopuolella.

Kuva 4. Vuoden 1920 HNMKY:n 'manifesti' nuorten integroimiseksi kristilliseen partio toimintaan oli Louhivuoren käsialaa. Lähde: *Vuosi 1920 H.N.M.K.Y.:ssä* (Hämeenlinna, 1921), s. 3.

näytti olevan joutumassa uhanalaiseksi. Mm. kesällä 1917 hän kutsui kaikkia nuoria työhön ja uhrauksiin – tultaessa alamaaisista kansalaisiksi vapaus oli ansaittava. Laiskureille ei ollut sijaa kansakunnassa, joka eli vapauden toivon ja kuolemanvaaran välimailla. Ei riittänyt, että Suomelle saataisiin itsenäisyys, vaan kyse oli syvemmälle käyvistä prosessista, suomalaisten "siveellisestä uudestisyntymisestä".⁸²

Kansalaissodan puhjettua nationalismi ja militarismi nivoutuivat partioideologiassa yhteen. Louhivuori tulkitsi 'kapinalla' alkaneen sodan kansalliseksi 'elinkamppailuksi' ja verenvuodatuksiksi, ei yhteiskuntaluokkien väliseksi valtataisteluksi. Tämä on täysin ymmärrettävää, sillä Luohivuoren kansallisuusaate oli kristillis-idealistinen sisältäen talonpoikaista, yrjö-koskista suomalaismielisyyttä, mistä aito-suomalaisuus ei ollut kaukana. Hänelle 'todellista' Suomen kansaa oli ns. maakansa, talonpoikaisto, joka oli suomalaisten kärsimyshistorian aikana hankkinut maailmankatsomuksensa, uskonnon perustotuudet "alttarin juurella". Hänen jyrkän tuomitseva suhtautumisensa kumoukselliseen työväenliikkeeseen määräytyi sen mukaan. Työväestön Louhivuori jakoi kahtia, kunnollisiin ja harhautuneisiin radikaali-sosiaalidemokraatteihin ja heidän kannattajiinsa. Hän tunsii sympatiaa mm. 8 tunnin työpäivän ja kohtuullisen palkan vaatimuksia kohtaan, koska silloin työväestölle olisi jäänyt aikaa ja varoja opiskella, mutta luonnollisesti tuomitsi kaiken laillista esivaltaa horjuttamaan tähtäävän toiminnan.⁸³

Partioliikkeen sosiaalinen tarkoitus oli rikkoo kieli- ja luokkarajat, rekrytoida kaikista kieli- ja yhteiskuntaryhmistä ja luoda yksimielinen nuoriso Suomen kansan vastaisen olemassaolon turvaamiseksi.⁸⁴ Niinpä se joutuikin pian riitaan sosialistien kanssa, jotka syystä epäilivät koko partioaatetta sisällöltään tyystin porvarilliseksi. Eihän sen sanomassa puhuttu mitään esimerkiksi maassa vallitsevista taloudellisista epäkohdista.⁸⁵ Tämä johtui epäilemättä siitä, että Louhivuoren oma yhteiskuntanäkemys oli hierarkkinen; jokaisella oli oma paikkansa ja tehtävänsä yhteiskunnassa eikä yhteiskunnan taloudellisia ja omistussuhteita käynyt perinpohjainen muuttaminen.

Partiolaisille Louhivuori loi kuvitelman tulevasta Suomesta maan-

82 (Louhivuori, Verner), Nouseva Polvi 5/1917, 67. Vrt. Alapuro 1988, 205.

83 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 32-33/1917.

84 Louhivuori, Verner, Partiolainen 1/1917, 11.

85 'L-oos', Työmies 4.5. 1911. Vrt. Paavilainen, Marko, Työväenliikkeen suhtautuminen partio toiminnan alkuun Suomessa. Partiomuseon vuosikirja 1. Turku 1989.

päällisenä taivasten valtakuntana, jota johti Jumalan "kuninkaallinen" tahto. Kansalaissodan jälkeen hän oli toivonut Suomen hallitusmuodoksi perustuslaillista kuninkuutta, mutta jumalan "apulaiseksi" kelpasivat sittemmin myös presidentti ja eduskunta, joiden tuli säätää "oikeamielisiä" lakeja. Tämä oli nuorkirkollinen valtiohanne. Se, että todellisessa suomalaisessa yhteiskunnassa oli epätasa-arvoa, vääryyttä, köyhyyttä jne., johtui perimmältään niistä kärsivien ihmisten omasta pahuudesta – konservatismiin kuuluva oletus ihmisen epätäydellisyydestä – eikä niinkään yhteiskunnallis-taloudellisista suhteista, sillä niitä voitiin, kristillisen moraalin vallatessa lisää alaa ihmisten sydämissä, hitaasti muuttaa ihanteen mukaisiksi.⁸⁶

Jeesuksen palvelualttiuden tarjoama esimerkki oli ihmissielujen muutoksen avainärsyke, itseasiassa historian *primus motor*. NMKY-liikkeen perustaja, brittiläinen George Williams oli Louhivuoren mukaan elänyt Jeesuksen 'palvele Jumalan valtakunnan tarpeita' -periaatteen mukaan ja lahjoittanut osan menestyvien yritystensä tuotosta sosiaaliseen työhön. Jokaisen, olipa hän sitten rikas tai köyhä, tuli samalla tavalla palvella maataan ja kansaansa. Aivan kuin viktoriaanisissa *self-help*-ideologioissa, myös partiolaisuudessa jokaisen 'hyväksi muuttuvan' oli tultava omillaan toimeen. Se, että köyhillä oli huonommat lähtöasemat, ei periaatteessa vaikuttanut asiaan. Rikkaan ja köyhän ero oli vain siinä, että köyhältä vaadittiin "kovempaa" luonnetta kuin sellaiselta, jolla oli esimerkiksi perintöomaisuutta. Samassa merkityksessä kuin partioliike ei saanut olla vain leikkiä, vaan hyödyllistä työtä, jokaisen kansalaisen oli palveltava työssään kansaa eikä jättäytyä "löysäläiseksi" kaupungin kaduille.⁸⁷ Partioliike ei enää itsenäistymisen jälkeen huolinnut joukkoonsa "snobeja" ja muuta "vetelää herrasväkeä", vaan rekryyttien oli oltava tervettä kansanainesta, tervehenkiset työläiset mukaan lukien. Tämänlaatuinen muokattava aines oli samaa kuin esimerkiksi Baden-Powellin,⁸⁸ mutta Louhivuoren pyrkimyksenä ei tietenkään ollut muokata partiolaisista individualisteja, vaan kollektivistisia, kansallisen rakennustyön uranuurtajia. Niin kuin jokainen partiolainen tuli toimeen omillaan, myös jokaisen kansalaisen kansallisen työn yhteisenä päämääränä oli Suomen valtion omavaraisuus.⁸⁹

Edellä sanotun valossa on selvää, miksi Louhivuori kansalaissodan

86 Louhivuori, Partiolaisen aamuvartio, 45-46; Kotimaa 23-25/1918.

87 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen elämänsä", 126.

88 Vrt. Baden-Powell, R., *Scouting for Boys* (1908). 9th ed., London 1918, 187.

89 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen toverinsa", 119-120.

aikana suhtautui vuoden 1918 'kapinallisiin' armottomasti. Heidän toimintansaahan soti Louhivuoren omaksumia yhteiskuntaelämän ja historiankäsitteiden perusteita vastaan.

Merkitävin käännekohta Louhivuorelle Suomen historiassa sitten suomalaisten kääntymyksen oli 1800-luvun herännäisyys, minkä sanoman hän tulkitsi yhdistäneen Suomen kansan, niin "herrat ja talonpojat" kuin suomen- ja ruotsinkielisetkin kansanainekset. Yhteiskunnallisesti tämä herännäiskansa oli ollut 'tasa-arvoista' ja oikeudentuntoista – moderni demokratia sitä vastoin oli johtanut väkivaltaan ja siveettömyyteen. Kansan eheys oli rikkoutunut materialismin (liberalismi ja sosialismi) repiessä kansaa kahtia. Kirkon lähestystehtäväksi vuonna 1917 tuli restauroida kadonnut yhteys,⁹⁰ mutta kun se ei työssä onnistunut, nuortenkin kirkonmiesten kansallisuusaate sai keväällä 1918 aggressiivisempia, risiriretkihenkisiä äänenpainoja ja Louhivuoren historiakuvaan ilmaantui maan 'kohtalonhetkillä' ilmestyskirjamaisia piirteitä.

Louhivuori tulkitsi kansalaissodan alkamisen osoittavan, että Suomen kansan oli hukannut Jumalan armon. Hän palautti sen kestäessä maanmiestensä mieliin, miten suomalaiset olivat hamassa menneisyydessä vallanneet – vaikeammassa oloissa kuin konsanaan Israelin kansa omansa – Pohjolan "luvatun" maan, pystyttäneet sinne kirkkonsa ja osallistuneet sen jälkeen ristiretkiin ensin slaavilaisuutta, sitten tsarismia ja lopulta bolševismia vastaan. Mutta 1800-luvun lopulta lähtien osa kansasta oli pettänyt tehtävänsä, kuunnellut "valheprofeettoja", omaksunut sosialistisia aatteita ja porvarillisen älymystön epäuskon, "antaa mennä" -liberalismin ja taiteilijoitten vapaan moraalin. Yleisen kaaoksen uhatessa Louhivuori kaipasi 1820–1830-lukujen kaltaista hengellistä herätystä, paluuta "jumalisen siveyden poluille". Sodan päättymisen jälkeen hän odotti kansan syvistä riveistä nousevaksi johtajaa, joka osoittaisi, ettei sen "elinvoima ollut ehtynyt". Tämä suurmies pelastaisi kansan Jumalan tuomiolta ja "selkärangattomalta poroporvarillisuudelta".⁹¹ Suomen pelastaja ei voinut ilmaantua kaupungista, vaan 'puhtaalta' maaseudulta, missä todellisen suomalaisuuden juuret olivat.

'Puhtaus' partiotermistössä viittasi pahaenteisesti myös (etniseen) 'puhdistukseen'. Konservatiivisen organisistisesti ajattelevien par-

90 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 21/1917; 30/1917.

91 (Louhivuori, Verner), Nouseva Polvi 6/1918, 50; Sotajoukkojen jumalan edessä. Porvoo 1919, 15, 22, 24, 28, 40–41.

tiojohtajien sotaisissa mielissä suomalainen veri puhdistui ja kansaor-gaani uudistui, kun valkoinen armeija leikkasi kansaruumiista syntisen ja harhaoppisen "mädännyksen" pois.⁹² Vasta punaisista päästyä Suo-mesta voisi tulla tosisuomalaisten "pyhä maa", vasta silloin maan va-paus olisi lunastettu toisen kerran suomalaisten verellä maan imiessä "pyhän uhriveren itseensä". Louhivuoren kristillisestä näkökulmasta 'kapina' ei ollut ainoastaan sosialistien järjetön hyökkäys laillista esi-valtaa vastaan, vaan se oli ennen kaikkea siveellisyysrikos jumalallista maailmanjärjestyä vastaan. Jos kohta työväestön monet vaatimukset olivat olleet oikeutettuja, ne olisi pitänyt viedä läpi sovinnossa. Lou-hivuoren historiakuvan valossa looginen Jumalan tuomio oli kapinal-lisille langetettava kuolemanrangaistus ("tarpeeksi syvälle menevä leikkaus"), minkä oli tarkoitus palvella myös opetuksena "terveelle" työväestölle. Sodan loputtua 'oikeutta' oli jaettava syyttömille, har-haanjohdetuille ja kotona pysyneille, joille papisto voi löytää maine-todistuksissa lieventäviä asianhaaroja. Nuorempi papisto tunsii voitet-tuja kohtaan myötätuntoakin, mutta heissäkin oli niitä, jotka Lutheriin vedoten pitivät sääliä laittomuuden hyväksymisenä.⁹³

Suomalaisessa partiomilitarismissa oli siis sodan aikana aimo annos verenvuodatuksen glorifiointia. Tarkoituksena oli koskettaa partiopo-
 jan herkipäähän tuntuun vetoamalla 'elinvoiman' kalmankatkuiseen kantajaan, vereen, puhuttaessa partioaatteen velvoituksista. Tämä te-hokas retorinen keino oli kansalaissodan aikana ahkerassa käytössä partiolauluissa ("on verensä aatteen hinta") ja jopa partiotyttöjen ru-noissa.⁹⁴ Onni Kokko, 14-vuotiaana kaatunut partiolainen, nostettiin poikien uhrautuvuuden symboliksi. Louhivuorikin puhui "verilunnais-ta" ja saarnasi valkoisten sotapappina isänmaanrakkaudesta "elä-mänuhaus-valmiutena". Bolševikkien harhaanjohtamien punaisten aloittama 'kapina' oli väkevästi kukistettava, puhdistettava turmeltu-neen kansanosan "riettaus Herran tulella".⁹⁵ Saksalaisten tuella saatu

92 Louhivuori, Verner, Ole valmis! 3-7/1918, 34; Sven Donner, Ole valmis! 3-7/1918, 35-36. Vrt. Siltala, Juha, "Etninen puhdistus Suomessa". HAik 3/1992, 221-28.

93 Louhivuoren päiväkirja 13.4. 1918 (KA, LA); Kotimaa 12/1917. Vrt. Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, II. 'Valkoinen terrori'. Hel-sinki 1967, 382-383; Kena 1979, 98-99.

94 Hämeen-Anttila 1918, 13-14; Ole valmis! 4/1917, 54-55.

95 Louhivuori, Sotajoukkojen jumalan edessä, 9; (Louhivuori), Kotimaa 10/1917 ja 3/1918. Vrt. SPL:n vuosikertomus vuodelta 1918. SLD 242-91, 9/12/I. Kansio 17 (SPLA).

voitto nostatti Louhivuoreessa riemua; jouluku 1918 muuttui hänen kansainvaellusajan muistumilla kyllästetyssä partiomielikuvituksessaan Jeesuksen syntymäjuhlasta "germaani valonjuhla", vaikka hän toisaalla pitikin vuoden 1918 loppupuolta "suuren epävarmuuden" aikana.⁹⁶ Vain nuorisossa näytti vanhemman sukupolven turmeluksen - valkoiset voittajatkin olivat voitonhuumassaan sortuneet juopotteluun ja haureuteen⁹⁷ – keskellä olevan tulevaisuuden toivo. Louhivuori vetosi kansallisen hädän ja toivon hetkellä perisuomalaisiin arvoihin, kuten Saarijärven Paavon Jumala-luottamukseen, jonka voimin suomalaiset säilyisivät ja heistä lopulta muovautuisi "murheen ahjossa jotakin kunnollista ja arvokasta".⁹⁸

Kansalaissodan aikana ja välittömästi sen jälkeen Louhivuoren partioate joutui myös käytännön kokeeseen. Siviilit olivat näet paheksuneet partiolaisten rekrytointia armeijaan sen verran laajalti, että SPL:n ylineuvosto katsoi aiheelliseksi suosittaa, etteivät partiolaiset liittyisi valkoisten armeijaan, ohje mitä vastaan partiokentältä voimakkaasti purnattiin. Väitettiin mm., että Baden-Powell olisi hävennyt aseiden käytöstä kieltäytyvää partiolaista.⁹⁹ Kansalaissodan jälkinäytöksessä ylineuvosto kielsi partiolaisia kantamasta aseita, mutta antoi heille luvan osallistua hävinneen osapuolen rankaisemiseen. SPL:n presidentti Louhivuoren ja sihteeri Collanin allekirjoittamassa uudessa ohjeessa partiolaisia kehoitettiin kysymään vanhemmiltaan luvan, saivatko he ase kädessä vartioida punavankeja. Aseen käyttöön suoranaisesti kehoitettiin muistuttamalla partiolaiselle velvollisuudesta ampua kohtaamansa "rosvot".¹⁰⁰ Myöhemmin, kun keksittiin, miten syytökset militarismista voitiin muodollisesti kiertää, ohjeita täsmennettiin kehittämällä partiolaisia sotilastehtävissä käyttämään sotilaspukua partiopuvun sijasta. Lisäksi suojeluskuntaan kuuluvilta partiolaisilta evättiin pääsy partiokokouksiin suojeluskuntapuvussa.¹⁰¹ Ratkaisevaa partiolaisten 'demilitarisoinnissa' ei täten ollutkaan se, mitä he tekivät, vaan miltä he näyttivät. Tarpeen vaatiessa heistä saa-

96 Louhivuori, Verner, Ole valmis! 12/1918, 163.

97 Louhivuori, Sotajoukkojen jumalan edessä, passim.

98 Sama, 87.

99 'H.', Partiolainen 7-8/1918, 97-101.

100 NMKY:n partiojoukon päiväkäsky no. 9, 1.19. 1919 (HNMKYA); Louhivuori, Verner ja Collan, Anni, Ole valmis! 10/1918, 141.

101 Partiolainen 9-10/1918, 149; NMKY:n partiojoukon päiväkäsky no. 14, 23.10. 1919 (HNMKYA); Ylineuvoston ptk 28.5. 1918. SLD 242-91. 9/12/I. Kansio 17 (SPLA).

tiin sotilaita vaatteita vaihtamalla.

Kansalaissodan kokemukset jättivät nuorkirkolliseen mielialaan syvät jälkensä ja vaikuttivat itsenäisen Suomen partioaatteen muotoiluun. Varsinkin papiston rooli kahtiajakautuneen kansakunnan sielun lääkärinä vahvistui. Vuonna 1917 32-vuotias Louhivuori ei ollut löytänyt sotien syytä kansojen johtajista, vaan demokratiasta ja sen uhmakkaista vaatioista, "kansojen itsekkäistä enemmistökerroksista" eli "pohjasakasta". Jo tuolloin hän vaati maailmansodan jälkeiseen maailmaan lujan moraalin, kurin ja järjestyksen palauttamista, jota sotilaat, papit ja opettajat pitäisivät yllä. Papisto oli Jumalan miekka ajan intohimojen, turmeluksen ja radikaalin politiikan vastaisessa taistelussa.¹⁰² Kansalaissodan jälkeen Louhivuori ilmaisi kansan sielunhoidon termillä 'tervehdyttäminen', sillä: "Katso, se sairastaa, jota rakastat". Kansa oli fyysisesti ja moraalisesti rappiolla, tila, mikä asetti kirkon pelastustehtävän eteen. "Jumalanpelko" oli uudelleen iskostettava nimenomaan sodasta henkisesti eniten kärsineeseen, "äidinmaidosta luokkavihan myrkyä" nauttineeseen nuorisoon. Vastaisten kapinoitten varalle ei riittänyt "sivistyksen pintakiilto", vaan Louhivuori vaati kansanluonteen uudesti syntymistä "Herran Hengessä". Tässä tarkoituksessa sodan jättämät orvot ja kodittomat oli hänen mielestään parasta siirtää kokonaan maaseudulle toipumaan.¹⁰³ Kansakunnan yleinen sielunhoito, demoralisoitunutta valkoista armeijaa unohtamatta, oli aloitettava aivan perusteista, sukuelämän fysiologiasta, rotuterveysopista ja raittiuskasvatuksesta.¹⁰⁴ Partiolaisten oli nopeasti muututtava siviilien auttajiksi, he eivät saaneet jäädä elintarvikepulan vallitessa raukkamaisesti kerjäämään, vaan paremman puutteessa oli esimerkiksi mentävä metsään keräämään muurahaisen munia.¹⁰⁵ Tällaiset äärimenetelmät ja hätäratkaisut olivat kriittisen taloudellisen ja moraalisen tilanteen saaneita.

Louhivuorta sotaissimmat partiojohtajat eivät olisi halunneet riisua partiolaisiaan aseista, vaan olisivat ryhtyneet harjoittamaan "puolustuskuntoisuutta" yhä läsnäolevaksi käsitetyn vihollisen kurissa pitämiseksi. Heille vapaa Suomi oli partiolaisuuden uhrautuvaisuuteen kouliman nuoren sotilaan Suomi. Heidän biologistisessa militarismissaan

102 Louhivuori, Verner, Nouseva Polvi 9/1917, 118–119; 12/1917, 162–163.

103 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 15/1918; Hjelt, E., ja Louhivuori, Verner, Kotimaa 16/1918.

104 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 21/1918.

105 (Louhivuori, Verner), Kotimaa 27/1918.

moderneja sotia ei voitettu teknisellä ylivoimalla, vaan asevelvollisten fyysinen ja moraalinen kunto ratkaisi. *Työmiehen* jo vuonna 1911 tekemä kriittinen huomio, että partioaate oli konservatiivisten sotilaspiirien biologiasta lainaama degeneraation torjumisoppi, jolla koetettiin parantaa kapitalismin aiheuttamaa työvoiman "surkastumista" ja sotilasaineksen "heikentymistä"¹⁰⁶, ei täten ollut kovin harhaanosunut, vaikka luonnehdinta ei tavoittanutkaan lounihivuorelaisen HNMKY:n partioaatteen ydinsanomaa.

Kansallisen eheytyksen alkaessa 1920-luvulla partiolaisten kuuluminen suojeluskuntiin nähtiin luokkasovun rakentamisen ja ylikansallisen 'partioystävyyden' opin kannalta ongelmalliseksi. Lounihivuori piti suojeluskuntia välttämättöminä ("Jumalan miekka") kommunismin uhan takia, mutta jotta partioliike ei olisi saanut oikeistolaisen suojeluskuntain oheisjärjestön leimaa, sen oli osoitettava oma, erityinen kansalaiskasvatuksellinen roolinsa valtiossa. Ratkaisuna oli, että partiolaisten aseharjoitukset kiellettiin, liikkeeseen ei huolitettu suojeluskuntien poikaosastoja eikä sotilashenkilöitä otettu SPL:n liittoneuvostoon.¹⁰⁷ Silti 'puolustuskunnan' kehittäminen pysyi vuoden 1918 määrittelystä lähtien kansallisen partioideologian kulmakivenä.

Partioliijohtajuutensa alkuaikoina Lounihivuori pyrki ohjaamaan partioideologiaa rauhasampiin ja vähemmän luokkavihollista halventaviin uomiin, joskin edelleen korosti, ettei "hampparista" tai "jätkästä" voinut kasvaa kunnon kansalaista ilman "siveellistä itseuria ja raitista elämäntapaa". Vain moraalisesti uudistumalla hävinneet saivat armon uudessa tasavallassa.¹⁰⁸ Mitään pakkokäännytystä hän ei kuitenkaan voinut hyväksyä. Hän koetti pitää partioliikkeen erillään totalitaristisista virtauksista ja joutui tällöin ristiriitoihin mm. germanofiilin partioliijohtajan, Vuolasvirran ja sotaosan pastori Anttilan kanssa, jotka pyrkivät samaistamaan suojeluskuntain Suomi-pojat ja Kansalliset Partiolaiset Hitler-Jugendiin. He kävivät propagandasotaansa *Partioliijohtajassa* ja vaativat mm. Lapuanliikkeen nousun aikana lisäämään partiolaisten ampumaharjoituksia "puolustustahdon" lujittamiseksi. Väkivallan harjoittelua Lounihivuori ei kuitenkaan voinut hyväksyä, vaan

106 'Pollux', Partiolainen 3/1919, 34-35; 'K.E.P.H.', Partio 1/1919, 6; 'I-o', Työmies 29.3. 1911. Vrt. Springhall 1971, 158.

107 Liittoneuvoston ptk:t 8.3. 1920, 18.12 1921, 21.1. 1922. SLD 304-91. 9/ii/v. Kansio 1 (SPLA); (Lounihivuori, Verner), Kotimaa 7/1921; Siisiäinen, Martti, Suomalainen protesti ja yhdistykset. Jyväskylä 1990, 34-35.

108 Lounihivuoren lausunnot, Partio 5-6/1919, 90; (Lounihivuori, Verner), Kotimaa 28/1919.

Kuva 5. Louhivuori ja Mannerheim Kaivopuiston partioleirillä vuonna 1929.

korosti pikemminkin jokaisen nuoren yksilön sisäisen taistelun merkitystä ja synnillisyyteen johtavan itsekkyyden hävittämistä. Partiolaisuuden tuli olla iloista uhrautuvuutta ja vähäosaisten auttamista eikä sotilaskoulutusta.¹⁰⁹ Myöskään partiolaisen lukemistoon Louhivuori ei suositellut maanpuolustusoppaita, vaan angloamerikkalaista seikkailukirjallisuutta, mm. Rudyard Kiplingin *Kimiä* ja E. Thompson-Setonin nuorisokirjoja.¹¹⁰

Louhivuoren antamat nuoren miehen implisiittiset toimintaohjeet kuitenkin kehottivat aktivismiin. Esikuvia tuli etsiä lähihistoriasta, valkokaartien järjestämisestä, santarmien kätyrien ("publikaanien") paljastamisesta, jääkäriväräyksestä ja suomenruotsalaisten kansallista eheyttä hajottavan toiminnan häirinnästä. Sopivaa toiminnan koekenttää oli esimerkiksi suomalaisvastaisen ruotsinkielisen näytelmän vi-

109 Louhivuoren muistelmä veteraanikillan kokouksessa 20.11. 1978. Kasetti XIV–XV (SPLA); Anon., Partiojohtaja 7–8/1929, 55–57; Veikko Tolinin haastattelu 18.2. 1992.

110 (Louhivuori, Verner), Partio 1/1923, 9–10.

heltäminen esityskieltoon.¹¹¹ Louhivuoren nationalismi oli herkästi politisoituvaa ja se ammensi yhä kielikuvia 'elämästä'. Rauhanajan uhrautuvuuden vertauskuvan Louhivuori löysi luonnosta: niin kuin lintuemo omasta hyvinvoinnistaan piittaamatta huolehti poikasistaan ja oli itse "valmiina kuolemaan", tuli myös partiolaisen vapaaehtoisesti alistua uhrautumisen "luonnonlaille". Olihan Pyhä Yrjänäkin pannut henkensä alttiiksi hyökätessään lohikäärmeen kimppuun.¹¹² Partiolaisen tuli siis olla valmis jopa kuolemaan isänmaan puolesta, mutta ei opettelemaan tappamaan toista ihmistä. Partiolaisuus oli nuorison suomalaiskansallista itsepuolustusta.

Kaikesta militarismin kieltämisestä huolimatta monet partiomenot ja rutiinit muistuttivat sotilaan peruskoulutusta, ikään kuin partiolaisuus olisi ollut valmistautumista armeijaan eikä siviilielämään. Leirejä, paraateja, katselmuksia, merkkien jakotilaisuuksia, lipunnostoja ja partioiden varustarkastusta partioleireillä riitti. Partiotervehdys tehtiin lipunnostossa käsi 45 asteen kulmassa ylös kohotettuna.¹¹³ Kuten Tukholman olympiahuuman jälkeinen urheiluliike, partiolaisuuskin sai Suomessa tehtävän valmistaa nuoria maanpuolustukseen opettamalla heille erä- ja sissitaitoja.¹¹⁴

Louhivuori pyrki kansalaissodan loputtua torjumaan *hyökkäävän* kansallisuusaatteen ja muuttamaan partioasenteita vähemmän kiihkeiksi kansallisuuskysymyksissä. Hän oli pahoillaan partioliikkeen hajaannuksesta ja etsi sovintoa ruotsinkielisen partioryhmän kanssa. Hän paheksui joidenkin partiojohtajien "kansallissortoa" ja aitosuomalaista "kielenpuhdistusta" eikä hän kannattanut partiolaisten osallistumista Akateemisen Karjalaseuran ekspansiivisen heimoaatteen toteuttamiseen, mitä varsinkin partiojohtaja Toivo Vitikka organisoï. Louhivuori varoitti, että Vienan ja Aunuksen retkillä alaikäisistä pojista saattoi tulla "luonnevikaisia". Yleensäkin suomalainen kansallistunne ei saanut kehittyä "nousukasmaiseksi rehentelyksi", vaan suomalaisten tuli

111 Louhivuori, "Nuori mies ja hänen elämänsäsumuksensa", 59–60; Partiolaisen aamuvartio, 15–16; Samppa ja me. Porvoo 1936, passim. Vrt. verenmakuisempaan Urkkijat kintereillä (1934), missä suomalais-venäläinen antagonismi kärjistyy, kun kasakat ampuvat henkipatto Jussia, joka pelastuu, kun luoti pysähtyy sydämen kohdalla taskussa olleeseen Uuteen Testamenttiin.

112 Louhivuori, Verner, Kotimaa 70/1920; Partio 3/1924, 33.

113 Joulupartio 1922, 129; (Louhivuori, Verner), Partio 1/1923, 10–11.

114 Aro, Toivo, "Suomalaisien saavutuksia fyysillisen kulttuurin alalla". Suomi ja suomalainen sivistys. Porvoo 1919. Vrt. Hentilä, Seppo, "Urheilu, kansakunta ja luokat". Alapuro, Liikanen, Smeds, Stenius 1989, 221; Vasara, Erkki, "Urheilu - maanpuolustusta ja nuorisokasvatusta". Ajankohta 1992, 116–119.

keskittyä sisäisen "elämäntarmonsä" kehittämiseen.¹¹⁵ Vaikutusvallallaan Louhivuori onnistuikin pitämään partioliikkeen julkisen imagon verraten rauhanomaisena ja nuorison henkistä maanpuolustusvalmiutta korostavana.

Partiolaisuuden uudessa käynnistysvaiheessa (1917–) tavoiteltu partiomuotojen 'suomalaiätaminen' sai alkunsa baden-powellilaisen sotilaallisen prameuden ja paraatien pidon arvostelusta liikkeen sisällä. Suomalaiskansalliseen partioliikkeeseen ei istunut loistokkuus, vaan se vaali yksinkertaista ilmettä. Kun partiopukuja ja suoritusmerkkejä ei aluksi pystytty edes kaikille partiolaisille toimittamaan, jotta olisi voitu esiintyä suurena, yhtenäisenä joukkona, keskityttiin partiolaisuuden sisältöön, yksilön sisäiseen siveellisyystaisteluun ja luonteenmuokkaukseen. Pienissä, mutta tärkeiksi ymmärretyissä yksityiskohdissa nousivat muutoseikat silti esille. Suomen ilmasto-olot huomioon ottaen oli selvää, ettei brittiläisten siirtomaavirkamiesten leveälierinen tropiikkiin hattu sopinut suomalaisiin oloihin. Myöskään partiosauvasta ei uskottu Suomessa olevan erityistä hyötyä.¹¹⁶ Periaatteellisemmassa kysymyksessä alkoholinkäytöstä Louhivuori oli ehdoton. Vaikka Baden-Powellkin oli todennut viinilasin päivässä vain virkistävän, suomalaiselle partiolaiselle se ei sopinut, hänellähän näet juominen ei yhteen lasilliseen jäänyt. Kieltolaki-innostuksen aikoihin Louhivuori vaati kirkolta jopa alkoholittomaan ehtoollisviiniin siirtymistä.¹¹⁷

Partioyhteyden ulkoinen symboli, partiomerkki ladattiin suomalaiskansallisin merkityksin. Jokaisen partiolaisen tuli ymmärtää, että siinä seisova "uljas, sitkeän jäntevä" leijona yhdisti hänet Suomen kansaan ja sen kunniakkaaseen historiaan odottaen häneltä samaa heroismia, mitä esi-isät olivat teoissaan osoittaneet.¹¹⁸ Sisällöllinen kansallistuttaminen puolestaan tarkoitti esim. Saarijärven Paavon ottamista sankariksi; siinä oli hahmo, jossa yhdistyivät metsästystietämys ja "kalevalainen sivistys". Tämä oli yksi niistä harvoista yhteyksistä, joissa Louhivuori käytti 'sivistystä' positiivisessa merkityksessä, yleensä

115 Louhivuori, Verner, Kotimaa 92/1919; 12/1920; Partiolainen 1–2/1918, 1–5; (Toivo Vitikka), Partiolainen 3–4/1918, 56.

116 Louhivuori, Verner, Partio 1/1919, 2–3.

117 Louhivuori, Verner, Partiojohtaja 7/1931; Kotimaa 28/1917. Alkoholikysymyksen auktoriteetit Matti Helenius-Seppälä ja Väinö Voionmaa olivat teoksissaan Alkoholiooppi (1914) ja Yhteiskunnallinen alkoholikysymys (Porvoo, 1920) 'osoittaneet' alkoholin protoplasma- ja siemennestemyrkyksi l. rodullisen degeneraation syyksi.

118 Partiolainen 7–8/1917, 98.

se tarkoitti hänelle kulttuurin vastakohtaa, tapa-, pinta-, ja kirjasisivis-
tystä. Vähitellen 1920-luvun mittaan partiolaisuuteen liitettiin tuo 'ka-
levalaisuus', pyrkimys, mikä sitten kulminoitui vuoden 1935 Kaleva-
la-leirillä. Partioliiikkeen alkuaikoina Louhivuori oli pitänyt leireilyä
ja retkeilyä tehokkaimpana luonnekouluna, mutta kun 1920-luvun mit-
taan partiosymboliikka ja seremoniat yhä laajemmin hyväksyttiin nuo-
risopsykologisen vaikuttamisen muotoina, hänkin tunnusti kansallis-
tettujen partiomenojen nuorisojoukkoja yhdistävän merkityksen.¹¹⁹
Kansallistumisen rinnalla suomalaisen partioliiikkeen kansainvälisty-
minen näkyi kyllä monien vierailujen ja kontaktien muodossa, mutta
luohivuorelaisessa partioaatteessa sen ideologinen muotoilu jäi ystä-
vyys- ja toveruusfraseologian asteelle. Partioaatteen kansallistietoisuus
ei täydelleen sopinut yhteen kansainvälisyyskasvatuksen kanssa ja par-
tiolaisten heimotyökin oli omiaan vahvistamaan suomalaisnuorten
kansallista identiteettiä.

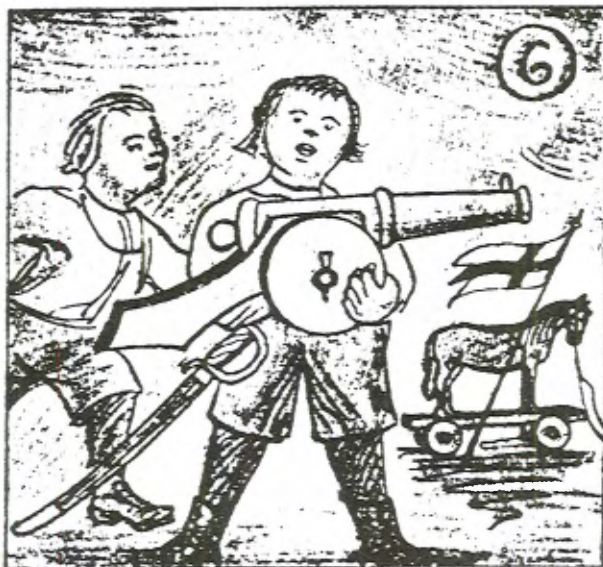
VII

1920-luvun loppuun mennessä partiolaisuus kiteytyi Louhivuorelle
kahteen päämäärään, kadotetun varhaisnuorison sekä metaforiseen ja
konkreettiseen löytämiseen että sen organisoimiseen pääasiallisesti
kansalliseksi liikkeeksi, jonka päätavoite oli tulevan kansalaisen 'kan-
salais(puolustus)kunnan' rakentaminen. Nuoren ihmisen luonne oli
valmistettava sellaiseksi, että se kristillisen moraalien ja modernin mie-
len ja ruumiin hygienian opein varustettuna kykenisi aikuisena kan-
sallisiin puolustustehtäviin. Kuten Louhivuori yksityisesti kirjeessään
partiolaisuuden ja suojeluskuntain suhteesta selitti:

"Me olemme tietysti isänmaallisia ja koetamme kasvattaa par-
tiolaisiakin siihen mieleen, että jos tarvitaan he ovat aikanaan
valmiita suurimpaankin uhuriin isänmaan puolesta. Mutta nyt he
ovat vielä alaikäisiä ja meidän on ennen kaikkea koetettava
juurruttaa heihin positiivisia (sic) elämänihänteitä, lähimmäisen
rakkautta, veljesmieltä kaikkia kohtaan."¹²⁰

119 Louhivuori, Partio 4/1919, 50–51; 2/1924, 17.

120 Louhivuori Elis Pekoselle 3.11. 1929. Kirjekopio (KA, LA).

6. Yhdyn, veljyt, sankar-intohosi,
 onhan se niin oikea ja tosi;
 jaan sun vaivas, taistelus ja ties,
 mutta tahdon olla tykkimies.
 Vainolainen maahamme jos ryntää,
 kanuuna saa surmanvaon kyntää,
 viholliset kaatuu niinkuin puut,
 kuolinvirttä ärjyy tykkeinsuut.

Kuva 6. Jouluaiheisen, partionuorten militarisoitiin tähtäävän sarjakuvan osa vuodelta 1923.
 Piirsi: A Luomanen, runoili Alpo Noponen.

Vielä tässä partioliike näyttäytyi suhteessa esivaltaan epäpoliittisena ja epäsotilaallisena, mutta ei anti-militaristisena, puolustusvalmiuteen kasvattamisen kieltävänä luonteenmuokkauksen kouluna.

Vuonna 1928 Louhivuori vielä tarkemmin esitteli partiolaisuuden tarkoitusta maan hallitukselle osoitetun avustushakemuksen perusteissa. Niissä oli partioideologian yhteiskunnallinen tehtävä pähkinänkuoressa. Jos kohta hän määrittelikin liikkeen varhaisnuorison (11–16

v.) "itsekasvatukseksi", sitä tärkeämmäksi tekstissä nousi auktoriteetin kunnioituksen herättäminen nuoressa. Vaikka partiolaisuuden tuli joukkotoimintana kasvattaa omillaan toimeen tulevia yksilöitä, kuriin ja kollektiivisille intresseille alistuminen kriittisissä tilanteissa oli ensisijainen päämäärä. Sen tajuaminen, että "kaikkien paras on yksilönkin paras" synnytti Louhivuoren käsityksen mukaan edesvastuun yhteisöstä, mikä puolestaan oli edellytys menestykselliselle kansalaistoinnille miehuusiässä. Joukkotoiminnassa partiolaisen mieleen suodattuiivat yhteiskuntajärjestystä säilyttävät kansalaishyveet, "järjestys, täsmällisyys, kuuliaisuus ja puhtaus". Partiointiin kuuluvat tien löytäminen, siltojen teko, leiriytyminen ja yöpyminen ulkona, ensiapukoulutus, keittotaito, hiihto, uinti, huomiokyvyn terävöittäminen, merkinanto, raporttien teko, olivat kaikki tulevassa maanpuolustuksessa tarvittavia taitoja.¹²¹ 1920-luvun lopun uhkaavassa tilanteessa Louhivuori siis jälleen revisoi aatettaan puolisoitilaalliseksi. Isänmaallisessa innostuksessa 1930-luvun alussa hän julistikin, että nimenomaan "puolustuskuntoisuus" ajankohtaisimpana kansalaishyveenä oli "iskostettava" nuoren mieleen. Edellytyksenä sekä yksilön että kansakunnan hyvinvoinnille oli kuitenkin yhä "kieltämyksen terve, miehekäs, mutta kaita tie".¹²² Näin partiolaisuus legitimoி olemassaolonsa nuoren valtion vastaisen turvallisuuden takaajana.

Louhivuori kielsi partiolaisuuden sidonnaisuuden puoluepolitiikkaan, mutta viittasi julkisessa moralismissaan epäsuorasti sitä ylevämpään politiikkaan – Suomen kansan ruumiillisen ja henkisen terveyden ja kansalaiskunnan ylläpitämiseen yli yhteiskunnallisten ja puoluerajojen. "Svinhufvudin miehen", Louhivuoren, partioliike oli valtiovallan suojeluksessa, ja monet aikalaisarviot partioliikkeestä nimenomaan painottivat sen pyrkimystä kansallisen eheyden rakentamiseen.¹²³ Liike oli konservatiivinen olematta puoluepoliittisesti 'oikeistolainen'. Niinpä Louhivuoren näkemyksen mukaan kaikkien kansankerrosten olisi pitänyt ymmärtää partiolaisuuden pelastussanoma, vaikka 'pelastuksella' ei ollut mitään tekemistä varsinaisen poliittis-taloudellisen ja yhteiskunnallisen uudistustyön kanssa eikä sen tarkoitus ollut koskea

121 Louhivuoren promemoria valtioneuvostolle 12.3. 1928, 4 (KA, LA). Vrt. 'Brigadis'in oppiin "vapaaehtoisesta tottelemisesta". Partio 5/1928.

122 Louhivuoren paraatipuhe senaatintorilla 1930-luvulla. s.a. (KA, LA).

123 'Amicus' (=Verner Louhivuori), Sinä ja kansasi tulevaisuus. Helsinki 1936; Pekka Louhivuoren haastattelu 9.2. 1993; Collan, Anni, Ajatuksia partioliikkeestä. Yli-painos Suomen kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirjasta 7/1936.

yhteiskunnan valtasuhteisiin. Partioliikkeen luonteeseen kuului esittää nuorelta ihmiseltä vaadittava moraalinen muutos kiireellisenä - tuhon partaalle ajettu kansakunta oli äkkiä, yhdessä sukupolvesta, pelastettava uhkaavilta paheen ja anarkian demonisilta voimilta.¹²⁴ Vasemmistolaisten yhteiskuntaryhmien oli kuitenkin vaikea nähdä kansalais-sodan jälkeinen tilanne omien paheidensa seurauksena. Heidän katke-ruuden sävyttämä mielialansa vieroksui hengellisen partioaatteen paternalistisia tuomioita ja lähetystyötä. Toisaalta vasemmistovallanku-mouksellisuus ei ollut Suomessa niin laajaa, että se olisi todellisuudessa ollut niin pelottava yhteiskunnallinen vaara kuin partioliike antoi ymmärtää.

Louhivuoren kypsyneessä partioaatteessa ilmeni pyrkimys pakottaa todellisuus valmiisiin moraalisoiviin kategorioihin, erityisesti 'puhtauden' ihanteeseen. Viitaten viktoriaanisen ajan arkkikonservatiivi John Ruskiniin, hän tyrmäsi kaikkien modernien yhteiskuntafilosofioiden viljelemän vapaan tahdon filosofian. Vapaa tahdon harjoitus oli hänelle vain 'elämänvoiman' tuhlausta, mikä oli kohtalokasta, sillä sitä ei koskaan enää saanut takaisin. Ihmisen olemukseen kuului jatkuva kilvoittelu "aistillisuuden ja miehuullisen puhtauden", "velvollisuuden ja nautinnon" ja "velttomielisyyden ja reippauden" välillä.¹²⁵ Luohi-vuori pyrki kumoamaan rousseaulaisen uskon ihmisen luonnolliseen hyvytyteen ja imperfektionistina näki tämän vajavaisena olentona, jolla oli olemuksessa taipumus eläimellisyyteen. Abstrakteihin yhteiskun-tateorioihin perustuvat reformit olivat siten ennalta tuomittuja epäon-nistumaan. Myös konservatismiin kaksi muuta tunnusmerkkiä, or-ganisismi ja traditionalismi olivat Louhivuoren radikaalin yhteiskun-nallisen muutoksen ennalta torjuvia perusasenteita.¹²⁶ Psykoanalyy-sikin oli Louhivuoren mielestä osoittanut vain, että syvällä ihmissielus-sa piili aikaisempien syntiemme oka. Koska uskon 'tieto' ihmisluon-nosta ei ollut tieteen tietoa aineellisesta maailmasta, vaan ylevämpää 'tietoa' olevaisuuden jumalallisesta ja siveellisestä luonteesta, se oli vastaansanomaton.¹²⁷ Tähän 'tietoon' saattoi HNMKY:n partioate aina vedota.

124 Louhivuori, Verner, Kotimaa 1/1921.

125 Louhivuori, Verner, Kun sinä tulet partiolaiseksi. Helsinki 1934, 43-44.

126 Vrt. Quinton, Anthony, The Politics of Imperfection. London & Boston 1978, 16-22; Hirschman, Albert O., The Rhetoric of Reaction. London 1991.

127 Louhivuori, Verner, "Terve mieheen te NMKY:n Katajaiset". Tartu poikaan ja tee hänestä mies. Forssa 1967, 51.

Louhivuoren luoman nuorkirkollisen partioaatteen nuorison luonteenkasvatusmenetelmä oli osa porvarillista yhteiskuntajärjestystä säilyttävää konservatiivista aatemaailmaa, joka hallitsi Suomea itsenäisyyden kaksi ensimmäistä vuosikymmentä. Se kykeni varsin tehokkaasti mobilisoimaan nuoret, tulevat kansalaiset, vallitsevien traditio-naalisten isänmaallisten arvojen ja siveysnormien taakse, ja ainakin näennäisesti myös heidän itsensä ehdoilla.

SUEZIN KRIISI JA DEKOLONISAATIO

Muutos ja jatkuvuus kansainvälisen järjestelmän murroksessa 1945–1956

Jarmo Oikarinen

61

Hänen Majesteettinsa Hallitus ei hyväksy näkemystä ... että olemme lakanneet olemasta suurvalta.¹

Ison-Britannian ulkoministeri Ernest Bevin parlamentin alahuoneessa, 16. toukokuuta 1947

Tämä Suezin tapaus oli viimeinen yritys näytellä suurvallan roolia, ja nyt he [Iso-Britannia] myöntävät etteivät pysty sitä täyttämään.²

Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dulles, 7. helmikuuta 1957

Marraskuun 4. päivänä 1956 kokoontui Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous äänestykseen, joka kenties paremmin kuin mikään muu yksittäinen tapahtuma kuvasti sitä muutosta, jonka kansainvälisen yhteisön rakenne oli kokenut toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Äänestykseen viety Intian ehdottama ja kahdeksantoista muun niin sanotun kolmannen maailman maan tukema päätöslauselmaehdotus vaati, että eurooppalaisen ekspansion vuosisatojen ajan Aasiassa ja

1 *Hansard Parliamentary Debates*, House of Commons, 16.5.1947, col. 1965.

2 Puhelinkeskustelu, Dulles Arthur Deanille, 7.2.1957, Dulles Papers [DP], Telephone Transcript Series, Dwight D. Eisenhower Library [DDEL], Abilene, Kansas.

Afrikassa keskeistä valtaa käyttäneiden suurvaltojen, Ison-Britannian ja Ranskan, oli lopetettava sotilaallinen interventionsa Egyptiin seuraavan kahdentoista tunnin kuluessa. Päätöslauselma hyväksyttiin ylivoimaisiin ääniin 59 jäsenmaan äänestäessä sen puolesta, Yhdysvallat ja Neuvostoliitto molemmat mukaan luettuina. Vain viiden maan edustajat äänestivät päätöslauselmaehdostusta vastaan. Suurten eurooppalaisten imperiumien voima ja vaikutusvalta ei riittänyt hankkimaan yhtään tukijaa Britannian lähimpiä kansainyhteisöliittolaisia Australiaa ja Uutta Seelantia sekä hyökkäykseen osallistunutta Israelia lukuun ottamatta. Brittiläis-ranskalainen yritys palauttaa Suezin kanava-alue länsivaltojen kontrolliin päättyi kansainvälisen yhteisön painostuksen, Neuvostoliiton atomihyökkäysuhkauksen ja lopulta ratkaisevasti Yhdysvaltain taloudellisten sanktioiden seurauksena eurooppalaisten suurvaltojen nöyryytykseen. Interventio keskeytettiin, ja joukot jouduttiin vetämään pois.

62

Suezin kriisiin mennessä oli siten selvää, että kahden maailmansodan aiheuttama Euroopan perinteisten suurvaltojen voiman ja auktoriteetin eroosio sekä ei-eurooppalaisten kulttuurien irrottautuminen siirtomaavaltojen kontrollista oli johtanut uuden globaalin kansainvälisen yhteisön rakentumiseen niiden instituutioiden ja käytäntöjen perustalle, joka oli ollut leimallinen toista maailmansotaa edeltäneelle Eurooppa-keskeiselle maailmalle. Nimellisesti tämä uusi kansainvälinen yhteisö perustui globalisoidulle ajatukselle suvereenista itsenäisistä valtioista, vaikka käytännössä maailmanpolitiikkaa hallitsivat kylmän sodan kahtiajako sekä kehittyvä pohjoinen-etelä -ulottuvuus, jonka nostivat esiin itsenäisyyden saavuttaneet ja YK:ssa maailman huomion herättäneet Aasian ja Afrikan maat. Vaikka tämä muutos kiistämättä piti sisällään myös jatkuvuutta, on silti perusteltua nähdä toisen maailmansodan jälkeinen historia merkittävilta osiltaan murroksesta, jossa eurooppalaisten imperiumien perustalle rakentunut 'maailmanjärjestys' vähitellen joutui väistymään. Kylmän sodan käynnistymisen sinänsä oli jo selkeästi siirtänyt kansainvälisen yhteisön painopisteen sen traditionaalisesta eurooppalaisesta ytimeä uusille "supervalloille" – Yhdysvalloille ja Neuvostoliitolle.³ Toisaalta dekolonisatioprosessi, ymmärrettynä sekä muodollisen siirtomaavallan että muiden institutionalisoituneiden vallankäyttötapojen katoamisena tai hei-

3 Käsitteen *supervalta* esitti ensimmäisenä yhdysvaltalainen valtiotieteilijä William T. R. Fox teoksessaan *The Superpowers: The United States, Britain and the Soviet Union – Their Responsibility for Peace*, New York 1944.

kentymisenä, yleisesti johti selkeän eurooppalaisen hegemonian päätymiseen Aasiassa ja Afrikassa muodostaen globaalin kansainvälisen yhteisön uuden eteläisen periferian, "kolmannen maailman".⁴

DEKOLONISAATIO HISTORiantutkimuksen ONGELMANA

Maaailmanhistoriallisesti tarkasteltuna dekolonisaatio on epäilemättä ollut yksi kahdenkymmenennen vuosisadan keskeisimmistä maailmanhistoriallisista prosesseista. Viisi vuosisataa aikaisemmin alkanut eurooppalainen ekspansio muihin maanosiin kääntyi vetäytymiseksi. Maaailmanvallat supistuivat valtioiksi Euroopan reunalle. Vaikka alkuperäislähteisiin perustuva tutkimustraditio on edelleen suhteellisen nuorta, dekolonisaatio on analyttisen tutkimuksen kohteena nostanut esiin useita käsitteellisiä ongelmia, jotka muistuttavat eurooppalaisen ekspansion ja imperialismien historiasta käytyjä debatteja.⁵

Yhä edelleen tutkimuksellisessa kielenkäytössä *dekolonisaatio* yleensä viittaa siirtomaavallan purkautumiseen oikeudellisenä tapahtumana, jossa valtiovalta siirtyy *de jure* imperiumin keskustasta uuden suvereenin valtion hallitukselle. Käsitteellisestä täsmällisyydestä huolimatta dekolonisaatio näin määriteltynä menettää merkittäviä osia sen arvosta tutkimuksen analyttisena osana. Oikeudelliset järjestelyt voivat toki olla osoituksia syvemmistä muutoksista, mutta ne eivät välttämättä ole merkinneet varsinaista kumousta imperiumin ja siirtomaan välisen suhteen sisällössä. Historiantutkimuksen käsitteenä dekolonisaatio onkin hyödyllisempää määritellä laajemmaksi muutosten sarjaksi, joka erottaa nykyisessä kansainvälisessä yhteisössä vallitsevat teollistuneiden maiden ja kolmannen maailman maiden väliset suhteet niistä valtasuhteista, jotka vallitsivat imperiumien ja siirtomaiden ai-

4 Kolmas maailma yleistyi ranskalaisen tutkijan Alfred Sauvyn käytettyä sitä vuonna 1952 rinnastaakseen Aasian ja Afrikan maailmanpoliittisen aseman Ranskan suuren vallankumouksen aikakauden *tiers état*'n poliittiseen asemaan.

5 Mommsen, Wolfgang & Osterhammel, Jürgen (eds.), *Imperialism and After: Continuities and Discontinuities*, London 1986; Mommsen, Wolfgang, Einleitung. Teoksessa: Mommsen, Wolfgang (Hrsg.), *Das Ende der Kolonialreiche: Dekolonisation und die Politik der Grossmächte*, Frankfurt 1990.

kakaudella. Muodollisen itsenäisyyden saavuttamista on tämän ajattelutavan mukaisesti kutsuttu *valtiovallan siirroksi*, kun *dekolonisaatio* ymmärretään laajempuna Aasian ja Afrikan poliittisena ja taloudellisenä emansipaationa eurooppalaisesta kontrollista. Näin määriteltynä dekolonisaation piiriin kuuluvat yhtä hyvin kansainvälisoikeudelliset muutokset kuin myös ns. 'epämuodolliseen' imperiumiin liittyvät kysymykset esimerkiksi tariffi-instituutioista ja ulkomaiseen omistusoikeuteen liittyvistä kansainvälisistä konventioista. Laajemmassa kulttuurihistoriallisessa mielessä dekolonisaatioon on myös liitetty implikaatio kulttuurisesta ja psykologisesta vapaudesta sekä 'oman' identiteetin löytämisestä.⁶ Näin määriteltynä ns. 'epämuodollisen' imperiumin ja kansainväliseen asemaan perustuneen vaikutusvallan evoluutio on dekolonisaatioprosessin analyysissä huomattava siinä missä sisäistä tai ulkoista suvereniteettia koskeneet oikeudelliset reformitkin.

Tutkimuksellisesti dekolonisaatio on siten erotettava hallitusvallan vaihtumisen osoittamasta muodollisesta itsenäisyydestä. William Roger Louisia lainaten Egypti, Palestiina, Jordania, Irak olivat vielä toisen maailmansodan päättymistä seuranneen vuosikymmenen aikana käytännössä, vaikka eivät oikeudellisesti, keskeisempiä elementtejä Brittiläisessä imperiumissa kuin monet Britannian muodollisista omistuksista. Siten, Louisin päättelyä edelleen seuraten, on brittiläisen *vaiikutusvallan* kohtalo tällä alueella monin tavoin merkittävämpi indikaattori imperiumin poliittisista realiteeteista kuin monien muodollisten siirtomaasuhteiden kehitys. Koko dekolonisaatioprosessi – myös muodollisesti itsenäistyneessä Lähi-idässä – on vastaavasti nähtävissä osana siirtomaavaltaan perustuneen 'maailmanjärjestyksen' murenemista, joka keskeisiltä osiltaan toteutui vasta toisen maailmansodan jälkeen.⁷

Tässä mielessä Suezin kriisi – ironista kyllä – liittyi imperiumien purkautumiseen vastaavalla tavalla kuin Egyptin miehitys vuonna

6 Gifford, Prosser & Louis, Wm. Roger, Introduction, teoksessa Gifford, Prosser & Louis, Wm. Roger (eds.), *Decolonization and African Independence, The Transfers of Power, 1960–1980*, New Haven 1988, ix–x; John Darwin, *Britain and Decolonisation: The Retreat from Empire in the Post-War World*, Basingstoke 1988, 5–25; Bull, Hedley, "The Revolt Against the West." Teoksessa: Hedley Bull & Adam Watson (eds.), *The Expansion of International Society*, Oxford 1984, 217–228; sekä erityisesti Jan Pietersen ja Bhikhu Parekhin esipuhe teoksessa Pieterse, Jan P. & Parekh, Bhikhu (eds.), *The Decolonization of Imagination: Culture, Knowledge, and Power*, London 1995.

7 *Ibid.*; Louis, Wm. Roger, *The British Empire in the Middle East, 1945–1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*, Oxford 1984.

1882 symboloi "uuden imperialismiin" aikakauden alkua. Imperialismia koskeneen debatin vedenjakajaksi nousseen John Gallagherin ja Ronald Robinsonin teesin mukaan brittiläinen imperialismi on erityisesti Egyptin miehityksen yhteydessä nähtävä merkittävältä osaltaan reaktiona nousevaa nationalismia kohtaan, mikä käytännössä merkitsi sotilaallista interventiota tilanteessa, jossa odottamaton vastarinta uhkasi brittihallituksen elintärkeiksi katsomiaan etuja.⁸ Kansallisen taistelun symboliksi nousseen Urabin paikalla oli vuonna 1956 Gamal Abdel Nasser, mutta sekä eurooppalaisia suurvaltoja vastaan suuntautunut nationalismi että Suezin kanavan hallintaa koskenut oletettu uhka olivat ennallaan. Ero oli keskeisesti sotilaallisen intervention lopputuloksessa: Vuosi 1956 ei ollut enää vuosi 1882, eikä Egyptiä enää kyetty miehittämään.

Vaikka kansainvälisen järjestelmän muutosta voi edellä kuvatulla tavalla pitää *force majeure*na vuosien 1882 ja 1956 välisen eron selittämisessä, kehityksen suunnan määräytymisen kannalta jännite imperiumin ja nationalististen aatteiden välillä oli epäilemättä keskeinen. Arabinationalismin nimeen vannoneelle Nasserille Suezin kriisi oli -- William Polkia lainaten -- "kuin El Alamein ja Stalingrad yhteen kiedottuna". Se tapa, jolla kolmannen maailman liike tuki Nasserin toteuttamaa Suezin kanavayhtiön kansallistamista ja teki sitä seuranneesta kansainvälisestä kriisistä leimallisesti pohjoisen ja etelän välisten suhteiden mittarin, antaa edelleen uskottavuutta Ronald Robinsonin ajatukselle, että länsimaiden ulkopuolisten maiden yhteistyön ja vastarinnan luonne ovat määränneet yhtä hyvin imperialismiin nousun kuin sen tuhonkin. On kuitenkin syytä kysyä, missä määrin juuri kansainvälisen järjestelmän muutokset loivat edellytykset sille, että tuo yhteistyö ja vastarinta vuonna 1956 saattoivat osaltaan olla vaikuttamassa Suezin intervention epäonnistumiseen?

Imperiumien olemusta ja hajoamista on siten luonnollista tarkastella kolmesta eri näkökulmasta. (1) Metropolin tasolta, jolla kysymys oli imperiumin poliittisesta ja taloudellisesta perustasta;⁹ (2) siirtomaatasolta, jolla imperiumin kontrollin täytyi säilyä riittävänä; sekä (3)

8 Ronald Robinsonin ja John Gallagherin aikaansaamasta keskustelusta hyvä esimerkki on Louis, Wm. Roger (ed.), *Imperialism: The Robinson and Gallagher Controversy*, New York 1976.

9 Dekolonisaatioprosessin sisäpoliittisista vaikutuksista, jotka tämän artikkelin puitteissa on sivuutettu, ks. erityisesti Kahler, Miles, *Decolonization in Britain and France: The Domestic Consequences of International Relations*, Princeton, New Jersey 1984.

kansainväliseltä tasolta, jolla siirtomaavallan täytyi kyetä suhteuttamaan oma kontrollinsa tai etupiirinsä kansainvälisen yhteisön rakenteeseen ja sen muutoksiin. Tämän esseen tavoitteena on tarkastella Lähi-idän asemaa Ison-Britannian imperiumistrategiassa keskittyen erityisesti kysymykseen, missä määrin muutokset kansainvälisen yhteisön rakenteessa toimivat katalyytteina siirtomaavaltaan perustuneen 'maailmanjärjestyksen' hajotessa. Erityisesti huomio tällöin kiinnittyy siihen, kuinka siirtomaavaltaan kriittisesti tai vihamielisesti suhtautuneet revisionistiset voimat – erityisesti Yhdysvallat, Neuvostoliitto ja kolmannen maailman valtiot – onnistuivat heikentämään Ison-Britannian hegemoniaa ja johtivat lopulta brittiläisen imperiumistrategian romahdukseen.

BRITITILÄINEN KEHÄPÄÄTELMA: LÄHI-ITÄ JA MAAILMANVALLAN TALOUDELLISET IMPERATIIVIT

Verrattuna maailmanhistorian muihin suuriin imperiumeihin, jotka tuhoutuivat vähitellen useiden rappeutumisvaiheiden kautta, Brittiläisen imperiumin hajoaminen oli huomattavan äkillinen ja täydellinen prosessi. Huolimatta kahden maailmansodan rasituksista Iso-Britannia oli palannut rauhan kauteen vuonna 1945 alueellisesti ennallaan. Siirtomaaimperiumi, Brittiläinen kansainyhteisö ja erilaiset Britannian erityisasemaa vahvistaneet sopimukset – yhdistettyinä sotilaalliseen läsnäoloon ja taloudelliseen voimaan perustuneeseen epämuodollisempaan vaikutusvaltaan – muodostivat edelleen perustan maailmanlaajuisen brittiläisen järjestelmän jatkuvuudelle. Vain kaksikymmentäviisi vuotta myöhemmin tuo järjestelmä oli käytännössä kadonnut. Ainoastaan Hongkongin ja Gibraltarin kaltaiset poikkeukset olivat jäljellä muistuttamassa imperiumin kohtalosta.

Ison-Britannian valta-asema oli Lähi-idässä perustunut Suezin kanavan kontrolliin ja myöhemmin koko Egyptin miehitykseen ja alistamiseen 1880-luvulla. Ottomaanien imperiumin mureneminen ensimmäisessä maailmansodassa avasi tien läntisen vallan kasvulle myös Suezin itäpuolella. Kansainvälisen politiikan valtapoliittiset laskelmat ja mittaamattomien öljyvarojen lupaamat taloudelliset edut saivat sodan eurooppalaiset voittajat Ranskan ja Ison-Britannian jakamaan keskenään Ottomaanien valtakunnan Lähi-idässä sijainneet alueet. Arabimaailman yhtenäisyyden sijaan ne edistivät Kansainliiton mandaatin

turvin hallinnoimiensa alueiden omaa partikularismia, joka parhaiten turvasi suurvaltojen valta-aseman jatkuvuuden. Vaikka sekä muodollinen että mandaatteihin perustunut imperiumi alkoivat Lähi-idässä purkautua maailmansotien välisenä aikana, on tätä prosessia tuskin mahdollista rinnastaa selkeään murrokseen siirtomaavallan ja siirtomaan välisen suhteen substanssissa. Laajamittaisten sopimusten turvin rakennettu 'sopimusimperiumi' – *empire by treaty* – muodosti perustan Ison-Britannian poliittisen, sotilaallisen ja taloudellisen vallan jatkuvuudelle Lähi-idässä.¹⁰

Toinen maailmansota itse asiassa monella tavalla vahvisti Brittiläisen imperiumin rakenteita, vaikka se samanaikaisesti heikensi erityisesti sen taloudellista perustaa. Siirtomaiden taloudet valjastettiin hallituksen suunnitelmallisen kontrollin alaisiksi. Poliittiset oikeudet, jotka 1930-luvulla oli sallittu osana siirtomaiden kehittämistä, tukahdutettiin. Intiassa kansallismieliset levottomuudet johtivat Kongressipuolueen johtajien pidättämisiin ja puolueen kieltämiseen sodan ajaksi. Irakissa ja Egyptissä, jotka sentään olivat muodollisesti itsenäisiä, britit puuttuivat poliittisen prosessin kulkuun saadakseen haluamansa hallituksen valtaan ja eliminoidakseen lännen vastaisen vaikutuksen Egyptissä ja saksalaisen vaikutuksen Irakissa. Kun Iso-Britannia lisäksi miehitti Iranin eteläosat ja otti haltuunsa Ranskan mandaatit Syyrian ja Libanonin näiden siirryttyä Vichyn hallituksen haltuun, on todella mahdollista todeta, että maailmansodan olosuhteissa Britannia toimi monin paikoin imperialistisemmin kuin koskaan aikaisemmin.¹¹

Tämän politiikan vaatima taloudellinen perusta oli kuitenkin heikentynyt merkittävästi sodan aikana. Maailmansota oli muuttanut Ison-Britannian yhdestä maailmantalouden suurimmista luotottajista maailman suurimmaksi velalliseksi. Sotaa seurannut maailmantalouden epätasapaino teki lisäksi tyhjäksi toiveet nopeasta taloudellisesta elpymisestä. Samana päivänä, kun Japani lopulta antautui 14. elokuuta 1945,

10 Nevakivi, Jukka, *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*, London 1969; Kent, Marian, *Oil and Empire : British Policy and Mesopotamian Oil, 1900–1920*, London 1976; Yergin, Daniel, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, New York 1991; Khoury, Philip S., *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920–1945*, Princeton, New Jersey 1987; Darwin, John, *Britain, Egypt, and the Middle East: Imperial Policy in the Aftermath of War, 1918–1922*, New York 1981; Fromkin, David, *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East*, New York 1989.

11 Louis, Wm. Roger, *Imperialism at Bay, United States and the Decolonization of the British Empire, 1941–1945*, Oxford 1977; Pearce, R.D., *The Turning Point in Africa: British Colonial Policy, 1938–1948*, London 1982.

Ison-Britannian uuden työväenpuolueen hallituksen neuvonantaja, taloustieteilijä John Maynard Keynes esitti kabinetille oman synkän arvionsa maan talouden tilasta. Isoa-Britanniaa uhkasi hänen mukaansa "taloudellinen Dunkerque". Kauppataseen vaje oli valtava, talouden teollinen perusta selvästi heikentynyt ja suurvaltaimperiumin merten-takaisten velvoitteiden kustannukset uhkasivat Britanniaa konkurssilla. Vain Yhdysvaltain mittava lainananto saattoi Keynesin mukaan pelastaa Ison-Britannian taloudelliselta romahdukselta.¹²

Työväenpuolueen hallitus joutuikin välittömästi toisen maailmasodan päättymisen jälkeen ottamaan kantaa kysymykseen, oliko imperiumi ja siihen liittyneet velvollisuudet ja sitoumukset taloudellinen voima vai rasite. Resurssien niukkuuden ja imperiumin hallitsemisen välille oli syntynyt selvä ristiriita, jota historioitsija Paul Kennedy on kuvannut termillä *imperial overstretch*.¹³ Sodan jälkeiset sopeutumisvaikeudet olivat selvästi havaittavissa helmikuussa 1947, kun poikkeuksellisen kylmä talvi rasitti entisestään valtion tiukkaa kassatilannetta. Kahden viikon sisällä Clement Atleen hallitus teki kolme draamaattista päätöstä, jotka merkitsivät selkeätä vetäytymistä kolmelta imperiumin ongelma-alueelta: itäiseltä Välimereltä, Palestiinasta ja Etelä-Aasiasta. Britannian tuki Kreikalle ja Turkille katkesi; Palestiinan kysymys, jota ratkaisemaan brittihallitus oli lähettänyt 80 000 sotilasta, siirrettiin YK:n ratkaistavaksi; ja symbolisesti kenties kaikkein huomattavin päätös merkitsi Intian – imperiumin helmen – irrottautumista Brittiläisestä imperiumista. Maaliskuussa 1947 oppositiojohtaja Winston Churchill ilmoitti alahuoneessa katsovansa "syvän murheen vallassa Brittiläisen imperiumin raunioittamista" ja syytti hallitusta pe-
lokkaasta pakenemisesta joka suunnalla.¹⁴

Työväenpuolueen hallitus näki tilanteen kuitenkin eri valossa. Heille kysymys ei ollut imperiumin peruuttamattomasta hajoittamisesta vaan välttämättömästä sopeuttamisesta Ison-Britannian kaventuneisiin resursseihin. Ongelmallista oli silti hallituksen sisälläkin löytää konsensus siitä, mikä olisi oikea sopeuttamistapa eri alueilla. Helmikuun 1947 päätökset olivat suurelta osin olleet poliittisten ja taloudellisten

12 Cabinet Paper, John Maynard Keynes, "Our Overseas Financial Prospects", 14.8.1945, CAB 129/1/04971, CP (45) 112, Public Record Office [PRO], Kew.

13 Kennedyn tulkinnasta, joka perustuu keskeisesti Britannian taloudellisen perustan eroosioon, ks. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York 1987.

14 Reynolds, David, *Britannia Overruled: British Policy and World Power in the Twentieth Century*, London 1991, 169.

argumenttien voittoja strategisista arvoista, mutta Lähi-idän kokonaisuudessa vastaava debatti päättyi toisin. Sotakabinetin ulkoministeri Anthony Eden oli huhtikuussa 1945 edelleen arvioinut, että Lähi-idän puolustaminen oli "elämän ja kuoleman kysymys Brittiläiselle imperiumille", koska kuten maailmansodat olivat osoittaneet "siellä imperiumi voitiin halkaista kahtia". Attleen näkemys oli kokonaan toinen. Hän piti strategisia argumentteja "menneisyyteen perustuneina sentimentaalisina syinä", joista Britannian oli irrottauduttava.¹⁵

Kriisi strategian perusteista johti lopulta tilanteeseen, jossa Montgomeryn johtamat armeijan esikuntapäälliköt uhkasivat erota. Vaikka kylmän sodan puhkeaminen oli edelleen lisännyt strategisten näkökohtien painoarvoa, Attlee edelleen varoitti puolustusmenojen voivan raskaita kohtalokkaasti Britannian heikentynyttä taloudellista perustaa.¹⁶ Tämä jatkuva brittiläinen dilemma strategian ja kansantaloudellisen perustan dynamiikasta heijastui lokakuussa 1949 puolustusministeri Alexanderin puolustuspoliittisessa muistiossa:

Ongelma on minusta näyttänyt olevan siinä, onko Isolla-Britannialla kuluttavien sotavuosien jälkeen voimaa ja resursseja ylläpitämään nykyaikaisten standardien mukaisesti aseistettuja sotavoimia, joita suurvallan roolin esittäminen edellyttää. Olen aina myöntänyt, julkisuudessa ja yksityisesti, että välttämättömyyksiä omalle selviytymisellemme on, että pystymme voittamaan taistelumme taloudellisen elpymisen puolesta. Se on välttämätöntä. Mutta ei ole yhtään vähemmän tärkeää varmistaa, että päättäessämme välttämättömyyksiä toimenpiteistä tullaksemme toimeen taloudellisen tilanteen kanssa, asevoimiin ei kohdisteta sellaisia rampauttavia toimenpiteitä, jotka tekisivät niistä tehottomia.¹⁷

Taloudelliset vaikeudet eivät siten saaneet Alexanderin mukaan ajaa Britanniaa "vetäytymään vartiopaikoiltamme kaikkialla maailmassa".¹⁸ Strategiset syyt muodostivat kuitenkin vain toisen puolen Lähi-idän merkityksestä Brittiläisen imperiumille -- toinen syy oli paradoksaalisesti taloudellinen. "Jos me siirrymme pois Välimereltä", kirjoitti ul-

15 *Ibid.*, 166; Cabinet conclusions, CAB 131/2, DO (46) 27, PRO.

16 Chiefs of Staff minutes, 24.9.1948, DEFE 4/16, COS 136(48)2, PRO.

17 Alexander, 'Requirements of national defense', 18.10.1949, liitteenä muistiossa Attlee, 'Defence estimates for 1950-1951', 8.12.1949, CAB 129/37/3, CP (49)245, PRO.

18 *Ibid.*

koministeri Ernest Bevin kabinetin puolustuskomitealle, "venäläiset tulevat tilallemme ja Välimeren valtiot ovat kaupan, talouden ja demokratian näkökulmasta lopussa. ... Ilman fyysistä läsnäoloamme Välimerellä ... menettäisimme asemamme Lähi-idässä (mukaan lukien Irakin öljyn, nyt yksi suurimmista taloudellisista vahvuuksista), vaikka meillä voisikin olla varaa antaa Egyptin mennä."¹⁹ Kyseessä oli siten täydellinen kehäpäätelmä: Taloudelliset resurssit eivät antaneet edellytyksiä Lähi-idän strategiselle suojaamiselle, joka puolestaan nähtiin välttämättömäksi yhden keskeisimmän kansantaloudellisen resurssin, Lähi-idässä toimineen brittiläisen öljyteollisuuden turvallisuudelle.

Samalla Lähi-itä nivoutui osaksi sitä kokonaisuutta, jonka puitteissa brittihallitus näki koko imperiumijärjestelmän tulevaisuuden. Bevin, kuten monet muutkin läntiset valtiomiehet, näki tulevaisuuden "euroafrikkalaisessa" ajattelussa, jonka taloudellinen perusta varmistettaisiin Lähi-idän öljyllä ja Afrikan luonnonvarojen hyödyntämisestä kehittämällä. Vähitellen myös brittiläinen imperiumistrategia mukautui tähän dynamiikkaan. Jos Afrikan taloudellinen kehittäminen olisi onnistuttu sitomaan tiukemmin brittien hallitsemiin energiavaroihin Lähi-idässä, se Bevinin mukaan "modernisoisi koko puolustuspolitiikkamme kuten myös kauppamme luonteen, ja toisi brittiläiseen vaikutuspiiriin taloudellisesti ja kaupallisesti suuren alueen, jonka potentiaalia ei suinkaan ole vielä täysin kehitetty."²⁰

Tämän Lähi-idän öljyyn sidotun kehäpäätelmän merkitys vain kasvoi vuosikymmenen vaihtuessa. Vielä vuonna 1950 hiili ja muut kiinteät polttoaineet vastasivat 83 prosentista Länsi-Euroopan energiankulutuksesta -- öljy vain runsaasta kahdeksasta. Energiarakenteen muutos oli kuitenkin nopea, koska Euroopan teollinen jälleenrakennus perustui keskeisiltä osiltaan öljyyn, ja koko läntisen Euroopan riippuvuus juuri Lähi-idän öljystä kasvoi vuosi vuodelta. Kun Ison-Britannian tuontiöljystä oli vuonna 1937 tullut 23 prosenttia Lähi-idästä, oli osuus vuoteen 1951 mennessä kasvanut *Foreign Officen* mukaan jo 82 prosenttiin.²¹ Verrattuna muihin Euroopan maihin Britannialla oli kuitenkin

19 Bevin kabinetin puolustuspoliittiselle komitealle, 13.3.1946, CAB 131/2, DO (46)40, 13.3.1946, PRO.

20 *Ibid.*

21 Ovendale, Ritchie, *The English-Speaking Alliance: Britain, the United States, the Dominions and the Cold War, 1945–1951*, London 1985, 111; Bullock, Alan, *Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945–1951*, London 1983, 36.

huomattava etu, koska se kontrolloi suurta osuutta Lähi-idän öljystä. Sillä oli dominoiva aseman Iranissa ja Irakissa sekä puoliksi amerikkalaisten suuryhtiöiden kanssa jaetussa Kuwaitissa. Tasaisen energiatuotannon ohella öljy toi Britannialle myös keskeisen osan sen niukoista valuuttatuloista, mikä teki strategisen vetäytymisen Lähi-idästä entistä vaikeammaksi.

Tämä näkyi entistä selvemmin konservatiivien palattua hallitusvastuuseen marraskuussa 1951. Valtiovarainministeri R. A. B. Butler varoitti kabinettia toistuvasti valtiontalouden uhkaavasta epätasapainosta, jota ei kuitenkaan kyetty korjaamaan. Näin siitäkin huolimatta, että Butlerin mukaan "olimme virkaan astuessamme kaikki samaa mieltä, että [Labourilta] perimämme puolustuspoliittinen ohjelma oli kansakunnan kantokyvyn ulkopuolella."²² Butlerin ahdistusta lisäsi se, että hallitus nyt yritti noudattaa yhtä aikaa "laajaa ja kasvavaa asunto-ohjelmaa ja mittasuhteiltaan rauhanajalle ennen tuntematonta puolustusohjelmaa." Marraskuussa 1952 Butler ennusti, että "seuraavat kolme vuotta ovat ratkaisevia", koska "säilyäksemme suurvaltana meidän täytyy ennen kaikkea olla taloudellisesti vahvoja, sillä sotilaallinen voima voi rakentua vain sen varaan."²³

Suurvalta-aseman säilyttäminen ja siihen liittyvät strategiset näkökohdat kietoutuivat Lähi-idässä kuitenkin toistuvasti alueen taloudelliseen merkitykseen Brittiläisen imperiumin olemassaololle. Kun sinänsä rationaalinen periaate puolustusmenojen karsimisesta vastamaan taloudellista perustaa sidottiin vaatimukseen olla luopumatta Britannian etujen aktiivisesta suojelemisesta, merkitsi se saman köyden vetämistä yhtä aikaa vastakkaisiin suuntiin. Lähi-idän öljyn merkitystä arvioinut kabinetin komitea totesi lokakuussa 1955, että hiili ja atomienergia eivät riitä Britannian kasvavan energiantarpeen tyydyttämiseen, minkä seurauksena tuontiöljyn määrä oli kolminkertaisesti seuraavan 20 vuoden aikana. Tilanne oli lisäksi uhkaava, kun Lähi-itä oli "liukumassa käsistämme paikallisten nationalististen voimien takia, ja koska vihollisemme panostavat toimiinsa enemmän kuin me." Se strateginen suoja, jonka brittiläiset tukikohdat alueella tarjosivat, sai siksi entistä merkittävämmän aseman.²⁴

22 Butlerin muistio, 'Defence and economic policy', ja sen liitteenä 'Load of defence on the balance of payments', 3.10.1952, CAB 129/55, C(52)320, PRO.

23 Butlerin muistio, 'Defence programme', 5.11.1952, CAB 129/56, C(52)393, PRO.

24 Middle East Oil (Official) Committeeen raportti, liitteenä Macmillanin muistiossa, 'Middle East oil', 14.11.1955, CAB 129/78, CP(55)152, PRO.

Tämä strateginen yhteys oli myös nähtävissä Suezin kanava-alueen valtavan brittitukikohdan kohtaloa koskeneissa arvioissa. Churchill pyrki toistuvasti saamaan Yhdysvallat mukaan kantamaan osan Suezin tukikohdan kustannuksista, mutta kuten ulkoministeri Anthony Eden kabinetille esittämässään muistiossa heinäkuussa 1952 totesi, kysymys oli kuitenkin lopulta Britannian eduista Lähi-idässä:

[Suezin] kanavan vapaan läpikulkuoikeuden katkeamisella olisi tuhoisa vaikutus brittiläiseen kauppaan kaikkien Suezin itäpuolisten maiden kanssa, mukaan lukien Kansainyhteisön jäsenmaat. Kanava on tänään arvokkaampi maailmalle kuin koskaan ennen. ... Jo väliaikainen siirtyminen Kapin reitille [Afrikan eteläkärjen ympäri] saisi aikaan mitä vahingollisimpia seurauksia kustannuksien kohotessa ja kaupan häiriintyessä. Tämä on erityisesti totta koskien öljyä, joka vuonna 1951 vastasi 72 prosenttia kaikesta pohjoisen suuntaan kanavassa kulkeneesta painolastista. Jalostamot, joita on rakennettu Yhdistyneeseen kuningaskuntaan sodan jälkeen 165 miljoonan punnan investointien avulla, ovat raakaöljynsä osalta 60-prosenttisesti riippuvaisia Persianlahdelta tulevista lähetyksistä. ... Öljytuotteiden pula tässä maassa seuraisi siksi lähes välttämättä mitä tahansa kanavaliikenteen keskeytystä.²⁵

Öljyn kasvava merkitys brittiläisessä strategisessa ajattelussa selittää myös sen, miksi Ison-Britannian politiikka perustui suurvaltaroolin jatkumiseen alueella vielä senkin jälkeen, kun Suezin tukikohtaa koskenut kiista oli ratkaistu syksyn 1954 evakuointisopimuksella. Strateginen painopiste vain siirtyi Suezilta pohjoiseen kohti Persianlahden öljyntuotantoalueita. Eden, joka huhtikuussa 1955 nousi Churchillin tilalle pääministeriksi, näki samana vuonna syntyneen Bagdadin paktin sotilasliiton eräänlaisena strategisena 'sateenvarjona', jonka alla brittiläiset edut voitaisiin turvata. Turkin, Irakin, Iranin ja Pakistanin liittyminen Britannian rinnalle nähtiin parlamentin alahuoneessa yleisesti poliittisena menestyksenä. Ongelma oli kuitenkin jälleen, kuten puolustusministeriön valtiosihteeri Anthony Head totesi, että "lyhyesti sanoen meillä ei ole miehiä eikä resursseja rakentaa Bagdadin paktista sotilaallisesti toimivaa."²⁶ Vaikka poliittisen johdon ajattelu oli päin-

25 Edenin muistio, 'Suez Canal', 28.7.1952, CAB 129/54, C(52)267, PRO.

26 Joint Planning -komitean pöytäkirja, 28.2.1956, DEFE 4/84 JP (55)127, PRO; Ks. myös Chiefs of Staff minutes, 21.2.1956, DEFE 5/65 COS (56)79, PRO.

vastoin kulkemassa yhä selvemmin kohti sotilaallista ratkaisua Britannian aseman eroosion pysäyttämiseksi, jo keväällä 1956 brittiarmeijan johdon ajatukset heijastivat selvästi halua irrottautua mahdottomalta näyttäneestä tavoitteesta vastata Lähi-idän strategisesta puolustamisesta omin voimin.²⁷ Ainoa vaihtoehto Bagdadin paktin suhteen, kuten jo aiemmin Suezilla, oli taas kääntyä toistuvasti Yhdysvaltain puoleen taloudellisen tuen toivossa. Tämä puolestaan jälleen paljasti Ison-Britannian jatkuvan taloudellisen riippuvuuden Yhdysvalloista, mikä osoittautui ratkaisevaksi Suezin kriisin yhteydessä.²⁸ R.A.B. Butlerin nimeämät "ratkaisevat vuodet" eivät siten olleet palauttaneet Ison-Britannian taloudellista perustaa sellaiselle pohjalle, jonka varassa Suezin kriisin kaltaista itsenäistä suurvaltapolitiikkaa olisi kylmän sodan muuttuneessa kansainvälisessä yhteisössä voinut noudattaa.

KESKUSTA JA PERIFERIA: KOLMANNEN MAAILMAN NATIONALISMI BRITITILÄISESSÄ IMPERIUMISTRATEGIASSA

Seitsemännellä vuosisadalla yhteisen kielen ja yhteisen uskon yhdistämät arabit olivat työntyneet ulos Arabian niemimaalta ja luoneet itselleen imperiumin, joka ulottui laajimmillaan Pyreneiden niemimaalta Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän kautta syvälle Keski-Aasiaan. Menetettyään ensin yhtenäisyytensä tämä arabi-imperiumi menetti itsenäisyytensä, ajautuen lopulta brittien ja ranskalaisten vallan alaisuuteen 1800-luvulta lähtien. Yhteinen kieli ja uskonto eivät kuitenkaan koskaan menettäneet merkitystään ja ne toimivat keskeisinä elementteinä, kun kulttuurista uudistumista ja nationalistisia aatteita ajanut keskiluokkainen kaupunkialymystö alkoi 1800-luvulla rakentaa kuvaa tavoittelemisen arvoisesta arabimaailman itsenäisyydestä ja yhtenäisyydestä.²⁹

27 Chiefs of Staff minutes, 3.5.1956, DEFE 4/86 COS (56), PRO; Ks. myös Minutes 25.5.1956, DEFE 4/87, JP(56)97, PRO; Minutes 28.5.1956, DEFE 4/87, JP(56)54; Chiefs of Staff Minutes 7.6.1956, DEFE 5/68, COS(56)219, PRO.

28 E.M. Rose G.G. Arthurille, 20.1.1956, FO 371/121270/V1075/22, PRO.

29 Ks. erityisesti Hourani, Albert, *Arabic Thought in the Liberal Age*, Cambridge

Aasian, Afrikan ja Lähi-idän nationalismin nousu on epäilemättä yleisesti ymmärrettävissä paremmin orgaanisena osana näiden kulttuurien sisäistä kehitystä kuin traditionaalista Eurooppa-keskeistä modernisaatiomallia, jossa kolmannen maailman uudistusliikkeet on nähty lähinnä reaktiona läntiseen poliittiseen ja kulttuurivaikutukseen. Eurooppalaisten imperiumien näkökulmasta pyrkimys kulttuurin uudistumiseen perustuneeseen poliittiseen ja taloudelliseen itsenäisyyteen oli kuitenkin käytännössä selvä "kapina länttä vastaan", kuten Hedley Bull on todennut. Suhteessa imperiumeihin tällä 'kapinalla' oli ainakin viisi selvää teemaa: (1) Siirtomaavallan murtaminen ja muodollisen itsenäisyyden saavuttaminen; (2) tasa-arvoisen suvereniteetin saavuttaminen eli käytännössä ulkomaisen lainsäädäntövallan poistaminen; (3) taloudellisen tasa-arvoisuuden vaatimus suhteessa teollistuneisiin maihin; (4) vaatimus rotuun perustuvan diskriminaation ja hierarkisten instituutioiden poistamisesta; ja (5) kulttuurinen emansipaatio länsimaisen dominanssin legitimoineista ajattelun malleista.³⁰

Lähi-idässä dekolonisaatioprosessi eteni hyvin epätasaisesti. Arabian niemimaan ja Persianlahden pienet sheikkikunnat ja Palestiina olivat yhä britti-imperiumin tiukassa kontrollissa toisen maailmansodan alkaessa, kun toisaalla Iso-Britannia oli jo luovuttanut muodollisen itsenäisyyden Irakille ja Egyptille, jotka olivat myös saaneet suvereenin lainsäädäntövallan alueellaan. Samat suverenisuuden taanneet sopimukset kuitenkin takasivat Isolle-Britannialle laajat tukikohtaoikeudet molemmissa maissa. Brittien toisen maailmansodan aikana sekä Irakissa että Egyptissä osoittama kyky käyttää tätä sotilaallista voimaa oman poliittisen asemansa turvaamiseen teki Ison-Britannian sotilaallisen läsnäolon päättämisestä yhden nationalistien keskeisimmistä tavoitteista.³¹

Bevinin keskeinen pyrkimys oli siirtää brittiläinen valta Lähi-idässä uudelle perustalle neuvottelemalla paljon kritisoitujen bilateraalisten sopimusten tilalle väljemmät ja vähemmän muodolliset ratkaisut, jotka eivät keräisi nationalistien kritiikkiä ja joiden pohjalte uudistunut harmonisempi suhde arabimaiden ja Ison-Britannian välille voitaisiin rakentaa. Bevin julisti tavoittelevansa uutta "kumppanuutta arabien kanssa" työskentelemällä "kansojen eikä pashojen kanssa." Käytännössä hän toivoi kykenevänsä siirtämään Lähi-itää koskevan strategian

1983; Hourani, Albert, *A History of the Arab Peoples*, Cambridge 1991.

30 Ks. Bull 1985.

31 Khoury 1987; Louis 1977; Louis 1984.

käsitteellisesti arabien ja brittien yhteistyön pohjalle ja siten välttämään ajatuksen brittien sotilaallisesta läsnäolosta imperialistisen miehityksen jatkumisena.³² Uuden tasa-arvoisemman anglo-egyptiläisen sopimuksen vaihtoehto olisi Bevinin mukaan ollut "Egypti, jota yhdistäisi vihamielisyys meitä kohtaan, ja jota arabimaailma tukisi."³³ Jos uusiin sopimuksiin ei olisi pyritty, Britannian ainoa vaihtoehto olisi Bevinin mukaan ollut asemansa turvaaminen voimakeinoin. Tämä puolestaan näytti yhä epätodennäköisemmältä, jos alueellinen nationalismi edelleen kehittyisi Britannian läsnäoloa vastustavaan suuntaan. Vaikka sotilasjohto vastusti kaikkia strategisia heikennyksiä, Attlee tuki Bevinia: "Öljyyn liittyvät etumme Lähi-idässä ovat todellakin tärkeitä, mutta meidän kykymme puolustaa niitä vain rappeutuisi, jos me pitäisimme kiinni läsnäolostamme Egyptissä vastoin Egyptin kansan tahtoa ja siten heikentäisimme suhteitamme muuhun arabimaailmaan."³⁴ Bevinin yritykset toteuttaa Britannian läsnäolon legitimoitua sopimustason revisio kuitenkin kariutuivat suuriin nationalistisiin mielenosoituksiin Egyptissä vuonna 1946 ja Irakissa vuonna 1948.³⁵

Saman kohtalon koki muutamaa vuotta myöhemmin vastaavaan päämäärään pyrkinyt aloite luoda brittiarmeijan johtama, mutta muodollisesti kansainvälinen Lähi-idän eskunta, *Middle East Command* (MEC), joka olisi ottanut vastatakseen entisten brittitukikohtien sotilaallisesta valmiudesta ja hallinnosta. Bevin yritti käyttää muuttunutta kansainvälistä tilannetta hyväkseen ja muokkasi aloitteen osaksi lännen puolustuksen kollektiivista rakennetta hankkimalla Yhdysvalloilta lupauksen symbolisesta osallistumisesta MEC:n pääesikunnan toimintaan. Trumanin hallinto suhtautui myönteisesti Britannian halukkuuteen kantaa päävastuu Lähi-idän puolustuksesta tilanteessa, jossa Korean sota oli syttynyt kesällä 1950. Samoin brittiläinen ajatus rakentaa MEC:lle kansainvälinen ilme sai amerikkalaisten hyväksynnän; samanlaisella symboliikalla kun katsottiin olleen myönteinen psykologinen vaikutus Koreassa. Keskeinen tavoite oli kuitenkin säilynyt samana. Egyptin olisi suostuttava liittoutuman "vapaaehtoisena jäsenenä

32 Cabinet conclusions, 4.10.1945, 'Middle East: future policy', CAB 128/1, CM38(45)6, PRO; Cabinet conclusions, 6.6.1946, 'Anglo-Egyptian negotiations', CAB 128/5, CM57(46)1, PRO.

33 *Ibid.*

34 Cabinet conclusions, 7.6.1946, 'Anglo-Egyptian negotiations', CAB 128/5, CM58(46), PRO.

35 Rahman, H, *A British Defence Problem in the Middle East: The Failure of the 1946 Anglo-Egyptian Negotiations*, Reading 1994.

tarjoamaan vaadittavat tukikohtaoikeudet."³⁶

Virallinen MEC-suunnitelma, jonka hyväksymisen oli tarkoitus johdattaa nationalistien kritisoiman anglo-egyptiläisen sopimuksen purkautumiseen, esitettiin Egyptin hallitukselle lokakuussa 1951. Sen allekirjoittajina olivat lopulta paitsi Iso-Britannia ja Yhdysvallat, myös Ranska ja Turkki. Nationalismin aalto pyyhkäisi kuitenkin aloitteen syrjään. Kuten Yhdysvaltain ulkoministeri Dean Achesonkin muistelmissaan totesi, julistuksellisesta tasa-arvoisuudesta huolimatta egyptiläiset pitivät sitä "vain naamiona miehityksen jatkamiselle."³⁷ Vuosi 1951 merkitsi yhtä merkittävää kulminaatiopistettä Britannian ja nousevan alueellisen nationalismin dynamiikassa. Britannian kaoottinen luopuminen Palestiinasta 1940-luvun lopulla, mikä tapahtui intensiivisen kansainvälisen diplomatian ympäröimänä oli selvästi heikentänyt Britannian arvovaltaa. Lisäksi Israelin perustaminen ja menestys vuoden 1949 sodassa sekä yhdisti merkittävästi arabinationalistien rivejä että myös heikensi erityisesti niitä traditionaalisesti suuntautuneita hallituksia, joihin briteillä perinteisesti oli ollut hyvät suhteet. Britannia oli lisäksi Ranskan mandaattien itsenäistyttyä jäänyt entistä selkeämmin arabinationalistien argumenttien polttopisteeseen. MEC:n kaatuminen liittyikin tässä kontekstissa osaksi vastarinnan sarjaa, joka näytti kulminoituvan vuoden 1951 aikana. Ison-Britannian hallitsema ja Iranin öljyä monopolisoinut Anglo-Iranian Oil Company oli kansallistettu kesäkuussa 1951, mikä aiheutti levottomuuksia kaikkialla Lähi-idässä. Lisäksi Britannian uskollisena liittolaisena tunnettu Jordanian kuningas Abdullah murhattiin Jerusalemissa heinäkuussa 1951. Marraskuussa Lontoossa valtaan nousseet konservatiivit saivat siten perinnökseen Lähi-idässä lähes sekasortoiselta vaikuttaneen tilanteen, joka heinäkuussa 1952 vielä muuttui entisestään nationalististen upseerien kaappattua vallan Egyptissä uuden radikaalimman sukupolven iskulauseisiin vedoten.³⁸

Konservatiivihallituksen ulkoministerin Anthony Edenin ajatukset eivät poikenneet kauas Ernest Bevinin logiikasta. Helmikuussa 1953 hän varoitti Churchillin kabinettia turvautumasta menneiden aikojen

36 'Middle East Command proposals presented to the government of Egypt by governments of the United States, the United Kingdom, France, and Turkey, 13 Oct 1951', julkaistu teoksessa *American Foreign Policy 1950–1955: Basic Documents, Vol II*, Washington 1957, 2180–2187.

37 Acheson, Dean, *Present at the Creation: My Years at the State Department*, New York 1969, 739–740.

38 Louis 1984.

metodeihin, jotka eivät enää olleet käyttökelpoisia. Britannian tuli pyrkiä tukeutumaan omassa politiikassaan paikallisten eliittien sijasta laajempien kansanosien tukemiin kansallismielisiin liikkeisiin. "Nationalistiset liikkeet tulee mieluummin valjastaa kuin taistella niitä vastaan", Eden järkeili.³⁹ Ja kuten Bevin ennen häntä, Eden pyrki neuvotteluihin ratkaisemaan Suezin tukikohdan kohtalon. Tavoitteena oli osittaisia myönnytyksiä tekemällä sitoa Egypti mukaan läntiseen puolustusjärjestelyyn, ja pelastaa mahdollisimman suuri rooli Isolle-Britannialle tukikohdan tulevasta käytöstä päätettäessä. "Keskellä 20. vuosisataa meidän on pakko kohdella Egyptiä itsenäisenä valtiona", Eden kirjoitti muistiossaan kabinetille. "Tämä on malliesimerkki tilanteesta 'uudet ajat, uudet menetit'."⁴⁰

Winston Churchillia ajatus neuvotteluteitse tapahtuvasta vetäytymisestä Suezilta ei miellyttänyt. Hän syytti Edenin strategiaa pakoiluksi ja vaaralliseksi *appeasement* -politiikaksi painostuksen edessä.⁴¹ Marraskuussa 1953 Churchillin valitsema pääneuvottelija Robin Hankey epäili neuvotteluratkaisun onnistumista, ja esitti tilanteen ratkaisua Britannian sotilaallisesta voimaa lisäämällä ja yksipuolisella ilmoituksella, että Iso-Britannia ei aikonut vetäytyä Suezilta.⁴² Armeijan yleisesikunta totesi puolestaan tämän vaihtoehdon täysin epärationaaliseksi, koska Suezin tukikohta olisi ollut hyödytön, jos brittiarmeija ei olisi pystynyt kriisitilanteessa luottamaan ympäröivien arabien yhteistyöhön.⁴³

Vakaa käsitys Brittiläisen imperiumin strategisen läsnäolon välttämättömyydestä sai konservatiivihallituksen kuitenkin yhä uudelleen toimimaan Edenin hahmotteleman mallin vastaisesti. Suezin tukikohdasta luopumiselle oli strategisessa mielessä yritetty löytää oikeutusta vetoamalla tukikohtien sotilaallisen merkityksen heikkenemiseen vetypommin aikakaudella, mutta käytännössä brittiläinen strategia Lähi-idässä perustui Suezin menetyksen jälkeenkin jäljelle jääneisiin tukikohtiin Kyproksesta, Jordaniasta ja Irakissa, missä brittiläisen vaikutusvallan säilyttäminen oli nyt entistäkin tärkeämpää.⁴⁴ Ja juuri näissä

39 Edenin muistio, 'Egypt: The Alternatives', 16.2.1953, C.(53) 65, CAB 129/59, PRO.

40 Ibid.; Ks. myös PREM 11/636, PRO.

41 Lord Moran, *Winston Churchill: Struggle for Survival*, London 1968, 504.

42 Hankey Edenille 23.11.1953, FO 371/102822 [JE 1192/625], PRO.

43 C.I.G.S. puolustusministerille, 'Suez Canal Base', 9.12.1953, FO 371/102 823 [JE 1192/666], PRO.

44 Ks. Devereux, David R., *The Formulation of British Defence Policy Towards the*

maissa Britannia tukeutui perinteisiin vallankäytön muotoihin, vastustamalla tiukasti Kyproksen itsenäistymistä ja tukemalla brittimyönteistä traditionaalista eliittiä Irakissa ja Jordaniassa radikaaleja nationalistejä vastaan.

Tukeutumalla Suezin sopimuksen jälkeen jälleen oman sotilaallisen asemaansa turvaamiseen Iso-Britannia samalla etäännytti Egyptin, joka vähitellen omaksui roolin ns. kolmannen maailman liikkeen johtavana valtiona Lähi-idässä. Läntisten puolustusliittoutumien vastustaminen yhdisti Nasseria ja Intian pääministerin Jawaharlal Nehrua, joka julisti sotilasliittohankkeiden merkitsevän yritystä "kääntää Aasian historian kulku, oli motiivi mikä tahansa." Bagdadin paktin perustamisen jälkeen helmikuussa 1955 Nehru suoritti näyttävän valtiovierailun Kairoon, ja myöhemmin samana vuonna Afrikan ja Aasian valtioiden kokoonnuttua ensimmäisen kerran yhteiseen huippukokoukseen Bandungiin Nasser esiintyi Nehrun rinnalla tuomiten "kolonialismin sen kaikissa muodoissa." Kun vielä kolmannen maailman maat kykenivät myös entistä yhtenäisemmin toimimaan YK:n puitteissa vaatien kolonialismin hävittämistä, Nasserin Egyptin ja Ison-Britannian suhteet näyttäytyivät entistä selkeämmin osana Pohjoisen ja Etelän välistä vallan dynamiikkaa, johon entistä globaalimpaa politiikkaa harjoittamaan alkanut Neuvostoliitto loi oman jännitteensä. Ison-Britannian tarjous syksyllä 1955 lainottaa Nasserin suurta hanketta – Assuanin padon rakentamista Niiliin – olikin suuressa määrin yritys pitää Egypti vielä lännen vaikutuspiirissä Nasserin jo tehtyä ensimmäisen suuren asekaupan Neuvostoliiton kanssa ja siten murettua lännen asemonopolin kolmannessa maailmassa.⁴⁵

Vuoden 1956 alkuun mennessä Eden oli jo luopunut keväällä 1953 esittämästään arviosta, että nationalismia ei pitänyt vastustaa, ja että vanhat voimatoimiin perustuneet menettelytavat tuli hylätä. Vielä helmikuussa 1955 Eden oli kuvannut Nasseria mieheksi, "jonka kanssa voi neuvotella", mutta tammikuussa 1956 hän vertasi Egyptin johtajaa jo Mussoliniin, jonka päämääränä oli "nousta Caesariksi Persianlahdelta Atlantille ja potkia meidät ulos koko siltä alueelta."⁴⁶ Kuten Churchill, jonka linjaa Eden oli arvostellut, Eden kirjoitti maaliskuussa 1956 Yhdysvaltain presidentille Dwight Eisenhowerille, kuinka *ap-*

Middle East 1948–1956, London 1990.

45 Cabinet Minutes, C.M. 36 (55) 'Middle East', CAB 128/ 29, PRO.

46 Shuckburghin päiväkirja 29.1.1956. Teoksessa Shuckburgh, Evelyn, *Descent to Suez. Diaries 1951–1956*, London 1986, 327.

peasement -politiikan Egyptiä kohtaan täytyi päättyä.⁴⁷ Sotilaallinen voima, jonka asemaa sekä Bevin että Eden olivat halunneet Britannian politiikassa vähentää taloudellisista syistä, alkoi vallata yhä selvemmän roolin Edenin hallituksen politiikan osana. Jo lokakuussa 1955 ulkoministeri Harold Macmillan oli selkeästi muuttanut aiempaa painotusta rahavarojen säästämisestä vaatiessaan ensimmäisenä sodanjälkeisenä ulkoministerinä hallitusta selkeästi lisäämään Lähi-idän politiikan taloudellisia resursseja.⁴⁸ Samassa kuussa Britannia käytti sotilaallista voimaansa Persianlahdella ratkaistakseen Saudi-Arabian ja brittiläisten protektoraattien välisen kiistan Buraimin niemimaasta, jossa oletettiin olevan merkittäviä öljyvaroja. Joulukuussa britit yrittivät painostaa Jordanian liittymään Bagdadin paktiin, mikä johti laajoihin lännen vastaisiin mielenosoituksiin sekä Ammanissa että Jordanian hallussa olleessa Itä-Jerusalemmissä. Tähän Eden reagoi lähettämällä lisää joukkoja Kyproksele.

Maaliskuussa kabinetti jo päätti uudesta Egyptiä koskeneesta politiikasta, jonka toteuttamiselle Nasserin ilmoitus kanavayhtiön kansallistamisesta antoi soveltuvan oikeutuksen. Kun Iso-Britannia oli vedonnut YK:n yleiskokoukseen Iranin kansallistettua Anglo-Iranian Oil Companyn kesällä 1951, britit olivat olleet vailla mahdollisuuksia. Sen sijaan, että kansainvälisen omistusoikeus olisi saanut tukea YK:ssa, yleiskokous hyväksyi vuonna 1952 kiivaan debatin jälkeen Afrikan, Aasian ja latinalaisen Amerikan maiden ajaman ensimmäisen julistuksen luonnonvarojen kuulumisesta valtioiden pysyvän suvereniteetin piiriin. Suezin kanavayhtiön kansallistamisen jälkeen brittihallitus ei edes vakavasti harkinnut vastaavaa menettelyä. Nasserin kansallistettua Suezin kanavayhtiön Eden ilmoitti välittömästi Eisenhowerille pitävänsä välttämättömänä kanavan palauttamista läntiseen kontrolliin, tarvittaessa voimatoimin. Yhdysvaltain kieltäytyttyä sotilaallisesta ratkaisusta hän kääntyi Ranskan ja Israelin puoleen. Julkisuuteen annetuissa tiedotteissa brittihallitus painotti uhkaa Suezin kanavan vapaalle kauttakululle ja siitä seurannutta uhkaa Ison-Britannian energiahuololle ja kaupalle. Intervention operatiiviselle johdolle Edenin hallitus kuitenkin ilmoitti suoraviivaisesti, että "vaikka lopullinen tarkoituksemme on asettaa kanava kansainväliseen valvontaan, meidän välitön

47 Eden Eisenhowerille 4.3.1956, *Foreign Relations of the United States [FRUS]*, 1955-1957, XV, 294.

48 Macmillanin muistio, 'Middle East oil', 14.10.1955, CAB 129/78, CP(55)152, PRO.

tavoittemme on saada Egyptin nykyinen hallitus kaatumaan."⁴⁹

Brittihallitus tiesi kamppailevansa kansainvälistä oikeutta ja mielihallitusta vastaan, mutta oli silti valmis etenemään. Ulkoministeriön oikeusavustajat ilmoittivat, ettei kanavayhtiön kansallistamista voitaisi kansainvälisen oikeuden puitteissa kumota, ja että sotilaallisen voiman käyttöön perustuvalla ratkaisulla ei myöskään ollut "mitään laillista oikeutusta".⁵⁰ Oikeusavustajana toiminut Sir Gerald Fitzmaurice tiivisti koko kansainvälisen yhteisön rakenteen muutoksen elokuussa 1956 huomauttaessaan *Foreign Office*n Lähi-idän osaston johtajalle Harold Beeleyle, kuinka "maailman mielipideilmastossa on tapahtunut valtava muutos koskien kysymystä voiman käytöstä. ... Oikeutus, joka olisi hyväksytty ilman kysymyksiä viisikymmentä tai jopa kaksikymmentä vuotta sitten, hylättäisiin tänään täysin."⁵¹ Tämä muutos kansainvälisessä mielipideilmastossa oli se keskeinen tekijä, joka lopulta sai Yhdysvallat vastustamaan Suezin kriisissä omia liittolaisiaan, joiden taloudellinen riippuvuus Yhdysvalloista oli tehnyt ne ratkaisevalla tavalla haavoittuvaisiksi Washingtonin valitsemasta politiikasta.

"AMERIKKALAINEN VUOSISATA" JA EUROOPPALAISEN IMPERIALISMIN SYMBOLIIKKA KYLMASSÄ SODASSA

Kun amerikkalainen valtiotieteilijä William Fox vuonna 1944 määritteli uuden kansainvälispoliittisen käsitteen *supervalta*, hän laski näiden valtioiden ryhmään Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton lisäksi myös Ison-Britannian.⁵² Attleen hallitus piti tätä roolia yhtä lailla itsestäänselvyytenä huolimatta Britannian talouden ongelmista sodan päätyttyä. Näin siitäkin huolimatta, että Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton asema kansainvälisen politiikan keskeisimpinä voimina oli selvä jo pian sodan päättymisen jälkeen. Ulkoministeri Ernest Bevin perusti oman uskonsa Britannian suurvaltarooliin edelleen imperiumin ja moraalisien vas-

49 Ks. CAB 134/1216, EC(56)3, PRO.

50 Fitzmaurice Kirkpatrickille, 31.10.1956, FO 800/747, PRO.

51 Fitzmaurice Beeleyle, 13.8.1956, FO 800/747, PRO.

52 Fox 1944.

tuuntunnon perustalle. "[M]eillä on siirtomaaimperiumin aineelliset resurssit, jos kehitämme niitä", hän kirjoitti tammikuussa 1947, "ja osoitamalla nyt henkistä johtajuutta meidän pitäisi pystyä kantamaan osamme tavalla, joka osoittaa selvästi, että me emme ole alamaisia Yhdysvalloille tai Neuvostoliitolle."⁵³

Atlantin takainen maailmanpolitiikan uusi jättiläinen oli kuitenkin yhä selvemmin tietoinen omasta "johtajuudestaan". *Time* ja *Life* -aikakauslehtien kustantaja Henry Lucen paljon huomiota herättäneet internationalistiset artikkelit julistivat toisen maailmansodan loppuvaiheissa "amerikkalaisen vuosisadan" ajatusta, jonka mukaan Yhdysvalloilla oli nyt sekä mahdollisuus että moraalinen vastuu luoda amerikkalaisen idealismin hengessä uusi ja oikeudenmukaisempi maailmanjärjestys. Anglo-amerikkalaisten suhteiden kannalta huomattavaa oli, että Lucen ohjelma, kuten myös Rooseveltin sodan aikana noudattama ulkopolitiikka, piti sisällään vaatimuksen siirtomaaimperiumien hajottamisesta.⁵⁴ Sodan päättyttyä tämä asenne kuvastui Yhdysvaltain suhtautumisessa YK:n julistuksiin kansallisesta itsemääräämisoikeudesta, itsenäisyyden myöntämisessä sen omalle siirtomaalle Filippiineille sekä tiukoissa painostustoimissa Hollantia vastaan koskien Indonesian itsenäistymistä. Kylmän sodan käynnistyminen muutti kuitenkin selkeästi Yhdysvaltain asennoitumista varauksellisempaan suuntaan. Kuten ulkoministeri George Marshall totesi jo vuonna 1947, "sen pitäisi olla itsestään selvää, että me emme ole kiinnostuneita näkemään, että siirtomaaimperiumien hallinnon sijaan astuvat Kremlin kontrolloimat filosofiat ja poliittiset organisaatiot."⁵⁵ Trumanin kaudella olikin yleistä -- huolimatta muun muassa Intian ja Indonesian itsenäistymisistä -- että Yhdysvallat piti Brittiläistä imperiumia ja vaikutusta eräänlaisena välttämättömänä 'puskurina' Neuvostoliiton (tai kommunismin) leviämiseksi. Näin oli myös Lähi-idässä erityisesti Korean sodan sytyttyä kesällä 1950.⁵⁶ Winston Churchillin palattua Britannian politiikan huipulle hän elätteli toiveita sodan aikaisen anglo-amerikkalaisen 'erityissuhteen' palauttamisesta. Kun konservatiivihallituksen pääministeri tapasi uuden republikaanisen presidentin Dwight Eisenhowerin Washingtonissa tammikuussa 1953, Churchill esitti länsiliittoutunei-

53 Bevin Attleelle, 2.1.1947, PREM 8/564, PRO.

54 Kimball, Warren, *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*, Princeton, New Jersey 1991; Louis 1977.

55 Lainaus teoksesta Mahoney, Richard D., *JFK: Ordeal in Africa*, New York 1983.

56 Ks. Louis 1984.

den sotatoimia aikanaan johtaneelle Eisenhowerille uutta yhteistä anglo-amerikkalaista rintamaa, jonka avulla brittiläistä hegemoniaa Lähi-idässä vastustaneet Egypti ja Iran saataisiin taipumaan. Eisenhower ei kuitenkaan ollut kiinnostunut:

Nationalismi on marssilla ja maailmankommunismi pyrkii hyötyämään tästä nationalismin hengestä ja saamaan aikaan kapinointia vapaassa maailmassa. ... Kommunistit yrittävät hyötyä olemassaolevien [valta]suhteiden tuhoutumisesta. ... Tässä tilanteessa kaksi vahvinta länsivaltaa eivät saa esiintyä maailman edessä yhtenäisenä *status quo*hon pakottavana voimana. Vapaan maailman toive kommunismin pyrkimysten pysäyttämistä ei pidä sisällään nationalististen pyrkimysten tukahduttamista. Meidän täytyy osoittaa kommunistien lupausten epärehellinen tarkoitus ja vakuuttaa siirtomaavallan alaiset kansat siitä, että heidän ainoa toivonsa itsenäisyytensä säilyttämiseksi, kun se on saavutettu, on yhteistyö vapaan maailman kanssa. Kaikki tämä meidän täytyy todistaa teoillamme yhtä hyvin kuin sanoillamme.⁵⁷

82

Lähi-idässä Yhdysvallat omaksuikin Eisenhowerin kaudella yhä kriittisemmän suhtautumisen brittiläiseen vaikutusvaltaan alueella. Vaikka Britannian sotilaallinen voima oli läntisen strategian kannalta keskeinen, Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dulles päätteli kesällä 1953 tekemänsä laajan kiertomatkan päätteeksi, että brittien roolilla oli enemmän negatiivisia kuin positiivisia vaikutuksia lännen asemaan, ja siksi Yhdysvaltain oli sekä omaksuttava aktiivisempi rooli että noudatettava itsenäisempää politiikkaa Lähi-idässä. Alueen strateginen arvo Yhdysvaltain ulkopoliittisen johdon piirissä perustui hieman paradoksaalisesti enemmän Lähi-idän öljyn merkitykseen Euroopan jälleentoimittamisessa kuin alueen sotilaalliseen tai taloudelliseen merkitykseen Yhdysvalloille. Eisenhowerin kauden amerikkalaisen politiikan keskeisenä tavoitteena olikin ohjata "vallankumoukselliset ja kansallismieliset paineet koko alueella suuntiin, jotka eivät ole lännen etujen vastaisia".⁵⁸

Suurvaltasuhteiden liennytys ja samanaikaisesti entistä joustavam-

---

57 Eisenhowerin päiväkirja 6.1.1953, Ferrell, Robert H. (ed.), *The Eisenhower Diaries*, New York 1981, 222–224.

58 NSC 155/1, 'United States Policies and Objectives With Respect to the Near East', 14.7.1953, *FRUS 1952–1954*, IX, 399–406.

maksi ja globaalimmaksi muuttunut Neuvostoliiton ulkopolitiikka saivat Yhdysvaltain johdon entistäkin huolestuneemmaksi Lähi-idän yleisestä poliittisesta orientaatiosta. Neuvostoliitto aivan ilmeisesti myös pyrki käyttämään uutta tilannetta hyväkseen. Nykynäkemyksen mukaan Neuvostoliiton politiikka kolmatta maailmaa kohtaan oli vähitellen alkanut muuttua heti Stalinin kuoleman jälkeen maaliskuussa 1953. Siirtomaavallan alta nousseisiin ja riippumattomuutta lännestä tavoitteleviin valtioihin alettiin suhtautua yhä myönteisemmin, vaikka niiden hallitukset eivät olleetkaan leimallisesti kommunistisia.⁵⁹ Suuret asekaupat eivät silti olleet kuuluneet Neuvostoliiton politiikan kuvaan. Kun Washingtonissa saatiin ensimmäiset tiedot Neuvostoliiton Egyptille esittämästä tarjouksesta kesällä 1955, kyseessä oli *State Departmentin* mukaan Neuvostoliiton ensimmäinen merkittävä asekauppa omien liittolaismaidensa ulkopuolelle toisen maailmansodan jälkeen.⁶⁰ Harkittuaan ensin jyrkkiäkin vastatoimia Dulles näki koko kysymyksen lopulta laajemmassa, Geneven huippukokouksen jälkeisen suurvaltapoliittisen muutoksen kontekstissa:

83

[M]eidän täytyy ottaa huomioon, että tämä Egyptin kehityskulku saattaisi toistua muualla. Geneven aikoihin saakka Neuvostoliiton politiikka perustui suvaitsemattomuudelle, joka oli neuvostodoktriinin perusta. Neuvostoliiton politiikka on nyt perustunut suvaitsevaisuudelle, mikä sisältää hyvät suhteet kaikkien kanssa ja periaatteellisesti muuttaa monia muita asioita. Lännelle ei olisi mahdollista varata itselleen oikeutta hyviin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa, ja sanoa, että Egypti ei saisi kehittää hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Ehkä tämä Neuvostoliiton siirto Lähi-idässä on ensimmäinen esimerkki politiikasta, jonka kanssa meidän täytyy osata toimia. Voi olla, että Neuvostoliitossa on tapahtumassa sisäisiä muutoksia, joita me tullemme pitämään tervetulleina. Niin kauan kuin hyväksymme vierailut toistemme luona, emme voi vastustaa, jos Egypti hy-

59 Golan, Galia, *Soviet Policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev*, Cambridge 1990, 44–45; Neuvostoliiton taloudellisen aktiivisuuden lisääntymisestä kolmannessa maailmassa ja sen vaikutuksista Yhdysvaltain näkökulmasta, ks. Kaufman, Burton, *Trade and Aid, Eisenhower's Foreign Economic Policy 1953–1961*, Baltimore 1982, 58–65; Vrt. myös Lundestadin vertailua Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välillä, Lundestad, Geir, *East, West, North, South: Major Developments in International Politics 1945–1986*, Oslo 1986, 95–97.

60 Jerneganin muistio Murphylle, 'Possible Egyptian Purchase of Arms from the USSR, Egyptian-USSR Relations in General', 21.6.1955, *FRUS 1955–1957*, XIV, 261–262.

väksyy. Emme voi olla kovin ankaria Nasserille siitä, että hän on hyväksynyt Neuvostoliiton poliittisen muutoksen hedelmät. Meille voi olla välttämätöntä hyväksyä Lähi-idän maiden halu käydä kauppaa sekä idän että lännen kanssa. Muutoin lännen tiukka asenne voi pakottaa heidät toimimaan vain neuvostoblokin kanssa.⁶¹

Syytökset kolonialismin tukemisesta tulivat amerikkalaisille entistä kiusallisemmiksi Bulganinin ja Hrushtshevin saavutettua yhden näytävimmistä diplomaattisista voitoistaan valtiovierailullaan Intiassa joulukuussa 1955. Suuret väkijoukot ottivat innostuneesti vastaan Moskovon johtajien kolonialisminvastaiset julistukset, joiden yhteydessä sekä neuvostoliittolaiset että Nehru tuomitsivat lähes toisiaan vastaavin painotuksin myös Bagdadin paktin.⁶² Bandungin konferenssiin osallistuneet valtiot olivat lisäksi nousseet huomion kohteeksi juuri syksyllä 1955 voimakkailla vaatimuksillaan siirtomaavallan lopullisesta purkamisesta Aasiassa ja Afrikassa. Pohjoisen ja etelän konflikti sekoittui nyt idän ja lännen taisteluun tavalla, joka ei näyttänyt lännelle edulliselta.⁶³ Talven aikana Dulleskin totesi huolestuneena Kansallisen turvallisuusneuvoston (NSC) kokouksessa, että "suuri amerikkalainen kokeilu" oli menettänyt asemansa kolmannen maailman maiden ihailun kohteena "suurelle venäläiselle kokeilulle", mikä merkitsi vielä ylimääräistä psykologista rasitetta lännen yrityksille vakauttaa huolestuttavasti heikentynyt tilanne.⁶⁴

Tämän lisäksi Ranskan ja Ison-Britannian vastainen liikehdintä näytti jatkuvasti vain voimistuvan Lähi-idässä. Eisenhower piti huolestuttavana sitä, että arabit näyttivät pitävän itsestään selvänä, että Britannia "ei tee mitään alueella ilman meidän hyväksyntäämme." Eisenhowerin mukaan "mikään ei voisi olla kauempana totuudesta."⁶⁵

61 Keskustelumuistio Dullesin ja MacMillanin tapaamisesta Washingtonissa 3.10.1955, *FRUS* 1955–1957, XIV, 542–549.

62 Rosenthal, A.M., "Bulganin Tells 200,000 Indians West Seeks to Push Asia into War", *New York Times* 29.11.1955, 1; "Soviet Attack on Colonialism, Mr. Khrushchev's New Charges", *The Times* 3.12.1955, 6; "Baghdad Pact Deplorable", *The Times* 6.12.1955, 7; "Mr. Khrushchev's Speech", *The Times* 12.12.1955, 7.

63 Sulzberger, C.L., "The Pitfalls in Asia and the Contest for Men's Minds", *New York Times* 26.11.1955, 18; Parrott, Lindsay, "Asian-African Bloc, Child of Colonialism; Recently Freed Countries Lead Fight for Remaining Colonies in U.N.", *New York Times* 9.10.1955, Section 4, 5.

64 Keskustelumuistio NSC:n 273. kokouksesta 18.1.1956, Ann Whitman File [AWF], National Security Council Records [NSCR], DDEL.

65 Eisenhower Diary, January 10, 1956, AWF, Eisenhower Diary Series, Box 12,

Samaan aikaan ranskalaiset olivat olleet yhtä taipumattomia Pohjois-Afrikassa. ”Kauan sitten yritimme saada Ranskan tekemään sellaisia tilanteeseen soveltuvia myönnytyksiä, jotka olisivat helpottaneet tilanetta vuosiksi”, Eisenhower totesi päiväkirjassaan tammikuussa 1956, mutta ”kuten tavallista, ranskalaisten huoli heidän niin sanotusta imperiumistaan toistettiin kerta toisensa jälkeen, ja sillä välin tilanne kehittyi pahasta entistä huonommaksi.” Tulos oli hänen mukaansa se, että ranskalaiset – ”myös oletetusti meidän suuria ystäviämme” – olivat kääntäneet lähes jokaisen arabin Pohjois-Afrikassa vastaansa ja tulisivat olemaan ”vihattuja luultavasti vuosisatojen ajan”.⁶⁶

Lontoon perspektiivi oli kuitenkin toinen. Lokakuussa 1955 Eden oli ilmoittanut kabinetilleen aikovansa tulevaisuudessa noudattaa Lähi-idässä politiikkaa, joka entistä selvemmin perustuisi brittiläisten etujen aktiiviseen turvaamiseen:

Meidän etumme Lähi-idässä ovat suuremmat kuin Yhdysvaltojen, koska olemme riippuvaisia Lähi-idän öljystä, ja koska kokemuksemme alueella on suurempi kuin heidän. Emme saisi siksi pidättäytyä toimimasta ilmankin amerikkalaisten täydellistä yksimielisyyttä ja tukea. Meidän tulisi muotoilla politiikkamme omien etujemme valossa ja pyrkiä saamaan amerikkalaisten tuki sille [politiikalle] niin suuressa määrin kuin mahdollista.⁶⁷

85

Tähän prosessiin kytkeytyi kiinteästi myös kysymys Assuanin padon anglo-amerikkalaisesta rahoituksesta. Sitä oli suunniteltu salaisen ja lopulta kariutuneen Lähi-idän rauhansuunnitelman yhteydessä Egyptille annettavaksi houkuttimeksi jo tammikuusta 1955 lähtien. Marraskuun 1955 lopulla tilanne muuttui kuitenkin akuutiksi Edenin ilmoitettua, että Egypti oli sopimassa padon rakentamisesta Neuvostoliiton kanssa. Eden ehdotti Yhdysvaltain ja Ison-Britannian yhteistä rahoitustarjousta Moskovan sulkemiseksi tämän projektin ulkopuolelle,⁶⁸ mihin *State Department* suhtautui myönteisesti. Dulles ajoi hankkeen läpi painottaen, että tämän kokoluokan projekti olisi jo sinänsä mer-

---

⁶⁶ 'Diary, January 1956', DDEL.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Edenin sitaatti teoksesta Dimpleby, David & Reynolds, David, *An Ocean Apart. The Relationship Between Britain and America in the Twentieth Century*, London 1988, 213–214.

⁶⁸ Eden Eisenhowerille 27.11.1955, AWF, International Series, 'Great Britain-Eden, Apr.6, 1955-Dec.31, 1955 (4)', DDEL.

kittävä keino pitää Egypti "vapaan maailman puolella."⁶⁹ Dulles oli päättänyt tehdä todellisen yrityksen Nasserin luottamuksen saavuttamiseksi, ja tämän tavoitteen saavuttamiseksi hän oli valmis tarjoamaan Nasserille yleistä ratkaisumallia, jonka mukaisesti Yhdysvallat olisi suostunut tukemaan Egyptin hegemoniaa arabimaailmassa.⁷⁰ Amerikkalaisten tarjous oli kuitenkin sidottu Egyptin yhteistyöhön Palestiinan kysymyksen ratkaisussa, ja Nasserin kieltäytyttyä avoimista neuvotteluista Israelin kanssa amerikkalaisten asenne kiristyi. Kun Egypti lisäksi tunnusti Maon hallituksen Kiinassa ja jatkoi yhteyksien tiivistämistä Moskovaan, Eisenhower ja Dulles tekivät maaliskuussa 1956 lähes täyskäännöksen suhteessa Nasseriin. Eisenhower totesi päiväkirjassaan:

[O]lemme tulleet pisteeseen, jossa näyttää siltä, ettei Egypti, Nasserin johtamana, aio tehdä mitään siirtoa tavataksaan Israelin sopiakseen näkyvimmit erimielisyydet. Lisäksi arabit, vastaanottaessaan suuria aselähetyksiä neuvostoliittolaisilta, ovat päivä päivältä tulossa yhä röyhkeämmiksi ja välinpitämättömämmiksi Länsi-Euroopan ja Yhdysvaltain Lähi-idässä omaamia etuja kohtaan. Alkaa näyttää siltä, että meidän tulisi suunnata ponnistelumme Saudi-Arabian irrottamiseksi Egyptistä ja keskittyä, ainakin toistaiseksi, vakuuttamaan edellinen siitä, että heidän paras etunsa on pysytellä meidän kanssamme, eikä egyptiläisten ja venäläisten kanssa... [...] Olen varma yhdestä asiasta. Jos Egypti löytää itsensä siten eristettynä muusta arabimaailmasta, eikä sillä olisi muuta liittolaista näköpiirissään kuin Neuvostoliitto, se hyvin nopeasti kyllästyisi tähän näkymään ja liittyisi meihin etsimään oikeudenmukaista ja sovelias-
ta rauhaa sillä alueella.⁷¹

Taustalla oli Eisenhower arvio arabimaailman öljyn merkityksestä Euroopalle ja sitä kautta koko läntiselle maailmantaloudelle. Eisenhower uskoi Euroopan talouden romahtavan, jos öljytoimitukset katkaistaisiin. Ja jos Euroopan talous romahtaisi, Yhdysvallat olisi tilanteessa,

69 Keskustelumuistio NSC:n 268. kokouksesta 1.12.1955, *FRUS* 1955–1957, XIV, 812–817.

70 Keskustelumuistio Eisenhowerin ja Dullesin tapaamisesta Andersonin kanssa 11.1.1956, White House Memoranda Series, Box 4, 'Meetings with the President, January 1956 through July 1956 (6)' DP, DDEL.

71 Eisenhowerin päiväkirja 8.3.1956, AWF, Eisenhower Diary Series, Box 13, 'Diary, March 1956', DDEL.

"jonka vaikeutta tuskin voisi liioitella".⁷² Nasseria vastaan maaliskuussa 1956 hyväksytyistä painostuskeinoista huolimatta Dulles totesi haluavansa "toistaiseksi välttää avointa välirikkoa, mikä heittäisi Nasserin peruuttamattomasti Neuvostoliiton satelliitin asemaan, ja me haluaisimme jättää Nasserille sillan takaisin hyviin suhteisiin lännen kanssa, jos hän niin haluaa."⁷³

Assuanin padon rahoituksen evääminen heinäkuussa 1956 on siten mahdollista nähdä osana laajempaa kehitystä Yhdysvaltain politiikassa. Egyptin huhtikuinen päätös tunnustaa Kiinan kansantasavalta ja puuvillantuottajien kasvanut vastarinta kongressissa jyrkensivät asenteita entisestään Yhdysvalloissa,⁷⁴ mutta jo maaliskuun lopulla Yhdysvallat ja Iso-Britannia olivat sopineet siitä, että Assuanin tarjous jädytetään ja sen annetaan myöhemmin raueta.⁷⁵ Dullesin ilmoitettua tarjouksen peruuttamisesta ja Nasserin kansallistettua vastatoimena Suezin kanavayhtiön, Eden ilmoitti välittömästi Eisenhowerille, että lännen oli oltava valmis käyttämään voimaa Nasserin painostamiseksi tai kaatamiseksi.⁷⁶ Yhdysvaltain asevoimien johto oli myös valmis voimatoimiin, mutta Eisenhower kieltäytyi. Hänen mukaansa "britit eivät olleet ajan tasalla ajatellessaan tämän suuntaista toimintaa."⁷⁷

Lokakuun 29. päivänä Israel aloitti Ranskan ja Ison-Britannian kanssa solmitun sopimuksen mukaisesti offensiivinsa Siinailla. Seuraavana päivänä Iso-Britannia ja Ranska julkistivat ultimatum, että Egyptin ja Israelin oli vetäydyttävä kahdentoista tunnin kuluessa Suezin kanavavyöhykkeeltä, jotta länsivaltojen joukot voisivat ottaa sen haltuunsa. Lokakuun viimeisenä päivänä länsivallat aloittivat intervention, joka tapahtui Yhdysvalloille sekä ulkopoliittisesti että sisäpoliittisesti kiusalliseen aikaan. Yhdysvaltain presidentinvaalit, joissa Ei-

72 Eisenhowerin päiväkirja 13.3.1956, *loc.cit.*

73 Dullesin muistio Eisenhowerille 'Near Eastern Policies' 28.3.1956, AWF, Eisenhower Diary Series, Box 13, 'Diary, March 1956', DDEL.

74 Pitkään vakiintunut selitys on ollut liittää Assuanin tarjouksen peruuttaminen juuri näihin syihin, ks. LaFeber, Walter, *America, Russia and the Cold War 1945-1980*, 4th edition, New York 1980, 188-189; Ambrose, Stephen, *Rise to Globalism, American Foreign Policy Since 1938*, 4th revised edition, New York 1985, 159-161.

75 Dooley, Howard, J., Great Britain's 'Last Battle' in the Middle East: Notes on Cabinet Planning During the Suez Crisis of 1956, *The International History Review* 11 (1989), 489-490; Kyle, Keith, Britain and the Crisis. Teoksessa: Louis & Owen (eds.) 1989, 109-110.

76 Dimpleby & Reynolds 1988, 211.

77 Ambrose, Stephen E., *Eisenhower the President*, London 1984, 330-331.

senhowerilla arvioitiin toistaiseksi olevan etulyöntiasema, oli määrä pitää 6. marraskuuta, mikä teki diplomaattiset toimet Israelia vastaan ongelmallisiksi. Lisäksi eurooppalaisten liittolaisten sotilaallinen operaatio tapahtui samaan aikaan, kun Neuvostoliitto kukisti voimatoimin Unkarin kansannousun marraskuun alussa. Vaikka Yhdysvallat ei harkinutkaan sotilaallista puuttumista Unkarin tapahtumiin, kyseessä olisi silti ollut ainutlaatuinen propagandatilaisuus korostaa lännen moraalista voimaa Neuvostoliiton voimankäyttöön verrattuna. Ranskan ja Ison-Britannian interventio Suezillä teki tyhjäksi kaikki tämänsuuntaiset ponnistelut. Dulles totesi NSC:n kokouksessa, että jos Yhdysvallat halusi tuomita "Neuvostoliiton kolonialismin Itä-Euroopassa", sen täytyisi myös vastustaa "brittiläis-ranskalaista kolonialismia" Lähi-idässä. Muussa tapauksessa "kaikki itsenäiset valtiot kääntyvät meidän puoleltamme kohti Neuvostoliittoa. Meidät tullaan aina näkemään brittiläiseen ja ranskalaiseen kolonialistiseen politiikkaan sitoutuneina."⁷⁸

William Roger Louis on epäilemättä oikein arvioinut, että Eisenhowerin ja Dullesin keskeisenä tavoitteena Suezin kriisin aikana oli juuri välttää rinnastumasta brittiläiseen ja ranskalaiseen kolonialismiin. Toisaalta Eisenhowerin Lähi-idässä noudattaman politiikan yleislinjassa Suez oli ainoa tilanne, jolloin Yhdysvallat asettui julkisesti ja koko arvovallallaan Nato-liittolaistaan vastaan. Yhdysvaltain Lähi-idän politiikan keskeisenä tavoitteena oli ollut, että maa ei saisi joutua tilanteeseen, jossa sen olisi pakko valita Nato-liittolaistensa ja koko kolmannen maailman välillä. Suezin kriisi äärimmäisenä konfliktina sen omien liittolaisten ja Lähi-idän nationalismin symboliksi kohonneen Egyptin välillä pakottivat Yhdysvallat tähän valintaan, jota koko Eisenhowerin kauden ajan Washingtonissa oli pyritty välttämään.

Kylmän sodan historiassa epäilemättä ainutlaatuinen seuraus oli, että samaan aikaan kun Neuvostoliiton joukot olivat asettumassa asemiinsa Budapestin ympärillä, Washington asettui Moskovan kanssa samaan rintamaan YK:ssa omia liittolaisiaan vastaan. Yleiskokous hyväksyi intervention tuominneen julkilausuman lähes yksimielisesti vain Australian ja Uuden Seelannin asettuessa tukemaan Isoa-Britanniaa, Ranskaa ja Israelia. Yleiskokouksen äänestys ja Bulganinin uhkaus jopa ydinaseiden käytöstä Isoa-Britanniaa ja Ranskaa vastaan eivät kuitenkaan yksin olisi saaneet interventiota keskeytymään. Ratkai-

78 Keskustelumuistio NSC:n 302. kokouksesta, 1.11.1956, *FRUS* 1955–1957, XVI, 902–916.

sevaksi osoittautui sen sijaan eurooppalaisten suurvaltojen taloudellinen riippuvuus Yhdysvalloista. Eisenhowerin päätös jäädyttää talousapu Britannialle ja Ranskalle sai aikaan akuutin kassakriisin erityisesti Lontoossa, jonka taloudelliset voimavarat osoittautuivat täysin riittämättömiksi laajamittaisen sotilaallisen operaation toteuttamiseen ilman suuren liittolaisen taloudellisen tuen tarjoamaa selkänojaa. Punnan uhatessa romahtaa täysin Edenin hallitus joutui suostumaan ensin aselepoon, ja lopulta joukkojen vetämiseen pois Egyptistä.⁷⁹

Suezin kriisi merkitsi Ison-Britannian jo heikenneelle arvovalta-ase-malle Lähi-idässä lähes täydellistä romahdusta. Myös sen omat liittolaiset Bagdadin paktissa pitivät kriisin aikana hätäkokouksen ilman Lontoon edustusta ja tuomitsivat hyökkäyksen vaatien välitöntä vetäytymistä.⁸⁰ Tilanne oli amerikkalaisesta näkökulmasta muuttunut ratkaisevasti. Jo uudenvuodenpäivänä 1957 Eisenhower kutsui Valkoiseen taloon koolle laajan, molempien pääpuolueiden kongressiedustajista kootun kokouksen, jonka tarkoituksena oli pohjustaa ns. Eisenhowerin doktriinin käsittelyä kongressissa. Eisenhower ja Dulles painottivat kokouksessa, että Lähi-itään oli syntynyt voimatyhjiö, jota Neuvostoliitto pyrki käyttämään hyväkseen kompensoidakseen Itä-Euroopassa kokemansa vastoinkäymiset. Siksi Lähi-idän maille tuli nyt antaa samanlaiset turvallisuustakeet, kuin oli annettu Trumanin doktriinin avulla Turkille ja Kreikalle vuosikymmen aikaisemmin. "Alueen menettäminen olisi tuhoisa Euroopalle sen öljytarpeiden takia", Eisenhower varoitti.⁸¹ Eisenhowerin doktriinin hyväksyminen vahvisti lopullisesti Yhdysvaltain ottaneen läntisen johtoaseman Lähi-idässä.

Suezin kriisi merkitsi kuitenkin vielä merkittävämpää murrosta sekä anglo-amerikkalaisissa suhteissa että Brittiläisen imperiumin historias-
sa. Helmikuussa 1957 Dulles jo totesi vanhalle lakimiesystävälleen Arthur Deanille, kuinka Suez oli ollut Britannian viimeinen yritys näytellä suurvallan roolia. Nyt Lontoossa oltiin Dullesin mukaan valmiita myöntämään, ettei tämä enää ollut mahdollista.⁸² Keväällä uusi pää-

79 Ks. erityisesti Kunz, Diane B., *Economic Diplomacy of the Suez Crisis*, Chapel Hill 1991; Campbell, John, *The Soviet Union, the United States and the Twin Crises of Hungary and Suez*. Teoksessa: Louis & Owen (eds) 1989, 241–253; Dimpleby & Reynolds 1988, 215–216.

80 *Keesing's Contemporary Archives*, X, 1955–1956, 15230A.

81 Keskustelumuistio Eisenhowerin ja Dullesin tapaamisesta molempien kongressipuolueiden edustajien kanssa 1.1.1957, AWF, Legislative Meetings Series, Box 2, 'Legislative Leaders Meeting 1957 (1)', DDEL.

ministeri Harold Macmillan vahvisti brittihallituksen ymmärtävän, että länsiliiton oli kyettävä toimimaan yhtenäisenä rintamana Aasiassa, Afrikassa ja Lähi-idän alueella. Käytännössä tämä merkitsi Britannian hyväksyneen Yhdysvaltain globaalin johtoaseman myös Lähi-idässä ja Afrikassa, missä Lontoon hallitukset olivat toimineet hyvinkin itsenäisesti välittämättä amerikkalaisista. Dekolonisaatioprosessin nopea kiihtyminen oli suoraa seurausta tästä myönnytyksestä. Imperiumin uudistamisen sijasta Britannian – kuten myös Ranskan – politiikka siirtyi nopeasti tavoittelemaan kontrolloitua dekolonisaatiota, joka säilyttäisi keskeiset läntiset edut Afrikassa yli murroksen imperiumijärjestelmistä postkoloniaaliseen valtiojärjestelmään.⁸³

Ison-Britannian vetäytyminen Suezilta kansainvälisen painostuksen alaisena sisälsi siten paitsi rajoitetun reaali poliittisen tappion, myös merkittävän symbolisen arvovallan menetyksen, joka kiihdytti siirtomaaimperiumien hajoamisprosessia. Intervention toteuttaminen oli sisältänyt viestin uskosta itsenäiseen suurvaltarooliin Lähi-idässä; sotilaallisen ratkaisun epäonnistuminen kansainvälisen painostuksen, perinteisten liittolaisten tuomion ja akuutin kassakriisin seurauksena nousi puolestaan symboliksi tuon globaalin suurvaltaroolin ja myöhemmin koko imperiumin menettämisestä. Matka Suezilta Harold Macmillanin kuuluisaan puheeseen maailmanhistorian tuulen kääntymisestä ja imperiumien aikakauden päättymisestä kesti vielä neljä vuotta. Siitä huolimatta juuri Suezin kriisi kenties paremmin kuin mikään toinen tapahtuma symboloi eurooppalaisten imperiumien perustalle rakentuneen kansainvälisen järjestelmän syrjäytymistä. YK:n äänestyksissä joulukuussa 1956 uuden järjestelmän supervallat – Yhdysvallat ja Neuvostoliitto – yhdessä kolonialismista nousevan kolmannen maailman kanssa tuomitsivat vanhojen siirtomaavaltiojen interventiopolitiikan, samalla symbolisesti osoittaen näiden kyvyttömyyden enää toteuttaa itsenäistä suurvaltarooliaan.

82 Puhelinkeskustelu, Dulles Arthur Deanille, 7.2.1957, DP, Telephone Transcript Series, DDEL.

83 Ks. erityisesti Louis, Wm. Roger & Robinson, Ronald, The Imperialism of Decolonization, *Journal of Imperial and Commonwealth History* 22 (1994), 483–495.

TAVOITTEENA KANSALLINEN YHTENÄISYYS

Nuorsuomalaisen ja Kansallisen
edistyspuolueen sosiaalipolitiikan
synty¹

Jyrki Paaskoski

91

TUTKIMUSONGELMA

Valtion ja yksilön suhde on ollut jatkuvasti ajankohtainen tutkimusongelma suomalaisessa historian tutkimuksessa ja yhteiskuntatieteessä, erityisesti historiallisessa sosiologiassa.² Historiantutkimuksen piirissä on viime vuosina tutkittu muun muassa kansalaisyhteiskunnan syntyä ja kansalaisuuden käsitettä sekä erilaisten yhdistysten ja järjestöjen syntyä sekä ihmisten järjestäytymistä niihin.³ Järjestäytymisen alkuna voidaan pitää uskonnollisia herätysliikkeitä, joihin kanavoitui yksilöiden protesti kirkon kyvyttömyyteen vastata sielun pelastuksen ongel-

-
- 1 Kiitän K.J. Ståhlbergin säätiötä, jonka myöntämän apurahan turvin tämä artikkeli on kirjoitettu.
  - 2 Risto Alapuro, *State and Revolution* (1988); Matti Siisiäinen, *Suomalainen protesti ja yhdistykset, Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle* (1990); Risto Alapuro, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* (1995).
  - 3 *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro ja Henrik Stenius (1987); Matti Klinge, *Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917, Helsingin yliopiston historia 1640–1990, II* (1989).

maan. Herätyksen saaneiden Jumala-kaipuu ja tarve samaistua "hyvään" ajoi ihmisiä ryhmiin, joiden kautta yksilöiden uusi minäkuva vahvistui.⁴ Vuosisadan vaihteessa suomalaiset olivat herätysliikkeiden lisäksi järjestäytyneet myös vapaapalokuntiin, raittius- ja nuorisoseuraliikkeisiin sekä erilaisiin osuuskunnallisiin järjestöihin.⁵

Tässä tutkimuksessa selvitetään, millainen oli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen nuorsuomalaisten ja edistysmielisten poliitikkojen näkemys valtion ja yksilön välisestä suhteesta. Tutkimusaineiston keskeisimmän osan muodostavat eri puolueiden puolueohjelmat ja erityisesti niiden sosiaalipoliittiset osat. Niiden avulla selvitetään, millaisilla keinoilla puolueet pyrkivät ratkaisemaan yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

Vuoden 1918 tapahtumat merkitsivät suomalaiselle yhteiskunnalle ja sen poliittiselle elämälle suurta muutosta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia muutoksia kansalaissota aiheutti nuorsuomalaisten ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipoliittisiin ohjelmiin. Nuorsuomalaisten ja edistysmielisten puolueohjelmia verrataan myös muiden puolueiden ohjelmiin, jolloin niihin kuuluneiden poliitikkojen näkemyksiä voidaan verrata vuosisadan vaihteen ja itsenäisyyden ajan alun muiden vaikuttajien mielipiteisiin valtiosta ja sen tehtävistä. Samalla pohditaan niitä tekijöitä ja syitä, jotka olivat erilaisten ja samanlaisten sosiaalipoliittisten painotusten taustalla.

Lisäksi selvitetään joulukuussa 1918 hyväksytyn Kansallisen edistyspuolueen ensimmäisen sosiaalipoliittisen ohjelman aatteellisia taustatekijöitä, syntyä ja sen laatimiseen osallistuneiden poliitikkojen ja virkamiesten vaikuttimia. Ohjelman analysointi perustuu vuosisadan vaihteen sosiaalipoliittikka-käsitteeseen ja sen tutkimiseen. Lisäksi selvitetään, kuka kirjoitti ohjelman sosiaalipoliittisen osuuden ja miten 1910- ja 1920-lukujen tärkeimmän nuorsuomalaisten ja edistyspuoluelaisen poliittisen vaikuttajan K. J. Ståhlbergin ajatukset heijastuivat siinä.

Puolueohjelmien lisäksi lähteinä on käytetty Kansallisarkistossa säilytettäviä nuorsuomalaisten ja Kansallisen edistyspuolueen arkistoja.

4 Juha Siltala, *Suomalainen ahdistus, Huoli sielun pelastumisesta* (1992), 35.

5 Jaakko Numminen, *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia, I, Vuodet 1881–1905* (1961); Irma Sulkunen, *Raittius kansalaisuskontona, Raittiusliike ja järjestäytyminen Suomessa 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin, Historiallisia Tutkimuksia* 134 (1986); Henrik Stenius, *Frivilligt – jämlikt – samfällt, Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland* nr. 545 (1987).

Kansallisarkistossa säilytettävät Einar Böökin, Oskari Mantereen, Heikki Ritavuoren, K. J. Ståhlbergin ja Juho Vennolan henkilöarkistot ovat täydentäneet kuvaa nuorsuomalaisen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipoliitikasta ja mainittujen henkilöiden osuudesta puolueohjelmien valmisteluun.

Eduskunta sääti 1920-luvun alussa joukon sosiaalipoliittisia lakeja, joilla pyrittiin vakiinnuttamaan eri yhteiskuntaryhmien yhtäläiset oikeudet kansalaissodan jälkeen. Taustalla oli myös historiallisia syitä, sillä niin sanottuina sortovuosina vähentynyt, joskaan ei kokonaan pysähtynyt, yhteiskunnallinen ja sosiaalipoliittinen lainsäädäntö haluttiin saada jälleen käyntiin. Myös eduskunnan toistuvat hajoitukset ja vaalit rasittivat lainsäädännön valmistelua, minkä elokuussa 1914 puhjennut ensimmäinen maailmansota käytännössä lopettikin. Venäjän maaliskuun ja lokakuun vallankumouksien innostama eduskunta sääti joukon radikaaleja yhteiskunnallisia ja sosiaalipoliittisia lakeja, muun muassa lain kahdeksantuntisesta työpäivästä. Osa näistä laeista tosin kumottiin kansalaissodan päättymisen jälkeen vuosina 1918 ja 1919.

Sosiaalipoliittisten lakien valmistelutyö oli 1800-luvun lopulla kuulunut hallinnollisesti siviili- sekä kauppa- ja teollisuustoimituskuntien alaisuuteen. Lainsäädännön valmistelu siirrettiin marraskuussa 1917 perustetulle sosiaalitoimituskunnalle, jonka johtoon määrättiin aikaisemmin lakkautetun kamaritoimituskunnan päällikkö Rudolf Holsti.⁶ Joulukuussa 1917 toimituskunnan alaiseksi keskusvirastoksi perustettiin sosiaalihallitus, ja sen ylitirehtööriksi nimitettiin lakitieteen kandidaatti Einar Böök. Päivää aikaisemmin senaatin talousosastosta oli muodostettu valtioneuvosto, ja sen alaiset toimituskunnat muuttuivat ministeriöiksi. Sosiaalitoimituskunnan ja -hallituksen keskeisimmäksi tehtäväksi katsottiin työlainsäädännön valmisteleminen.⁷

Sosiaalihallinnon organisaatio osoittautui raskaaksi ja kalliiksi.

6 Asetus, joka sisältää muutoksia Suomen senaatille 13.9.1892 annettuun ohjesääntöön 8.11.1917 (96/17), 1 § (luettelo toimituskunnista), 16 § (sosiaalitoimituskunnan tehtävät); Pekka Haatanen, 'Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa. Sosiaaliministeriö 1917–1939', Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon (1992), 17–20.

7 Asetus sosiaalihallituksesta 28.12.1917 (123/17); Haatanen 1992, 24–29, 37–42, 290; Niilo A. Mannio, Sosiaalipolitiikan kokemuksia 50 itsenäisyysvuoden ajalta (1967), 50. Toimiessaan sosiaalitoimituskunnan esittelijäsihteerinä Mannio sai tehtäväkseen laatia asetuksen sanamuodon. Edistyspuolueeseen lukeutunut Mannio toimi Oskari Mantereen hallituksen sosiaaliministerinä vuosina 1928–1929. Varsinainen elämäntyönsä Mannio suoritti sosiaaliministeriön kansliapäällikkönä, josta hän siirtyi eläkkeelle 1951.

Vuonna 1922 sosiaalihallitus päätettiin lakkauttaa, ja sen tehtävät jaettiin sosiaaliministeriön ja tilastollisen päätoimiston kesken. Muutamassa vuodessa sosiaalipoliittiset asiat olivat saaneet oman hallinnonalan, mikä kertoi sen lisääntyneestä arvostuksesta.⁸ Sen muovautumisen ja tehtävien jaon taustalla vaikutti muun muassa maalaisliiton ja edistyspuolueen omaksuma yhteiskuntapolittinen kanta, jossa sosiaalistasioista vastaavalla virastolla oli tärkeä asema.

Lakiesityksiä valtiopäiville valmistelleet sosiaaliministeriö ja sosiaalihallitus lähtivät siitä, että yksityisen ihmisen hädänalaista tilaa korjattaisiin parhaiten säättämällä lakeja, jotka velvoittaisivat valtiota ja kuntia huolehtimaan kaikista jäsenistään heidän asemastaan riippumatta. Ajatuksen taustalla oli jo 1880-luvun lopulla Helsingissä kunnallisena toimintana alkanut sosiaalinen työ. Esikuvina toimivat vuonna 1902 asetettu suojeluskasvatuskomitea ja neljä vuotta myöhemmin toimintansa aloittanut köyhäinhoitokomitea, joiden tehtävänä oli valmista ehdotuksia uusiksi laeiksi sekä pohtia ongelmien käytännöllistä järjestämistä.⁹

Niin sanottujen sortovuosien ja elokuussa 1914 syttyneen ensimmäisen maailmansodan vuoksi uudistustyö jäi tuloksiltaan vaatimattomaksi, mutta Venäjän vallankumousten radikalisoimessa niin vasemiston kuin keskiryhmienkin politiikkaa pysähdyksissä ollut sosiaalipoliittinen lainsäädäntökin lähti liikkeelle. Kansalaissodan jälkeen syntyneen valtiomuototaistelun seurauksena uudelleen muotoutunut puoluekenttä laati ohjelmia ja luonnoksia, joissa sosiaalinen lainsäädäntö oli keskeisellä sijalla, mutta eri syistä.

SOSIAALIPOLITIikka SUOMESSA ENNEN VUOTTA 1917

Teollistumisen seurauksena syntyi 1800-luvun alkupuoliskolla Belgiassa, Englannissa, Ranskassa ja Saksassa yhteiskuntaryhmien välisiä sosiaalisia jännitteitä, joiden katsottiin johtuvan taloudellisen libera-

8 Uuno Tuominen, 'Sosiaaliministeriön kehittyminen nykyiseen järjestysmuotoonsa', Sosiaaliministeriö 1917–1967 (1967), 9–23; Haatanen 1992, 42–57.

9 Panu Pulma, 'Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen, Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa', Suomen lastensuojelun historia (1987), 107–114.

lismien synnyttämästä vapaan kilpailun yhteiskunnasta. Liberalistit olivat vaatineet, että ihmisillä oli oltava mahdollisuus järjestää keskinäiset suhteensa ilman valtiota ja sen kahlitsevaa lainsäädäntöä. Taloudellisen liberalismien kannattajat olivat 1700-luvun lopulta lähtien voimakkaasti arvostelleet valtiojohtoista merkantilistista talous- ja teollisuuspolitiikkaa, joka oli rajoittanut pääomien ja työvoiman liikkeitä sekä estänyt yritysten välisen todellisen kilpailun.

Suomessa taloudellisen toiminnan edellytykset vapautuivat liberalismien aatteellisesta vaikutuksesta 1800-luvun puolivälin jälkeen, jolloin teollistuminen lähti liikkeelle toden teolla. 1860-luvulla kauppa- ja teollisuuspolitiikkaa rajoittaneiden säännösten ja asetusten purkamisen yhdessä pankkitoiminnan vilkastumisen kanssa synnyttivät uutta teollisuutta, jopa uusia kaupunkeja ja kasvattivat entisten väkimäärää.¹⁰ Useiden kaupunkien laitamaille syntyi esikaupunkeja, jotka täytyivät ja laajenivat kuten Helsingin Kallioon Pitkäsillan pohjoispuolelle syntynyt työläisyhdyskunta.¹¹

Suomalaisen sosiaalipolitiikan juuret on hahmoteltavissa 1800-luvun jälkipuoliskon vapaaehtoisesta hyväntekeväisyystoiminnasta käsin. Tällaiset hyväntekeväisyysjärjestöt olivat säätyläisnaisten ja heidän perustamiensa rouvasväenyhdistysten (fruntimmersföreningar) ylläpitämiä, ja ne pyrkivät lievittämään erityisesti esikaupungeissa elävien lasten inhimillistä hätää ja puutetta. Hyväntekeväisyystoiminnan aatteellinen sisältö pohjautui aluksi kristillisen lähimmäisenrakkauden etiikkaan, jota levitettiin esikaupunkeihin aineellisen avustustoiminnan yhteydessä. Hyväntekeväisyystoimintaan osallistuneiden säätyläisnaisten toiminta ei tietenkään riittänyt mittavien rakenteellisten ongelmien ratkaisuun, mutta järjestöjen toiminnan kautta työväestön kurjat asunto- ja elinolosuhteet tulivat esimerkiksi sanomalehdistössä julkisen keskustelun kohteiksi.¹²

10 Tampere on hyvä esimerkki teollistumisen synnyttämästä kaupungista ja sen aiheuttamasta väestökehityksestä. Viljo Rasila, Tampereen kaupungin historia 2 (1984), 24–29, 205–213; Pertti Haapala, Tehtaan valossa, Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920, Historiallisia Tutkimuksia 133 (1986), 206–208.

11 Heikki Waris, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I (1932), 71, 155; Sven Erik Åström, 'Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa', Helsingin kaupungin historia IV:2 (1956), 11, 55.

12 Alexandra Ramsay, Huvudstadens hjärta, Filantropi och social förändring i Helsingfors- två fruntimmersföreningar 1848–1865, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 144 (1993), 147–153; Pulma 1987, 37–40. Ensimmäinen rouvasväenyhdistys (Frauen Verein) perustettiin Viipurissa 1835.

Helsingin rouvasväenyhdistykset helpottivat esikaupunkien asukkaiden aineellista tilaa ruoka- ja vaateavulla. Samalla ne levittivät kristillistä lähimmäisenrakkauden sanomaa. Magnus von Wrightin maalaus 'Katajanokalta' (1868) kuvaa havainnollisesti esikaupunkien oloja. Valtion Kuvataiteen keskusmuseo.

Hyväntekeväisyystoiminnan nousukausi alkoi 1880-luvulla, kun kaupunkien säätyläistö perusti hädänalaisten asemaa lievittäviä uusia yhdistyksiä. Niiden toiminta oli käytännöllisempää kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin toimineilla rouvasväenyhdistyksillä. Uudet hyväntekeväisyysjärjestöt perustivat muun muassa lasten- ja turvakoteja, joiden toiminta oli säännöllistä ja perustui vakinaiselle pohjalle.¹³

Säätyläisten hyväntekeväisyystoiminnalla oli yleiseurooppalainen taustansa, ja sen leviämistä siivittivät muun muassa naturalistiset kaunokirjalliset kuvaukset teollisuustyöväestön ja kaupunkien köyhien elämästä. Erityisesti ranskalaisen Emile Zolan sekä norjalaisten Bjørnstjerne Bjørnsonin, Henrik Ibsenin ja Alexander Kiellandin teokset synnyttivät myös Suomessa realistisen kirjallisuuden lajin. Sen tunnetuimpina esimerkkeinä olivat Minna Canthin yhteiskunnalliset näytelmät, joissa näyttämölle tuotiin ennen kuulumattomalla tavalla köy-

¹³ Pulma 1987, 87–96.

hiä, sairaita ja vaivaisia. Canthin näytelmissä "Köyhää kansaa" (1886) ja "Kovanonnen lapsia" (1888) kaupunki- ja maalaisköyhälistön elämäntapaukset vaikuttivat säätyläisten haluun auttaa hädänalaisia lähimmäisiään. Konkreettinen auttamistyö tajuttiin kyllä eräänlaiseksi ensiavuksi, ja säätyläiset katsoivat, että vain lainsäädäntöä kehittämällä voitiin todella parantaa alempien yhteiskuntaryhmien asemaa.

Kiinnostus sosiaalipoliittisen lainsäädännön kehittämiseen jäi kuitenkin sisäpoliittisesti ajankohtaisempien kielikysymyksen ja vuonna 1890 alkaneen venäläistämispoliitiikan varjoon. Valtiopäivillä vielä 1870-luvulla vaikutusvaltaisen tekijän muodostanut liberaalin puolue painotti marraskuussa 1880 hyväksytyssä ohjelmassaan valtiosääntöoikeuteen liittyviä uudistuksia ja taloudellisen toiminnan esteiden purkamista. Valtiopäivien toiminnan tehostaminen, suuriruhtinaskunnan ja keisarikunnan keskinäisen valta-aseman selvempi määrittely, teollisuustoiminnan edistäminen ja kielipoliittisen neutraalisuuden korostaminen täyttivät liberaalien ainoan puolueohjelman sisällön. Sosiaalipoliittista lainsäädäntöä ei ohjelmassa mainittu.¹⁴ Kielikysymyksestä tuli 1880-luvun jälkipuoliskolla poliittista kenttää entistä selvemmin rajaava tekijä, mikä merkitsi liberaalien elintilan kaventumista.

Teollisuustyöväestöön ja maalaisköyhäilistöön lukeutuvan väestön määrä kasvoi nopeasti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Näiden ryhmien yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuudet olivat olemattomat, mikä yhdessä puutteellisen sosiaalilainsäädännön kanssa oli eräs syy sosialismin voimistumiseen myös Suomessa. Saksassa, Ranskassa ja Englannissa 1800-luvun puolivälissä taloudellisen liberalismiin aatteelliseksi haastajaksi noussut sosialismi olisi ratkaissut yhteiskunnalliset epäkohdat vallankumouksella, joka asettaisi työväestön päättävään asemaan.

Aatteellisesti ja maailmankatsomuksellisesti sosialismin ja taloudellisen liberalismiin väliin asettunut sosiaalireformistinen suuntaus halusi pitää yhteiskunnan perustan entisellään ja ainoastaan korjata taloudellisen liberalismiin aiheuttamat epäkohdat. Saksalaiset sosiaalireformistit ja kansantaloustieteilijät, kuten esimerkiksi Gustaf Schmoller ja Adolf Wagner, katsoivat, että taloudellinen liberalismi oli johtanut yhteiskunnalliseen epäoikeudenmukaisuuteen ja valtiolliselle kokonaiskehitykselle vahingollisiin tuloksiin. Samalla sosiaalireformistit hy-

14 Liberaalin puolueen ohjelma (hyväksytty marraskuussa 1880), julk. teoksessa Olavi Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat, Poliitiikan tutkimuksia 7 (1965), 12–20.

väksyivät sosialistien vallitsevaan yhteiskuntaan kohdistaman kritiikin.¹⁵

Sosiaalireformistinen suuntaus tunnusti, ettei yksityinen ihminen voinut rajoittamattoman vapaudentilan vallitessa parantaa omaa taloudellista ja sosiaalista asemaansa. Tällaisessa tilanteessa yksilön rinnalle astui valtio, jonka tehtävänä oli tukea ja auttaa häntä inhimillisten elinolosuhteiden saavuttamiseksi. Sosiaalireformistit lievensivät yhteiskunnallisia eroja sosiaalipoliittisin keinoin, jotka perustuivat valtiolliseen lainsäädäntöön. Toisin kuin sosialismi tai taloudellinen liberalismi, sosiaalireformismi oli käytännöllinen aate, jonka lähtökohta ei ollut teoreettisissa oppirakennelmissa, vaan vallitsevien yhteiskunnallisten olojen tarkkailussa ja niihin reagoimisessa.

Saksassa sosiaalireformistit saivat vastustajiensa taholta haukkumanimekseen katederisosialistit, mikä vakiintui myös suomalaiseen poliittiseen kielenkäyttöön. Suomalaisen katederisosialismin esikuvat olivat ennen kaikkea saksalaisessa kansantaloustieteessä. Käytännön politiikan esikuvana toimi Saksa ja erityisesti siellä harjoitettu bismarckilainen yhteiskuntapolitiikka, joka pyrki valtiovallan aktiivisella ja työväenoloja parantavalla lainsäädännöllä estämään sosialismin leviämisen. 1870-luvun lopulla myös Suomessa siirryttiin vähitellen rousvasväen vapaaehtoisesta hyväntekeväisyystyöstä valtiollisen lainsäädäntöpolitiikan tielle, joka muodosti sosiaalipoliitiikan perustan. Suomalaisen sosiaalireformismin kantavimpana hahmona on pidettävä seenaatin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan työväenasiain esittelijää Leo Ehmrootia, joka opiskeli kansantaloustiedettä Berliinissä Schmollerin ja Wagnerin johdolla.¹⁶

Suomessa sosiaalipoliittisen toiminnan kohteena olivat 1880-luvulla maaseudun torpparit ja tilattomat sekä kaupunkien ja taajamien teollisuustyöväestö. Ongelmaa kutsuttiin yleisnimityksillä 'agraarikysymys' ja 'työväenkysymys'. Maaseudun tilattomien ja kaupunkien teollisuustyöväestön olot synnyttivät lukuisia tilastollisia tutkimuksia ja selvityksiä, jotka perustuivat vuosikymmenen alussa yleistyneeseen

15 Sekä Gustaf Schmoller (1838–1917) että Adolf Wagner (1835–1917) olivat saksalaisia niin sanotun historiallisen koulukunnan nuoremman siiven kansantaloustieteilijöitä ja historiantutkijoita, jotka vastustivat taloudellista liberalismia erityisesti sen englantilaisessa muodossa. Schmoller ei kuitenkaan osallistunut varsinaiseen sosialireformistiseen työhön. Wagner katsoi, että valtiovallan tuli rajoittaa lainsäädäntötoimin teollisuudenharjoittajien toimintaa ja edesauttaa samalla työväenluokan elinolosuhteita.

16 Haatanen 1992, 287–289.

luonnontieteellis-positivistiseen ajatteluun. Sen mukaan selvitysten pohjaksi oli otettava järkeen, empiirisiin havaintoihin ja tilastoihin perustuva "tieteellinen tieto".¹⁷ Esimerkiksi valtiopäivät käynnistivät 1880-luvulla tutkimuksen, jossa selvitettiin tilastollisesti tehdastyöväestön sosiaalisia oloja. Se johti saman vuosikymmenen lopulla annettuun asetukseen "teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta", ja valtio palkkasi ensimmäiset ammattientarkastajat valvomaan asetuksen noudattamista.¹⁸

Vastaavasti vuonna 1901 agraarikysymystä tutkimaan asetettiin niin sanottu tilattoman väestön alakomitea, jonka tehtävänä oli kartoittaa maaseudulla asuvien maataomistamattomien ihmisten määrää ja elinolosuhteet. Säätyläistön keskuudessa oivallettiin, että sosialismin leviäminen oli yhteydessä sekä kaupunki- että maaseututyöväestön kurjiin työ-, asunto- ja elinolosuhteisiin. Mikäli näitä olosuhteita kyettäisiin muuttamaan, onnistuttaisiin samalla rajoittamaan ja kenties pysäyttämään sosialismin leviäminen.

Saksalaiset esikuvat näkyivät myös modernin yhdistystoiminnan synnyssä. Suomalaisen sosiaalipoliittisen järjestötoiminnan esikuvana toimi vuonna 1873 perustettu Verein für Sozialpolitik -niminen tieteellinen yhdistys, jonka piirissä sosiaalipoliittikka nähtiin maaseutu- ja työväestöön kohdistuvana elinolojen parantamisena. Yhdistys kannatti bismarckilaista valtiointerventioon perustuvaa sosiaalipoliittikkaa, joka nojautui sosiaalivakuutuslainsäädäntöön.¹⁹ Myös Suomessa oltiin perillä uudesta saksalaisesta yhdistyksestä, sillä elokuussa 1873 Morgonbladet selosti pääkirjoituksessaan "katederisocialistien" kongressia, jonka tuloksena päätettiin perustaa erityinen "sosiaalipoliittinen yhdistys". Saksalaiset vaikutteet näkyivät myös sosiaalipoliitiikan käsitteellisessä määrittelyssä. Esimerkiksi Leo Ehrnroothin mukaan sosiaalipoliitikalla tarkoitettiin sellaista yhteiskunnallista toimintaa, joka kä-

17 Matti Alestalo, 'Konkreettisen sosiaalitutkimuksen tulo Suomeen', Suomalaisen sosiologian juuret (1973), 102.

18 K. M:n armollinen asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta, annettu 15.4. 1889 (18/1889); Simo Laaksovirta, Työväensuojelulainsäädäntö Suomessa ennen vuotta 1890, erityisesti säätyvaltiopäiväkaudella 1863–1888, Suomen ja Skandinavian historian pro gradu 1979, Helsingin yliopiston historian laitos, 238–245. Laaksovirta on pro gradussaan osoittanut, että vuoden 1889 asetuksen taustalla olivat erityisesti saksalaiset sosiaalireformistiset vaikutukset.

19 Vuonna 1895 Nikolai II vahvisti valtiopäivien säätämän ja saksalaisten esikuvien mukaisesti laaditun lain työnantajan vastuullisuudesta työntekijälle työssä aiheutuneesta vammasta. Sitä on pidettävä vaatimattomana alkuna suomalaiselle sosiaalivakuutusjärjestelmälle.

sitti kaikki ne toimenpiteet, jotka pyrkivät yhteiskunnan luokkavastakohtaisuuksien heikentämiseen".²⁰

Vuonna 1884 perustettiin Helsingissä Yrjö Koskisen johdolla lähelle vanhasuomalaista puoluetta ryhmittynyt Kansantaloudellinen Yhdistys. Vastaavasti kymmenen vuotta myöhemmin liberaalin ruotsinkielisen älymystön ja liike-elämän ympärille perustettiin Leo Mechelinin toimesta Ekonomiska Samfundet i Finland, joka käsitteli pääasiassa liike-elämän ja teollisuustyöväestön välisiä ongelmia, kuten esimerkiksi työväensuojelua ja -vakuutusta sekä työ- ja työehtosopimuksia.²¹

Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä edustetun vanhasuomalaisen reformipolitiikan pääpaino oli maalaisväestön ongelmien ratkaisemisessa, kuten Seikko Eskola on osoittanut. Aktiivinen maaseutupolitiikka oli vanhasuomalaisille luonnollista, koska suomenkielisen maalaisväestön hyvinvointi muodosti "terveen yhteiskunnan perustan". Kansantaloudellisen Yhdistyksen 50-vuotishistoriikissa Leo Harmaja korosti, että järjestö tavoitteli suomenkielisen rahvaan herättämistä, joka toteutuisi paljastamalla yhteiskunnallisia epäkohtia ja poistamalla ne. Tässä mielessä agraarikysymyksen korostaminen oli suomalaisen sosiaalipolitiikan erityispiirre verrattuna esimerkiksi saksalaiseen tai englantilaiseen sosiaalireformismiin, jotka keskittyivät teollisuustyöväen elin- ja työolosuhteiden parantamiseen. Vanhasuomalaisten tärkeimpänä tavoitteena oli viime kädessä suomalaisuuden edistäminen, jota reformistinen agraaripolitiikka luontevasti tuki. Ryhmän nuorisosiipi kritisoi kuitenkin erityisesti Yrjö-Koskisen ja Danielson-Kalmarin kielipolitiikan ensisijaisuutta, koska kansanvaltaisuutta ei tulisi saavuttamaan pelkällä suomenkielisen kulttuurin kehittämällä. Myös sosiaalipolitiikka sinänsä tuli ottaa keskeiseksi osaksi puolueen tavoiteohjelmaa.²²

Vanhasuomalaisen sosiaalipolitiikan päämääränä oli Eskolan mukaan yhteiskunnan sisäinen lujittaminen ja luokkavastakohtaisuuksien lieventäminen.²³ Vuonna 1874 Kirjallisessa Kuukausilehdessä julkaisussa kuuluisassa Työväen seikka -nimisessä kirjoituksessaan Yrjö

20 Armas Nieminen, Mitä on sosiaalipolitiikka? (1984), 35–36, 54

21 Risto Alapuro-Matti Alestalo, 'Konkreettinen sosiaalitutkimus', Suomalaisen Sosiologian juuret (1973), 84–147.

22 Seikko Eskola, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906, Studia Historica Jyväskyläensia I (1962), 401–403, 431–432, 436; Leo Harmaja, 'Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1934', Liite Kansantaloudelliseen aikakauskirjan niteeseen 1/1934 (1934), 12.

23 Eskola 1962, 392, nootti 2.

Koskinen korosti valtion keskeistä roolia huolehdittaessa ihmisten henkisestä ja siveellisestä kehityksestä. Samalla valtion oli valvottava heikompien ihmisten etuja. Sosiaalireformistisen koulukunnan mukaisesti Yrjö Koskinen korosti, että valtiolla oli oikeus järjestää työntekijöiden ja työnantajien välisiä suhteita, mikäli yhteiskunnan kokonaisuus sitä vaatisi.²⁴

Koskisen käyttämä yhteiskunnan kokonaisuuden käsite jäi tarkemmin määrittelemättä. Artikkelin viittauksista sosialismin vallankumouksellisuuteen on pääteltävissä, että yhteiskunnallinen kokonaisuus vaati estämään sellaisen kriisin syntymisen, jonka tuloksena maaseudun tilattomat ja kaupunkien työväestö yhdessä ryhtyisivät kumoamaan voimassa olevaa valtiojärjestystä. Vanhasuomalaisten mielestä yhteiskunnan sisäinen lujittaminen tapahtui parhaiten valtion toimesta. Mutta koska valtio oli ruotsinkielisten "herrojen" käsissä, uudistuksia oli ajettava myös kansalaisyhteiskunnan kautta. Yrjö Koskisen mukaan kansa oli saatava ymmärtämään oma tilansa. Tätä tavoitetta ajamaan perustettiin vuonna 1874 Kansanvalistusseura, jonka tehtävänä oli suomenkielisen tietokirjallisuuden julkaiseminen.

Ekonomiska Samfundetin edustama linja poikkesi Kansantaloudellisen Yhdistyksen ajamista kansallisista painotuksista ja valtiolliseen lainsäädäntöön perustuvasta sosiaalipolitiikasta. Ekonomiska Samfundet edusti liberalistista traditiota, mutta se ei kannattanut jyrkkää englantilaista, niin sanottua manchesterilaista liberalismia. Aluksi sosiaalireformismi ei saanut kannatusta yhdistyksen piirissä, mutta 1900-luvun alussa tilanne muuttui. Sosiaalireformismi sai yhä enemmän puolestapuhujia, mutta kokonaan toisella tavalla kuin Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä.²⁵

Ekonomiska Samfundet kannatti sellaisia valtiollisia uudistuksia, jotka olisivat tähänneet kansalaisyhteiskunnan vapaiden yhteenliittymien toiminnan edistämiseen. Tällaisten yhteenliittymien, kuten esimerkiksi osuuskuntien, työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen sekä kulttuuriorganisaatioiden toiminnan tukemisen kautta myös työväenluokan oletettiin kasvavan poliittiseen kansalaisuuteen. Erityisesti Leo Meche-

24 Yrjö Koskinen, 'Työväenseikka' (1874), Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia III (1872–1876), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 108 (III) (1916), 207–276, erit. 207–228. Yrjö-Koskisen artikkeli julkaistiin Kirjallisen Kuukausilehden numeroissa 1, 4, 8 ja 9 vuonna 1874.

25 Hugo E. Pipping, 'Ekonomiska Samfundet i Finland 1894–1944. En återblick', Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie. Häfte 61 (1944), 8–9, 20–21, 24, 28–29.

linin työtoveri, senaattori Heikki Renvall toimi tämän ajatusmallin keskeisenä kehittäjänä. Renvallin johdolla Ekonomiska Samfundet vastusti vanhasuomalaisten vaatimaa raskasta ja valtion kustantamaa sosiaalivakuutukseen nojautuvaa sosiaalipoliittista järjestelmää, koska se rajoitti pääomien vapaata liikkumista ja nosti veroja. Sen sijaan yhdistys ehdotti, että valtio luopuisi yksipuolisesta lainsäädäntöön perustuvasta sanelupolitiikasta ja osallistuisi neutraalina osapuolena kansalaisyhteiskunnan järjestöjen kanssa yhteiskunnallisten epäkohtien ratkaisemiseen.²⁶

Porvarillisen sosiaalipoliitiikan päätavoite eli sosialismin torjuminen ilmeni käytännön tasolla muun muassa 1880-luvulla perustetussa wrightiläisessä työväenliikkeessä, joka pyrki työväestön sivistämiseen ja sen omatoimisuuden herättämiseen.²⁷ Esimerkiksi wrightiläisen Helsingin Työväenyhdistyksen johdossa aina 1890-luvun jälkipuoliskolle asti toimivat sosiaalipoliittisen herätyksen saaneet nuoret lakimiehet ja tehtailijat. Varsinainen jäsenistö eli helsinkiläinen työväestö seurasi sivusta, kun säätyläistö suunnitteli työväestön sivistyksellisen aseman kohottamista. Karl Kautskyn vallankumousoppeihin tutustuneet sosiaalidemokraatit irrottautuivat wrightiläisestä Helsingin Työväenyhdistyksestä vuonna 1898.²⁸

Heinäkuussa 1899 Turussa pidetyssä Suomen Työväen Puolueen kokouksessa vahvistettiin puolueohjelma, jonka sosiaalireformistiset vaikutteet olivat ilmeisiä. Ohjelmassa korostettiin valtiopäivien säätämiä työväensuojelulakeja ja työväenvakuutusjärjestelmää. Saksan Sosiaalidemokraattisen puolueen esimerkin mukaisesti kaupungeissa asuvan teollisuus-työväestön tarpeet painottuivat maalaisköyhälistön kustannuksella.²⁹

Vuosisadan alun valtiollista toimintaa ilmensi kielipoliitiikan ja niin sanottujen sortokausien ohella sosiaalidemokraattien liittyminen valtiolliseen politiikkaan itsenäisenä puolueena, jolla oli oma yhteiskunnallinen reformiohjelmansa. Eduskuntaudistuksen jälkeen sosiaalide-

26 Ilkka Turunen, 'Ammattiyhdistysutopia', *Kansa* liikkeessä, toim. Risto Alapuro ja Henrik Stenius (1987), 197.

27 Hannu Soikkanen, *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti* (1961), 21–22.

28 Tero Tuomisto, *Tienraivaajan osa, Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984* (1984), 126–128. Vuonna 1897 julkaistiin ensimmäiset työväestölle tarkoitetut suomenkieliset kirjat ja kirjaset, joissa esitettiin sosialistisia ajatuksia. Tuomisto pitää tätä tärkeänä muutoksena ajoitettaessa helsinkiläisten työläisten sosialistista heräämistä.

29 Suomen Työväenpuolueen ohjelma (hyväksytty puolueen perustavassa kokouksessa Turussa 17.–20.7. 1899), Borg 1965, 28–29.

mokraatit olivat valtiopäivien suurin puolue, jonka päätavoitteena oli työväenkysymyksen ratkaisu. Valtiopäiville perustettiin erityinen työväen asiain valiokunta, jonka tehtävänä oli valmistella edustajien tekemiä sosiaalipoliittisia aloitteita. Aluksi sosiaalidemokraatit laativat valiokunnassa useita esityksiä muun muassa työväen asutuskysymyksen ja työlakien säätämiseksi, mutta pettyivät pian sen vaikutusmahdollisuuksiin.³⁰ Sosiaalidemokraattien aktiivinen tavoite ratkaista työväenkysymys reformipolitiikan avulla epäonnistui, ja puolueen usko laillista tietä saavutettaviin uudistuksiin alkoi heikentyä. Vuoteen 1910 mennessä sosiaalidemokraattinen puolue oli lopullisesti pettynyt eduskunnan mahdollisuuksiin parantaa työväestön asemaa sosiaalipoliittisin keinoin.³¹

SOSIAALIPOLITIikka NUORSUOMALAISEN PUOLUEEN OHJELMISSA

103

Tutkittaessa puolueohjelmia ja niissä esitettyjä poliittisia vaatimuksia on muistettava, että ohjelmat laadittiin mahdollisimman suuren kannatuksen saavuttamiseksi. Tavallisimmin ohjelmat olivat tavoitteiltaan yksityiskohtaisia lähiajan toiminnallisia käsikirjoituksia, joiden ajamiseen puolueiden tavalliset rivijäsenet, valtiopäivämiehet ja kansanedustajat sekä senaattorit ja ministerit sitoutuivat. Ohjelmajulistusten yhteiskunnallisten tavoitteiden kautta puolueet erottuivat toisistaan ja profiloituivat äänestäjiin päin suhtautumisellaan erilaisiin päivänkysymyksiin. Samalla ohjelmat heijastivat puolueiden aatteellista tilaa ja niiden keskinäistä kilpailua. Puolueohjelmien kysymyksenasettelun ja tavoitteiden järjestys sekä yksittäisten muutosehdotusten suorat kannanotot toivat esiin ne aatteellisen keskustelun ainekset, joilla puolueet jäsensivät yhteiskuntaa, siinä esiintyviä ongelmia ja esittivät omat parannusehdotuksensa.³²

30 Uno Tuominen, 'Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907-1916', Suomen kansanedustuslaitoksen historia V (1958), 362-383.

31 Hannu Soikkanen, Kohti kansanvaltaa I, 1899-1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta (1975), 124-128.

32 Olavi Borg, Suomen puolueideologiat, Poliitiikan tutkimuksia 5 (1964), 17-25.

Puolueohjelmien periaateosien lähtökohtana oli kunkin ryhmän teoreettiset ja maailmankatsomukselliset näkemykset yhteiskunnallisen kehityksen suuntaviivoista. Ohjelmien periaateosien asema 1900-luvun ensikymmenillä vaihteli runsaastikin eri puolueiden välillä. Vasemmistopuolueilla ne jäsenivät oleellisella tavalla myös käytännöllispoliittista toimintaa. Vasta 1920-luvulla porvarillisten puolueiden ohjelmiin ilmaantui samanlaisia periaatteellisia maailmankatsomuksellisia johdantolausekkeita.³³

Suomen 1800-luvun jälkipuoliskon puoluekenttää hallitsivat suomenmielinen ja ruotsinmielinen puolue. Fennomanian sisällä 1880-luvun alussa tapahtunut jakautuminen "vanhoihin" ja "nuoriin" johti seuraavalla vuosikymmenellä erillisten ryhmien muodostumiseen. Yrjö Koskisen, Agathon Meurmanin ja Jaakko Forsmanin johtamat "vanhat" joutuivat ottamaan kantaa Lauri Kivekkään ja Jonas Castrénin ympärille ryhmittyneiden "nuorten" vaatimuksiin kielitaistelun terävöittämisestä ja kansanvaltaisuuden korostamisesta erilaisissa yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Mannereurooppalaisten esikuvien mukaisesti "nuoret" vaativat vapaamielisyyttä varsinkin uskonto-, sivistys- ja naisasiakysymyksissä. Syvästi uskonnolliset suomalaisen puolueen johtajat Agathon Meurman ja Yrjö Koskinen eivät hyväksyneet esimerkiksi darwinismia tai modernin luonnontieteen korostamaa empirismia. Pekka Suvannon mukaan suomalaisen puolueen konservatiiviset elementit voimistuivat tämän maailmankatsomuksellisen eron jälkeen.³⁴

"Nuoret" ryhmittyivät aluksi 1889 perustetun Päivälehdessä ympärille. Valtiollisen kysymyksen ja Venäjän-politiikan ajankohtaistuminen pakotti "nuoret" tekemään ratkaisevan eron "vanhoista". Alkavaan venäläistämispolitiikkaan "nuoret" suhtautuivat kielteisesti ja kannattivat jyrkkää laillisuutta, kun taas Yrjö Koskisen ja J. R. Danielsonin johtamat "vanhat" taipuivat myöntöväisyyksienjälle. Lokakuussa 1894 Viipurin Sanomien päätoimittaja J. A. Lyly julkaisi lehdessään yksityiskohtaisen ohjelmaluonnoksen, joiden ydinkohtia olivat muun muassa Snellmanin kansallisuusaatteen tähdentäminen, perustuslaillisten näkökohtien korostaminen, kielikysymys, äänioikeuden laajentaminen sekä

33 Kansallisen kokoomuspuolueen ohjelma vuodelta 1922 ja Kansallisen edistyspuolueen yleisohjelma vuodelta 1929, Borg 1965, 177–179, 190.

34 Pekka Suvanto, Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle (1994), 168–175. Arvid Järnefelt piirtää "Vanhempieni romaanissa" (1929) erinomaisen kuvan "vanhojen" ja "nuorten" välisen maailmankuvan eroista.

tilattoman ja työväestön elinolojen parantaminen. Marraskuun lopussa 1894 nuorsuomalaisen puolueen perustavassa kokouksessa hyväksytyssä puolueohjelman johdannossa todettiin, että puolue tulee "toimaan valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojemme kehittymiseksi vapaamieliseen ja kansanvaltaiseen suuntaan". Lylyn luonnos muodosti ohjelman perustan, joskin siihen oli tehty muutamia poistoja. Esimerkiksi viittaus käytännön kaksikielisyyttä tavoittelevaan snellmanilaiseen kansallisuuspolitiikkaan oli lopullisesta versiosta poistettu.³⁵

Hyväksytyn ohjelman pääpaino oli suuriruhtinaskunnan autonomisen aseman ja perustuslakien turvaamisessa sekä äänioikeuden laajentamisessa. Myös työväenkysymys oli huomioitu siten, että ohjelmassa vaadittiin "työväen herättämistä itsetoimintaan". Ohjelman mukaan pelkkä työväen itsetoiminnan kehittäminen ei ratkaissut sen tulevaa kehitystä, vaan valtiovallan tuli auttaa heitä säättämällä lakeja muun muassa työväenvakuutuksesta ja työväensuojelusta. Käytännössä ohjelman kirjoittivat Eero Erkko ja K. J. Ståhlberg, ja se toimi ohjeena lähinnä nuorsuomalaisille sanomalehdille.³⁶

Nuorsuomalaisten puolueohjelma heijasteli niitä yhteiskunnassa tahtuneita muutoksia, joista oli keskusteltu jo 1870-luvulla muun muassa Kansantaloudellisen Yhdistyksen piirissä. Ohjelman sosiaalipoliittisessa osassa näkyi piirteitä sekä saksalaisesta katederisosialismista että yleiseurooppalaisista vapaamielisistä aatteista. Ohjelmaa ei perusteltu kansallisella eheydellä, vaikka ulkoapäin uhkaava tekijä olisi jo ollut näköpiirissä.

Helmikuun manifesti merkitsi tässä suhteessa ratkaisevaa käännettä, ja puolueiden oli pakko ottaa kantaa valtio-oikeudelliseksi loukkaukseksi tulkittuun manifestiin. Samalla puoluekenttä hajosi, kun osa myöntyväisyyttä vastustaneista vanhasuomalaisen puolueen kannattajista siirtyi vuonna 1902 nuorsuomalaisista koostuvan perustuslaillisten suomenmielisten leiriin. Suhtautuminen sortopolitiikkaan rikkoi myös kielikysymyksen jäykistämää poliittista elämää, kun perustuslailliset suomenmieliset ryhtyivät yhteistyöhön ruotsalaisen puoleen kanssa vastustaakseen asevelvollisuuskutsuntoja. Tässä koalitiossa pe-

35 Nuoren suomenmielisen puolueen ohjelma (hyväksytty perustavassa kokouksessa Helsingissä 25.11. 1894), Borg 1965, 23; Niilo Luukanen, 'Kulttuuria ja politiikkaa: nuorsuomalaisuuden ensimmäiset vuosikymmenet', Nuoren Suomen ytimesä, Näkökulmia nuorsuomalaisuuteen ja Nuori Suomi -albumiin (1994), 30–31.

36 Nuoren suomenmielisen puolueen ohjelma, Borg 1965, 23–25; Luukanen 1994, 31–33.

rustuslaillisuus tulkittiin kansallinen yhtenäisyyden välttämättömäksi taustaedellytykseksi, jonka taakse oli saatava koko Suomen kansa. Niin sanotun toisen sortokauden aikana puoluerajoja rikkonut aktivistien aseellinen toiminta ja jääkäriliike olivat tuloksia tästä yhteistyöstä.

Suurlakon ja Venäjän omien ulkoisten ja sisäisten kriisien tuloksena Nikolai II taipui vahvistamaan lain yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta Suomen suuriruhtinaskunnassa. Yksikamarinen eduskunta ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus johtivat myös suomalaisen puolue-elämän varsinaiseen syntymiseen. Ennen eduskuntauudistusta puolueet olivat sosiaalidemokraatteja lukuunottamatta olleet löyhiä samanmielisten liittoutumia, joilla ei ollut varsinaisia poliittisia organisaatioita ja ohjelmia sanan nykyaikaisessa mielessä. Mielenpitemuodostajina toimivat fennomaanien, svekomaanien, nuorsuomalaisten ja liberaalien sanomalehdet.³⁷ Eduskuntauudistuksen myötä siirryttiin nopeasti moderniin puolue-elämään, johon vanhoista kielipuolueista ottivat osaa suomalainen puolue ja ruotsalainen kansanpuolue. Niiden rinnalla toimivat kansanvaltaisuutta ja perustuslaillisuutta korostaneet nuorsuomalainen puolue ja siitä eronnut maalaisliiton edeltäjä Suomen maalaisväestön liitto sekä kaupunkien työväestöä ja maaseudun tilatomia edustanut sosiaalidemokraattinen puolue.

Eduskuntauudistuksen jälkeen poliittisten puolueiden tuli ottaa huomioon kasvanut äänestäjäkunta, jonka pääosan muodostivat ja aikaisemman sääty-yhteiskunnan ulkopuolelle jääneet maaseudun torpparit ja tilattomat sekä kaupunkien työväestö. Äänestäjäkunnan laajeneminen näkyi myös puolueohjelmissa, joiden erilaiset osaohjelmat muotoutuivat äänestäjiä houkutteleviksi yksityiskohtaisiksi reformiluette-

37 J. K. Paasikivi, Paasikiven muistelmia sortovuosilta, I (1986), 185–186. Paasikiven mukaan riitti, kun "uskottiin "oikean opin" ja puolueen äänenkannattajain kirjoitusten sekä johtomiesten arvovalan riittävän puolueen päämäärien saavuttamiseen". Paasikivi kuitenkin huomautti, että vanhasuomalaiset suunnittelivat modernin ohjelmapuolueen perustamista jo ennen suurlakkoa vuonna 1904. Puolueen perustamista oli pohdittu myös 1870-luvulla, jolloin fennomaanien "nuoret" olivat vaatineet tiukemman organisaation ja jonkinlaisen johtokunnan perustamista. Vaatimukset olivat kaatuneet Yrjö Koskisen vastustukseen. Koskisen mukaan varsinaista fennomaanista puoluetta ei tarvittu, koska fennomania oli yhtä kuin Suomen kansa. Koskisen mukaan vasta kun kansallinen tehtävä oli suoritettu loppuun, voitiin ajatella puolue-elämän kehittämistä. Kansan sivistäminen esimerkiksi Kansanvalistusseuran kautta oli paljon tärkeämpi ja tarkoituksenmukaisempi tehtävä. Pirkko Rommi, Yrjö-Koskisen linja, Myöntyvyyssuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi (1964), 25–32; Ilkka Liikanen, Fennomania ja kansa, Joukkorjestyntymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty, Historiallisia tutkimuksia 191 (1995), 321–323.

loiksi. Ensimmäisten eduskuntavaalien alla ruotsalaiset, vanhasuomalaiset ja nuorsuomalaiset terävöittivät suhtautumistaan työväenkysymykseen sekä torppareiden ja tilattomien asemaan. Sekä vanha- että nuorsuomalaisten puolueohjelmissa oli erikseen osaohjelmat työväenasioille ja maaseudun olojen parantamiselle.

Vanha- ja nuorsuomalaiset puolueet kilpailivat samoista suomenkielisistä porvarillisiin ryhmiin myönteisesti suhtautuvista äänestäjistä, mikä ilmeni ohjelmajulistusten sisällöllisinä samankaltaisuuksina lukuunottamatta suhtautumista venäläistämispolitiikkaan. Ensimmäisellä sortokaudella passiivisen vastarinnan ytimenä toimineet nuorsuomalaiset vaativat laillisuuden palauttamista. Samalla puolue ilmoitti selvästi, ettei se voinut olla valtiollisessa yhteistoiminnassa sellaisten ryhmien kanssa, jotka hyväksyivät myöntävyisyyspolitiikan mukaisen suhtautumisen Venäjään.³⁸

Työväenkysymystä käsittelevä nuorsuomalaisten osaohjelma oli luettelomainen katsaus puutteelliseen lainsäädäntöön, joka puolueen mielestä tuli korjata lähimmän valtiopäiväkauden aikana. Puolue vaati sosiaalireformististen esikuvien mukaisesti työväensuojelu-, tapaturmavakuutus-, työkyvyttömyys- ja vanhuusvakuutuslakien säätämistä sekä ammattientarkastuksen tehostamista ja vanhan palkollissäännön kumoamista.³⁹ Vaatimukset olivat tuttuja myös muiden puolueiden ohjelmista. Ennen kaikkea Sosiaalidemokraattisen Puolueen Forssan kokouksessa 1903 hyväksymän ohjelman työväensuojelulainsäädäntöä koskeva osa oli useissa kohdissa samanlainen. Ainoa suurempi poikkeus oli sosiaalidemokraattien esittämä vaatimus kahdeksantuntisesta työpäivästä, jonka nuorsuomalainen puolue oli kiertänyt vaatimalla viranomaisia tekemään tarvittavia tutkimuksia sopivanmittaisen työpäivän löytämiseksi.⁴⁰ Forssan kokouksessa hyväksytty sosiaalidemokraattien ohjelma oli johdantoa myöten otettu saksalaisen veljespuolueen vuonna 1891 hyväksytystä Erfurtin ohjelmasta, joka välittyi

38 Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma (Hyväksytty edustajakokouksessa 9.–10.12.1906), Borg 1965, 54–64; Luukanen 1994, 34. Nuorsuomalaiset valmistelivat puolueohjelmaansa huhtikuussa ja joulukuussa 1906 pidetyissä kokouksissa, mutta eivät olleet tyytyväisiä saavutettuun lopputulokseen. Nuorsuomalaisten vuoden 1906 puolueohjelmaa onkin pidetty kertakäyttötavarana vuoden 1907 vaaleja varten.

39 Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma, Borg 1965, 59–61.

40 Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen (5:n työväenyhdistysten edustajainkokouksen) Pöytäkirja (Kokous pidetty Forssassa elok. 17–20 p. 1903), toim. J. K. Kari (1973), 163–168, työväensuojelulainsäädäntö 164–166.

Suomeen kymmenen vuotta myöhemmin hyväksytystä Itävallan sosiaalidemokraattisen puoleen ohjelmasta.⁴¹

Laki kahdeksantuntisesta työpäivästä oli säädetty vuoden 1917 Venäjän lokakuun vallankumouksen ja Suomen marraskuun suurlakon radikaaleissa jälkitunnelmissa. Kansalaissodan jälkeen porvarilliset puolueet Kansallista edistyspuoluetta lukuunottamatta olivat vaatineet lain kumoamista, koska se oli säädetty kumoksellisessa tilanteessa ja koska maan jälleenrakennuksen vauhdittamiseksi vähintään kymmentuntinen työpäivä katsottiin välttämättömäksi. Lakia ei kuitenkaan kumottu, mutta sen sijaan yksittäisille yrityksille annettiin mahdollisuus anoa sosiaalihallitukselta tilapäistä työajan pidennystä. Virasto ruuhkautui työajan pidennysanomuksista jo syksyllä 1918 ja varsinaisen kaaos alkoi keväällä 1919, jolloin kansalaissodan vahingoista toipunut teollisuus oli saavuttanut uusia markkinoita Länsi-Euroopasta. Sosiaalihallitus piti lupakäytäntöä tilapäisenä eikä kannattanut lakimuutoksia kahdeksantuntiseen työpäivään.⁴²

Vuoden 1905 suurlakon jälkeisessä tilanteessa porvarilliset puolueet uskoivat, että uudella sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä työväenliike pystyttäisiin kääntämään pois vallankumouksellisesta marxilaisuudesta.⁴³ Tämä ei kuitenkaan ollut sosiaalipoliittisen lainsäädännön ainoa motiivi, vaan sillä oli myös muita päämääriä. Suomalaisen rahvaan elinolosuhteiden parantamista jo aikaisemmin tavoitelleet vanhasuomalaiset olivat ajaneet sosiaalipoliittisia uudistuksia, joilla pyrittiin varattomien suomalaisten puolustamiseen ruotsinkielisiä herroja vastaan. Lisäksi sekä vanha- että nuorsuomalaisissa puolueissa sosiaalipoliittinen lainsäädäntö nähtiin myös keinona lähentää kansakunta kestämään yksituumaisempana tulevaisuudessa venäläisten taholta tulevat sortotoimenpiteet.

Vanhasuomalaisen puolueen johtavat poliitikot katsoivat, että Venäjä oli vain lyhytaikaisessa heikkouden tilassa. Esimerkiksi J. K. Paasikivi arvioi, että kysymys Suomen valtio-oikeudellisesta asemasta tulisi ajankohtaistumaan heti, kun Venäjä olisi saanut poliittisen oppositionsa ku-

41 Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands beschlossen auf dem Parteitag zu Erfurt 1891, Protocoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (1891), 3–6; Alapuro 1988, 110; Antti Kujala, Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905, *Historiallisia Tutkimuksia* 194 (1996), 272–275.

42 Sosiaalihallituksen arkisto, Ammattientarkastusosasto, Saapuneiden kirjeiden diaarit vuosilta 1918–1919, Aa 1–2 (KA).

43 Matti Aaltonen, 'Konkreettisen sosiaalitutkimuksen tulo Suomeen', *Suomalaisen sosiologian juuret* (1973), 108–109.

riin ja ulkopoliittiset kriisinsä selvitettyksi. Heti suurlakon jälkeen marraskuun lopussa käydyissä Paasikiven ja Danielson-Kalmarin välisissä keskusteluissa kävi selväksi, että hengähdystaukoa oli käytettävä kansakunnan yhdistämiseksi ennen uuden sortokauden alkua. Sen vuoksi valtiopäivillä oli nopeasti aloitettava mittava lainsäädäntötyö alempien kansankerrosten elinolojen parantamiseksi. Tältä osin vanhasuomalainen sosiaalipoliittikka oli kytkeytynyt ajankohtaisiin poliittisiin päämääriin.⁴⁴

Lokakuussa 1906 Helsingissä hyväksytyssä suomalaisen puolueen ohjelmassa alempien yhteiskuntaryhmien elinolojen parantaminen oli voimakkaasti esillä. Ohjelmaan kuului muun muassa yksityiskohtaiset toimintasuunnitelmat torppareiden, tilattomien ja työväestön elinolosuhteiden kehittämiseksi. Lisäksi puolue vaati yleistä kunnallista äänioikeutta, progressiivista tulo- ja omaisuusveroa, uskonnonvapautta, siviiliavioliittoa, kieltolakia, prostituution kieltämistä ja naisen yhteiskunnallisen aseman parantamista. Puolueohjelma oli radikaali ja hyvin yksityiskohtainen, ehkä liiankin yksityiskohtainen ja laaja, kuten J. K. Paasikivi muistelmissaan huomautti.⁴⁵

Todennäköisesti juuri radikaalin puolueohjelmansa ansiosta suomalainen puolue menestyi hyvin ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa. Pirkko Leino-Kaukiainen on huomauttanut, että puolueohjelman sosiaalipoliittinen painotus oli osaksi vaalitaktiikkaa, ja sen mallina käytettiin sosiaalidemokraattien Forssan ohjelmaa.⁴⁶ Vesa Vares on puolestaan korostanut taktiikan lisäksi myös suomalaisen puolueen omaa traditiota uuden ohjelman taustalla. Vanhana rahvaanpuolueena sillä oli selvä kanta ruotsinkielisiä "herroja" vastaan. Kääntymällä vasemmalle kohti sosiaalidemokraatteja vanhasuomalaiset uskoivat saavansa lisä-ääniä, joiden avulla puolue pääsi eroon niin sanotun ensimmäisen sortokauden jättämästä myöntöväisyyden paino-
lastista. Vares on osuvasti tässä yhteydessä huomauttanut, että vanhasuomalaisten konservatismi oli lähempänä arvo- ja kulttuurikonservatismia kuin taloudellista ja sosiaalista konservatismia.⁴⁷

44 Paasikivi 1986, 186–188; Tuomo Polvinen, J. K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö I, 1870–1918 (1989), 114–119.

45 Suomalaisen puolueen ohjelma (hyväksytty puolueen yleisessä kokouksessa Helsingissä 22.–24.10. 1906), Borg 1965, 40–54; Paasikivi 1986, 189.

46 Pirkko Leino-Kaukiainen, 'Suomalainen puolue 1905–1918', Suomalais-kansallinen kokoomus, Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929 (1994), 239–241.

47 Vesa Vares, Konservatiivi ja murrosvuodet, Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922, Historiallisia Tutkimuksia 174 (1993), 98–103.

Myös nuorsuomalaiset aloittivat eduskuntavaalien odotuksessa vilkkaan sosiaalipoliittisen keskustelun, joka painottui teollisuustyöväestön aseman parantamiseen. Huhtikuussa 1906 pidetyssä nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksessa keskusteltiin muun muassa työväen ammatillisesta järjestäytymisestä ja sen merkityksestä. Puolueen kannan mukaan ammattiyhdistysten syntyä oli edistettävä ja toimintaa tuettava, koska ammattiyhdistykset yhdessä työnantajien yhteenliittymien kanssa parhaiten käsittelisivät esimerkiksi työriitojen ratkaisemista. Samalla vapaat kansalaisjärjestöt kertoivat valtiovallalle yhteiskunnassa vallitsevista epäkohdista, jolloin valtio puuttui lainsäädännön avulla epäkohtien poistamiseksi. Nuorsuomalaisen puolueen näkemys valtion tehtävistä poikkesi vanhasuomaisten valtioteoriasta, jonka mukaan lait säädettiin ylhäältäpäin viranomaisten tekemien tilastollisten tutkimuksen pohjalta.

Puoluekokouksessa pidetyssä teollisuustyöväen asemaa koskevassa alustuksessa käsiteltiin edellä mainittua ammattiyhdistysten yhteiskunnallista asemaa, työväen asunto-oloja, työttömyyttä, työsopimuksia, sosiaalivakuutusta ja työväensuojelulainsäädäntöä. Senaattori K. J. Ståhlberg osallistui aktiivisesti vuoden 1906 ohjelman 'työväenkysymyksiä' koskevan kohdan muotoiluun. Hänen tekemänsä sekä sisällölliset että tyylilliset muutokset hyväksyttiin sellaisenaan nuorsuomalaisen puolueen ohjelmaan.⁴⁸

Vuoden 1907 eduskuntavaalit olivat pettymys nuorsuomalaisille. Sosiaalidemokraatit saavuttivat 80 paikallaan vaalivoiton. Myös vanhasuomalaiset kuuluivat voittajiin, sillä he saivat 59 paikkaa, kun nuorsuomalaiset joutuivat tyytymään 26 paikkaan. Vaalitappioon oli useita syitä, mutta tärkeimpänä pidettiin vaalien alla tapahtunutta puolueen agraarisiiven eli alkiolaisten eroa nuorsuomalaisista. Ryhmä muodosti oman puolueen eli maalaisliiton ja lähti vaaleihin omilla listoillaan. Myöskään nuorsuomalaisten jakautumien maltillisisiin "varpusiin" ja suurempia otteita kannattaviin, mutta useissa asiakysymyksissä hyvinkin konservatiivisiin "pääskysiin", ei helpottanut puolueen vaaliasetelmia.

48 Ståhlbergin kommentoimat ohjelmaluonnokset osoittavat, että hän laati vuoden 1906 puolueohjelman 'Työväenkysymyksiä' käsittelevän alaluvun lopullisen sanamuodon. K. J. Ståhlbergin kokoelma, kansio 91, Teollisuustyöväen asemasta, Alustuksia nuorsuomalaisten puoluekokoukseen huhtikuun 6 & 7 p:nä 1906; "Työväenkysymyksiä", Alustuksia nuorsuomalaisen puolueen puoluekokoukseen joulukuun 9.-10. p. 1906 (KA); Vrt. Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma, Borg 1965, 59-61.

Naiset ja miehet!

Jokainen Teistä on edesvastuun-
alainen siitä, mille tolalle asiat
Suomesja nyt kääntyvät.
Ajatelkaa siis tyystin ja ajatelkaa
itfendifesti ennen kuin päättäte
millä listalla äänestätte.

Muistakaa

että Nuorsuomalainen eli perustuslaillis-juomenmie-
linen puolue on ainoa, joka nykyloisja tyfenee
maamme koftaloita ohjaamaan.

Nuorjalainen puolue ei siihen tyfene, sillä se ei ymmärrä meidän kansallisia
haraastuffiamme;

juomettarelaiset eivät siihen telpaa niin kauan kuin heidän kantanja laillisuus-
tyfymyffeesjä on samaa ja epäselvä:

sojialidemokraatit taas ovat käytännössä oioittaneet siffi vähän wälittäwänjä
yleisestä järjeistyksestä ja laillijundeesta että heidän hoitoonsa ei tätä
nytyä woi maan afoita jätträä ilman wauraa koto yhteistunnalle.

Nuorsuomalainen, perustuslaillinen puolue on ainoa
nykyisistä puolueistamme, jonka entinen toiminta
jefä nykyinen kanta antawat takeita siitä, että se
takee ja tyfenee kehittämään olojamme.

Nuorsuomalaisen puolueen vaalijulistus ensimmäisissä yleisissä ja yhtäläisissä
eduskuntavaaleissa 1907. K. J. Ståhlbergin kokoelma, Kansallisarkisto.

Niin sanotun toisen sortokauden alkaminen vajaat kaksi vuotta
myöhemmin osoitti sekä vanha- että nuorsuomalaisten pelot uusista
venäläistämistoimista aiheellisiksi. Vuoden 1913 eduskuntavaalien alla
julkaistussa nuorsuomalaisen puolueen vaaliohjelmassa ja -julistukses-
sa todettiin, että eduskunnan "-- on ponnisteltava saadakseen poiste-
tuksi epäkohtia, jotka heikontavat kansamme elinvoimaa, koetettava

aikaansaada uudistuksia tuon elinvoiman vahvistamiseksi." Sosiaali- poliittinen lainsäädäntö nähtiin nuorsuomalaisten piirissä yhä selvem- min keinoksi eheyttää koko kansakuntaa kestämaan venäläisten pai- nostus. Vaaliohjelmassa painotettiin valtiollisen kysymyksen lisäksi agraari- ja työväenkysymyksen ratkaisua, kieltolain säätämistä, kun- nallistalouden uudistusta ja naisen oikeudellisen aseman kohentamista. Ohjelman muotoilu oli jälleen K. J. Ståhlbergin käsialaa.⁴⁹

Venäjän maaliskuun vallankumous, jonka yhteydessä Nikolai II luopui kruunusta ja maan johto siirtyi ruhtinas Grigori Lvovin johta- malle väliaikaiselle hallitukselle, aiheutti myös Suomessa kansallista innostusta, joka pohjautui toiveille irtautumisesta Venäjästä. Puolueet kokoontuivat keskustelemaan Suomen valtiollisesta suhteesta Venä- jään sekä nyt avoimesti julkilausutusta Suomen itsenäisyydestä. Huh- tikuussa 1917 vain muutama viikko vallankumouksen jälkeen nuor- suomalaiset kokoontuivat Helsingissä pidettyyn puoluekokoukseensa keskustelemaan viimeisimmistä poliittisista tapahtumista ja luomaan uutta, ajan tasalla olevaa puolueohjelmaa.

Kokouksen pääasiana oli puolueen virallisen kannanoton muotoile- minen valtiolliseen itsenäisyyskysymykseen, kuten silloinen nuor- suomalainen kansanedustaja Tekla Hultin päiväkirjassaan totesi.⁵⁰ Kaikki muut keskustelunaiheet jäivät tämän pääkysymyksen varjoon, vaikka kokouksessa piti ryhtyä valmistelemaan uutta puolueohjelmaa. Nuorsuomalaisten johtomiehet, ennen kaikkea Ståhlberg ja Holsti, suhtautuivat itsenäisyysshankkeeseen varovaisesti, koska haluttiin odot- taa Ståhlbergin johtaman perustuslakikomitean työn valmistumista. Alustuspuheenvuorossaan Holsti totesi, että valtiollinen itsenäisyys oli kaunis unelma, joka ei kuitenkaan kelvannut poliittiseksi ohjelmaksi, koska sen yrittäminen olisi voinut johtaa koko autonomian menettä- miseen. Ståhlbergin mielestä suomalaiset olivat jo tosiasiaassa tunnus- taneet väliaikaisen hallituksen tsaarin valtaoikeuksien perijäksi vas- taanottamalla maaliskuun lopussa annetun manifestin, jonka mukaan kaikki Suomen valtiollisen aseman loukkaukset peruutettiin. Perustus- lakikomitean puheenjohtajana toiminut Ståhlberg katsoi, ettei valtiol- linen suvereniteetti ollut saavutettavissa pelkillä julistuksilla, koska

49 K. J. Ståhlbergin kokoelma, kansio 91, Nuorsuomalaisen puolueen vaaliohjelma ja vaalijulistus 1913, luonnos ja lopullinen versio, (KA).

50 Tekla Hultinin kokoelma, Tekla Hultinin päiväkirja 16.4.1917, 995 (KA). Valtio- muototaistelussa monarkiaa kannattanut Hultin liittyi Kansalliseen kokoomus- puolueeseen joulukuussa 1918.

maa oli täynnä vieraan vallan sotaväkeä. Ståhlbergin ja Holstin maltillisten kannanottojen jälkeen kokouksen enemmistö päätti, että puolueen oli tavoiteltava mahdollisimman laajaa valtiollista itsenäisyyttä Venäjän edut huomioonottaen.⁵¹

Puoluekokouksen toisena päivänä siirryttiin käsittelemään torppareiden ja tilattoman väestön maanhankintaa sekä työväenkysymystä. Jälkimmäisen aiheen alusti Einar Böö, joka oli vakiinnuttanut asemansa puolueen sosiaalipoliittisten kysymysten asiantuntijana. Vuotta aikaisemmin pidetyssä puoluekokouksessa hän oli alustanut sosiaalivakuutuksesta ja sen kehittämisestä Suomessa. Böökin mukaan nuorsuomalaisen puolueen sosiaalipoliittinen ohjelma oli puutteellinen, koska siinä oli unohdettu yleinen sairaus- ja työttömyysvakuutus kokonaan. Böökin esityksen mukaisesti nuorsuomalainen puolue päätti tarkentaa sosiaalipoliittista ohjelmaansa mahdollisimman pian.⁵²

Böökin alustuksen jälkeen käydyssä yleiskeskustelussa ylitirehtööri Uno Brander totesi, että tilattoman väestön ja työväenkysymyksen ratkaisusta tulisi riipumaan koko yhteiskunnan oikeudenmukaisuus. Useissa muissakin puheenvuoroissa korostettiin, että nuorsuomalainen puolue ei voisi kutsua itseään yhteiskunnalliseksi edistyspuoluueksi, ellei se ryhtyisi tarmokkaasti ajamaan torpparikysymyksen ratkaisemista ja työväenlainsäädännön kehittämistä. Monet kokousedustajista kuitenkin valittivat, ettei Böö käsitellyt alustuksessaan läheskään kaikkia niitä yhteiskunnallisia ongelmia, jotka olisivat aiheensa puolesta ansainneet tulla jopa ponsiesityksiksi saakka. Tällaisia olivat muun muassa työaikakysymys ja maataloustyöväen elinolosuhteiden parantaminen.⁵³

Puoluekokouksessa käydyssä sosiaalipoliittisessa keskustelussa ilmeni, että pikaista ratkaisua vaativia suuria yhteiskunnallisia ongelmia oli paljon. Puoluekokous asetti Böökin ja Magnus Lavoniuksen kaksimiehisen komitean valmistelemaan työväenkysymystä tarkentavia ponsiesityksiä, jotka hyväksyttäisiin vielä kokouksen aikana. Böökin ja Lavoniuksen mielestä sosiaalipoliittisen kysymyksen ratkaisu oli alistettava puolueen keskustoimikunnalle, jonka jälkeen työväen-

51 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. VAY 4 124, Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous Helsingissä 15.–16.4. 1917, 56–57 (KA); Yrjö Blomstedt, K. J. Ståhlberg, Valtiomieslämäkerta (1969), 316–322.

52 Vuonna 1916 pidetyssä nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksessa pidetty alustus 'Suomen sosiaalivakuutus ja sen kehittäminen' on julkaistu teoksessa Einar Böö, Edistyksen uralta (1919).

53 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. VAY 4 124, Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous Helsingissä 15.–16.4.1917, 88–104 (KA).

kysymystä käsittelevä osa voitaisiin kirjata puolueohjelman luonnokseen. Ponsiesityksen mukaan lainsäädäntöteitse olisi ratkaistava ainakin sairaus-, vanhuus- ja työkyvyttömyysvakuutukset, huoneenvuokrauskäytäntö sekä työpäivän pituus. Myös työehtosopimusten toimuuden takeeksi olisi ehdottomasti säädettävä laki, joka velvoittaisi myös työnantajat noudattamaan yhteisiä pelisääntöjä.⁵⁴

Nuorsuomalaiset tajusivat, että sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä oli kiire. Kansakunnan yhtenäisyys tuntui mahdottomalta, kun vuoden 1916 vaaleissa sosiaalidemokraattinen puolue oli saavuttanut ehdottoman enemmistön valtiopäivillä. Porvarillisten puolueiden kannalta oli tietenkin mitä epätoivottavinta, että Venäjän maaliskuun vallankumouksen innoittamat työläiset ja maaseudun tilattomat saattaisivat vaatia oloihinsa parannusta myös muilla keinoilla. Samalla sosiaalipoliittikka oli nuorsuomalaisten käsissä tehokas vaaliase sekä sosiaalidemokraatteihin että vanhasuomalaisiin päin. Selkeä ja yksityiskohtainen reformiohjelma oli keskeisessä asemassa pyrittäessä rajoittamaan sosiaalidemokraattien vallan kasvua ja toisaalta hankittaessa uusia äänestäjiä maaseudulta ja työväestön piiristä.

Nuorsuomalaisten kohdalla lähiajan poliittisten suhdanteiden huomioimisen takana oli vakaa käsitys yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja oikeusvaltiosta. Nuorsuomalaiset uskoivat, että sosiaalipoliittisen lainsäädännön myötä hajallaan oleva kansakunta koottaisiin yhteen ja samalla valmistauduttaisiin uusia valtiollisia koettelemuksia silmällä pitäen. Valtiollinen suhde Venäjään oli maaliskuussa 1917 annetusta manifestista huolimatta edelleenkin ratkaisematon tosiasia. Kansakunnan eheys oli nuorsuomalaisten mielestä välttämättömän edellytys parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen pääsemiseksi.

Nuorsuomalaisen puolueen vuosien 1894, 1906 ja 1917 ohjelmien sosiaalipoliittisissa osissa voidaan nähdä eräitä olennaisia muutoksia. Ensinnäkin venäläistämispoliittikan vaikutuksilta suojautumisen paras tae eli kansallisen eheytyksen ajatus tuli korostetusti esiin vasta suurlakon jälkeisessä tilanteessa. Sama vaatimus kansakunnan sisäisestä yhtenäisyydestä oli lähes muuttumattomana argumenttina esillä nuorsuomalaisten politikkojen esityksissä myös maaliskuun vallankumouksen jälkeisessä uudessa poliittisessä tilanteessa. Toiseksi, Böökin ja Ståhlbergin näkemyksissä sosiaalipoliittikka muodosti tärkeän tekijän

54 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. VAY 4 124, Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous Helsingissä 15.–16.4.1917, 105–106 (KA).

tätä yhtenäisyyttä rakennettaessa. Kyseessä ei ollut pelkkä äänestäjiä koskiseleva lyhyen tähtäimen poliittinen ohjelma, vaan laajempi aatteellinen kokonaisuus, jonka juuret voidaan ulottaa 1890-luvun tapahumiiniin. Kolmanneksi, vaikka nuorsuomalainen puolue tuki vapaaehtoista järjestäytymistä, niin käytännössä kansalaisyhteiskunta-ajattelu oli ohutta ja valtiojohtoinen ajattelu sittenkin hallitsevinta. Periaatteiden kariseminen näkyi selvemmin erityisesti kansalaissodan jälkeen, jolloin monet Kansallisen edistyspuolueen ministereistä, kansanedustajista ja tavallisista kannattajista pudottivat "kansalaisyhteiskunnan vapauden" pois käsitevalikoimastaan.

Tässä kohdin nuorsuomalaisten ja vanhasuomalaisten poliittinen toimintaohjelma erosi toisistaan, vaikkakin vain yhteiskuntateorian ja julkilausumien tasolla. Kun nuorsuomalaiset kannattivat ainakin muodollisesti vapaiden järjestöjen pohjalta nousevaa kansalaisyhteiskuntaa, niin vanhasuomalaiset korostivat valtion ensisijaisuutta. Puolueen johtajan J. R. Danielson-Kalmarin ajatukset kiteyttivät vanhasuomalaisen sosiaalipolitiikan aatteellisen taustan, Hänen mukaansa valtio oli hegeliläis-snellmanilaisittain kansanhengen korkein ilmentymä, joka oli ylempänä kaikkia luokkia, ryhmiä ja yksityisiä ihmisiä.⁵⁵

115

KANSALLISEN EDISTYSPUOLUEEN ENSIMMÄINEN PUOLUEOHJELMA

Pari viikkoa huhtikuussa 1917 pidetyn puoluekokouksen jälkeen nuorsuomalaisten käytännön politiikkaa ohjaava keskustoimikunta kokoontui pohtimaan ohjelmakysymyksiä. Varapuheenjohtaja Einar Böökin johtamassa kokouksessa päätettiin asettaa seitsemän jaostoa valmistelemaan uutta puolueohjelmaa. Tärkeimmän eli valtiollisten asioiden jaoston kokoonkutsujaksi määrättiin K. J. Ståhlberg ja jäseniksi muun muassa Heikki Ritavuori. "Yhteiskuntapoliittisen jaoston" puheenjohtajaksi tuli kirjailija Santeri Ivalo ja yhdeksi sen jäsenistä Einar Böök, joka tuolloin toimi Helsingin kaupungin köyhäinhoitolautakunnan sihteerinä. Böök oli samalla jaoston jäsenistä ainoa, jolla oli ammatillista

---

55 Jukka Tervonen, J. R. Danielson-Kalmari, *Historiantutkija ja opettaja, Historiallisia Tutkimuksia* 163 (1991), 153–166; Alapuro 1988, 107. "Vanhat fennomaanit" pyrkivät itse asiassa vetämään vapaita kansalaisjärjestöjä valtion hoiviin.

pätevyyttä asian käsittelyyn.⁵⁶

Samassa kokouksessa sovittiin, että jaostojen tuli saada esityksensä valmiiksi vuoden 1917 kesäkuun alkuun mennessä, jolloin lisätty puoluehallitus käsittelee ohjelmaluonnoksen. Keskustoimikunta kokoontui kesäkuun alussa tarkastamaan jaostojen laatimat esitykset, joiden pohjalta oli painettu valmis luonnos lisättyä puoluehallinnon kokousta varten. Valtiollisen tilanteen nopeat muutokset aiheuttivat kuitenkin sen, että toimikunta keskusteli yksinomaan tuolloin ajankohtaisesta valtalaisesta ja Suomen suhteista Venäjään. Kokouksen pitkittyessä keskustoimikunta päätti esittää jaostojen ehdotukset sellaisenaan lisätylle puoluehallitukselle lukuunottamatta valtiollista ohjelmaa ja sen osana ollutta kielikysymystä, jotka päätettiin muokata uudelleen muuttuneiden olosuhteiden edellyttämällä tavalla.⁵⁷

Kolme päivää myöhemmin pidetyssä lisätyn puoluehallituksen kokouksessa, johon kuuluivat puoleen keskustoimikunta, osa eduskuntaryhmästä sekä eräitä puoluelehdistön ja maaseudun edustajia, vahvistettiin luonnos uudeksi nuorsuomalaisen puolueen ohjelmaksi. Työväenlainsäädäntöä koskevan pykälän kohdalla käytiin vilkas keskustelu, johon yhteiskuntapoliittisen jaoston puolesta vastasi Einar Bööck. On todennäköistä, että nimenomaan hän oli laatinut työväenkysymystä käsittelevän luonnoksen.⁵⁸

Nuorsuomalaisten puolueohjelma oli tarkoitettu hyväksyttäväksi vielä syksyn 1917 aikana, mutta tapahtumat sekä Venäjällä että kotimaassa muuttivat suunnitelmia.⁵⁹ Heinäkuussa 1917 eduskunnan sääntämä valtalaki, jonka mukaan vallasta luopuneen keisarin korkeinta valtaa Suomessa käyttivät valtiopäivät ja senaatti, merkitsi Suomen ja Venäjän välisen valtio-oikeudellisen aseman muuttumista. Tästä syys-

56 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. 4 129, Keskustoimikunnan ptk 6.5.1917 (KA).

57 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. 4 129, Keskustoimikunnan ptk 2.6.1917 (KA).

58 Nuorsuomalaisen puolueen arkistossa ei ole yhteiskunnallisen jaoston pöytäkirjoja, joten aivan varmaa tietoa Böökin roolista ohjelmaluonnoksen laatimisessa ei ole. Myöskään Kansallisarkistossa säilytettävässä Einar Böökin kokoelmassa ei ole viittauksia vuoden 1917 kevään ja kesän puoluetoimintaan. E. Böökin kokoelma, kansio 1 (KA).

59 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. 4 124, Nuorsuomalaisten Yhdistysten Liiton kok. ptk. 8.12.1918 (KA). Joulukuussa 1918 pidetyssä Nuorsuomalaisten Yhdistysten Liiton kokouksessa, joka edelsi varsinaista Kansallisen edistyspuolueen perustavaa kokousta, tervehdyssanat lausunut kirjailija Santeri Ivalo muistutti, että puoluekokous oli ollut tarkoitus kutsua koolle alun perin jo vuoden 1917 puolella.

tä Aleksandr Kerenskin johtama Venäjän väliaikainen hallitus päätti hajottaa Suomen eduskunnan elokuussa 1917. Puolueet joutuivat lyhyen ajan sisällä valmistautumaan uusiin vaaleihin, joiden pääpaino oli valtiollisen kysymyksen ratkaisussa. Muut kysymykset – niiden mukana sosiaalipolitiikka – jäivät syrjään.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen Suomen ja Venäjän välisen valtiosuhteen määrittely aktualisoitui uudelleen. Marraskuun alussa nuorsuomalaisen puolueen keskustoimikunta suunnitteli puoluekokouksen koollekutsumista Helsinkiin joulukuun toiseksi päiväksi keskustelemaan valtiollisesta tilanteesta ja päättämään uudesta puolueohjelmasta. Mutta jälleen kerran nopeasti muuttunut poliittinen tilanne, tällä kertaa marraskuun suurlakko, esti kokouksen pitämisen. Toisaalta puolueen johto katsoi, ettei kokouksen siirtymisestä ollut pelkkiä huonoja seurauksia, koska alati muuttuvassa poliittisessa tilanteessa ohjelmat saattoivat olla jo seuraavana päivänä vanhentuneita.⁶⁰

Svinhufvudin senaatin joulukuussa 1917 antaman Suomen itsenäistymisjulistuksen jälkeen keskustoimikunta katsoi, että poliittinen linjanveto oli välttämätön. Puoluekokous päätettiin pitää mahdollisimman nopeasti. Samalla kertaa kokouksessa hyväksyttäisiin lisätyn puoluehallituksen kesäkuussa 1917 vahvistama puolueohjelma. Keskustoimikunta päätti, että puoluekokous kutsuttaisiin koolle Helsinkiin 27. tammikuuta 1918, mutta kolmannen kerran kokous jouduttiin perumaan. Sisäpoliittinen tilanne sekä Venäjän vallankumouksellisten esimerkki ajoivat suojeluskuntia ja punakaarteja toisiaan vastaan. Nuorsuomalaisen suunnittelemana puoluekokouspäivänä punakaartit lähtivät vallankumouksen tielle. Kokous oli jo tosin aikaisemmin ehditty peruuttaa.⁶¹

Kansalaissodan jälkeen kesällä 1918 alkanut keskustelu Suomen valtiomuodosta herätti puolueet jälleen vilkkaaseen toimintaan. Poliittinen kenttä hajaantui kuningasmielisiin ja tasavaltalaisiin. Vanhasuomalaiset, ruotsalaiset ja osa nuorsuomalaisista kannattivat kuningasta, kun taas maalaisliitto, pääosa nuorsuomalaisista ja valtiopäiviltä Matti Paasivuorta lukuunottamatta poisjättäytyneet tai vankileireille viedyt sosiaalidemokraatit kannattivat tasavaltaista hallitusmuotoa. Kesällä 1918 kokoontunut tynkäeduskunta julisti hallitusmuodon käsittelyn

60 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, Keskustoimikunnan ptk:t 8. ja 11.11.1917 (KA).

61 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, Keskustoimikunnan ptk:t 16. ja 30.12.1917 (KA).

kiireelliseksi ja ryhtyi vuoden 1772 hallitusmuodon edellyttämään kuninkaan vaaliin. Nuorsuomalaisten ryhmä oli asian käsittelyn viime vaiheissa hajaantunut kahtia siten, että ryhmän pääosa oli siirtynyt kannattamaan monarkiaa.

Saksan sotilaallisen luhistumisen myötä syksyllä 1918 myös suomalaisten kuningashanke kaatui. Valtiomuototaistelun aikana tapahtunut puolueiden sisäinen hajoaminen johti vaatimuksiin koko puoluekentän uudistamisesta. Syksyllä 1918 nuorsuomalaisten, kansanpuoleen ja suomalaisen puolueen tasavaltaa kannattavan siiven välillä käydyissä neuvotteluissa syntyi suunnitelma uuden puolueen perustamisesta. Joulukuun alussa 1918 ryhmät pitivät sarjan kokouksia, joissa entiset organisaatiot lakkautettiin, ja perustettiin Kansallinen edistyspuolue. Kuningasmieliset nuorsuomalaiset, eli niin sanotut pääskyset, liittoutuivat vanhasuomalaisten kanssa ja perustivat Kansalliseen kokoomuspuolueeseen.

118

Kansallisen edistyspuolueen perustavassa kokouksessa vahvistettiin virallinen puolueohjelma, jossa määriteltiin lähiajan poliittiset tavoitteet. Ohjelman pääpaino oli valtiomuoto-, kieli- ja kansallisuuskysymyksissä, mutta taloudellisten olojen kehittäminen, agaarikysymyksen ja työväenkysymyksen ratkaiseminen saivat omat erilliset osaohjelmansa. Lisäksi puolueohjelmaan oli kirjattu erillinen naisen aseman kohentamista vaativa alaluku, jossa vaadittiin sukupuolten välisen tasa-arvon lisäämistä. Koko ohjelmaa leimasi eduskunnan korostunut asema yhteiskunnallisia uudistuksia toteuttaessa.⁶²

Verrattaessa keväällä 1917 valmistuneita nuorsuomalaisten ohjelmaluonnoksia vuoden 1918 puolueohjelmaan voidaan havaita eräitä kiinnostavia seikkoja. Nuorsuomalaisten ohjelmaluonnos sisälsi alaluvut työttömyyskysymyksestä, työsopimuksesta, työväensuojelusta, sosiaalivakuutuksesta, työväestön ammattitaidon parantamisesta sekä asuntokysymyksestä. Työväenkysymystä käsittelevät alaluvut olivat samassa järjestyksessä kuin joulukuussa 1918 hyväksytyssä Kansallisen edistyspuolueen ohjelmassa. Vertailtaessa sisällöllisesti lisätyn puoluehallituksen täydentämää 'Böökin luonnosta' vuonna 1918 hyväksytyn puolueohjelman vastaavaan kohtaan havaitaan ne lähes identtisiiksi. Ainoat muutokset on tehty toisen pykälän työsopimusta ja kolmannen pykälän kahdeksantuntista työpäivää koskeviin kohtiin.

62 Kansallisen edistyspuolueen ohjelma (hyväksytty perustavassa kokouksessa Helsingissä 8.12. 1918), Borg 1965, 130–141.

Edelliseen on lisätty kokonaan uusi pykälä, joka edellytti, että työriidat oli sovittelava tarkoituksenmukaisella julkisella sovittelulla tai tarpeen sitä vaatiessa erityisissä sovinto-oikeuksissa. Täydennys oli tehty lisätyn puoluehallituksen kokouksen jälkeen.

Jälkimmäinen muutos oli päinvastainen, sillä lisätyn puoluehallituksen tekemä muutosehdotus kahdeksantuntista työpäivää käsittelevään kohtaan palautettiin 'Böökien luonnoksen' mukaiseksi vuoden 1918 puolueohjelmassa. Lisätyn puoluehallinnon kokouksessa ylijohtaja Uno Brander ja K. J. Ståhlberg vaativat, että luonnoksesta poistettaisiin kohta "Puolue hyväksyy 8-tuntisen työpäivän yleisen periaatteen". Einar Böök ei kokouspöytäkirjan mukaan ottanut kantaa Branderin ja Ståhlbergin esittämään muutosehdotukseen.⁶³

Vertailtaessa samalla tavalla myös ohjelmaluonnoksen muita osia voidaan havaita niiden olevan pääpiirteissään ja monin paikoin jopa sanamuodoiltaan samoja kuin vuoden 1918 puolueohjelmassa. Ainoastaan puolueohjelman valtiollista politiikkaa käsittelevä kohta muuttui valtiomuototaistelun myötä kokonaan. Vuoden 1917 ohjelmaluonnoksen varovainen itsenäisyysmuotoilu muuttui tasavaltaiselle hallitusmuodolle perustuvaksi täsmälliseksi valtiolliseksi ohjelmaksi joulukuussa 1918 hyväksytyssä puolueohjelmassa.⁶⁴

Myös kieli- ja kansallisuusohjelma täsmentyi ja tiivistyi, mutta sisällöllisesti se pysyi lisätyn puoluehallituksen käymän keskustelun kanssa samanlaisena. Kansallisen edistyspuolueen joulukuussa 1918 hyväksymä puolueohjelma oli valtiollista osaa lukuunottamatta ja sanamuotoja myöten valmiina jo kesällä 1917.

Vuoden 1917 ohjelmaluonnosta ja vuoden 1918 hyväksyttyä ohjelmaa vertailtaessa on mielenkiintoisinta havaita, etteivät kansalaissota ja sen vaikutukset näkyneet Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipoliittisessa ohjelmassa. Siten se ei ollut kansalaissodan ja sen jälkiseurausten synnyttämä uusi reformiohjelma. Edistyspuolueessa katsottiin, että sodan vuoksi kesken jäänyt lainsäädäntötyö saattoi jatkua entisten osiohjelmien pohjalta. Sodan häviäjien puolelle jäänyt työväki ei tällaiseen kuitenkaan uskonut: kansalaissota ja sen jälkiseuraukset

63 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. 4 126–4 127 Nuorsuomalaisen puolueen lisätyn puoluehallituksen kokous 3.6.1917, (KA); Kansallisen edistyspuolueen ohjelma (hyväksytty perustavassa kokouksessa Helsingissä 8.12.1918), Borg 1965, 130–141.

64 Aivan uudesta asiasta tasavaltaisen hallitusmuodon kirjaamisessa poliittiseksi ohjelmaksi ei ollut kyse, sillä se oli kuulunut jo Svinhufvudin itsenäisyysenaatin ohjelmaan. Ks. esim. Polvinen 1989, 325–326.

K. J. Ståhlbergin Helsingin Sanomissa julkaistu kirjoitussarja 'Tulevaisuuden tausta' oli kenties merkittävin vetoamus tasavallalaisen hallitusmuodon ja kansallisen yhtenäisyyden puolesta. Museovirasto.

olivat merkinneet sellaista yhteiskunnallista murrosta, jota ei korjattu vanhalla sotaa edeltäneellä politiikalla.

Johtava nuorsuomalainen poliitikko ja kansanedustaja K. J. Ståhlberg katsoi, että luokkavastakohtaisuuksien tasoittamiseen pyrkinyt sosiaalipolitiikka oli kuitenkin oikea tapa pyrkiä kohti kansallista yksimielisyyttä ja eheätä kansakuntaa. Ståhlberg piti kansalaissotaa kapinana, joka oli kohdistunut laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan. Kansalaissota näyttäytyi Ståhlbergille poikkeuksena kansakunnan kehityksen tiellä, mikä kävi ilmi hänen Helsingin Sanomissa vielä sodan kestäessä julkaistussa artikkelissaan "Tulevaisuuden lähtökohtia". Kansallisen eheyttämisen politiikka liittyi Ståhlbergin aatemaailmassa ennen kaikkea tasavallaiseen hallitusmuotoon, jolloin kaikki yhteiskuntaryhmät olisivat edelleen olleet oikeutettuja osallistumaan valtion rakentamiseen. K. J. Ståhlbergin valtiomieselämäkerran kirjoittanut Yrjö Blomstedt korosti artikkelisarjan olleen "kukaties merkittävin ja vaikutukseltaan kauaskantoisin Ståhlbergin sadoista sanomalehtimiesesiintymisistä, merkitsihän se ensimmäistä laajalle kantautuvaa

puheenvuoroa tasavaltaisen valtiomuodon puolesta".⁶⁵

Artikkelisarjan johtavana ajatuksena oli kansalaissodan jälkeisen kahtiajaon murtaminen ja sovun aikaansaaminen sulkematta sodan hävinnyttä osapuolta yhteiskunnan rakentamisen ulkopuolelle. Ståhlbergin mukaan sodan aiheuttamat haavat oli parannettava ja vauriot korjattava, sillä kaikkien osapuolten päämääränä tuli olla "yhteiskunnallisesti eheän kansan luominen". Tätä tavoitetta ei saavutettaisi, mikäli työväenluokan valtiollista asemaa heikennettäisiin. Ståhlbergin mielestä oli kohtuuton syyttää työväestöä yhteiskuntaluokkana valtiokapinallisuudesta. Myöskään pitkäaikaiset äänestysrajoitukset eivät palvelleet eheytyksen päämäärää. Ståhlbergin mukaan oli varottava, ettei "kukistetun vallankumouksen raunoilla taantumus pääse valtaan", jolla hän tarkoitti ensisijaisesti valkoisen puolen mahdollista hävinneisiin kohdistunutta terroria ja kansalaisoikeuksien rajoittamista. Seurauksena olisi kansalaisten välinen eriarvoisuus, mikä puolestaan Ståhlbergin mukaan johtaisi sisäisesti, ja sitä kautta myös ulkoisesti heikkoon valtioon.⁶⁶

121

Ståhlberg tarkoitti myös sitä konkreettista lainsäädäntötyötä, joka oli lähtenyt vilkkaana ja yhteiskunnan perusteita pitkällä tähtäimellä uudistavana voimana liikkeelle Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Tästä näkökulmasta katsottuna Ståhlberg tarkoitti myös vuoden 1917 aikana laillisessa järjestyksessä säädettyjä sosiaalipoliittisia lakeja. Lisäksi hän vaati, että vallankumouksen takia viivästyneet ja muodollista hyväksymistä vaille jääneet kansanvaltaisuutta lisäävät reformit – muun muassa yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvat kunnalliset – oli viipymättä toteutettava.⁶⁷

Ståhlbergin lisäksi samanlaiseen kiihkottomaan yhteiskunta-analyyysiin päätyi myös Lauri Ingman. Hänen mukaansa kaikkien punaisten rankaiseminen ei ollut tarkoituksenmukaista, eikä sisäpoliittisen kursin kääntäminen jyrkästi oikealle toisi todellista parannusta yhteiskuntaoloihin. Poliittisena realistina Ingman katsoi, ettei sosialismia voitaisi kokonaan hävittää. Itse asiassa laajat punaisia vastaan kohdistetut repressiiviset toimet vain vahvistaisivat sosialisteja ja hajottaisivat kansaa. Tältä osin Ingman edusti suomalaisen puolueen vanhaa poliittista traditiota, jonka mukaan suurin osa kansasta oli vähäväkistä, taipumuk-

65 Blomstedt 1969, 352.

66 K. J. Ståhlberg, 'Tulevaisuuden tausta', Puheita 1919–1925 (1925), 162–163, 168. Helsingin Sanomissa ilmestynyt kaksiosainen artikkeli julkaistiin toistamiseen Ståhlbergin presidenttikauden päättyessä painetussa puhukokoelmassa.

67 Ståhlberg 1925, 167.

siltaan demokraattista ja vihamielistä "herrojen" vallalle. Ingmanin kanta erosi Ståhlbergistä vain siinä, että jälkimmäinen liputti avoimesti tasavaltaisen hallitusmuodon puolesta, kun taas edellinen sivuutti valtiomuotokysymyksen ja käytti yleisemmin konservatiivisempia argumentteja.⁶⁸ Ingmanin yhteiskunta-analyysin lähtökohta perustui sisäpolitiikan ensisijaisuudelle, kun taas toinen vanhasuomalainen vaikuttaja J. K. Paasikivi painotti ulkopoliittisten syiden merkitystä Suomen itsenäisyyden turvaamisessa. Paaskiven mukaan Suomen tuli määrätietoisesti hakeutua Saksan vanaveteen ja ottaa poliittisista ja sotilaallisista syistä monarkistinen valtiomuoto.⁶⁹

Ståhlbergiläisessä valtiokäsityksessä kansallinen eheytyminen, jonka keskeisenä osana oli luokkavastakohtaisuuksien tasoittamiseen pyrkivä sosiaalipolitiikka, toteutui parhaiten tasavaltaisessa hallitusmuodossa. Ståhlbergin puoluetoverin Heikki Ritavuoren mukaan voimakasta valtiovaltaa ei luotaisi kärjistämällä luokkavastakohtaisuuksia, "vaan voimakkaan keskustan avulla, joka ajaa johdonmukaista edistysmielistä politiikkaa, kieppumatta vasemmalle paremmin kuin oikeallekaan". Edistyspuolueen perustavassa kokouksessa joulukuussa 1918 pitämässään puheessa Ritavuori vaati puolueita rakentamaan sellaista tulevaisuuden yhteiskuntaa, jossa "valtion on toimittava erilaisista varallisuussuhteista, sivistysmahdollisuuksista, ammattialoista, asuinpaikoista ja muista ulkonaisista syistä johtuvien vastakohtaisuuksien lieventämiseksi ja samanlaisten kehitysmahdollisuuksien varmistamiseksi yhteiskunnan kaikille jäsenille".⁷⁰ Tavoite oli sama kuin huhituksessa 1917 perustetulla Edistysmielisellä klubilla.⁷¹

Ståhlbergin artikkeli selittää sen, miksi kansalaissodalla ei ollut mitään vaikutusta edistyspuolueen ensimmäisen puolueohjelman sosiaalipoliittiseen osaan. Ståhlberg korosti, että yhteiskunnallista edistystä oli edelleen jatkettava, ei vallankumouksen tähden, vaan siitä huoli-

68 Vares 1993, 299–302.

69 Polvinen 1989, 345–349.

70 Nuorsuomalaisen puolueen arkisto, mk. VAY 4 124, Nuorsuomalaisten Yhdistysten Liiton kokouksen ptk. 8.12.1918 (KA); Kansallisen Edistyspuolueen arkisto, mf PR 70, "Historiikkiä"-Katsaus Kansallisen Edistyspuolueen toimintaan v. 1918–1938 (KA).

71 Oskari Mantereen kokoelma, kansio 10, Edistysmielisen klubin pöytäkirja 10.4.1917 (KA). Syksyllä 1917 Edistysmielinen klubi oli jo joutunut tinkimään tavoitteestaan. Klubin puheenjohtajan Gunnar Sarvan mukaan toistaiseksi oli tyydyttävä siihen, että "porvarillisten puolueiden vasemmistoinaokset (saataisiin) lähemmäksi toisiaan". Oskari Mantereen kokoelma, kansio 10, Edistysmielisen klubin pöytäkirja 16.11.1917 (KA).

matta, ja että

"-- elämä ja kehitys on mikäli mahdollista saatava taas jatku-
maan siitä, mihin vallankumous niiden juoksun katkaisi --".⁷²

Vallankumous oli ollut koko porvarilliselle Suomelle ja erityisesti si-
vistyneistölle täydellinen yllätys. Ståhlbergille se edusti yhteiskunta-
järjestelmän sisällä tapahtunutta luonnotonta poikkeamaa, joka ei saa-
nut estää ennen kansalaissotaa alkanutta kehitystä. Kansallisen edis-
tyspuolueen sosiaalipoliittinen ohjelma oli laatijansa mukaan pidettävä
ennallaan eikä vallankumous ja kansalaissota saaneet vaikuttaa sen
sisältöön.⁷³

Edistysmielisten esittämää yhteiskunnallisen eheytyksen toiminta-
mallia vuoden 1918 ristiriidan ratkaisemiseksi kritisoitiin voimakkaasti
sekä oikealla että vasemmalla. Lähinnä aktivistipiirien ja ruotsinkie-
listen taholla tavoitteena oli voimakas kansallinen, eräänlainen puhdas
ja kirkastettu *Gemeinschaft*, joka edellytti muun muassa kapinallisten
rankaisemista, moraalisten hyveiden ja uskonnollisuuden korostamista.
Vanhasuomalaiset toivat myös esille yhteiskunnallisten olojen osuuden
kansalaissodan syiden taustalla, joskin tärkeimpänä tapahtumien selit-
täjänä nähtiin Venäjältä saatu bolshevistinen tartunta.⁷⁴ Kommunistit
ja sosiaalidemokraatit puolestaan katsoivat, etteivät edistyspuolueen
aatteelliset tarkoitukset kansallisen eheyden luomiseksi kohdanneet
sen harjoittaman käytännön politiikan kanssa. Teorian ja käytännön
ensimmäiseksi koetinkiveksi tulivat lait valtiorikosoikeuksista ja pu-
navankien armahtamisesta. Jälkimmäisessä kysymyksessä osa edistys-
puolueen johtomiehistä asettui ehdottoman kielteiselle kannalle.

Kansalaissodan jälkeen punaiset suljettiin vankileireille, ja voittajat
ryhtyivät miettimään heidän rankaisemistaan. Vankileirien katastrofaa-
liset olot ja valtiorikosoikeuksien ankara toiminta lisäsivät kahtiajakoa
valkoisten ja punaisten välillä. Jukka Kekkonen mukaan punakapinal-
lisia rangaistiin sekä yksilöllisesti tekemistään teoista että kollektiivi-
sesti luokkana kapinaan osallistumisesta. Valtiorikosoikeuksien perus-
taminen ja niiden antamat tuomiot olivat poliittisia eikä niiden takana
Kekkonen mukaan ollut häivääkään legalismista eli tiukasta lakisidon-

72 Ståhlberg 1925, 162-167, lainaus 163.

73 Ks. myös Alapuro 1988, 204. Alapuron mukaan sotien väliselle porvaristolle val-
lankumous oli vain traaginen välinäytös kansakunnan kehityksessä.

74 Alapuro 1988, 204-205; Vares 1993, 307-312.

naisuudesta.⁷⁵

124 Puuttumatta valtiorikosoikeuksien jakamien tuomioiden poliittiseen luonteeseen ja niiden käytännölliseen tulkintaan tuomioistuimien ole-massaolo perustui niihin normatiivisiin lakeihin, joita lainsäätäjällä oli tuolloin käytössään. Keväällä ja kesällä 1918 annetut lait valtiorikos- ja valtiorikosylioikeuksista sekä rangaistusten toimeenpanosta perus-tuivat vuoden 1889 rikoslain valtiorikoksista säätäneeseen 11. pykä-lään ja vuoden 1886 sotaväen rikoslakiin. Kansalaissodan jälkeen val-lalla oli käsitys, jonka mukaan punaiset olivat rikollisia, joita oli ran-gaistava vuoden 1889 rikoslain säännösten mukaisesti. Kuten tunnet-tua, laki oli äärimmäisen rigoristinen kapina- ja vallankumoushank-keiden tuomitsemisen osalta, ja vaikka 11. luvun ensimmäinen pykälä (Keisarin murha tai murhayritys) ja toisen pykälän ensimmäinen kohta (Keisarin korkeimman vallan anastaminen) menettivät merkityksensä Suomen itsenäistyessä, niin käytännössä kysymys oli siitä, että keisa-rille aikaisemmin kuulunut korkein valta tulkittiin siirtyneeksi edus-kunnalle ja senaatin puheenjohtajalle P. E. Svinhufvudille. Vastaavasti sotaväen rikoslaki sisälsi määräyksiä valtiorikostuomioistuinten kaltai-sista kenttäoikeuksista.⁷⁶

Niin sanottuina sortovuosina passiivisen vastarinnan ytimen muo-dostaneet ja lakien henkeen lähes sokeasti uskoneet nuorsuomalaiset kannattivat touko- ja kesäkuussa 1918 annettuja lakiesityksiä valtiori-kosoikeuksista. Vielä kesällä virkamies- ja sivistyneistötaustaiset nuor-suomalaiset uskoivat, että laillisessa järjestyksessä säädettyjen oi-keusistuimien antamilla rangaistuksilla ja rikosten sovittamisella kan-sakunta pääsisi yli kansalaissodan traumasta. Sovittamalla rikoksensa punaiset puhdistautuisivat kansakunnan edessä ja luopuisivat *Gemein-schaftin* ulkopuolelta omaksutuista vääristä bolshevistisista opeista. Tämän jälkeen kansakunnan cheyttämistä voitaisiin jatkaa siitä, mistä

75 Jukka Kekkonen, Laillisuuden haaksirikko, Rikosoikeuden käyttö Suomessa vuon-na 1918 (1991), 73–83, 107–118. Kekkonen on arvostellut valtiorikosoikeuksia muun muassa siitä, että niiden antamat tuomiot (esim. kuolemanrangaistukset) eivät perustuneet lakiin ja että suojeluskuntien subjektiiviset lausunnot olivat usein langetettujen tuomioiden perusteena.

76 Valtiopäiväpöytäkirjat, toiset valtiopäivät 1917, 15.5. 1918, 1 117-1 118, Edus-kunnan valtiorikosoikeuksien perustamista koskeva lähetekeskustelu 21.5. 1918, erit. edustaja R. A. Wreden ja edustaja E. Estlanderin puheenvuorot; RL 1889, 11. luku; Suomen sotaväenrikoslaki v. 1886, § 209; Lars Björne, "... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...", Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeuden-käynneistä vuosina 1918-1939, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja, n:o 117 (1977), 26-27.

kansalaissota oli kehityksen katkaissut.

Vuonna 1919 käyty keskustelu punavankien armahtamisesta merkitsi muutosta edistysmielisten suhtautumisessa kansalaissotaan ja kansalliseen eheyttämiseen. Vankileirien katastrofaaliset olot, korkea kuolleisuus ja rangaistusten luokkaluonne alkoivat hiljalleen kirkastua myös edistysmielisille poliitikoille. Punaiset eivät olleetkaan halukkaita luopumaan vallankumousopeistaan, ja kuin vahvistukseksi tälle Moskovassa oli perustettu Suomen Kommunistinen Puolue, jolla oli laajaa kannatusta myös Suomessa. Myöskään maltillisemmat sosiaalidemokraatit eivät luopuneet sosialismista tulevan yhteiskunnan peruslähtökohtana. Kansakunnan eheyttämisen päämäärän saavuttaminen edellytti lähiajan poliittiseen toimintakonseptioon muutoksia, jonka tuli näkyä käytännön politiikassa. Muutosta voidaan lyhyesti tarkastella punavankien armahtamiskysymyksen avulla.

Alun perin edistyspuoluelaisen Juho Vennolan johtama keskustalainen vähemmistöhallitus ei halunnut antaa eduskunnalle yleiseen armahdukseen perustuvaa lakiesitystä, vaikka hallitusta tukeneissa piireissä laajemminkin kannatettiin sitä. SDP:n aloitteesta esille otettu punavankien armahdusasia oli vastatuulella eduskunnassa vielä alkusyksystä 1919, mutta edistyksen vasemmistosiiven toiminnan tuloksena osittainen armahduslaki säädettiin joulukuussa 1919. Sen mukaan kaikki muut paitsi murhiin ja murhapolttoihin syyllistyneet sekä varsinaiset vallankumouksen johtajat vapautettiin ja heidän kansalaisluotamuksensa palautettiin.⁷⁷

Kansallisessa edistyspuolueessa ja maalaisliitossa punavankien armahtaminen nähtiin sekä käytännöllisenä että periaatteellisenä kysymyksenä. Käytännöllinen se oli siinä mielessä, että vankileirien olot olivat osoittautuneet keinoiksi eikä kaikkia vankeja yksinkertaisesti voitu enää pitää niissä. Myös teollisuuden ja maatalouden työvoimapula oli esillä yhtenä keskeisenä armahdusta puoltavana taustatekijänä.

77 Armahdusprosessin aloittaneessa SDP:n kansanedustajien Väinö Huplin ja Johan Helon tekemässä väliekspeditsiossa (2.6.1919) todettiin, että armahduslain säätäminen oli sisäisen cheyymisen ensimmäinen ehto. Esityksen lähetekeskustelussa (28.11.1919) Hupli totesi koko keskustapolitiikan riippuvan armahduksesta: jos sitä ei hyväksyttäisi, myös keskustayhteistyö kaatuisi. Edistyspuolueen kansanedustajista erityisesti Oskari Mantere, Risto Ryt ja Bruno Sarlin sekä maalaisliittolaisten Santeri Alkio puhuivat armahduslain hyväksymisen puolesta. Vuoden 1919 valtiopäivien pöytäkirjat, 636–637 (Hupli), 1056–1057 (Hupli), 1534–1547 (Hupli), 1555–1558 (Mantere), 1787–1789 (Alkio), 1823 (armahduslain hyväksyminen 17.12.1919); Blomstedt 1969, 392, 402.

Asian periaatteellinen puoli oli siinä, että armahduksen avulla ainakin sosiaalidemokraattien toivottiin lähtevän mukaan poliittisen keskustan ideoimaan kansalliseen eheytykseen. Kyseessä oli siis kompromissin avulla vähemmistöhallituksen sosiaalidemokraateilta ostama poliittinen tuki eduskunnassa.

Valkoisen Suomen perintöä vaalivan poliittisen oikeiston mielestä punakapinallisia oli kohdeltava kaikella sillä ankaruudella, joka lailista yhteiskuntajärjestystä vastaan aseellisesti nouseville kuuluikin. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna armahduslain säätämistä kannattavat edistyspuoluealaiset olivat uhka Valkoisen Suomen asialle. Oikeiston äärimmäisyysaineokset kannattivat bolshevistisen tartunnan saajien kapinallisten ankaraa tuomitsemista ja vaativat Suomen osallistumista tartuntalähteen eli Neuvosto-Venäjän hävittämiseen Pietariin suunnatulla sotaretkellä. Sisäinen hajaannus ja kansalaispiirien keskinäinen epäluottamus uhkasi ajaa vasta itsenäistyneen Suomen äärimmäisyysainesten johtamalle sisä- ja ulkopoliittikan tielle.

Ståhlbergin ja useimpien muidenkin edistysmielisten politikkojen yhteiskunta-analyysissä kansalaissota, sen syyt ja seuraukset sysättiin syrjään. Kansalaissotaa ei tältä osin saatu tekemättömäksi, mutta yhteiskuntakehityksessä poikkeukseksi tulkitun tragedian kieltäminen tai sen selittäminen pelkästään ulkopuolisilla vaikutteilla sivuuttivat itse ongelman. Kuinka kansalaissota katkerine seurauksineen oli ollut mahdollista, ja mitä sota merkitsi vasta itsenäistyneen Suomen omalle sisäiselle yhteiskuntakehitykselle? Näihin kysymyksiin Kansallinen edistyspuolue ei osannut vastata, vaan tarjosi ratkaisumalliksi vanhoja keinoja, joiden taustalta puuttui kansalaissodan merkityksen analysointi. Tämä näkyi erityisen hyvin puolueen sosiaalipoliittisen ohjelman muuttumattomuutena.

"KESKUSTAPOLITIIKAN" AIKA

Vuosina 1919–1922 päähallitusvastuussa olleet keskiryhmät eli Kansallinen edistyspuolue ja maalaisliitto muodostivat porvarillisen keskustan, jonka keskeisimpänä tavoitteena oli kansakunnan cheyttäminen tasavaltalaisuuden ja parlamentarismien ympärille. Päämäärä saavutettiin sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä ja sallimalla sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen poliittiset ja ammatilliset järjestöt. Vaalituloksista johtuen porvarillista hallituspolitiikkaa leimasi pyrkimys puolueiden väliseen voimatasapainoon, mikä mahdollisti myös Lauri Ingmanin johdolla toimineen parlamentaarisen oikeiston osallistumi-

sen hallitusyhteistyöhön. Sen sijaan kommunistit ja osa aktivisteista, jotka eivät hyväksyneet parlamentaarista toimintaa, jäivät yhteistyön ulkopuolelle.

Edistyspuoleen mukaan kansakunnan eheyttäminen oli valtion ja kansalaisjärjestöjen yhteinen tehtävä. Edistys oli tämän yhteistyön johdava puolue, mutta kärsittyään tappion vuoden 1922 eduskuntavaaleissa hallituspolitiikan painopiste siirtyi maalaisliitolle. Poikkeuksen muodosti Väinö Tannerin johtama sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus, joka toimi vuosina 1926–1927.

Porvarillisia puolueita suomalaisista ruotsalaisiin yhdisti isänmaallisuuden käsitteen ympärille kutoutunut poliittinen toimintamalli, jonka lähtökohtana oli leppymätön kommunismin vastaisuus. Isänmaallisuus kulminoitui suojeluskunnissa, jotka olivat politiikan ulkopuolella mutta joilla oli oikeus kärkevästikin arvostella poliittisten puolueiden toimintaa. Paikallisyhteisöissä valkoisen vallan paine ei hellittänyt punavankien armahtamisten jälkeenkään, vaikka työväenjärjestöjen toimintamahdollisuudet oli palautettu. Osittain takana oli konkreettisia syitä, esimerkiksi kaikilla paikkakunnilla työväentaloja ei ollut palautettu niiden edellisille omistajille, mutta tärkeimmäksi työväenliikkeen toimintaa lamauttavaksi tekijäksi tuli passivoiva poliittinen ilmapiiiri. Yhteiskunnassa oli runsaasti itse otettua valtaa, joka näkyi erityisesti pitäjä-, kunta- ja kylätasolla. Porvarillinen ylivalta lamautti työväenliikettä masentamalla ja pelottelemalla. Työväenjärjestöjen jäsenmäärä laski kansalaissodan jälkeisen alkuinnostuksen jälkeen nopeasti 1920-luvun alkuun tultaessa.⁷⁸

Poliittisen elämän kahtiajakautuminen parlamentaarisen toiminnan hyväksyviin ja sitä vastustaviin ryhmiin vaikeutti yhteiskunnallisen jännityksen lieventämisyrityksiä. Uudistusten väyläksi valittu lainsäädäntötie osoittautui seurauksiltaan arvaamattomaksi, koska hallitukset olivat lyhytikäisiä eikä niillä ollut määräänemmistöä eduskunnassa. Itsenäisyyden ajan alussa hallitukset olivat keskimäärin vain noin puolen vuoden ikäisiä. Maalaisliittolaisen Kyösti Kallion ensimmäisen hallituksen muodostamiseen saakka marraskuussa 1922 maassa oli toiminut kaikkiaan kahdeksan hallitusta. Kokoomuslaisen Rafael Erichin enemmistöhallitusta lukuunottamatta ne olivat olleet keskiryhmien vähemmistöhallituksia tai toimitusministeriöitä, joilla oli kuitenkin taka-

78 Risto Alapuro, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933 (1995), 231–239. Alapuron selityksen heikkoutena on pidettävä sitä, että se sopii leimallisesti agaraariyhteisöihin, mutta ei suurempiin kaupunkeihin.

Rafael Erichin hallitus toimi maaliskuun 1920 ja huhtikuun 1921 välisenä aikana.

naan tasavallan presidentin K. J. Ståhlbergin tuki.⁷⁹

Poliittiset realiteetit sanelivat vähemmistöhallitusten käytännöllisen liikkumavaran. Hallituspuolueiden oli hankittava tukea oppositiosta, jotta niiden tekemät lakiesitykset olisivat tulleet hyväksytyiksi eduskunnassa. Saavuttaakseen omat poliittiset päämääränsä Kansallinen edistyspuolue tavoitteli maalaisliiton lisäksi tukea myös sosiaalidemokraateilta. Samalla edistys pyrki saamaan SDP:n oman kansallisen eheytyksen projektinsa taakse, jonka tärkein piirre oli työväenliikkeen reformistisuuden tukeminen kommunistien kumouksellisuutta vastaan.⁸⁰

"Keskustapolitiikan" tuloksena erityisesti työlainsäädäntöä uudistettiin. Tällaisia lakeja olivat muun muassa vanhan palkollissäännön korvannut työsopimuslaki (1922), työsääntölaki (1922) ja oppisopimuslaki (1923). Muita keskustayhteistyön tuloksena syntyneitä suoranaisia sosiaalipoliittisia tai niitä tukeneita lakeja olivat muun muassa oppivelvollisuuslaki (1920), progressiivinen tulo- ja omaisuusverolaki

79 Mauno Jääskeläinen, 'Keskustapolitiikan aika', Valtioneuvoston historia I (1977), 277–281, 291–292, 303–304, 319–323. Kyseiset sivut viittaavat kohtiin, joissa Jääskeläinen esittelee Kaarlo Castrénin, Juho Vennolan ja Erichin hallitusten muodostamista ja niiden ohjelmia.

80 Pauli Kettunen, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930, Historiallisia Tutkimuksia 138 (1986), 242.

(1921) ja köyhäinhoitolaki (1922). Lisäksi kokoomuksen ja maalaisliiton johtamat 1920-luvun jälkipuoliskon hallituskoalitiot antoivat eduskunnalle hyväksyttäväksi lakiluonnoksia, joiden valmistelu oli aloitettu "keskustapolitiikan" aikana. Tällaisia olivat muun muassa työehtosopimuslaki (1924), joukkotyöriitojen sovittelulaki (1925) sekä ammattientarkastuslaki (1927).⁸¹

Edistyspuoleen kansallisen eheyttämisen projekti kohdistui kaupunkien teollisuustyöväestön olojen parantamiseen. Keskustayhteistyön toinen osapuoli eli maalaisliitto puolestaan pyrki maaseudun tilattomien ja torppareiden sekä taloudellisen että sivistyksellisen aseman kohottamiseen. Vuonna 1918 tynkäeduskunnan säätämä torpparien vapauttamista koskeva laki sai rinnalleen vuonna 1922 säädetyn Lex Kallion. Lain nojalla maaseudun tilattomalle väestölle annettiin maata, ja heidät nostettiin itsenäisiksi maataomistaviksi talonpojiksi. Torpparivapautuksella ja Lex Kalliolla tavoiteltiin maaseudun maataomistamattoman väestön irroittamista teollisuustyöväestön ja sitä kannattavien sosiaalidemokraattien ja kommunistien vaikutusvallasta. Maaseudun sivistystason kohottamiseksi perustettiin muun muassa uusia kansa- ja maamieskouluja.

Sosiaalipoliittisen lainsäädännön merkitystä ei kuitenkaan ole syytä yliarvioida. Vastikään itsenäistynyt Suomi oli köyhä valtio, jolla ei ollut varaa suuriin tulonsiirtoihin. "Keskustapolitiikan" aikana säädetyt sosiaalipoliittiset lait olivat valtiolle halpoja, eivätkä ne rasittaneet budjetin menopuolta, kuten Kari Selén on huomauttanut.⁸² Asiaa voidaan konkretisoida vertailemalla Suomen puolustus- ja sosiaalimenojen suhdetta ja sijoittaa ne osaksi valtion kokonaismenoja vuosina 1918–1929. Taulukon perusteella on havaittavissa, että sosiaalimenot muodostivat vain pienen osan valtion kokonaismenoista.⁸³ Myös toinen tekijä vaikutti sosiaalipoliittisen lainsäädännön merkityk-

81 Mauno Jääskeläinen, 'Itsenäisyyden ajan eduskunta', Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII (1973), 178–185; Einar Böök, 'Sosiaalipoliittista toimintaa Suomessa itsenäisyyden ajan alkuvuosina', Kaarlo Juho Ståhlberg, juhlaKirja 1940 (1940), 220–228.

82 Kari Selén, 'Tasavalta hakee suuntaa', Suomen historia 7 (1987), 174–175.

83 Vilho Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939, Poliitiikan tutkimuksia 4 (1964), 284–285, Taulukko 1, Suomen puolustus-, sosiaali- ja kokonaismenot sekä kokonaistulot vuosina 1918–1938 tilinpäätösten mukaan. Puolustusmenojen osalta vrt. Jorma Juottonen, Millainen materiaallinen puolustuskyky? Materiaalisen puolustuskyvyn kehittämissuunnitelmat Suomessa 1920–1939; sotilasviranomaisten pyrkimykset – poliittisten päättäjien näkemykset (1997), 256, Liite 5.

Taulukko: Suomen puolustus-, sosiaali- ja kokonaismenot vuosina 1918–1929 tilinpäätösten mukaan (miljoonina markkoina)

	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Puolustus- menot	151	370	405	394	409	462	505	611	607	598	623	671
Sosiaali- ja työllisyys- menot	2	8	42	69	89	78	90	129	114	55	101	118
Valtion kokonais- menot	1085	1682	2090	2698	2551	3497	3149	3953	4077	3988	5042	4508

Lähde: Vilho Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939, Poliitiikan tutkimuksia 4 (1964), 284–285,

Taulukko 1, Suomen puolustus-, sosiaali- ja kokonaismenot sekä kokonaistulot vuosina 1918–1938 tilinpäätösten mukaan.

sen vähentymiseen 1920-luvun alussa. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen nopeasti päättynyt taloudellinen pulakausi lisäsi uskoa yksilöllisten intressien toteutumiseen, minkä tueksi ei enää uskottu tarvittavan valtion laajamittaista sosiaalipoliittista lainsäädäntöä.⁸⁴

Ennen kansalaissotaa sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan käsitteet olivat olleet jokseenkin synonyymisiä: molemmilla tarkoitettiin sekä yhteiskuntaolojen perusteita tutkivaa tiedettä että yhteiskuntaan kohdistuvaa lainsäädäntötoimintaa.⁸⁵ Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen sosiaalipoliitiikan määritelmä kaventui, ja se asettui yhdeksi yhteiskuntapolitiikan osa-alueeksi. Vuosina 1921–1924 julkaistussa neliosaisessa Valtiotieteiden käsikirjassa Einar Böök määritteli sosiaalipoliitiikan siten, että yhteiskuntaoloihin kohdistuvat lainsäädäntötoimet olivat varsinaista sosiaalipoliittikkaa ainoastaan silloin, kun niillä pyrittiin "yhteiskunnan eheyttämiseen".⁸⁶

Sosiaalipoliitiikan ammatillaisen määritelmä perustui analyysiin kääntymisen luokkavastakohtaisuuksien merkityksestä vastikään itseenäistyneelle Suomelle. Sosiaalipoliitiikan tärkeimpänä edellytyksenä oli käsitys ihmisten keskinäisestä oikeudellisesta ja valtiollisesta tasa-arvoisuudesta. Ilman tämän perusedellytyksen tunnustamista yhteiskunnan eheyttäminen oli Böökin mukaan mahdotonta.

Böökin mukaan sosiaalipoliittikka pohjautui siihen, että oli olemassa jokin "eettillinen tahto – individuaalinen tai kollektiivinen", joka ohjasi yhteiskunnan kehitystä oikeuden ja kohtuuden asteittaiseen toteutumiseen.⁸⁷ Tässä mielessä Böök oli muiden 1890-luvun nuorsuomalaisten tapaan kehitysoptimisti, joka uskoi rationaalisen ihmisen pystyvän ratkaisemaan yksilöiden ja ryhmien väliset ongelmat tutkimalla yhteiskuntaa ja sen kehitykseen vaikuttavia tekijöitä. Pitkäjänteisellä tutki-

84 Kettunen 1986, 246–247.

85 Otavan Isossa Tietosanakirjassa (1916) sekä Pienessä Tietosanakirjassa (1928) sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikka tarkoittivat samaa asiaa.

86 Einar Böök, "Sosiaalipoliittikka", Valtiotieteiden käsikirja III (1923), 435–443, lainaus 435–436. Lakitieteen kandidaatti Einar Böökin (1874–1957) politikon ura alkoi Helsingin kaupungin työväenasiain ja sosiaalilautakunnan sihteerinä. Vuosina 1918–1922 Böök toimi sosiaalihallituksen ylitirehtöörinä ja viraston tultua lakautetuksi sosiaaliministeriön työ- ja huoltoasiain osaston sekä huoltoasiain osaston päällikkönä. Böök toimi lyhyen aikaa sosiaaliministerinä A. K. Cajanderin hallituksessa vuonna 1924, ja presidentti Ståhlberg kaavaili Böökiä jopa ulkoministeriksi J. H. Vennolan toiseen hallitukseen vuonna 1921. Viimeksi mainitusta seikasta ks. Blomstedt 1969, 415. Böökistä suomalaisen sosiaalipoliitiikan teoreetikkona ks. Haatanen 1992, 289–292.

87 Böök 1923, 436.

Sosiaalipolitiikan ammattilainen Einar Bök toimi aktiivisesti myös nuorsuomalaisessa ja Kansallisessa edistyspuolueessa. Hänen toimintansa perustui saksalaisen sosiaaliliberalismin esikuviin. Museovirasto.

muksella, suunnittelulla ja niiden pohjalta laadittavalla yhteiskuntaryhmiä toisiinsa lähentävällä lainsäädännöllä rakennettaisiin sisäisesti eheä ja vailla suuria ristiriitoja oleva kansakunta.⁸⁸

Määritellessään sosiaalipolitiikan tärkeimmäksi tavoitteeksi kansakunnan eheyttämisen Bök asettui aatteellisesti kansakunnan kehitymistä kohti korkeampia päämääriä kurkottavan hegeliläis-snellmanilaisen tradition jatkeeksi. Kansakunnan korkeimman sivistyksen muoto ilmeni Böokin mukaan ristiriidattomassa ja sisäisesti eheässä kansakokonaisuudessa, joka oli tullut tietoiseksi omasta valtiomuodostukseen tähtäävästä tehtävästään. Korostaessaan esimerkiksi "eetillistä tahtoa" ihmisen toimintaa jäsentävänä tekijänä Einar Bök vihjaa samalla smithiläisittäin 'näkymättömään liikuttajaan', joka on ihmisten

88 Myös 1960-luvun Suomessa harjoitettu sosiaalipolitiikka perustui osittain samantaisille argumenteille. Esimerkiksi Pekka Kuusi uskoi 'kokonaisvaltaiseen yhteiskunnalliseen suunnitteluun', joka nojautui yhteiskunnasta saatavien tietojen tarkaan analysointiin ja niiden pohjalta tehtyihin ennusteisiin. Ks. Pekka Kuusi, 60-luvun sosiaalipolitiikka, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6 (6. painos, 1968), 78–81.

toiminnan taustalla, mutta joka samalla jää ihmisen käsityskyvyn ulkopuolelle.⁸⁹

Einar Böökin ajattelussa vuonna 1809 alkanut suomalaisen kansakunnan ja Suomen valtion rakentamisen projekti oli katkennut vuoden 1918 tapahtumiin. Katkos oli vaikeasti selitettävissä, koska kansakunnan kehitysprosessin huipentumana pidetystä itsenäisyysjulistuksen antamisesta oli kulunut vain vajaat kaksi kuukautta, kun kansakokoukseen oli jo sisällissodassa. Sekä Bөөk että muut porvarillisen maailmankatsomuksen omaavat sosiaalipolitiikat ymmärsivät, ettei yhteiskuntaluokkien vastakohtaisuuksia lieventävä sosiaalipolitiikka ollut estänyt luokkasuhteiden kärjistymistä kohti vuoden 1918 murhenäytelmää.

Sosiaalipolitiikan määritelmä joutui uudelleen arvioinnin kohteeksi sisäpoliittisen tilanteen muuttuessa 1920-luvun jälkipuoliskolla. Sosiaalipolitiikan päätavoite eli pyrkimys vaikuttaa yhteiskuntaluokkien välisiin suhteisiin vastakohtaisuuksia tasoittamalla säilyi entisellään. Klassikoksi muodostuneessa kaksiosaisessa Eino Kuusen Sosiaalipolitiikka-teoksessa (1931) termi määriteltiin Bөөkiin verrattuna selvästi epämääräisemmin. Toiminnan kohde ja tavoite olivat Kuusella samat kuin Bөөkillä, mutta määritelmän loppuun oli ilmestynyt ehtolause, jonka mukaan "oikeus ja kohtuus kelpasivat sosiaalipoliittisen toiminnan tunnusmerkeiksi ainoastaan rajoitetussa, suhteellisessa merkityksessä". Kuusen määritelmä sisälsi eräänlaisen tarkoituksenmukaisuusvarauksen, joka koski yhteiskuntaluokkien ja valtion välistä suhdetta. Sen mukaan valtiolta yksinään määritteli sosiaalipolitiikan luonteen ja sisällön sellaisten tarkoituksenmukaisuusperiaatteiden mukaisesti, jotka eivät asettaneet kyseenalaisiksi itse valtiota ja sen toimintaa. Sosiaalipoliittisen toiminnan kohde eli alemmat yhteiskuntaluokat eivät tämän määritelmän mukaisesti itse osallistuneet olojensa kehittämiseen.⁹⁰ Kuten muidenkin 1920- ja 1930-luvuilla vaikuttaneiden yhteiskuntatieteilijöiden myös Kuusen ajattelun taustalla vaikutti kansalais-sota. Tästä syystä Kuusi suhtautui kielteisesti yhteiskuntaluokkiin ja niiden välisiin ristiriitoihin.⁹¹ Kuusen mielestä luokkien välinen taistelu oli vaarallista valtiokokonaisuuden kannalta. Sosiaalipolitiikan tehtävä

89 Bөөk 1923, 436.

90 Eino Kuusi, *Sosiaalipolitiikka I* (1931), 13–24, lainaus 16. Kuusesta sosiaalipolitiikan teoreettikkona ks. Haatanen 1992, 292–294.

91 Risto Alapuro, 'Kansalaisista ja yhteiskuntatieteet', *Vaikea totuus – vuosi 1918 ja kansallinen tiede*, SKS toimituksia n:o 603 (1993), 78–80.

oli toimia sovittelijana työn ja pääoman välisessä ristiriidassa. Samalla sosiaalipolitiikka turvaisi eheän ja ristiriidoista vapaan valtion.⁹²

Vuoden 1918 saavutuksia yksinoikeutenaan pitävä parlamentaarisen toiminnan ulkopuolelle jättäytyneet aktivistit nostivat kansallisen eheytyksen tilalle vapaussodan perinteille ja tavoitteille pohjautuvan valtion turvaamisen. Heidän mukaan valtiota ei rakennettaisi keski-ryhmien parlamentaariselle toiminnalle perustuvan kansallisen eheytyksen toimintakonseptiolla, vaan sulkemalla kommunistit valtiokokonaisuuden ulkopuolelle. 1920-luvun lopussa osa kokoomuslaista ja ruotsalaisista ei enää kelpuuttanut itsenäisen Suomen rakentajaksi sen enempää sosiaalidemokraatteja kuin edistyspuolueen vasenta siipeäkään.

Varteenotettavimman teoreettisen kritiikin edistymieliselle kansallisen eheyttämisen politiikalle tarjosi Yrjö O. Ruuthin (vuodesta 1927 Ruutu) 'valtiososialismi', joka sai jonkin verran kannatusta muun muassa ylioppilaspiireissä. Ruuthin mukaan yhteiskunnalliset ongelmat johtuivat pääoman ja työn välisestä sovittamattomasta ristiriidasta. Tästä syystä porvarillisten puolueiden sosiaalisella reformipolitiikalla ei onnistuttaisi poistamaan yhteiskunnallista ristiriitaa eikä parantamaan alempien luokkien asemaa. Ruuthin mukaan entisenlaisen politiikan jatkaminen merkitsisi heikkoa valtiota ja sisäistä hajanaisuutta, jolloin yhteiskunnalliset kriisit, jopa vallankumoukset, olisivat mahdollisia. Tarvittiin radikaali yhteiskuntapoliittinen muutos, jotta kansakunta kykenisi säilyttämään itsenäisyytensä.⁹³

Ruuthin ratkaisu työn ja pääoman välisen yhteiskunnallisen ristiriidan poistamiseksi oli poliittinen oppirakennelma, "uusi suunta", jonka päätavoitteina oli taloudellisen pääoman valtiollistuttaminen ja riittaisen eduskunnan valtaoikeuksien rajoittaminen. Ruuth kutsui poliittista toimintamalliaan 'valtiososialismiksi', joka aikaisemmin oli tarkoittanut "kutakuinkin samaa kuin sosiaalipolitiikka". Kansallisen eheyttämisen takeena oli puolueeton valtio, joka oli luokkaristiriitojen yläpuolella.⁹⁴

Poliittisessa ohjelmakirjoituksessaan Yrjö Ruuth katsoi vahvan valtion parhaiten takaavan rauhallisen, tasapainoisen ja oikeudenmukai-

92 Risto Alapuro, 'Konkreettinen sosiaalitutkimus 1920- ja 1930-luvuilla', Suomalaisen sosiologian juuret (1973), 113–114.

93 Yrjö O. Ruuth, Uusi suunta, Suomalaisen yhteiskuntaohjelman ääriviivoja (1920), 39–45.

94 Ruuth 1920, 8–10, 101–103, 129–140. Lainausta 129.

sen kehityksen. Ruuthin analyysi kansalaissodan jälkeisestä poliittisesta tilanteesta heijasti epäuskoa valtiopäivien kykyyn ratkaista kansallisen eheytyksen kysymys sosiaalisen lainsäädännön avulla. Ruuthin teoriassa hämäräksi ja viittauksenomaiseksi jäänyt sisäisiä kriisejä ehkäisevä ja pääomaa kontrolloiva vahva valtio oli ainoa instituutio, joka saattoi pelastaa isänmaan tulevaisuudessa hämöttävältä anarkialta.

Ruuthin käyttämä, mutta "keskustapolitiikkaan" verrattuna epämääräiseksi jäänyt sosiaalipolitiikan käsite, nousi koko hänen valtioteoriaansa kannattelevaksi voimaksi. Ruuth myönsi, että sosiaalipolitiikka saattoi olla oikea tapa lieventää yhteiskunnallisia ristiriitoja, mutta se edellytti valtiotalismia toteuttamista. Kritisoidessaan keskiryhmien harjoittamaa sosiaalipolitiikkaa Ruuth ei enää uskonut liberalismiin aatteelliselta pohjalta nousevaan suomalaiseen vapaamielisyyteen, jonka mukaan valtion varsinaisena tarkoituksena oli demokratia, laillisuus, kansanvaltaisuus ja yksilöiden oikeuksien turvaaminen epäoikeudenmukaisuutta ja väkivaltaa vastaan. Ruuthin mukaan vapaamielisyys vapautti yksilöt valtion riippuvuudesta, mutta johti heidät samantien riippuvaiseksi pääomasta. Korostaessaan vahvan ja autoritaarisen valtion ylivaltaista asemaa eduskunnan lainsäädäntövallan rinnalla Ruuth löysi esikuvan saksalaisen Adolf Wagnerin valtiotalismista.⁹⁵

Ruuthin vaatimus yhteiskunnallisen ylivallan poistamisesta ahtaita luokkaetuja ajavilta puolueilta ja vallan palauttamista "kansan kokonaisuudelle" sijoitti hänet Matti Klingen mukaan osaksi ensimmäisen maailmansodan jälkeistä eurooppalaista varhaisfasismia.⁹⁶

Ruuth uskoi 'keskissäädyn' eli sivistyneistön eli nykyaikaisesti käsitettynä toimihenkilöiden ja virkamiesten toimivan välittäjinä pääoman ja työväestön välillä. Huolimatta Ruuthin poliittiseen keskustaan ja erityisesti Kansalliseen edistyspuolueeseen kohdistamasta kritiikistä hän sai kannatusta ajatuksilleen juuri sieltä. Helsingin Sanomissa julkaistussa kirja-arvostelussaan sisäministeri Heikki Ritavuori kehuu Ruuthin teosta, jossa oli runsaasti "varteenotettavia ajatuksia". Timo Soikkasen mukaan Ruuthin antiliberaalisuus oli edistysmielisille kuta kuinkin hyväksyttävässä muodossa, koska Ruuth perusti näkemyksen-

95 Timo Soikkanen, Yrjö Ruutu, Näkijä ja tekijä (1991), 152–154, 249.

96 Matti Klinge, "Kansamme cheyttäminen", Vihan veljistä valtiotalismiin (1983), 116–120. Ruudun vaikutuksesta ylioppilaat puuhasivat omaa 'kansallisen cheyttämisen politiikkaa', joka jäi Klingen mukaan elämään toisen maailmansodan jälkeisen vaikuttajasukupolven näkemyksiin valtiotalian asemasta yhteiskunnallisten epäkohtien tasottamisessa. Ks. Matti Klinge, 'Valtiotaliimi', Vihan veljistä valtiotalismiin 1983, 132–134.

sä kansallisesta eheytyksestä myös sosiaaliliberalismille. Sen sijaan maalaisliitossa ja kokoomuspuolueessa Ruuthin valtiososialismiin suhtauduttiin penseästi.⁹⁷

VALTIO, KANSA JA YKSILÖ – NUORSUOMALAISEN JA KANSALLISEN EDISTYSPUOLUEEN SOSIAALIPOLITIikka

Maailmankuvan ja kirkollisen yhtenäiskulttuurin murros 1870-luvun jälkipuoliskolta lähtien muuttivat sivistyneistön suhdetta valtioon, kansaan ja yksilöön. Uudet aatteet darwinismi, materialismi ja naturalismi sekä kapina uskontoa ja saksalaista idealistista filosofiaa vastaan murensivat suomalaisten hegeliläis-snellmanilaista käsitystä valtiosta ja sen tehtävistä. Luonnontieteiden voittokulku toi myös humanistisiin tieteisiin empiristisiä ja positivistisia korostuksia, joiden tuloksena muotoutui muun muassa talous- ja sosiaalihistoriallinen koulukunta. Uusien aatteiden vaikutuksesta "nuorfennomaanien" leirissä kieli-kysymyksestä tuli yksi yhteiskunnallinen ja sosiaalinen kysymys muiden rinnalla.⁹⁸ Aateperustaltaan fennomaanien ryhmä hajosi kahtia 1870-luvun jälkipuoliskolla, ja valtiollisen politiikan tasollakin viimeistään vuoden 1885 valtiopäivillä.⁹⁹ Ylioppilaspoliitikassa Lauri Ki-vekkään ja Jonas Castrénin K.P.T. muodosti suomalaisen puolueen poliittisen opposition, ja se oli jo 1880-luvun alussa ajanut uutta radikaalia ja ehdotonta kielipoliitiikkaa, jolle oli tyypillistä jyrkät mieli-piteet, demagogia ja aggressiivinen taistelunhalu. K.P.T:n rinnalle syn-tyi aikakauslehti Valvojan ympärille ryhmittynyt Valfrid Vaseniuksen, O. E. Tudeerin ja E. G. Palménin johtama maltillisempien nuorten ryhmä, joka seurasi kiinnostuneina uusia aatteita ja imi vaikutteita niin darwinismista, materialismista, naturalismista kuin idealistisen filoso-fian kritiikistäänkin. Tämä niin sanottu Valvojan ryhmä oli lähellä indi-vidualismia korostavaa liberalistista traditiota, jolle puolestaan K.P.T:n

97 Soikkanen 1991, 168–171.

98 Mikko Juva, Rajuilmalla, Suomalaisen kahdeksankymmentäluvun synty (1956), 9–31; Luukanen 1994, 23.

99 Rommi 1964, 41–59.

voimapolitiikka oli vierasta. "Valvojalaiset" liittoutuivat Agathon Meurmanin, Jaakko Forsmanin ja Yrjö Koskisen johtamien "vanhojen fennojen" kanssa, jotka edelleenkin korostivat kielipolitiikan ensijaisuutta.

Yrjö Koskiselle ja hänen ikäpolvelleen valtio oli kielen ja kansallisuuden jäsentämä kansanhengen ilmentymä. "Vanhoille fennoille" valtio näyttäytyi tulevaisuudessa täydellistyvänä abstraktina päämääränä, joka edellytti suomenkielistä ja -mielistä sivistyneistöä. "Nuorille" taas valtio oli väline uudistusten toteuttamiseksi. Samalla "nuoret" painottivat "kansan valistamista". 1900-luvun alkuun tultaessa valtio näyttäytyi nuorsuomalaisille erilaisten poliittisten ryhmien ja kansallaisjärjestöjen yhteistoiminnan ja kiistojen tuloksena. Se ei enää ollut kansan hengen, kielen ja mielen ilmentymä tai tulos.

Kansa oli molempien suomalaisten puolueiden poliittisen toiminnan kohde, jonka yhtenä osana oli kansan aseman ja elinolosuhteiden kohohtaminen sosiaalipoliittisella lainsäädännöllä. Sekä vanha- että nuorsuomalaisten käsitystä kansasta määrittelivät 1890-luvulle asti lönnrotilais-runebergiläis-topeliaaniset kuvat, joissa pääosaa näytteli rehti, sitkeä, väsymätön ja luotettava, mutta sivistämistä kaipaava talonpoikainen kansa. Monet näistä Annamari Sarajaksen "uusromantikoiksi" kutsumista säätyläisistä näkivät suomalaisten kulkevan kohti kansallista eheyttä. Sen kirjallisena ilmentymänä oli Kalevalan viimeinen runo, jossa Väinämöinen palasi yhdistämään hajallaan olevat heimot.¹⁰⁰ Romaanissaan Isänmaa (1893) Arvid Järnefelt asettaa osuvasti päähenkilönsä Heikki Vuorelan keskelle tätä aatteellista murrosta, jossa kansansivistämisen elämäntehtäväkseen ottaneen nuorukaisen käsitykset kansasta ajautuvat ristiriitaan hänen saatuaan siihen todellisen kosketuksen.

Niin sanottu ensimmäinen sortokausi merkitsi muutosta puolueiden sosiaalipoliittisissa käsityksissä. Sortokauden aloittanut helmikuun manifesti herätti puolueet tavoittelemaan kansallista yhtenäisyyttä. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että koko kansa oli yhdistettävä taisteluun Suomen autonomian, yhteiskuntajärjestyksen ja kulttuurin puolesta. Poliittiset kiistat ja puoluemuodostuksen aikana syntyneet vastakohtaisuudet sekä kielelliset erot oli unohdettava suuriruhtinaskuntaa uhkaavan vaaran edessä. Voimien yhdistämistä symboloi sivistyneistön to-

100 Annamari Sarajas, Viimeiset romantikot, Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen 1962, 93–102.

Nuorisomalainen puolue on edistyspuolue.

Me tahdomme ajaa taikfia semmoisia pyrintöjä, joiden päämääränä on, että jokainen kansalainen tässä maassa, alhaisin ja köyhinkin, saisi ihmisarvoa vastaavan olon. Me ajamme sen vuoksi lainsäädäntöä, joka on tarpeellinen maan hankkimista warten tilattomille, jotta tilatonkin tun- tisi olewansa kotonaan tässä maassa. Me ajamme torpparilain uudista- mista, jotta torppari wapautuisi mieli- wallasta ja saisi itselleen taatun oman työnsä hedelmät. Me kannatamme wanhouden- ja työkywyyttömyy- den- wakuutusta, joka takaa työn- tekijälle armoleiwästä riippumattoman olon, kun hänen työkykynsä on murtu- nut. Me puolustamme työwäen- suojelusta tarkoittaman lainsäädän- nön parantamista, tehokkaan amatti-

Valtion toiminta ihmisten välisten aineellisten ja aineettomien erojen tasoittamiseksi oli esillä nuorsuomalaisen puolueen vaaliohjelmassa ensimmäisissä yleisissä ja yhtäläisissä eduskuntavaaleissa. Aukeama lehtisestä "Mikä on Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma?" (1907). K. J. Ståhlbergin kokoelma, Kansallisarkisto.

tarfästufsen aifaaſaamista ja elin-
 feinolain uudistamista. Me kannat-
 tamme ſemmoista lafia, joka todella aſet-
 taa aſioiwaimon miehenſä taſa-
 arwoiſeſſi toweriſſi. Me puolustam-
 me lafia, joka antaa warattomalle-
 ſin waiſutuwalla funnan
 aſioihin. Me ajamme tarmomme taſaa
 niitä pyrintöjä, jotka tarfoittawat juo-
 mutuwuomien tuottaman turmion pois-
 tamista yleifen kieltolain kautta.
 Me waadimme ſemmoista werotusjär-
 jeſtelmän uudistamista, joka pa-
 nee n. ſ. aſteettain kohoawan eli progres-
 ſiwiſen tuloweron werotuksen peruſtaſſi
 ja jonka kautta ſiis werotus oifeudenmu-
 kaifeſſa ſuhteefſa tulee koftaamaan ſekä
 enemmän että vähemmän waraſta.
 Me kannatamme Suomen koulun muo-
 doſtumista yhdeſſi ſuureſſi yhtenäiſeſſi
 kanſalaiskoulukſi, me puollamme
 oppiweuollisuutta, joka welwoit-
 taa kaiffia wanhempia hantſimaan lap-
 fillenſa kanſalaisſiwiſtykſen alfeet.

teuttama voimannäyte eli suuren adressin kerääminen, mikä valoi uskoa erityisesti nuorsuomalaisiin. Sivistyneistön silmissä suuren adressin menestys kertoi talonpoikaisen kansan tajunneen asemansa ja merkityksensä kansakunnan osana: talonpoikainen kansa oli ymmärtänyt, että sen oikeuksia oli loukattu.

Sosiaalipoliittikka oli yksi niistä keinoista, joilla rakennettiin kansallista yhtenäisyyttä. Vanhasuomalaisen puolueen sosiaalipoliittista ohjelmaa leimasi valtiokeskeinen ajattelu, jossa valtio sääti lakeja alempien yhteiskuntaryhmien aseman parantamiseksi. Ero nuorsuomalaisiin oli tuolloin vielä hiuksen hieno, mutta selvästi havaittavissa. Nuorsuomalaiset katsoivat, että myös kansalaisyhteiskuntaa oli kuunneltava sosiaalipoliittisia lakeja säädettäessä.

Sivistyneistön kansankuvan murros selittää sekä puolueiden ohjelmien kehitystä että niiden päivänpoliittista toimintaa. 1910-luvulla nuorsuomalainen puolue kääntyi tukemaan entistä selvemmin erilaisista etujärjestöistä ja yhteisöistä koostuvaa kansalaisyhteiskuntaa. Tässä konseptiossa valtio ei enää ollut vain hegeliläis-snellmanilainen kansanhengen ilmentymä, vaan se koostui yksilöistä, heidän mielipiteistään, yhdistyksistään ja järjestöistään. Sen sijaan vanhasuomalaisten valtiokäsitys ei muuttunut ensimmäisen sortokauden jälkeen. Valtiovalta nähtiin edelleen auktoriteettina, joka riippumattomiin viranomaisselvityksiin perustuen sääti lakeja kansalaisten parhaaksi.

Nuorsuomalaisten mukaan vapaa kansalaisyhteiskunta toteutui parhaiten tasavaltalaisessa valtiomuodossa, joka takasi kansanvaltaisuuden ja yhteiskunnan edistyksellisen kehityksen. Vaikka nuorsuomalaisten sosiaalipoliittinen ohjelma oli pääpiirteissään samanlainen kuin vanhasuomalaisten, niiden toteuttamisen perusteet poikkesivat olennaisesti toisistaan. Sosiaalipoliittikka ilmensi nuorsuomalaiselle ja sen aatteelliselle seuraajalle Kansalliselle edistyspuolueelle selkeää välineellistä arvoa pyrittäessä vapaaseen ja tasa-arvoiseen kansalaisyhteiskuntaan.

On syytä vielä kertaalleen korostaa, ettei kansalaissota muuttanut tämän valtiokäsityksen perusteita. Vuonna 1918 hyväksytty Kansallisen edistyspuolueen puolueohjelma ja erityisesti sen sosiaalipoliittinen osa oli johdonmukainen tulos siitä aatteellisesta kehityksestä, joka oli lähtenyt liikkeelle 1880-luvulla. Nuorsuomalaisten johtavalle poliitikolle K. J. Ståhlbergille kansalaissota oli työväestön harha-askele ja yhteiskuntakehityksessä tapahtunut poikkama, joka ei saanut vaikuttaa yhteiskunnalliseen edistykseen ja lainsäädäntöön. Kuten edellä on osoitettu, nuorsuomalaisen ja edistyspuolueen sosiaalipoliittiset ohjelmat eivät olleet pelkkiä vaalijulistuksia, vaan niiden taustalla oli vakaa käsitys yhteiskunnallisesta edistyksestä ja niistä keinoista, joiden avul-

la se oli saavutettavissa. Vaikka Ståhlberg ei aktiivisesti osallistunut Kansallisen edistyspuolueen joulukuussa 1918 hyväksytyn puolueohjelman sosiaalipoliittisen osan laatimiseen, hänen ajatuksensa eheästä kansakunnasta ja niistä keinoista, joilla tämä päämäärä saavutettaisiin, näkyvät ohjelmassa selvästi. Sosiaalipoliitiikka eli kaupunkien teollisuustyöväestön ja maaseudun tilattomien elinolosuhteiden parantamiseen tähtäävä puolueen osaohjelma niveltui selvästi osaksi tätä päämäärää.

Kansallisen edistyspuolueen merkitys suomalaisessa sisäpolitiikassa väheni 1920-luvun jälkipuoliskolle tultaessa. Puolue menetti kannatustaan eduskuntavaaleissa, ja 1930-luvulle tultaessa se oli vähitellen hajoamassa maalaisliiton ja Kansallisen kokoomuspuolueen väliin. Nuorsuomalaisten ja edistyspuoluelaisten aate kansallisesta yksimielisyydestä ja eheytyksestä vaikutti myös muissa puolueissa. 1930-luvun jälkipuoliskolla sodan uhka pakotti poliitikot miettimään sosiaalisia uudistuksia, joilla kansakunta luotaisiin kestämaan mahdollisten kriisitilanteiden luomat sisäiset ja ulkoiset paineet. Ajattelutapa oli samanlainen kuin ensimmäisen sortokauden aikana tai heti Venäjän maa-liskuun vallankumouksen jälkeen, jolloin nuorsuomalainen puolue pyrki kansalliseen eheytykseen seuraamalla kansalaisyhteiskunnasta nousevaa keskustelua.

Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipoliitikassa sekkoutui lainsäädännön merkitystä korostava saksalainen sosiaaliliberalismi ja kansalaisyhteiskunnan vapaiden järjestöjen toiminnan salliminen. Kansalais-sota vahvisti sosiaaliliberalistista painotusta erityisesti edistysmielisis-sä poliitikoissa, mutta myös toisenlaisia äänenpainoja oli kuultavissa. Esimerkiksi Helsingin Sanomat näki tärkeänä ammattiyhdistysliikkeen ja korporaatoiden väliset sopimukset, jolloin lehti joutui kiivaaseen keskusteluun työnantajapuolen edustajien kanssa.¹⁰¹

Pauli Kettusen mukaan vuoden 1918 tapahtumat merkitsivät muu-tosta sosiaalipoliittikan intentiossa. Ennen vuotta 1918 sosiaalipoliitiikka oli leimallisesti hegeliläis-snellmanilaisen kansakunnan rakentami-seen liittyvä väline, jossa yhtenäisyyden tavoittelu liittyi kansako-konaisuuden vahvistamiseen. Kansalaissodan jälkeen sosiaalipolitiikka oli toki myös kysymys kansallisesta eheyttämisestä, mutta siihen ei enää liittynyt aikaisempaa snellmanilaista painotusta.¹⁰²

101 Kettunen 1986, 242.

102 Mt 240.

Nuorsuomalaisuus ja edistysmielisyys edustivat porvarillisen maailmankatsomuksen keskustaa, joka korosti demokratiaa, kansanvaltaa, tasavaltaisuutta ja yhteiskunnan kustantamaa sosiaalipolitiikkaa. Liike oli alusta alkaen kaksijakoinen, sillä poliittisen liikkeen rinnalla toimi nuorten kulttuuriradikaalien ryhmä, johon kuuluivat muun muassa Arvid, Armas ja Eero Järnefelt, Juhani Aho ja Jean Sibelius. Yksinpärjäämistä ja kontrolloimatonta markkinataloutta kannattavalla 1990-luvun Nuorsuomalaisella puolueella ei ole nimeä lukuunottamatta yhtymäkohtia vuosisadan vaihteen nuorsuomalaisuuden kanssa.

Kansallisen eheytyksen ideaa ei voida pitää nuorsuomalaisten tai edistyspuoluealaisten aatteellisena yksinoikeutena. Myös muilla puolueilla ja järjestöillä käsite esiintyi sekä ohjelmissa että käytännön politiikassa. Kansallinen eheyttäminen oli poliittinen iskulause, jonka sisältö vaihteli käyttäjän maailmankatsomuksen mukaisesti. Kansallisella kokoomuspuolueella oli oma yhtenäistä kansakuntaa painottava kansallisen eheytyksen strategiansa, joka pohjautui edistyspuoleen tapaan sosiaaliliberalismin traditiolle, mutta erilaiselle käsitykselle valtiosta. Ylioppilaspiireissä ja erilaisissa keskusteluyhdistyksissä, kuten esimerkiksi Vasamassa tai AKS:stä eronneessa Itsenäisyyden Liitossa kansallisen eheytyksen edellytysten luominen oli yhtenä keskeisimmistä tavoitteista. AKS:ssä puolestaan kehiteltiin Elmo Kailan johdolla 'ikäikäisen vihollisen eli ryssän' vihaamisen oppia, jonka tavoitteena oli luoda yksimielinen ja yhtenäinen kansakunta.¹⁰³ On kuitenkin huomautettava, että nuorsuomalaisilla ja edistyspuoluealaisilla kansallisen eheytyksen politiikkaan liittyi sellaisia aatteellisia päämääriä, joita ei muilla puolueilla ollut.

Kansallisen edistyspuolueen perustavassa kokouksessa joulukuussa 1918 annetussa julkilausumassa todettiin, että puolue toimi kansanvaltaisessa ja vapaamielisessä hengessä. Kansanvaltaisuus oli ollut poliittinen toimintaohjelma jo niin sanottuina sortovuosina ja erityisesti valtiomuototaistelun aikana. Vapaamielisyys oli puolestaan se maailmankatsomuksellinen kivijalka, jolle demokraattinen ja kaikille kansalaisille oikeudenmukainen valtio edistysmielisten mukaan viime kädessä

103 Kari Immonen, *Ryssästä saa puhua ...: Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–1939* (1987), 101–111. Ks. myös Matti Klinge, *'Ryssänviha', Vihan veljistä valtiososialismiin* (1983), 57–71. Ryssänvihan ja -pelon historiallisista juurista ks. Kari Tarkiainen, *Se vanha wainooja. Käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen, Historiallisia Tutkimuksia* 132 (1986).

perustui. Vapaamielisuuden aattellisina tunnuskuvinä toimivat USA:n perustuslaki ja Ranskan suuren vallankumouksen ihmisoikeuksien julistus, joissa oli ilmaistu kansanvaltainen valtiomuoto ja ihmisten välinen tasa-arvoisuus. Vapaamielisuuden moraalifilosofia perustui Immanuel Kantin eettiseen maksiimiin eli kategoriseen imperatiiviin, jonka mukaan ihmisen tuli kohdella toisia ihmisiä samalla tavoin kuin hän odotti itseään muiden taholta kohdeltavan.¹⁰⁴

Vapaamielisestä maailmankatsomuksesta seurasi puolestaan edistysmielisyys, joka oli poliittinen toimintaperiaate. Vuonna 1919 Kansallisen edistyspuolueen julkaisemassa ja kirjallisuudentutkija Viljo Tarkiaisen kirjoittamassa lentolehtisessä "Mitä on edistysmielisyys?" kirjattiin poleemisella tavalla ne poliittiset ja yhteiskunnalliset tavoitteet, joihin puolue pyrki. Tarkiaisen mukaan pelkkä yhteiskunnallisten epäkohtien näkeminen oli jo sinänsä askel kohti edistysmielisyyttä. Aate tähtäsi sellaisiin valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin uudistuksiin, joista oli hyötyä koko yhteiskunnalle ja jotka toteutettiin rauhallisesti lainsäädäntötoitse laillisessa järjestyksessä. Tarkiaisen mukaan edistysmielisyys erosi konservatismista ennen kaikkea siinä, että konservatismi oli "yhteiskunnan säilyttämisen suojassa rehottavaa vanhoillisuutta tai taantumusta", joka oli vierasta edistysmielisyydelle.¹⁰⁵

Tarkiaisen mukaan edistysmielisen politiikan tavoitteena oli kansakunnan kokonaisuuden etu, jolla hän tarkoitti kansanluokkien toisiinsa lähentämistä. Edistyspuolueen keskeinen poliittisen toiminnan idea eli 'kansakunnan kokonaisuuden etu' oli kuitenkin sen verran heikosti määritelty, ettei se profiloitunut tarpeeksi omaleimaiseksi muihin poliittisen keskustan puolueisiin verrattuna. 'Kansakunnan kokonaisuuden etu' oli samankaltainen erityisesti maalaisliitolla, joka alun perinkin tasavaltaa kannattavana puolueena vaati luokkien välisen kuilun kaventamista ja joka talonpoikaisena etupuolueena piti sosiaalipoliittikan toisen osan eli agraarikysymyksen ratkaisemista esillä.¹⁰⁶

Valtion tärkein tehtävä oli oikeudenmukaisen 'hyvän' jakaminen tasapuolisesti kaikille kansalaisille heidän tarpeidensa mukaan. Samalla sen tuli huolehtia yhteiskunnan vähempiosaisista ja suojella heitä

104 Arvo Inkilä, 'Vapaamieliset aatteet Suomessa', *Oma maa* XI (1962), 350.

105 V. Tarkiaisen, *Mitä on edistysmielisyys?*, Kansallisen edistyspuolueen kirjasia I (1919), 6-7, 11, 17. Lainausta s. 6.

106 Aulis J. Alanen, Santeri Alkio (1976), 336-341, 499-501. Aatemaailmaltaan Alkio oli profiloitunut nuorsuomalaiseksi jo 1890-luvulla, jolloin hän oli osallistunut muun muassa nuorsuomalaisen puolueen ohjelman laatimiseen (1894).

vahvempien mielivallalta. Hyvä ja oikeudenmukainen valtio perustui vapaan kansalaisen toimintaan vapaissa edunvalvonta- ja kansalaisjärjestöissä, joiden kautta valtio sai tietää ne epäkohdat, jotka edellyttivät lainsäädännöllistä puuttumista yhteiskunnallisten olojen kohentamiseksi. Vapaamieliselle suuntaukselle valtio oli jonkinlainen kansalaisjärjestöjen ilmaiseman tahdon objektiivinen muotoilija, jonka silmämääränä oli kansallisen yhtenäisyyden turvaaminen. Edellä määritellyt vapaamielisyyden, edistysmielisyyden, kansanvaltaisuuden ja tasavaltaisuuden teoreettiset käsitteet syventävät edellä esitettyjä kansallisen eheytyksen käytännöllisiä taustaehtoja, joiden päällimmäisenä kerroksena oli yhteiskuntaryhmien lähentäminen toisiinsa sosiaalipoliittisen lainsäädännön avulla.

RIIHIMÄEN – PIETARIN RAUTATIESAIRAALAT VUONNA 1868

Rautatiejohtokunnan päättöksenteko ja kenttätodellisuus

Timo Salminen

145

JOHDANTO

Yleistä

Suomen rautatienrakennustyömailla muodostui käytännöksi alusta alkaen, että rautatiejohtokunta järjesti työntekijöille sairaanhoidon. Helsingin – Hämeenlinnan radalla yritettiin tosin aluksi saada kaikki vaikeat tapaukset yleisiin läänin- ja kaupunginsairaaloihin Helsinkiin ja Hämeenlinnaan, mutta sairaustapausten runsaus pakotti pian perustamaan jokaiseen työpiiriin erityisen rautatiesairaalan. Sairaaloita oli siten lopulta neljä: Oulunkylässä, Keravalla, Vaiverossa ja Herajoella. Lääkäreitä oli aluksi yksi, elokuusta 1859 alkaen kaksi. Sairaanhoidon korkeat kustannukset olivat merkittävä tekijä siinä, että radanrakennuksen kustannusarvio ylitettiin reippaasti.¹

1860-luvulle sijoittui useita huonon sadon vuosia, suoranaisia katojakin, mutta vuoden 1867 sato oli ollut myöhäisen kevään ja aikaisten

---

¹ Schulz, K.A., Selonteko eri radoista, Suomen Valtionrautatiet 1862–1912, Historiallis-tekniis-taloudellinen kertomus II, Helsinki 1916, 4–5; Hoffrén, Jouko - Penttilä, Kalevi, Riihimäen historia I, Vuoteen 1960, Hämeenlinna 1979, 95. Schulz nimittää Herajoen sairaalaa Riihimäen sairaalaksi.

syyshallojen vuoksi ennätyksellisen heikko. Väestö joutui turvautumaan hätäravintoon ja kulkutaudit levisivät. Erityisesti tilanteesta kärsi tilaton väestö, jonka määrä oli Suomen maaseudulla kasvanut voimakkaasti 1800-luvun ensimmäisen puoliskon aikana ja joka oli toimeentulossa suureksi osaksi riippuvainen maatöistä talollisten palveluksessa.²

Vuoden 1867 lopussa tehtiin päätös rautatienrakennuksen aloittamisesta Pietarin ja Riihimäen välillä. Huhut työn pikaisesta alkamisesta olivat houkutelleet jo syksyllä joukoittain toimeentulonetsijöitä ratalinjan pitäjiin. Vaikka rakennustyötä ei pohjimmitaan ollutkaan ajateltu hätäaputyömaaksi, se kuitenkin käytännössä sai sellaisen luonteen.³ Rakennustyö pääsi toden teolla alkuun sen jälkeen, kun oli asetettu rautatiejohtokunta hallinnoimaan työmaata. Johtokunnan tehtäviin kuului myös sairaanhoidon järjestäminen rakennusmiehille.

Rautatiesairaalat muodostivat oman erillisen järjestelmänsä, joka ei ollut riippuvainen normaalin sairaalajärjestelmän perustan muodostaneista läänin- ja kaupunginsairaaloista. Valtion perustamia väliaikaisia kuumesairaaloita oli tuolloin myös kaupungeissa⁴, mutta niistä rautatiesairaalat poikkesivat rajatun kohderyhmänsä puolesta. Kustannusten kattamiseksi työntekijöiltä perittiin jokaisesta päiväpalkasta neljän pennin lasarettiapu, joka "oikeuttaa, ... työntekijän saamaan vapaan sairashoidon rautatien tahi muussa yleisessä sairashuoneessa".⁵ Muita kuin rautatiensairaaloita ei kuitenkaan liene yleensä käytetty.

Vaikka rautatiejohtokunta ei koskaan suoranaisesti muotoillut sai-

2 Häkkinen, Antti – Ikonen, Vappu – Pitkänen, Kari – Soikkanen, Hannu, Kun halla nälän tuskan toi, Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet, Porvoo – Helsinki – Juva 1991, 44–45, 48, 52, 69–70.

3 Schulz 1916, 17; Häkkinen et al. 1991, 131; vrt. Häkkinen et al., 73.

4 Turpeinen, Oiva, Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868, Historiallisia tutkimuksia 136, Helsinki 1986, 205.

5 Ohjeita työntekijille Pietarin – Riihimäen Rautatienrakennuksen wiidennessä piirikunnassa, näköispainos julk. Hoffrén – Penttilä, K., 1979, 106–107. Erik Johan Erikinpoika (työkunnan 56 työntekijä 14), jonka työ sopimuksesta julkaistu näköispainos on otettu, oli kotoisin Sahalahdelta, otettiin työhön rautatienrakennukselle 16.5.1868, joutui Oitin sairaalaan, kuoli siellä 25.8, ja on haudattu Hakuninnummelle. Alkuperäinen sopimus on Riihimäen kaupunginmuseossa. Rautatiehallinnon arkisto (RH), työkuntien numerokirja, Riihimäki 1868 ja sairaaloihin lähetettyjen ja kuolleiden luettelot: Förtekning öfver till Waivero Lasarett afsända sjuka, Sjuka afsände till Lazarettet i H:fors, Förtekning öfver aflidne arbetare å Ois, Herajoki och Waivero lasareter, Kansallisarkisto (KA); vrt. Penttilä, Olavi, Erik Erikinpojan työ sopimus, Riihimäki 1870–1970, Riihimäki-Seuran julkaisu n:o 4, Riihimäki 1970.

raaloille asettamia tavoitteita, päämääräksi on nähtävä ennen kaikkea radanrakentajien pitäminen mahdollisuuksien mukaan työkuntoisina, olihan kyse rakennustyön edistymisestä. Mahdolliset muut tavoitteet olivat työn kannalta toissijaisia.

Tutkimusongelmista ja lähteistä

Rautatiesairaaloiden asema vuonna 1868 on aihepiirinä varsin sirpaleinen lähdeaineiston sattumanvaraisuuden, hajanaisuuden ja usein paikallisen luonteen vuoksi. Niinpä kuvaa siitä voi hahmottaa vain eri osa-alueiden rinnakkaisen ja vertailevan selvittämisen kautta. Järjestelmälle oli luonteenomaista kahden tason olemassaolo: toisaalta oli Helsingissä toimiva rautatiejohtokunta, sen käsitys vallitsevista oloista ja tuon käsityksen perusteella syntyneet hallinnolliset päätökset, toisaalta rakennustyömaan todelliset olosuhteet ja sairaaloiden toiminta näiden olosuhteiden keskellä. Työpiirien ja -asemien johdolla ei sairaaloiden toiminnan näkökulmasta ollut itsenäistä profiilia. Järjestelmää luotaessa työpiirien päälliköt olivat johtokunnan päätösten välittäjiä ja toteuttajia ratalinjalla, myöhemmin entistä useammin työmaan ja sairaaloiden edunvalvojia johtokunnan suuntaan. Keskeisin kysymys onkin, mikä suhde työmaan ja Helsingin tasoilla oli toisiinsa.

Koska ratatyöt keskittyivät vuoden 1868 aikana linjan länsipäähän, tarkastelun ensisijainen painopiste on Riihimäen ja Lahden välillä eli Vai-veron, Herajoen, Oitin, Hinkkalan, Tillolan, Okeroisten ja Järvenpään sairaaloissa (yhteenveto sairaaloista, ks. liite 1). Päälähteitä ovat sairaaloihin lähetettyjen luettelot, sairaalailmoitukset, kuolleiden luettelot, päivätyöluettelot, Herajoen sairaalan päiväkirja, sairaaloiden tilit sekä rautatiejohtokunnan pöytäkirjat ja kirjeenvaihto. Näistä antoisimpia sairaaloiden ja rautatiejohtokunnan suhteen selvittämisen näkökulmasta ovat sairaalailmoitukset ja johtokunnan pöytäkirjat sekä kirjeenvaihto. Erilaiset luettelot antavat runsaasti lisävalaistusta sairaaloiden toimintaolosuhteisiin.

Jokaisesta sairaalasta piti lääkintöylihallituksen 16.3.1868 antaman määräyksen mukaisesti tehdä sairaalailmoitus joka kuun 1. ja 15. päivänä. Ilmoitus lähetettiin rautatiejohtokunnalle, ja siihen kirjattiin kuluneen kahden viikon aikana hoitoon tulleiden, parantuneiden ja kuolleiden sekä parhaillaan sisällä olevien potilaiden määrä.⁶ Tämä ilmoitusten sarja on olemassa useimmista sairaaloista. Merkittävimmät

6 RH KD 188/13 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 16.3.1868, rautatiejohtokunnan pöytäkirja 19.3.1868 (KA).

puutteet periytyvät Helsingin rautatielääkärin alueelta: Helsingistä, Vaiverosta ja Herajoen näitä ilmoituksia ei ole tai ne ovat puutteelliset.

Riihimäen työasemalta ovat säilyneet Helsingin, Herajoen ja Vaiveron sairaaloihin lähetettyjen työntekijöiden luettelot. Sen sijaan Oitiin lähetetyistä ei ole luetteloa. Muilta asemilta ei näytä säilyneen mitään lähteitä tililainintoja lukuun ottamatta. Sairaaloihin lähetettyjen luettelot ovat puutteellisia, minkä voi havaita vertaamalla niitä päivätyöluetteloihin ja kuolleiden luetteloihin. Mm. työntekijöiden paluu työhön tai kuolema on usein jätetty merkitsemättä. Lisäksi Riihimäen kirjuri ei ole erottanut roomalaisia numeroita IV ja VI toisistaan vaan on käyttänyt niitä miten sattuu. Paluupäivä ei nähtävästi myöskään merkitse konkreettista astumista työhön vaan ilmoittautumista asemakonttorissa. Vertaamalla tietoja päivätyöluetteloon havaitsee, että työssä on voitu olla kauankin ennen muodollista ilmoittautumista asemalla. Päivätyöluettelossa ei toisaalta näy, milloin parantunut potilas on päässyt pois sairaalasta vaan milloin hän on palannut paikalleen työkuntaan. Ero voi olla jopa viikkoja. Edelleen päivätyöluettelossa on useinkin merkitty työssä olleiksi työntekijöitä, jotka sairaalan päiväkirjan mukaan ovat jo päivien ajan maanneet tautivuoteella. Lisäksi päivätyöluettelo puuttuu Riihimäen asemalta elo – joulukuun 1868 ajalta. Vertaamalla Herajoen sairaalan päiväkirjaa lähetettyjen luetteloon voi helposti myös havaita, etteivät kaikki hoitoon lähetetyt ole menneet lasarettiin. Toisaalta potilaiksi on otettu jonkin verran rautatien työntekijöitä, joita ei ole lähetetty virkatietä, kuten myös joitakin ulkopuolisia. Siten mitään näistä luetteloista ei voi käyttää yksinään, vaan niitä on käytettävä jatkuvasti rinnan toistensa kanssa.

Kaikkiaan Riihimäen työaseman alueelta, jolla toimivat Helsingin, Vaiveron, Herajoen ja Oitin sairaalat, voidaan edellä mainituista lähteistä jäljittää vuodelta 1868 922 sairaustapausta, joista ainakin 806 on varsinaisia radanrakentajia ja 59 rakennustyöläisten perheenjäseniä. Lopuista osa on selkeästi ulkopuolisia, osa epäselviä. Potilaiden joukossa on 59 naista ja 21 lasta. Naisista 18 on työntekijöitä ja 41 muita, pa. perheenjäseniä. Lapsista kolme on muita kuin työntekijöiden perheenjäseniä. Muiden työasemien kuin Riihimäen sairaiden lukua tai tarkkaa ratalinjalla kuolleiden rakentajien määrää ei tiedetä.

SAIRAALAJÄRJESTELMÄN VAIHEET – RAUTATIEJOHTOKUNNAN NÄKÖKULMA

Rautatiejohtokunta teki heti ensimmäisessä kokouksessaan 4. helmikuuta 1868 päätöksen sairaanhoidon järjestämisestä. Neljännen työpiirin päällikölle everstiluutnantti Alfred Wasastjernalle ja Hollolan piirilääkäri Karl Albert Ringbomille⁷ annettiin tehtäväksi selvittää, miten sairaanhoito olisi tarkoituksenmukaisinta luoda. Tehtävänanto osoittaa, että johtokunta oli alusta alkaen selvillä erillisen sairaalajärjestelmän välttämättömyydestä.⁸ 22. helmikuuta tehtiin päätös viidennen piirin sairaiden tuomisesta ennestään olemassa olleeseen Helsingin rautatiesairaalaan ja lähetettiin asiamies, mitä ilmeisimmin samoja tehtäviä myöhemminkin hoitanut Otto Alfthan⁹, Oittiin ja Lahteen hankkimaan sairaalahuoneistoja. Samalla päätettiin julistaa sairaaloiden välskärin-toimet avoimiksi ja anoa sairaalatarpeita Uudenmaan ja Hämeen lakautettujen ruotupataljoonien varastoista.¹⁰

149

Maaliskuun 2. päivänä antoivat everstiluutnantti Wasastjerna ja tohtori Ringbom selontekonsa, joka siis tuli itse asiassa myöhässä. Perustamistoimet oli tuolloin jo aloitettu. Heidän ehdotuksensa mukaan piti perustaa Hollolan Järvenpäähän, n. 4 km tulevan Lahden aseman itäpuolelle, 30–40 paikan ja Hausjärven Oittiin n. 20 paikan sairaala. Ringbom sai vastatakseen Järvenpään sairaalasta, ja samalla päätettiin anoa lääkintöylihallitukselta lupaa antaa hänen valvontaansa myös muut sairaalat Lahden ja Riihimäen asemien välillä. Ringbom sai luvan, mutta lääkintöylihallituksessa epäiltiin, kykenisikö yksi lääkäri

7 Karl Albert Ringbom oli syntynyt Raumalla v. 1827, toimi Huittisten piirilääkärinä v. 1860–1861, Uudenkaupungin kaupunginlääkärinä v. 1861–1865 ja Hollolan piirilääkärinä v. 1865. *Finlands läkare och apotekare, Biografiska uppgifter om Finlands nu levande läkare och apotekare samlade och utgifna af Hugo af Schultén, Borgå 1889, 100.*

8 RH rautatiejohtokunnan ptk 4.2.1868 (KA). Turpeinen 1986, 223 esitetty väite, että sairaaloiden perustaminen olisi päätetty kenraali Nordenstamin ehdotuksesta vasta 2. maaliskuuta, so. tilanteen kaaduttua päälle, ei pidä paikkaansa.

9 Otto Alfthan (1833–1872) oli teknologi, joka oli opiskellut Helsingin yliopistossa sekä Jenassa ja Karlsruhessa. Vuonna 1867 hän oli toiminut Suomen asiamiehenä Pariisin maailmannäyttelyssä, ja ennen kuolemaansa v. 1872 hän oli vähän aikaa Helsingin - Pietarin rautatien liikennetirehtöörinä. RH KD 15/2 1868, Otto Alfthanin viranhakukirje rautatiejohtokunnalle s.d. 1868 (KA); Bergholm, Axel, Sukukirja, Suomen aatelittomia sukuja I, Helsinki 1901, 41.

10 RH rautatiejohtokunnan ptk 22.2.1868 (KA).

työn lisääntyessä vastaamaan koko alueesta. Siksi kehoitettiin varautumaan toisenkin lääkärin palkkaamiseen. Lääkärin palkkioksi rautatiejohtokunta päätti 1200 markkaa vuodessa sekä 800 markkaa matkarahoja.¹¹ Toista lääkärä ei Lahden ja Riihimäen välille kuitenkaan koskaan palkattu. Myöhemmin käytetyt lääkärin palkkauserusteet vaihtelivat, mutta lopputulokseksi saadaan yleensä 2000–2500 markan vuosipalkka.

Välskärin palkkaamisesta päätettiin maaliskuun 6. päivänä pidetyssä kokouksessa, jolloin myös päätettiin perustaa Helsinkiin uusi n. 30-paikkainen sairaala. Oittiin otettiin Emanuel Franzelius ja Järvenpään Karl August Klingenberg¹², molemmat 60 markan kuukausipalkalla. Myöhemminkin välskärin palkat vaihtelivat 50–70 markan välillä kuukaudessa, ja heitä oli yhdestä kolmeen kussakin sairaalassa. Lisäksi jokaiseen sairaalaan palkattiin 2–3 hoitajatarta, joille kullekin maksettiin markka päivässä. Oittiin palkattiin maaliskuun lopussa vielä kaksi hoitajaa lisää. Hoitajattaria pyrittiin siis palkkaamaan yksi 10–12 potilasta kohden.¹³

Senaatin sotilastoimituskunta oli siis antanut oikeuden lunastaa 6. ja 8. pataljoonan sairaalatarpeita rautatienrakennukselle, mutta koska ne todettiin riittämättömiksi, päätettiin anoa lupaa myös 1., 7. ja 9. pataljoonan tarpeiden lunastamiseen. Samalla aloitettiin valmistelut sairaanhoidon luomiseksi ratalinjan itäosaan pyytämällä toisen piirin päälliköltä everstiluutnantti Knut Pippingiltä ehdotus sairaaloiden perustamisesta Viipurin seudulle.¹⁴ Pippingin ja kolmannen piirin pääl-

11 RH rautatiejohtokunnan ptk 2.3. ja 11.3.1868; KD 160/11 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 5.3.1868; määräyksen antamisesta Ringbomille KD 188/13 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 16.3.1868 (KA).

12 Emanuel Franzelius oli syntynyt v. 1829, toiminut henkikaartin suomalaisen tarkk'ampujapataljoonan nuorempana välskärinä, rautatien välskärinä v. 1857 - 1863 ja sen jälkeen Porvoossa. RH KD 62/5 1868, E. Franzelius rautatiejohtokunnalle s.d., saap. 18.2.1868 (KA).

Karl August Klingenberg oli entinen valokuvaaja, joka oli syntynyt Itisissä v. 1837 ja toiminut Helsingin yleisen sairaalan kirurgisella osastolla. RH KD 110/8 1868, K.A. Klingenberg rautatiejohtokunnalle 29.2.1868 (KA).

13 Esim. Terijoella oli 25 potilaspaiikkaa ja kaksi hoitajatarta. Berndtson, F., St. Petersburg – Riihimäki jernvägsbygnad, Helsingfors 1871, 22; RH rautatiejohtokunnan ptk 24.8.1868 (KA). Luumäellä oli 25 paikkaa ja kolme hoitajatarta. RH KD 320/21 1868, Evert Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 30.5.1868 (KA). Herajoella oli 30 paikkaa, kaksi hoitajaa (sjukvårdare) ja yksi hoitajatar (sjuksköterska) ja Helsingissä kolme hoitajaa. RH sairaalailmoitukset 1868–1870: Edvard Sivén rautatiejohtokunnalle 26.4.1868; KD 223/15 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 30.3.1868 (KA).

14 RH rautatiejohtokunnan ptk 6.3.1868 (KA). Mainitut ruotupataljoonat oli sijoitettu

likön luutnantti Evert Wasastjernan ehdotuksia käsiteltiin johtokunnassa 21. huhtikuuta. Niiden mukaan piti toiseen piiriin perustaa 40-paikkainen sairaala Uudellekirkolle ja piirien yhteinen 75-paikkainen Viipuriin. Samalla Pipping valtuutettiin palkkaamaan Viipuriin korkeintaan neljä ja Uudellekirkolle korkeintaan kolme hoitajaa.¹⁵ Viipurin hoitajien määrässä siis tingittiin yleisestä keskivertotasosta, jota kuitenkin noudatettiin Uudenkirkon sairaalassa.

Helsingin sairaala Vladimirinkatu (nyk. Kalevankatu) 61:ssä oli valmiina vastaanottamaan potilaita maaliskuun puolivälissä, jolloin myös tautitilanne paheni entisestään. Lääkäriksi määrättiin tohtori Edvard Siven kuuden markan päiväpalkalla. Välskäriksi on valittu Erland Sivenius.¹⁶

Sairaaloiden laajennustarve havaittiin jo maaliskuussa, sillä kokouksessaan 24.3. rautatiejohtokunta käsitteli asioitsija Alfthanin ehdotusta tarpeiston hankkimisesta kahta uutta sairaalaa varten ja päätti vuokrata Helsingin sairaalalle lisätiloiksi neljä huonetta. Näyttää siis siltä, että aluksi kaikki olivat arvioineet tarvittavien sairaansijojen määrän liian pieneksi. Uusien sairaaloiden varustamisesta päätettiin 28. maaliskuuta. Helsingin paikkaluku näyttää maksimissaan olleen 60.¹⁷

Maaliskuun loppupäivinä Alfthan kävi ratalinjalla ja totesi omin silmin sairaaloiden riittämättömyyden sairaiden määrän koko ajan lisääntyessä. Hänen suullisen selontekonsa perusteella päätettiin perustaa 30-paikkainen sairaala Hausjärven Herajoelle ja 50-paikkainen Kärkölän Lappilaan sekä laajentaa Oitin ja Järvenpään sairaalat molemmat 50-paikkaisiksi. Herajoella, n. 3,5 km Riihimäen asemalta kaakkoon, oli toiminut rautatiesairaala myös Helsingin – Hämeenlinnan ratatyön aikana, mikä selittää Riihimäen – Pietarin linjalta katsottuna syrjäisen paikan valinnan. Herajoen välskäriksi palkattiin sa-

---

seuraavasti: 1. Turku, 6. Hämeenlinna, 7. Pori, 8. Porvoo ja 9. Lappeenranta. *Finlands Stats-kalender för år 1858*, Helsingfors 1857, 148–159. Ks. myös edellinen viite.

15 RH rautatiejohtokunnan ptk 21.4.1868 (KA).

16 RH rautatiejohtokunnan ptk 16.3.1868; KD 203/14 1868, lääkintöylhallitus rautatiejohtokunnalle 20.3.1868 (KA).

Erland Nicodemus Sivenius oli kultaseppämestari, joka oli syntynyt Mäntsälässä v. 1828, toiminut 4. ruotujakoisen suomalaisen tarkk'ampujapataljoonan nuorempana aliupseerina v. 1855 asti, osallistunut rokotuksiin v. 1867 ja toiminut kirurgisessa sairaalassa kolme viikkoa v. 1868. RH KD 125/9 1868, E. Sivenius rautatiejohtokunnalle 5.3.1868 (KA). Välskärin henkilöllisyys ilmenee vasta myöhemmistä tiedoista, kun Sivenius siirrettiin Oittiin.

17 RH rautatiejohtokunnan ptk 24.3. ja 28.3.1868; Berndtson 1871, 22.

malla Johan Åkerlind, Lappilaan Vasili Ljaton ja Oitin apulaisvälskäriksi Johan Söderberg.¹⁸ Pikaiset päätökset mahdollisti rautatiejohtokunnalle saapunut välskärrien hakemusten tulva: maaliskuun aikana saapui 17 hakemusta välskärintoimiin rautatiesairaaloissa. Ringbom sai määräyksen etsiä apulaisvälskärin Järvenpäähän. Vaikka johtokunta näin olosuhteiden pakosta palkkasikin sairaaloihin lisää henkilökuntaa, se pian huomasi, ettei sittenkään pysty pitämään henkilökunnan ja potilasmäärän suhdetta alkuperäisen tilanteen mukaisena. Runsasta viikkoa myöhemmin rautatiejohtokunta saattoi todeta uuden sairaalan aloittaneen 60-paikkaisena Tillolan Ylöstalossa Lappilan eteläpuolella.¹⁹

Huhtikuun alkupäivinä viidennen työpiirin apulaispäällikkö everstiluutnantti Adolf Appelberg kävi Lappilan asemalla ja kirjoitti sieltä sairaana olevan 168 työntekijää, joista 67 oli Tillolan lasaretissa. 26 henkilöä oli kuollut. Appelberg arveli tuolloin, että rakennustyöt tulisi kokonaan keskeyttää kevätulien ajaksi, jottei työläisten tarvitsisi huonoissa jalkineissaan työskennellä märässä maassa.²⁰ Tämä nykykäsittein jonkinlaiseksi työsuojeluksikin luonnehdittava ajatus ei kuitenkaan johtanut rautatiejohtokunnassa mihinkään toimiin. Tämä on ensimmäinen tapaus, jossa jonkin työpiirin johto joutui sairaala-asioissa esiintymään oman piirinsä edunvalvojana Helsingin suuntaan. Tällaisia tilanteita esiintyi myöhemminkin eritoten laajennettaessa sairaaloita vastoin rautatiejohtokunnan tahtoa.

Maalis – huhtikuun vaihteessa tohtori Ringbom ja everstiluutnantti Wasastjerna ilmoittivat sairaiden määrän jatkuvasta kasvusta neljännessä työpiirissä ja sairaaloiden riittämättömyydestä; runsaasti sattui myös äkillisiä kuolemantapauksia, jolloin sairasta ei edes ehditty toimittaa lasarettiin. Nämä ilmoitukset saivat rautatiejohtokunnan päättämään 30-paikkaisen sairaalan perustamisesta Hollolan Okeroisiin n. 6 km ennen Lahden asemaa. Samalla määrättiin Järvenpään sairaala laajennettavaksi 20 paikalla, so. 70-paikkaiseksi. Uudelle Okeroisten sairaalalle ei tässä vaiheessa palkattu välskärinä, mikä viittaa sen kuu-

18 Johan Åkerlind oli entinen Viaporin vankilan aliupseeri, joka oli syntynyt Luhan-gassa v. 1811 ja toiminut henkikaartin suomalaisen tarkk'ampujapataljoonan välskärinä v:sta 1845. RH KD 121/9 1868, J. Åkerlind rautatiejohtokunnalle s.d., saap. 4.3.1868 (KA). Ljatonin ja Söderbergin vaiheet ovat tämän kirjoittajalle tuntemattomat.

19 RH rautatiejohtokunnan ptk 30.3. ja 8.4.1868, saapuneiden kirjeiden diaari 1868 (KA). Herajoen sairaalaa ei siis perustettu "loppukeväästä" kuten Hoffrén – Penttilä, K., 1979, 108 väitetään.

20 Kaukovalta, K.V., Hämeen läänin historia II, Hämeenlinna 1931, 817–818.

luneen aluksi Järvenpään lasaretin välskärrien työkenttään.²¹

Sairaaloiden perustamisen kiireisyys johti myös välttämättömien päätösten lykkäytymiseen: vasta 8. huhtikuuta rautatiejohtokunta päätti anoa lääkintöylihallitukselta, että se määräisi jonkun lääkärin ajoittain käymään Herajoen sairaalassa, kun ensimmäiset potilaat oli otettu sisään jo 4.4. Kahdeksanteen päivään mennessä potilaita oli tullut jo 17, joista kaksi oli ehtinyt parantua. Yksikään potilas ei vielä ollut kuollut.²² Lääkintöylihallituksen vastauksen mukaan kaikilla lääkäreillä niin Helsingissä kuin maallakin oli jo runsaasti työtä liikkeellä olevan kuumetaudin taltuttamisessa, eikä ollut muuta mahdollisuutta kuin määrätä Helsingin rautatielääkäri Sivén käymään myös Herajoella. Sivén oli tähän myös suostuvainen. Herajoki annettiinkin hänen hoidettavakseen, ja hänelle päätettiin maksaa 25 markan korvaus käynniltä.²³

Samoihin aikoihin tohtori K. A. Ringbom kirjoitti rautatiejohtokunnalle olevansa vakuuttunut, että sairastumisten ensisijaisena syynä oli työntekijöiden pieni palkka, joka ei riittänyt terveellisen ravinnon ja kunnollisten vaatteiden hankkimiseen. Siten työntekijät altistuivat taudille. Samaten Otto Alfthanin hiukan myöhemmän huomion mukaan useimmat potilaat olivat kaikkein pienipalkkaisimpia työläisiä.²⁴

Työntekijöiden omaksi viaksi Ringbom laski sen, että he nälkiintyneinä ruoan ääreen päästyään syövät itsensä liian täyteen kerralla, mitä elimistö ei kestä. Sairaalaista pois päässeet sairastuvat usein uudelleen, koska "de... ej kunnat iakttaga den försiktighet i öfrigt som deras tillstånd fordrat". Uusiutumisia olikin runsaasti: työntekijä saattoi olla työssä muutaman päivän tai joutua uudelleen sairaalaan jopa ensimmäisenä pois pääsynsä jälkeisenä päivänä. On myös tapauksia, jolloin työntekijä on poistettu terveeksi merkittynä sairaalasta, ja muutamaa päivää myöhemmin hän on kuollut.²⁵ Välittömästi sairaalasta

21 RH KD 223/15 1868, K.A. Ringbom ja Alfred Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 30.3. ja 5.4.1868; rautatiejohtokunnan ptk 8.4.1868; sairaalailmoitukset 1868 - 1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 3.4. ja 7.4.1868 (KA).

22 RH rautatiejohtokunnan ptk 8.4.1868; Sjukhus-Journal för Herajoki Lasarett 1868 (myöh. viitteissä: päiväkirja) n:ot 1-17 (KA).

23 RH KD 245/16 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 16.4.1868; rautatiejohtokunnan ptk 21.4.1868 (KA).

24 RH sairaalailmoitukset 1868-1870: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 19.4. 1868; KD 282/18 1868 Otto Alfthanin raportti rautatielinjalta 18.5.1868 (KA).

Tuonaikaiset kulkutaudit olivat etenkin vähäväkisten viitsaus. Ks. esim. Häkkinen et al. passim sekä Kumpulainen, Kalevi - Miettinen, Timo, Luumäen historia, Jyväskylä 1992, 331.

25 RH sairaalailmoitukset 1868-1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 8.6.1868;

pääsyä seuraava liiallinen rasitus voidaan myös lukea pienten palkkojen syyksi: elantoa oli hankittava keinolla millä hyvänsä, ja kun työt tehtiin urakalla, ei toipilasaikaan ollut varaa.

Rautatiejohtokunta ei ryhtynyt ratalinjalta saamiensa raporttien perusteella minkäänlaisiin toimiin työntekijöiden olojen kohentamiseksi.

Kuolleisuuden lisääntyminen johti ensimmäisten hautausmaiden hankkimiseen rautatiesairaaloiden yhteyteen. Taustalla näyttäisi olleen seurakuntien vastentahtoisuus haudata rautatienrakentajia omiin hautausmaihinsa: mm. Hollolan kuntakokous päätti 4. toukokuuta olla enää ottamatta haudattavakseen kuolleita radanrakentajia. Piirien päälliköt saivat 21.4. oikeuden vuokrata hautausmaat Oitin, Tillolan ja Järvenpään sairaaloiden yhteyteen.²⁶ Porvoon tuomiokapituli ilmoitti jo viikkoa myöhemmin lähettäneensä seurakuntiin kehotukset vihkiä hautausmaat Tillolan ja Lahden lasaretteja varten. Turun tuomiokapituli kirjoitti 20.5. vastaavan velvollisuuden täyttyneen Oitissa.

154

Myöhemmin hautausmaita perustettiin vielä lisää. Elokuun lopussa neljännen piirin päällikkö Alfred Wasastjerna kirjoitti Valkealan hautausmaan olevan liian ahdas, minkä vuoksi Kouvolan sairaalan yhteyteen pitäisi perustaa oma kalmisto. Tausta näyttää siis olleen samanlainen kuin Hollolassakin. Syyskuussa Porvoon tuomiokapituli ilmoittikin antaneensa kehotuksen vihkiä hautausmaa Kouvolaan.²⁷

Herajoen sairaalaa laajennettiin vuokraamalla huone (Ali- tai Yli-) Laurilan talosta huhtikuussa. Sinne saatiin 25 lisäpaikkaa kuuden markan kuukausivuokraa vastaan. Kärkölän kirkonkylän Hinkkalaan päätettiin perustaa uusi lasaretti ja Otto Alftan määrättiin toimiin. Hinkkala aloitti toimintansa toukokuun alkupäivinä; välskäriksi palkattiin

---

KD 223/15 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 30.3.1868; työkuntien numerokirja, Riihimäki 1868; päivätyöluettelot, Riihimäki 1868; sairaaloihin lähetettyjen luettelot (KA).

26 Heikkinen, Antero, Hollolan historia III, Taloudellisen ja kunnallishallinnollisen murroksen vuosista 1860-luvulta toiseen maailmansotaan sekä katsaus Hollolan historiaan 1940–1970, Lahti 1975, 31, erit. viite 5. Nieminen, Kaarlo, Lahden kauppalan historia, Lahti 1920, 128.

27 RH KD 270/18 1868, Porvoon tuomiokapituli rautatiejohtokunnalle 28.4.1868; KD 297/19 1868, Turun tuomiokapituli rautatiejohtokunnalle 20.5.1868; KD 452/29 1868, Alfred Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 27.8.1868; KD 479/31 1868, Porvoon tuomiokapituli rautatiejohtokunnalle 9.9.1868; rautatiejohtokunnan ptk 20.5., 2.6., 4.9. ja 19.9.1868 (KA).

Muut radanvarren hautausmaat eivät olleet rautatien perustamia. Ks. näistä esim. Mäkelä, Anneli, Nastolan historia II, Jyväskylä 1982, 241 (Nastola, Uusikylä) ja Töyrylä, Kalervo, Pietarin radan "kummittelevat" kiviaidat ja haudat, Riihimäen Sanomat 9.9.1990 (perimätieto Hausjärven Hikiän kalmistosta).

Toukokuun 2. päivänä tehtiin päätös, joka ei näennäisesti poikkea aiemmista mutta joka itse asiassa osoittaa johtokunnan linjan tiukkenemista ja aloittaa merkittävän käänteen. Tuolloin päätettiin evers-tiluutnantti Wasastjernan ehdotuksesta laajentaa Okeroisten sairaalaa ja määrättiin se tehtäväksi niin, että laajennus tuottaisi mahdollisimman vähän kustannuksia. Välskäriksi palkattiin F. W. Uskelin.²⁹ Okeroisten laajennuspäätöksestä alkaen on sairaaloita koskevissa päätöksissä nähtävissä kaksi tasoa: toisaalta kustannussäästöjen etsiminen alkaa sanella Helsingissä tehtäviä ratkaisuja, toisaalta työpiireissä ja sairaaloissa turvaudutaan "oman käden oikeuteen" lisätilojen saamiseksi Helsingin kielloista välittämättä. Miksi rautatiejohtokunta muutti linjaansa juuri tässä vaiheessa, on mahdotonta selvittää. Ainakaan sillä ei vielä ollut käytettävissään mitään tietoja, jotka olisivat viitanneet potilasmäärän vähenemiseen.

Hausjärven Vaiveroon lähelle Hyvinkäätä päätettiin samassa yhteydessä perustaa uusi sairaala.³⁰ Paikan valinnan syy lienee ollut sama kuin Herajoella eli asema Helsingin – Hämeenlinnan ratatyön aikaisen rautatiesairaalan sijaintipaikkana.

Toukokuun puolivälin jälkeen IV piirin päällikkö Wasastjerna ehdotti sairaalan perustamista Kouvolaan. Rautatiejohtokunta ei voinut ilmeisistä säästöhaluistaan huolimatta jättää Lahden ja Viipurin väliä ilman sairaaloita, joten se päätti 60-paikkaisen lasaretin perustamisesta Kouvolaan ja samalla välskärin palkkaamisesta tulevaa Luumäen sairaalaa varten. Lääkintöylihallituksen oli määrättävä näille sairaaloille yhteinen lääkäri.³¹ Kuten myöhemmin nähdään, lääkärit oli kuitenkin palkattava molempiin erikseen. Näihin aikoihin on palkattu Oittiin kolmanneksi välskäriksi Paul Ivanoff.³²

28 RH rautatiejohtokunnan ptk 25.4.1868 (KA). Pöytäkirja puhuu pelkästään Laurilasta. Herajoen Laurila oli jaettu Ali- ja Yli-Laurilaksi vuonna 1751. Keskitalo, Oiva, Hausjärven historia, Hämeenlinna 1964, 201. RH rautatiejohtokunnan pöytäkirja 4.5.1868 (KA).

29 RH rautatiejohtokunnan ptk 2.5.1868 (KA). Fredrik Wilhelm Uskelin oli farmasiaoppilas, joka oli syntynyt v. 1827 ja toiminut I. ruotujakoisen suomalaisen krenatööritarkk'ampujapataljoonan välskärinä sekä v. 1854–1868 Turun läänin-sairaalassa. RH KD 137/10 1868, F.W. Uskelin rautatiejohtokunnalle 2.3.1868 (KA).

30 RH rautatiejohtokunnan ptk 2.5.1868 (KA).

31 RH rautatiejohtokunnan ptk 20.5.1868 (KA).

32 Paul Ivanoff oli palvellut I. suomalaisessa meriekipaasissa v. 1855–1861. RH KD 267/17 1868, P. Ivanov rautatiejohtokunnalle 4.5.1868 (KA).

Toukokuun alussa päätään nostanut säästöhalu sai varsinaisesti valan saman kuun loppupuolella, kun sairaiden luvun edelleen kasvaessa rautatiejohtokunta päätti lähettää neljännen ja viidennen piirin päälliköille kirjeet, joissa kehoitettiin sijoittamaan työmiehet mahdollisuuden mukaan tilavampiin asumuksiin ja kesän aikana etenkin riihiin ja muihin senkaltaisiin rakennuksiin. Riihiä saataisiin rautatierakennuksen kustannuksella vuokrata asuinhuoneiksi.³³ Tämä päätös on ensimmäinen, jossa osoitetaan halua sairauksien leviämisen ehkäisemiseen, ja sekin on nähtävä enemmän seurauksena halusta säästää kustannuksissa kuin varsinaisena terveysajattelun muutoksena. Sairaaloiden perustaminen ja ylläpito tuli yksinkertaisesti niin kalliiksi, että oli etsittävä muita keinoja tilanteesta selviämiseksi.

Kirjallisuudessa yleisesti esiintyvä käsitys, jonka mukaan tämä ratkaisu olisi suoranaisesti kääntänyt tilanteen paremmaksi, ei kuitenkaan tarkalleen pidä paikkaansa. Sairaiden prosenttiosuus koko työntekijämäärästä tosin pieneni touko – kesäkuussa, mutta lukumääräisesti sairaita tuli samassa tahdissa lisää kuin ennenkin. Työntekijöiden kokonaismäärä kasvoi kuitenkin jo sairaiden määrää nopeammin. Toukokuun jälkipuoliskolla K. A. Ringbom mainitsi vähäisiä merkkejä tautisuuden vähenemisestä olevan näkyvissä, mutta ne katosivat samantien, ja sairaiden määrä alkoi jälleen kasvaa.³⁴

Todellinen käänne tapahtui vasta juhannuksen alla, jolloin etenkin Oitin ja Hinkkalan sisään kirjoitettujen määrä alkoi pienentyä. Järvenpäässä sama muutos antoi odottaa itseään heinäkuun puoliväliin, minä taustalla lienee työntekijöiden kokonaismäärän voimakas lisääntyminen Lahden asemalla kesäkuun aikana. Ringbomin mukaan kuumeiden voima oli heikkenemään päin ja äkillisiä kuolemantapauksia sattui entistä vähemmän. Kuolleisuudenkin käänne sijoittuu vasta heinäkuulle. Sisään otettujen, parantuneiden, kuolleiden ja kaikkien potilaiden määrän kehitys Herajoen, Oitin, Hinkkalan, Tillolan, Okeröisten ja Järvenpään sairaaloissa on esitetty liitteessä 2.³⁵

33 RH rautatiejohtokunnan ptk 27.5.1868 (KA).

34 RH sairaalailmoitukset 1868–1870 (KA).

35 RH KD 306/20 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 25.5.1868; sairaalailmoitukset 1868–1870; sama: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 23.6.1868 (KA). Työntekijämäärät Berndtson 1871, 82–83.

RH päiväkirja (KA). Halila, Aimo, Lahden historia, Lahti 1958, 72. Kuolleisuuden kehityssuunnat työmaalla ovat seudun yleisten kaltaisia. Ks. lääkintöhallituksen arkisto I, kanslia, Hämeenlinnan ja Hollolan piirilääkärien vuosikertomukset 1868 (KA).

Johdonmukainen seuraus pyrkimyksestä ryhtyä ehkäisemään sairauksien leviämistä oli, että tohtori Ringbomin anoessa 24.5. päivätyllä kirjeellä lupaa Hinkkalan ja 25.5. päivätyllä kirjeellä Okeroisten laajentamiseen johtokunta kielsi molemmat.³⁶ Kesäkuun puolivälissä Ringbom ilmoitti kuitenkin vuokranneensa yhteistyössä piiri-insinöörin kanssa lisätilaa Okeroisissa, koska entiset huoneet olivat aivan täynnä. Okeroisissa oli yli 90 ja Järvenpäässä n. 70 potilasta.³⁷ Siten ratalinjalla jatkuvasti toimivat lääkäri ja piiri-insinööri asettuivat yhdessä Helsingissä olevaa rautatiejohtokuntaa vastaan. Kiintoisaa on, että sairaalan laajennusta ei mainita johtokunnan pöytäkirjoissa vaan johtokunta on kuitannut omavaltaisuuden vaikenemisella ja alistunut ratalinjan todellisuuden edessä.

Johtokunta jatkoi säästölinjaansa kolmannen piirin päällikön luutnantti Evert Wasastjernan anoessa lupaa perustaa 50-paikkainen sairaala Luumäelle. Luumäen sairaalan perustamispäätös sinänsä oli jo olemassa, ja perustaminen sallittiin, mutta paikkaluku rajoitettiin 25:een. O. Alfthan sai tehtäväkseen etsiä välskärin. Kirjeessään rautatiejohtokunnalle luutnantti Wasastjerna piti tarpeellisenä varautua sadankin potilaan hoitoon perustettavassa sairaalassa. Tilat saatiin everstiluutnantti L. Löfströmin omistamasta Multialan kylän talosta n:o 1: sairaalalle vuokrattiin 60 x 30 jalan suuruinen uusi, vielä sisustamaton rakennus, jossa oli sali, neljä kamaria ja keittiö. Rakennuksen voi arvioida olleen kooltaan liian pieni 50 potilaan sairaalalle. Kysymykseen tilan ja potilasmäärän suhteesta palataan luvussa Sairaalahuoneistot ja varustelu.³⁸

Ratapenkereen rakennustyöt etenivät vähitellen itään, ja toisen piirin päällikkö Knut Pipping lähetti 30.5. rautatiejohtokunnalle kirjeen, jossa hän pyysi hyväksymistä Viipurissa solmimalleen sairaalahuoneiston vuokrasopimukselle. Johtokunnan kuitenkin päätettyä ensin pyytää tiedot huoneiden lukumäärästä Pipping ilmoitti huoneistossa olevan 27 huonetta kolmessa eri rakennuksessa ja pesutupa. Pip-

36 RH rautatiejohtokunnan ptk 2.6.1868; KD 307/20 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 24.5.1868; KD 306/20 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 25.5.1868 (KA). Kirjeen loppuun on rautatiejohtokunnassa tehty jo osittain lukekvottomaksi kulunut lyijykynämerkintä, jossa sanotaan mm.: "Någon gräns måste väl dock äfven här blifva. ... är det detsamma som att tvinga Direktionen att inreda lasarettet för hälften af den personal som antages."

37 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 2.6.1868 (KA).

38 RH KD 320/21 1868, Evert Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 30.5.1868; rautatiejohtokunnan ptk 2.6.1868 (KA). Jalka = n. 30 cm.

pingin majuri Bergin kanssa tekemä sopimus hyväksyttiin johtokunnassa kesäkuun 18. päivänä. Vuosivuokra oli 2000 markkaa. Samalla päätettiin ehdottaa lääkintöylihallitukselle vt. piirilääkäri A. J. Palmbergin määräämistä sairaalan lääkäriksi.³⁹ 12. kesäkuuta hyväksyttiin Uudenkirjon sairaalahuoneiston vuokraaminen 250 markan kuukausivuokralla. Alkuaan 13-paikkainen sairaala laajennettiin elokuun 17. päivänä tehdyllä päätöksellä 40-paikkaiseksi.⁴⁰

Sairaaloiden määrän lisääntyminen ja työn yhä jatkuva runsastuminen entisissä lasareteissa merkitsivät myös tarvetta palkata lisää henkilökuntaa sekä järjestellä entistä uudelleen. Niinpä 12. kesäkuuta rautatiejohtokunta määräsi Oitin sairaalan välskäri Franzeliuksen siirrettäväksi Kouvolaan 70 markan kuukausipalkalla, Helsingin Erland Siiveniuksen siirrettäväksi Oittiin ja Helsinkiin palkattavaksi Josef Millvidin. Luumäelle palkattiin samalla J. F. Cederbom. Kirjeessään rautatiejohtokunnalle Ringbom tosin ilmoitti, ettei Franzeliuksen tilalle tarvita ketään. Ivanoff ja Söderberg olisi edelleen pidettävä Oitissa.⁴¹

Uusien sairaaloiden lääkärinhoidon järjestämisessä rautatiejohtokunnan säästöhalut ja sairaaloiden tarpeet törmäsivät jälleen vastakkain. 25. kesäkuuta johtokunnassa käsiteltiin lääkintöylihallituksen kirje, jossa ilmoitettiin Heinolan piirilääkärin Ferdinand Flodinin ottavan Kouvolan sairaalan hoitaakseen 300 markan kuukausipalkasta. Aiem-

39 RH KD 310/20 1868, Knut Pipping rautatiejohtokunnalle 30.5. ja 13.6.1868; rautatiejohtokunnan ptk 5.6. ja 18.6.1868 (KA).

Albert Julius Palmberg syntyi Getassa v. 1831 ja kuoli v. 1916. Hän toimi Fiskarsin ruukinlääkärinä v. 1860–1867, Lappvikin sairaalan apulaislääkärinä v. 1867, Helsingin ja Viipurin tyfussairaaloiden lääkärinä v. 1868, lääkintöylihallituksen ylimääräisenä lääkärinä v. 1869–1872, Viipurin rautatielääkärinä v. 1872–1887 ja Helsingin piirilääkärinä v:sta 1887. Hän oli Helsingin yliopiston lastentautiopin dosentti vuodesta 1868 sekä terveydenhoito-opin opettaja Viipurin merenkulkuoppilaitoksessa v. 1879–1883. Hän julkaisi runsaasti tieteellisiä tutkimuksia etenkin lastentautiopin, hygienian ja yleisen terveydenhoidon alalta ja oli jäsenenä useissa valtiollisissa komiteoissa. Hän perusti Suomen terveydenhoitoyhdistyksen ja hygieenisen museon. Finlands läkare och apotekare, 91–92; Oker-Blom, Max, Palmberg, Albert Julius, Tietosanakirja VII, Helsinki 1915.

40 RH rautatiejohtokunnan ptk 12.6. ja 17.8.1868 (KA).

41 RH rautatiejohtokunnan ptk 12.6.1868; KD 335/22 1868, Adolf Appelbergin kirje rautatiejohtokunnalle, jossa ilmoitetaan Franzeliuksen suostuvan siirtoon mutta haluavan kokemukseensa vedoten palkankorotuksen 70 markkaan; sairaalailmoitukset 1868–1870: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 23.6.1868 (KA).

Johan Fredrik Cederbom oli toiminut apteekkarina ja välskärinä Leskikeisarinna Marian köyhäinsairaalaassa v:sta 1844 alkaen ja 7. ruotujakoisen suomalaisen tarkk'ampujajapataljoonan 4. komppanian välskärinä Porissa v. 1856–1860. RH KD 128/9 1868, J. F. Cederbom rautatiejohtokunnalle s.d., saap. 5.3.1868 (KA).

min johtokunta oli kaavallut yhteisen lääkärin palkkaamista Luumäelle ja Kouvolaan. Asiasta ei tehty päätöstä. 6. heinäkuuta päätettiin Luumäen lääkärinhoito uskoa Lappeenrannan piirilääkäri, kirurgian maisteri August af Ursinille ja maksaa hänelle 180 markkaa kuussa sekä kertakorvaus kustakin käynnistä sairaalassa. Kustannuksia rajoitettiin määrämällä, että sairaalassa sai käydä korkeintaan kerran viikossa, kun esim. Helsingin tohtori Sivén kävi Herajoella ja Vaiverossa normaalisti kahdeksan kertaa kuussa eli suunnilleen kaksi kertaa viikossa⁴². Heinäkuun 9. päivänä johtokunta päätti tiedustella, suostuisiko maisteri Ursin käymään myös Kouvolassa kyytiä ja päivärahaa vastaan. Ursin kieltäytyi ottamasta Kouvolan sairaalaa vastattavakseen, ja johtokunnalla ei ollut muuta neuvoa kuin palkata Flodin toistaiseksi 300 markan kuukausipalkalla. Siten Flodinin palkka ylitti selvästi rautatiejohtokunnan lääkäreille maksamien palkkioiden yleisen tason.⁴³ Tällä välin Kouvolan sairaala oli joutunut toimimaan kaksi kuukautta eli koko pahimman tautiepidemia-ajan kokonaan lääkärittä, ja IV piirin päällikkö Alfred Wasastjerna olikin tiedustellut rautatiejohtokunnalta, miten mahdollisesti vastaan tulevien amputointien ja muiden vaikeampien kirurgisten toimenpiteiden kanssa olisi toimittava, sillä välskäri Franzelius ei pitänyt itseään pätevänä niiden suorittamisessa.⁴⁴

Samaan aikaan tämän jupakan kanssa Viipurin tohtori Palmberg anoi palkankorotusta, johon ei kuitenkaan suostuttu ennen kuin työ oleellisesti lisääntyisi. Palmberg piti velvollisuutenaan hoitaa hänelle määrättyä 180 markan kuukausipalkkaa vastaan korkeintaan neljää-

42 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: pääkirja, Riihimäki 1868, esim. fol. 68, 164 (KA).

43 RH rautatiejohtokunnan ptk 12.6., 25.6., 6.7., 9.7., 1.8.1868; KD 350/22 1868, lääkintöylihallitus ja August af Ursin rautatiejohtokunnalle 22.6., 18.7. ja 27.7.1868. Flodinin määrääminen KD 417/27 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 6.8.1868 (KA).

Neljännän piirin päällikkö Alfred Wasastjerna oli jo toukokuun puolivälissä pitänyt välttämättömänä palkata Kouvolaan oma, lähellä asuva lääkäri. RH KD 275/18 1868, Alfred Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 14.5.1868 (KA).

Ferdinand Flodin oli syntynyt Vaasassa v. 1826, toimi Vaasan kaupunginlääkärinä v. 1857–1860 ja Heinolan piirilääkärinä v:sta 1860. *Finlands läkare och apotekare*, 36.

August af Ursin oli syntynyt Helsingissä v. 1831, toimi Mathildedalin ruukinlääkärinä v:sta 1867, Lappeenrannan kaupunginlääkärinä v. 1868–1871, Loviisan kaupunginlääkärinä ja kylpylaitoksen intendenttinä v. 1871–1880, Huittisten piirilääkärinä v. 1881–1883 ja Godbyn piirilääkärinä v:sta 1883. *Finlands läkare och apotekare*, 131.

44 RH KD 350/22 1868, Alfred Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 13.7.1868 (KA).

kymmentä potilasta ja väitti vain huhuna kuulleen, että sairaala olisi 70-paikkainen. Palkkaa tulisi siten saada 300 mk kuukaudessa.⁴⁵ Palmberg teki uuden anomuksen marraskuussa, jolloin hän pyysi korotettua korvausta niiden sairaiden hoidosta, joita ei ollut tarpeen ottaa sairaalahoitoon. Johtokunta ilmoitti yksinkertaisesti, että Palmbergilla oli velvollisuus ilman eri korvausta hoitaa myös mainittuja rautatieyöläisiä, jos hän yleensä halusi jatkaa virassaan.⁴⁶

Kiistat lääkärien palkkaamisesta ja palkkauksesta antavat olettaa, että rautatiejohtokunta arvioi lääkärien työmäärän vähäisemmäksi kuin lääkärit itse. Samoin johtokunta nähtävästi on määrittessään rajoituksia sille, kuinka usein lääkäri sai kussakin sairaalassa käydä, pitänyt välskärin ammattitaitoa riittävänä liikkeellä olevien kulkutautien torjumiseksi ja siten ehkä nähnyt tilanteen helpompana, kuin se tosiasiaa olikaan.

Sairauksien vähitellen laantuessa Vaiveron sairaala päätettiin lakkauttaa heinäkuun 15. päivästä alkaen ja vapauttaa välskäri. Potilaat tuli viedä Herajoelle tai Helsinkiin. Kuun lopulla Riihimäen asemalta lähetettiin sairaalatarvikkeita Helsinkiin ja Järvenpäähän.⁴⁷

Heinäkuun 20. päivänä käsiteltiin tiedotusluonteisesti ilmoitus sairaalahuoneiston vuokraamisesta Terijoelta. Samassa kokouksessa päätettiin sairastuvuuden vähenemisen vuoksi vapauttaa Erland Sivenius Oitin välskärin toimesta.⁴⁸ Oliko tämä ainoa syy, on epävarmaa, koska tohtori Ringbom moitti samaan aikaan kirjeessään Siveniusta ammatitaidottomaksi. Sivenius oli lääkärin mielestä täysin kokematon jopa kaikkein yksinkertaisimmassa sairaanhoidossa ja -käsittelyssä. Samalla hän tosin mainitsi myös sairastuvuuden vähenevän.⁴⁹

Edelleen samassa kokouksessa päätettiin parantumattomien potilaiden kohtelusta tohtori Ringbomin tiedusteltua asiaa. Rautatiejohtokunnan päätöksen mukaan parantumattomat tuli jättää kruununpalvelijoille kotipaikkakunnilleen kuljetettaviksi, eli heitä kohdeltiin siitä lähin tavanomaisina irtolaisina, jotka oli yleisen käytännön mukaan toimittava sinne mistä olivat tulleetkin. Sairaaloihin matkalla oleville ja

45 RH KD 402/26 1868, A.J. Palmberg rautatiejohtokunnalle 14.7.1868; rautatiejohtokunnan ptk 1.8.1868 (KA).

46 RH rautatiejohtokunnan ptk 7.11.1868 (KA).

47 RH rautatiejohtokunnan ptk 6.7.1868; radanrakennustyömailta saapuneita kirjeitä 1868: A. Appelbergin luettelo Helsinkiin ja Järvenpäähän lähetettävistä sairaalatarvikkeista 23.7.1868 (KA).

48 RH rautatiejohtokunnan ptk 20.7.1868 (KA).

49 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 19.7.1868 (KA).

toipuville oli keväällä myönnetty rautatiellä vapaapiletti.⁵⁰

Elokuussa päätettiin lakkauttaa Tillolan ja Herajoen sairaalat kuun lopulla. Tohtori Ringbomilta oli pyydetty tietoa, olisiko kannattavampaa lakkauttaa Tillola vai Hinkkala; Ringbom oli pitänyt Hinkkalan säilyttämistä parempana, koska se sijaitsi lähempänä työmaan tulevia painopistealueita. Siellä myös laajentaminen kävisi tarvittaessa helpommin ja tie oli paremmassa kunnossa. Tillolassa rakennuskin kaipasi korjauksia. Välskäreistä saivat tuolloin lähteä Herajoen Åkerlind sekä Oitin Söderberg ja Ivanoff; Tillolan Ljaton siirrettiin Oittiin. Herajolelta pääsi viimeinen potilas pois kuitenkin vasta 26. syyskuuta, jolloin sairaala siis lopullisesti suljettiin.⁵¹

Terijoen sairaala saatettiin aloituskuntoon elokuun lopulla palkkaamalla kaksi hoitajatarta 10 ruplan kuukausipalkalla. Lääkäriksi oli määrätty tohtori K.O. Gadd, joka sai tehtäväkseen palkata välskärin.⁵² 21. syyskuuta päivätyllä kirjeellään lääkintöylihallitus ilmoitti Gaddin kuolleen. Uudenkirkon ja Terijoen sairaaloiden lääkäriksi oli määrätty Muolaan piirilääkärin viransijainen J. G. Hårdh. Marraskuun alussa Hårdhin tilalle on tullut K. E. Olin.⁵³

Syyskuussa tohtori Ringbom anoi palkankorotusta, johon rautatiejohtokunta säästötoimistaan huolimatta suostui, mahdollisesti siksi,

50 RH KD 385/25 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 18.7.1868; rautatiejohtokunnan ptk 2.5. ja 20.7.1868 (KA).

Parantumattomista on lähteissä vain yksi maininta ja muutoin kotipaikkakunnilleen palautetuista kolme. RH päivätyöluettelot, sairaaloihin lähetettyjen luettelot, päiväkirja (KA).

Turpeinen 1986 s. 160–162; Häkkinen, Antti, Vaikuttivatko väärät hätäaputoimet vuosien 1867–1868 suureen kuolleisuuteen? "Pane leipään puolet petäjäistä" – nälkä- ja pulavuodet Suomen historiassa, Jyväskylän yliopiston Suomen historian laitoksen 14.–15.6.1993 järjestämän kesäkurssin esitelmät, Jyväskylä 1994, erit. 69.

RH:ssa (KA) säilyttävät luettelot "kotipaikkakunnilleen palautetuista työläisistä" vuodelta 1868 ovat itse asiassa luetteloita Helsingin poliisin ja työlaitoksen rautateitse kotipaikkakunnilleen lähettämistä irtolaisista. Salminen, Timo, Keitä olivatkaan vuonna 1868 Helsingistä rautateitse kotipaikkakunnilleen palautetut työläiset? Resiina 2/1996.

51 RH KD 427/27 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 12.8.1868; päiväkirja (KA). Herajoki ei siis toiminut loppuvuoteen asti, kuten Hoffrén – Penttilä, K., 1979, 108 väitetään.

52 RH rautatiejohtokunnan ptk 24.8.1868 (KA).

53 RH rautatiejohtokunnan ptk 26.9. ja 7.11.1868 (KA).

Karl Edvard Olin oli syntynyt Saltvikissa v. 1838, toimi lääkintöylihallituksen ylimääräisenä lääkärinä v. 1868–1872 ja Ikaalisten piirilääkärinä v:sta 1872. Finlands läkare och apotekare, 90. RH KD 564/37 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 5.11.1868 (KA).

että kustannukset muutoin alkoivat jo vähentyä. Ringbom perusteli anomustaan tulojensa kulumisella lähes kokonaan matkakuluihin, hoitihan hän myös asumuksissaan sairastavia rautatientehtäjiä. Ringbomille päätettiin maksaa takautuvasti ajalta 1.4.1868–31.3.1869 2700 markan vuosipalkka. Huhtikuun alusta 1869 alkaen palkka olisi jälleen entinen 2000 markkaa vuodessa.⁵⁴ Kiistattomasti Ringbomilla oli viiden sairaalan lääkärinä suurin työmäärä rautatielääkäreistä, minkä lisäksi hän hoiti myös virkaansa Hollolan piirilääkärinä. Ringbomin tilannetta voi pitää vakuuttavana osoituksena siitä, ettei rautatiejohtokunta pystynyt arvioimaan lääkärin työmäärää realistisesti. Muutoin se olisi jakanut Riihimäen – Lahden rataosan kahden lääkärin hoidettavaksi.

Helsinkiin asti sairaaloiden lakkauttaminen ulottui syksyllä. 19. syyskuuta tehtiin päätös lakkauttaa Helsingin sairaala 1. marraskuuta alkaen ja vapauttaa välskäri. Päätös on ilmeisesti huolestuttanut tohtori Sivéniä, joka saman tien anoi pysyvän rautatiesairaalan perustamista Helsinkiin. Anomuksesta päätettiin pyytää lausunto viidennen piirin päälliköltä, everstiluutnantti Georg Strömbergiltä. Johtokunta kysyi, voitaisiinko vanhaa ratapihalla sijaitsevaa rautatiesairaala laajentaa niin, että se palvelisi myös Riihimäen – Pietarin rautatien tarpeita. Strömbergin lausunto puolsi tätä, ja 14. lokakuuta päätettiin Helsingin kaksi rautatiesairaala yhdistää yhdeksi 15-paikkaiseksi siten, että paikoista kymmenen kuuluisi Riihimäki – Pietari- ja viisi Helsinki – Hämeenlinna -rautatielle. Lääkärille maksettaisiin tuhannen markan vuosittainen korvaus vaivoista. Yhdistymisen tuli tapahtua marraskuun alusta. Pietarin-radan erillinen sairaala Vladimirinkadulla lakkautettiin lopullisesti marraskuun 15. päivänä.⁵⁵

Loppuvuodesta sairaaloiden ylläpito ei enää juuri aiheuttanut toimia rautatiejohtokunnassa. Joulukuun 9. päivänä päätettiin tarjota tarpeettomiksi käyneitä tarvikkeita lääninsairaaloiden lunastettaviksi. Sairaiden osuus oli tähän mennessä pudonnut n. 4 prosenttiin työvoimasta.⁵⁶

54 RH KD 461/30 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 5.9.1868; rautatiejohtokunnan ptk 12.9.1868 (KA).

55 RH rautatiejohtokunnan ptk 26.9., 14.10. ja 2.11.1868; KD 510/33 1868, Georg Strömberg rautatiejohtokunnalle 7.10.1868 (KA).

56 RH rautatiejohtokunnan ptk 9.12.1868 (KA); Berndtson 1871, 20.

OLOT RATALINJALLA – HELSINGIN OHJAUSTA JA PAIKALLISTA RATKAISUVALTAA

Sairaalahuoneistot ja varustelu

Rautatiejohtokunnan päätösvalan merkitys sairaaloiden toiminnan eri osa-alueilla vaihteli runsaasti. Sairaaloiden käytännön toiminnassa tila edustaa tyypillisimmin niitä puolia, joita koskevan päättävällän rautatiejohtokunta pyrki pitämään itsellään. Huoneistokysymys oli aina myös rahakysymys. Tilojen vuokraaminen aiheuttikin suurimmat riskit Helsingin ja ratalinjan välillä. Kuten edellisessä luvussa nähtiin, johtokunta todella pyrki asettamaan taloudelliset tavoitteensa sairaaloiden – ja sitä kautta potilaiden – tarpeiden edelle.

Mitä sairaaloiden varusteet ja huoneistot kertovat käytännössä siitä, millaisen potilasmäärän rautatiejohtokunta alkuaan varautui sairaalois-
saan hoitamaan? Missä määrin alussa omaksutusta linjasta pystyttiin potilasmäärän kasvaessa pitämään kiinni?

Lakkautetun Suomen sotaväen varastoista saatujen pito- ja vuodevaatteiden sekä talous- ja lääkintätarvikkeiden lukumäärät antavat jonkinlaisen viitteen siitä, millaisia potilasmääriä odotettiin. Lakanoita ja ylempiä tyynyliinoja saatiin 551 ja 552 kpl, patjoja 174, paitoja 256 ja alushousuja 260.⁵⁷ On syytä olettaa, että suurin potilasmäärä, jolle nämä tarvikkeet riittivät, on puolet linavaatteiden luvusta eli n. 260 – laskettaessa toisen puolen olleen pesussa.⁵⁸ Siten potilasmäärä ylitti tämän enimmillään lähes kahdellasadalla, kun huhtikuun lopussa sairaaloissa oli 442 potilasta. Lisäksi epäsuhta on vaihdellut paikallisesti ja on ollut suurin ratalinjan länsipäässä, johon työt keskittyivät. Muis-
tettakoon Oitin potilasmäärän nousseen suurimmillaan 152:een ja Järvenpään 98:aan. Tarvikeluetteloiden mukaan Järvenpää sai 24 lakanaa ja 48 tyynyliinaa.⁵⁹

57 RH KD 160/11 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 5.3.1868; KD 238/16 1868, lääkintöylihallitus rautatiejohtokunnalle 11.4.1868; jälkimmäiseen myöhemmin liitetty Suomen sotakomissariaatin laskelma korvaushinnoista 26.8.1868 (KA).

58 Esim. Herajoen sairaalassa oli lakanoita aluksi 60 eli kaksi kertaa potilaspaiikkojen luku. RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakenuksen tilit: pääkirja, Riihimäki 1868, fol. 149 (KA).

59 Berndtson 1871, 20; RH KD 238/16 1868 liittyvä sotakomissariaatin luettelo; sai-

Olennaisin toimintaolosuhteita sanellut tekijä oli tila. Päätökset tilojen vuokraamisesta teki normaalisti rautatiejohtokunta. Ryhtyessään hankkimaan sairaalahuoneistoja se näyttää pitäneen lähtökohtana 6–10 potilaan sijoittamista samaan huoneeseen. Tavoitteen toteutumisen selvittämistä vaikeuttaa se, että useissa tapauksissa lähteet eivät kerro joko sairaalan paikkamäärää tai lopulta vuokratun huoneiston tarkkaa sijaintia ja suuruutta. Esim. Oitissa, johon oli päätetty perustaa 20-paikkainen sairaala 2.3.1868, näyttää Otto Alfthanin samoihin aikoihin antaman selonteon tietojen perusteella pidetyn sopivimpana talollinen Erik Mäki-Sykarin vuokralle tarjoamaa asuinrakennusta puolen virstan päässä tulevalta asemalta. Talossa oli 12 x 12 kyynärän suuruinen tupa, kaksi 5 x 5 kyynärän suuruista kamaria ja 12 x 15 kyynärän kokoinen sali. Vastaavantasoiseksi on merkitty (Weckman-)Anttilan talosta tarjottu rakennus, jota kylän keskellä sijaitsevana pidettiin kuitenkin sopimattomana. Lopulta sairaala sijoitettiin Anttilaan, jonka sijaintia kylän keskellä valitettiin myöhemminkin.⁶⁰ Herajoen sairaalan tiedetään alun alkaen sijainneen kahdessa eri rakennuksessa kahdessa suuressa tuvassa⁶¹, mahdollisesti (Ali- tai Yli-)Laurilassa, josta lisätilaakin myöhemmin vuokrattiin. Lopuksi tilat lienevät siis olleet kolmessa erillisessä rakennuksessa.

Tautitilanteen nopeasti pahetessa piti usein kaikki väljyysvaatimukset unohtaa. Tätä kuvaa edelleen Oitin tilanne: kun sairaala maaliskuun lopussa päätettiin laajentaa 50-paikkaiseksi, potilaita oli K. A. Ringbomin raportin mukaan 103.⁶² Huhtikuun alussa oli vuokrattu yksi tupa lisää, johon mahtui 12 potilasta. Tuolloin Ringbomin ilmoituksen mukaan voitiin mukavasti sijoittaa 80 potilasta, hätätilassa 100. Potilasmäärä oli kuitenkin jo lähes 150, ja osa potilaista joutui makaamaan lattialla, jolloin myös siisteys kärsi.⁶³ Touko – kesäkuussa tilaa on vuokrattu vielä lisää, sillä heinäkuun puolivälin tienoilla Oitissa on suljettu kaksi huoneistoa ja jäljelle jääneissäkin oli tilaa vielä 80–90

---

raalailmoitukset 1868–1870 (KA).

60 RH KD 160/11 1868, Otto Alfthanin päivämätön raportti rautatiejohtokunnalle (KA). Raportissa Mäki-Sykarin nimi on alleviivattu ainoana. Keskitalo 1964, 606; RH KD 282/18 1868, Otto Alfthanin raportti rautatielinjalta 18.5.1868 (KA). Kyynärä = n. 60 cm.

61 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: Edvard Sivén rautatiejohtokunnalle 26.4.1868 (KA).

62 RH sairaalailmoitukset 1868–1870 (KA).

63 RH sairaalailmoitukset 1868–1870; sama: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 7.4.1868 (KA).

potilaalle. Huoneita sairaalalla oli enimmillään 26 ja vuoden lopussa 14.⁶⁴

Laajennettaessa Järvenpään sairaalaa 50-paikkaiseksi samoin huhtikuun alussa siellä oli vain 29 potilasta, joten Oittia vastaava kehitys osattiin ennakoida. Samoin seuraava laajennus huhtikuun puolivälin tienoilla 70-paikkaiseksi tehtiin potilasmäärän ollessa vasta viidenkymmenen tietämissä (15. huhtikuuta 54 potilasta). Potilasmäärä nousikin enimmillään eli heinäkuun puolivälissä 98:aan.⁶⁵ Herajoen sairaala perustettiin 30-paikkaisena ja laajennettiin 55-paikkaiseksi 25.4., jolloin potilaita oli 35. Samaan aikaan sairaalasta vastaava Helsingin rautatielääkäri Edvard Sivén kirjoitti potilaita olevan vähän enemmän, kuin sairaalaan voisi ottaa, jos edes alkeellista hygieniää halutaan noudattaa.⁶⁶ Tapaukset osoittavat tilaa yritetyn jo huhtikuussa järjestää entistä paremmin ennakoon. Oitin esimerkki oli ilmetysti pakottanut johtokunnan katsomaan totuutta ainakin siltä osin silmiin. Sairauksien ehkäisemiseen ei siis kuitenkaan vielä pyritty.

Tarkasteltaessa kokonaisuutena Herajoen, Oitin, Tillolan, Hinkkalan, Okeroisten ja Järvenpään sairaaloita voidaan havaita, että potilasmäärä oli koko huhtikuun paikkaluvun tasolla tai yläpuolella (ks. kaavio). Toukokuun alussa sairaaloiden laajennustahti ylsi hetkeksi sairaiden määrän kasvun ohi mutta jäi siitä jälkeen jo seuraavan kahden viikon aikana. Kesäkuun 20. päivän sairaalailmoituksista alkaen paikkaluku on jälleen johdonmukaisesti potilasmäärää suurempi.

Kouvolan sairaala sijoitettiin kesällä kauppias Johan Petterssonin omistamaan viisihuoneiseen entiseen sotaväensairaalaan. Yksi huoneista oli 18 x 6, kaksi 5 x 3 ja kaksi 3 x 2 sylen kokoista. Koska tämä tila laskettiin 60-paikkaisen sairaalan tarpeisiin sopivaksi, lähtökohta ei ollut muuttunut ensimmäisten sairaaloiden perustamisesta.⁶⁷

Laajennusmahdollisuuksia rajoitti usein sairaalahuoneiston sijainti siten, että läheltä ei ollut vuokrattavissa lisää rakennuksia. Kaikista sairaaloista on mahdotonta arvioida paikkojen ja potilasmäärän suh-

64 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 19.7.1868; pääkirja, Riihimäki 1868, fol. 41, 155 ym. (KA).

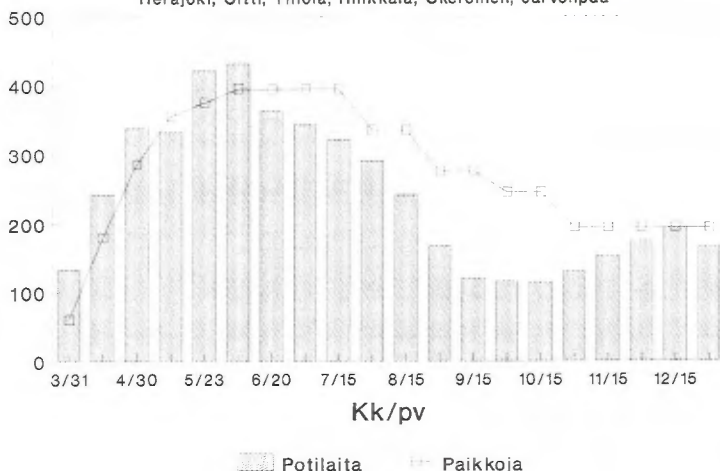
65 RH sairaalailmoitukset 1868–1870 (KA).

66 Luvut laskettu RH päiväkirja (KA). RH sairaalailmoitukset 1868–1870: Edvard Sivén rautatiejohtokunnalle 26.4.1868 (KA).

67 RH KD 334/21 1868, Alfred Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 15.6.1868, liitteenä J. Blomrosin laatima luettelo mahdollisista sairaalahuoneistoista (KA). Talvi, Veikko, Kouvolan historia, 1 osa, Kouvola 1953, 95. Hän ilmoittaa salin pituudeksi 12 sylvä, mikä siis ei pidä paikkaansa. Syli = 3 kyynärää = 6 jalkaa = n. 1,78 m.

POTILAS- JA PAIKKAMÄÄRÄ

Herajoki, Oitti, Tiillola, Hinkkala, Okeroinen, Järvenpää

166

RH sairaalalim. ja päiväkirjan mukaan

detta, sillä molempia ei aina ole aukottomasti tiedossa.

Paikallisiin kuntien ja seurakuntien sairastupiin verrattuna rautatiesairaalat kuten muutkin valtion ylläpitämät lasaretit näyttävät edustaneen vähintään kohtuullista tasoa. Suurempaa väljyyttä on pidetty ainakin teoreettisena tavoitteena – eri asia siis on, miten tavoitteisiin eri sairaaloissa päästiin.⁶⁸

Muonitus

Rautatiejohtokunta tai työpiirit eivät itse hoitaneet sairaaloiden muonitusta, vaan sitä varten palkattiin kuhunkin sairaalaan erityinen "kosthällare", jolle maksettiin hänen sairaalalle valmistamiensa ruoka-annosten määrän mukaan. Johtokunta vain paalutti peruslinjan ja hyväksyi muonittajalle yhdestä annoksesta maksettavan korvauksen suuruuden. Tämä korvaus pyrittiin pitämään mahdollisimman samalla tasolla

68 Vrt. Turpeinen 1986, 184–208.

kaikissa sairaaloissa. Muuten johtokunta ei yleensä puuttunut sairaaloiden ruokahuollon käytännön järjestelyihin.

Tohtori K. A. Ringbom laati maaliskuun lopussa ehdotuksen Oitin ja Järvenpään sairaaloiden ruokajärjestykseksi. Koska tämän ohjeen pohjalta näyttää päätetyn järjestää kaikkien rautatiesairaaloiden ruokajärjestys⁶⁹ ja koska sillä saattaa olla yleisempääkin kiinnostavuutta, se on suomennettu täydellisenä liitteeseen 3. Yleisesti todettakoon ruokavalion sisältäneen suhteellisen runsaasti niin lihaa, maito- kuin viljatuotteitakin. Ohjeita on aivan ilmeisesti ainakin periaatteessa pyritty seuraamaan, sillä selonteoisissaan rautatiejohtokunnalle tohtori Ringbom ajoittain mainitsee noudattamisessa esiintyneistä leväperäisyyksistä. Huomautukset ovat kuitenkin harvinaisia.

Valitukseen antoi aiheita etenkin Tillolan ruokahuolto. Tohtori Ringbom ilmoitti kehottaneensa muonittajaa tiukkaan ohjeiden noudattamiseen, koska sairaiden tila oli huono. Valitukset eivät liene kuitenkaan olleet erityisen vakavia, sillä elokuussa Ringbom vain toteaa tiedotusluonteisesti Tillolan muonituksessa olleen muutaman kerran huomautettavaa. Hinkkalassa, Järvenpäässä ja Okeroisissa asiat olivat kunnossa.⁷⁰

Oitinkin muonittajaa vastaan esitettiin elokuun alussa moitteita, joita Ringbom ilmoitti menevänsä tarkastamaan.⁷¹ Oitissa muonituksen on jossakin vaiheessa ottanut hoitaakseen muuten tuntemattomaksi jäänyt Nyberg, jonka Ringbom totesi hoitaneen työnsä niin huonosti, että oli oitis irtisanonut tämän. Tilalle oli palkattu rouva Weckman, nähtävästi Anttilan talon emäntä.⁷²

Oittiin tarjoutui muonittajan toimeen mylläri Israel Ärlig, joka pyysi 75 penniä annokselta. Ringbom kirjoitti, että vaatimus saattaa kuulostaa korkealta, mutta otettaessa huomioon ruokatarpeiden kalleus se ei ole liiallinen. Hinta oli yleisellä tasolla, sillä kun Kouvolan kosthållerska Kjåldman syyskuun 4. päivänä vaati palkkionsa korottamista, päätettiin hänelle maksaa 90 penniä annokselta, jos sairaita on alle 10,

69 RH KD 223/15 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 30.3.1868 (KA). Ehdotuksen lopussa on seuraava merkintä: "Af JD" gilladt och godkändt att tillämpas jemväl vid de blifvande lasareterna i Tillola och Okeroisbyn. Hfors å JD", den 8. April 1868. På befallning C. Ehnrooth." Ehdotuksen käsittelystä ei kuitenkaan ole merkintää pöytäkirjassa.

70 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 4.5. ja 19.5.1868; KD 282/18 1868, Otto Alfthanin raportti rautatielinjalta 18.5.1868; KD 427/27 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 12.8.1868 (KA).

71 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 7.8.1868 (KA).

72 RH KD 427/27 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 12.8.1868 (KA).

80 p, jos potilasmäärä on 10–30, ja 70 p sen ylittäessä 30. Luumäelle palkattiin muonittajaksi leskivaimo Berlin 70 pennin annoskorvausta vastaan. Tillolassa lukkarinvaimo Murén huolehti muonituksesta 65 pennillä annosta kohti ja Terijoella rakennusmestari Kortellin vaimo 30 kopeekalla annokselta.⁷³

Israel Ärlig, joka Oitin lisäksi tai mahdollisesti sijasta näyttää vastanneen Järvenpään ja Okeroisten sairaaloista, kuoli jo huhti - toukokuun vaihteessa, ja hänen seuraajakseen Järvenpäässä ja Okeroisissa suostui hänen veljensä Josef, joka myös suostui Okeroisissa palkkion alentamiseen 65 penniin annokselta kesäkuun alusta alkaen.⁷⁴

Monissa paikallisissa sairaaloissa ravinto oli paljon heikompaa kuin valtion sairashuoneissa. Oiva Turpeisen tutkimuksen kahdesta esimerkkialueesta Parkanon sairashuoneissa potilaat saivat syödäkseen sekä leipää että lihaa, mutta tarkkoja määriä ei ole tiedossa. Sotkamossa asiat olivat vielä huonommin: leipä leivottiin suurimmaksi osaksi oljista ja pääruokana tarjottiin keittoa, jossa oli syöjää kohti lihaa n. 6–7 grammaa ja jauhoja n. 40 g.⁷⁵ Samoin heikompaa oli työhuoneiden ruoka, mikä nähdään mm. Oulun työhuoneen järjestys-sääntöehdotuksesta. Leipämäärä oli sama kuin rautatiensairaaloissa. Heikommilla oltiin myös köyhäintaloissa kuten esim. Laihialla.⁷⁶

Rautatiesairaaloiden tapauksessa kyse oli tarpeesta pitää työväki työkuuntoisena. Ohjeissa mainittujen runsaiden annosten selitystä on tosin haettava siitäkin asiaintilasta, että suuren osan potilaista ollessa liian heikossa kunnossa syömään täysiä annoksia kulutuksen ei todennäköisesti käytännössä kuviteltukaan kohoavan niin suureksi, kuin luvuista suoraan saattaisi päätellä.

Elintarpeiden menekki ei noussutkaan edes lähelle niitä lukuja, jotka saadaan kertomalla sairaspäivien lukumäärä aterioiden luvulla. Silloin oletusten mukainen annosmäärä olisi kolme kertaa sairaspäivien luku eli esim. Oitissa 40 623, Vaiverossa 7332 ja Herajoella 19 272. Todellisuudessa luvut olivat samassa järjestyksessä 17 153, 2215 ja 3583. Viimemainittu määrä on niin pieni, että sen luotettavuus on kyseenalainen. Mistä tämä johtuu, on epäselvää, mutta hinnoista voi-

73 RH KD 223/15 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 30.3.1868; rautatiejohtokunnan ptk 19.9.1868; KD 320/21 1868, Evert Wasastjerna rautatiejohtokunnalle 30.5.1868; sairaalailmoitukset 1868–1870: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 7.4.1868; rautatiejohtokunnan ptk 24.8.1868 (KA).

74 RH KD 269/17 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 5.5. ja 7.5.1868 (KA).

75 Turpeinen 1986, 187–200.

76 Häkkinen et al. 1991, 142, 144.

daan päätellä, että eri sairaaloiden tapa kirjata muonittajalle maksettujen ruoka-annosten määrä tileihinsä on joka tapauksessa sama. Ei voida ainakaan olettaa, että aterioiden luku tarkoittaisi yhden potilaan yhden päivän kaikkia aterioita yhteensä, koska silloin Oitin luku olisi liian suuri. Mahdollista on, että Herajoen potilaat olisivat olleet erityisen heikkokuntoisia, jolloin heistä suurin osa olisi nauttinut vain kaikkein heikoimmille tarkoitettua ruoka-annokset. Tileissä on joka tapauksessa oletettava lasketun puolikkaat ja heikon potilaan annokset yhteen kokoannoksiksi.

Tilit osoittavat muonituksen muodostaneen jokseenkin puolet sairaaloiden kaikista menoista.⁷⁷ Rautatiejohtokunta ei pyrkinyt rajoittamaan elintarpeisiin kuluvaan rahan määrää muutoin kuin pitämällä muonittajille eri sairaaloissa maksettavat palkkiot keskenään suunnilleen samalla tasolla. Siten ruokahuollossa ei myöskään ilmene samantaisia ristiriitoja kuin sairaaloiden laajennuskysymyksissä.

169

Sairaat ja kuolleet

Sairaustilanteen ja kuolleisuuden kehityksen vaatimat jokapäiväiset toimet kuten potilaiden ottaminen sairaaloihin, heidän hoitonsa siellä tai päästämisensä jälleen pois edustavat päätöksentekojärjestelmän toista ääripäätä: ratkaisut tehtiin ratalinjalla. Työpiirin ja sairaaloiden suhteesta ei ole säilynyt aineistoa, mutta ei ole pois suljettua, että kunkin piirin johdolla olisi ollut sananvaltaa piirinsä alueella sijaitsevien sairaaloiden toiminnassa.

Sairaaloiden toiminnan ratkaisi käytännössä se, millaisten tapausten kanssa niissä pääsääntöisesti jouduttiin tekemisiin. Onko olemassa tyyppistä sairaustapausta, tyyppipotilasta?

Herajoen päiväkirjaan merkittyjen diagnoosien mukaan useimmilla potilailla oli hoitoon tullessaan "tyyfus", johon lähes aina mainittiin liittyvän ripuli. 10. kesäkuuta alkaen tyyfuksesta on erotettu toisintokuume (typhus recurrens). Suhteellisen tiheään esiintyi myös keuhkokuumetta ja tavallista influenssaa.⁷⁸ "Tyyfuksen" määrittely on kes-

77 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: pääkirjat, Riihimäki, Lappila ja Lahti 1868, kassakirjat Riihimäki ja Lahti 1868 (KA).

78 RH päiväkirja (KA). Herajoen potilailla sairaalan päiväkirjan mukaan esiintyneet taudit (yksinään tai erilaisina yhdistelminä): tyyfus 139 potilaalla, ripuli 75, toisintokuume 41, kuume 30, keuhkokuume 19, keuhkopussin- tai keuhkoputkentulehdus 11, vesitauti 7, erilaiset haavat 5, muita tauteja 17.

kusteluttanut tutkijoita pitkin 1900-lukua, ja keskusteluun ovat osallistuneet sekä lääketieteilijät että historiantutkijat. Nykyisin käsitteen alle luetaan useita eri tauteja, mm. lavantauti, toisintokuume ja pilkkukuume.⁷⁹

Maaliskuun lopussa Ringbom ilmoitti rautatiejohtokunnalle vallitsevina tauteina esiintyvän tyyfusta ja toisintokuumetta, jotka hän siis erotteli toisistaan. Tyvfus ja toisintokuume esiintyvät johdonmukaisesti eri tauteina myöhemminkin. Ainakin jotkut lääkäreistä ovat erottaneet myös pilkkukuumeen erikseen.⁸⁰

Näyttääkin siltä, että ainakaan toisintokuumetta ei kaikissa tapauksissa oikopäättä tule niputtaa tyufusotsikon alle. Inhimillisen toiminnan selvittämisen näkökulmasta on merkityksellistä, että lääkärit ovat ainakin pyrkineet erottamaan nämä kaksi sairautta toisistaan – siitä riippumatta, missä määrin he todellisuudessa siihen pystyivät.

Kuolleisuus vaihteli eri sairaaloiden välillä suuresti. Kun jätetään ratalinjan itäiset sairaalat kokonaan vertailun ulkopuolelle – eiväthän työt idässä vuoden 1868 aikana edes toden teolla alkaneet – ja vertaillaan kaikkia niitä rautatielinjan länsiosan lasaretteja, joista potilaiden määrät ovat tiedossa, vaihteluväliksi muodostuu n. 10,6 – n. 24,2 %⁸¹. Pienin oli Hinkkalan kuolleisuus ja suurin Okeroisten. Kaikissa K. A. Ringbomin vastuulla olleissa lasareteissa vuoden 1868 aikana hoidetuista 2758 potilaasta kuoli 522 eli n. 18,9 %.⁸²

K. A. Ringbomin mukaan potilaat tulivat sairaalaan useimmiten liian myöhään, ja kuolleisuus oli siksi suuri etenkin Okeroisten ja Jär-

79 Ks. esim. Bonsdorff, Bertel von, *The History of Medicine in Finland 1828–1918, History of Learning and Science in Finland 1828–1918*, Helsinki 1975, 77–78, 111; Oker-Blom, Max, *Pilkkukuume*, Tietosanakirja VII, Helsinki 1915; Turpeinen 1986, 40 – 43, 216.

80 RH KD 223/15 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 30.3.1868; KD 307/20 1868, K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 24.5.1868; sairaalailmoitukset 1868–1870: K. A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 4.5., 8.6. ja 3.9.1868 (KA). Kuten edellä mainittiin, taudit on erotettu myös Herajoen sairaalan päiväkirjassa. Pilkkukuumeesta ks. Kumpulainen – Miettinen 1992, 331.

81 Prosenttilukuihin sisältyy Herajokea lukuun ottamatta virhe, joka todennäköisesti on suhteellisen vähäinen ja johtuu aikavälin 16.–20.6. esiintymisestä sairaalailmoituksissa kahteen kertaan. Tohtori Ringbomin ilmoitusten tekopäivät poikkeavat määrättyistä 9.5.–20.6. ja ovat 9.5., 24.5., 6.6. sekä 20.6. Tämän jälkeen hänelle lähetettiin huomautus, että ilmoitukset on tehtävä joka kuun 1. ja 15. päivänä. Siksi ilmoitukset ajoilta 7.–20.6. ja 16.–30.6. menevät päällekkäin. Mahdotonta on enää tarkalleen rekonstruoida 16.–20.6. tapahtumia. Ks. RH sairaalailmoitukset 1868 – 1870: K. A. Ringbomin kirjeet rautatiejohtokunnalle kesäkuulta 1868 (KA).

82 RH Sairaalailmoitukset 1868–1870; päiväkirja (KA). Halila 1958, 72.

venpään sairaaloissa.⁸³ Tämän kanssa ristiriidassa on saman lääkärin maininta, kuinka monet työläiset vielä ovat aamulla menneet terveinä työhönsä ja olleet iltapäivällä taudin kourissa sairaalassa.⁸⁴ Jälkimmäisen tulkinnan asettaa epäilyksenalaiseksi tosiasia, että se esitetään samassa kirjeessä, jossa perustellaan tarvetta vuokrata uusia sairaala-huoneistoja.

Vertaamalla päivätyöluetteloiden merkintöjä työssä olosta sairaaloihin lähetettyjen luetteloissa esiintyviin lähetyspäiviin voidaan laskea ainakin suuntaa antavia lukuja siitä, kuinka pian sairastunut työntekijä yleensä toimitettiin sairaalaan. Tämä viive on laskettavissa 484:lle sairastuneelle 922:sta. 93 työläistä näyttäisi lähetetyn tautivuoteelle suoraan työnsä äärestä, 112 yhden ja 102 kahden päivän poissaolon jälkeen. 3–10 päivän viipeellä on lähetetty yhteensä 144 työntekijää ja yli kymmenen päivää poissa olleina 33. Viive on enimmillään 47 päivää ja keskimäärin n. 2 päivää. Kuolleilla potilailla keskiarvo on 0,64 päivää eikä luku ylitä yhdessäkään tapauksessa kuutta päivää.⁸⁵

Potilaat olivat sairaalassa yleensä suhteellisen pitkiä aikoja. Tarkat hoitoajat tiedetään valitettavasti vain Herajoen sairaalasta, jossa keskiarvo oli n. 24 päivää.⁸⁶ Tyypillisin tilanne on siis työläinen, joka on sairastunut tyyfukseen, jäänyt aamulla pois työstään ja kahden päivän kuluessa viety lasarettiin, viipynyt siellä 3–4 viikkoa ja suuresta kuoleisuudesta huolimattakin palannut työhönsä.⁸⁷

Vainajista suurin osa sai viimeisen leposijansa sairaaloiden yhteyteen perustetuista hautausmaista.⁸⁸ Sen enempää rautatiejohtokunta kuin tuomiokapitulitkaan eivät antaneet mitään ohjetta hautausten toimittamisesta, vaan se jäi työpiirien, sairaaloiden ja paikallisten seurakuntien ratkaistavaksi. Tässä rautatien ja kirkon päätöksentekojärjes-

83 RH sairaalailmoitukset 1868–1870: K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 17.7.1868 (KA).

84 RH KD 306/20 1868, K.A. Ringbom rautatiejohtokunnalle 25.5.1868 (KA).

85 RH päivätyöluettelot, sairaaloihin lähetettyjen luettelot (KA).

86 RH päiväkirja (KA).

87 Lähteiden puuttuessa on tässä yhteydessä mahdotonta arvioida, onko eri työasemilla sairaalaan lähettämisen käytäntö ollut erilainen; Järvenpään ja Okeröisten sairaaloihin on lähetetty potilaita todennäköisesti yksinomaan Lahden asemalta, kun taas aineisto on Riihimäeltä.

88 Nimeltä tiedetään 44 Hyvinkäälle ja 68 Hakuniin haudattua eli yhteensä 112, joista ilmeisesti 110 on kuollut sairaaloissa. Lisäksi on tieto viidestä Hausjärvelle ja yhdestä Helsinkiin haudattua. Kaikista nimeltään tiedossa olevista kuolleista (189 kpl) nämä muodostavat 59 % ja kaikista sairaaloissa vuonna 1868 kuolleista (522 kpl) n. 21 %. Tiedot on koottu RH sairaaloihin lähetettyjen ja kuolleiden luetteloista, päivätyöluetteloista, työ kuntien numerokirjasta ja päiväkirjasta (KA).

telmät leikkaavat paikallistasolla.

Kirjallisuudessa puhutaan usein vainajien hautaamisesta arkuitta yhteishautoihin⁸⁹, mutta itse asiassa merkittävä osa lasareteissa kuolleista näyttää kuitenkin haudatun ainakin arkuissa, ja tileissä haudankaivuun yhteydessä esiintyvä sanamuoto viittaa jokaisen saaneen myös oman hautansa, hautojen kaivu oli näet hinnoiteltu siten, että suuremman haudan kaivamisesta maksettiin useimmiten 75 ja pienemmän 37 penniä. Esim. Herajoen sairaala on hankkinut toimintansa aikana 45 ruumisarkkua ja kaivauttanut 52 hautaa. Sairaalan omista potilaista kuoli 34, joille nämä arkut ja haudat riittivät hyvin. Herajoen sairaala näyttää kuitenkin kuljettaneen hautausmaihin kaikkiaan 74 vainajaa. Mitä loput 40 ovat ja onko heistä osa haudattu arkutta tai yhteen joukko-hautaan, jää ratkaisematta. Oitin hautojen ja ruumisarkkujen lukumäärät näyttävät sopivan yhteen sairaalan kuolleiden määrän kanssa.⁹⁰

Rautatienrakennuksen sairaanhoidon varoista kustannettiin myös äkillisesti kuolleiden työntekijöiden toimittaminen hautaan. Rautatienrakennuksen Riihimäen ja Lappilan asemien tilikirjat ovat säilyttäneet todisteen 147 vainajan viimeisestä matkasta ja 50 ruumisarkun tilaamisesta sairaaloiden (Vaivero, Herajoki, Oitti, Tillola, Hinkkala) ulkopuolella. Miten pitäisi suhtautua perimätietoihin tuhansista kuolleista ratalinjan varsilla, jää edelleen epäselväksi, mutta luvut panevat ounastelemaan jonkinlaista liioittelua. Työssä olleiden osalta kysymystä valottaisi päivätyöluetteloiden yksityiskohtainen selvittäminen, mutta muita emme tavoita.⁹¹

SAIRAALAJÄRJESTELMÄN LUONNE

Sairaaloidensa kautta rautatiejohtokunta hoiti oman osansa vuoden 1868 nälänhätään liittyneistä kulkutaudeista – ja satunnaisesti hiukan enemmänkin: sairaaloihin otettiin yksittäisiä, lähinnä paikkakuntalaisia potilaita myös työmaan ulkopuolelta. Sairaaloillekin määrättiin silti

89 Ks. esim. Keskitalo 1964, 606.

90 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: pääkirja, Riihimäki 1868, fol. 28, 148–150, 157–159 (Herajoki); sama fol. 38–41, 140–141, 154–155 (Oitti) (KA). Oitin tileissä hautoja ei ole aina eritelty.

91 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: kassakirjat, Riihimäki ja Lappila 1868. Vrt. esim. Häkkinen et al. 1991, 133, Nieminen 1920, 127–129.

osansa siitä huolehtimisessa, ettei rautatiejohtokunta joudu ylläpitämään yleistä vaivashoitojärjestelmää. Tähän liittyy etenkin parantamattomia potilaita koskeva päätös. Päätös myös vahvistaa kuvaa rautatiesairaaloista nimenomaan työterveydenhuoltojärjestelmänä.

Eri sairaalat eivät olleet keskenään tasaveroisessa asemassa: laskettaessa sairaanhoitokustannukset yhtä hoitopäivää kohti Oitin, Herajoen ja Vaiveron sairaaloista voidaan todeta yhden sairaspäivän maksaneen Oitissa 1,75 markkaa, kun sama maksoi Herajoella 2,04 markkaa ja Vaiverossa peräti 2,28 markkaa. Nämä luvut vahvistavat osaltaan potilastilastojenkin perusteella syntyvää käsitystä, että toiset sairaalat joustuivat voimavaroihinsa nähden suuremman tehtävän eteen kuin toiset.

Sairaalarajärjestelmän vaiheet ovat selvä osoitus kahden vallitsevan todellisuuden törmäyksestä. Rakennustyötä aloitettaessa rautatiejohtokunta tiesi Helsingin – Hämeenlinnan radanrakennuksen aikana saamansa kokemuksen perusteella, että sairaanhoito on järjestettävä. Yhtä lailla oltiin tietoisia maata kohdanneesta katovuodesta ja liikkeellä olevista kerjäläisistä ja työetsijöistä sekä heidän mukanaan leviävistä kulkutaukeista. Ensimmäiset käytännön toimet kuitenkin osoittavat suhtautumisen sekä Helsingissä että osittain ratalinjallakin aluksi olleen liian optimistinen. Rautatiejohtokunnan jäsenille katovuosi merkitsi vain entistä kalliimpaa leipää, ei sitä, ettei leipää ollut. Sairaalarajärjestelmän kautta muodostuva kuva tukee osaltaan Kari Pitkäsen tulkintaa, että 1860-luvun nälänhätä vaikutti eri yhteiskuntaluokkiin hyvin eri tavoin.⁹² Pääkaupunkitodellisuus johti aliarvioimaan ratalinjan tilanteen.

Rautatiejohtokunnan toimien luonteen saneli myös vallitseva yhteiskuntajärjestys, jossa jokaisella oli oma paikkansa: koska vuoden 1852 köyhäinhoitoasetus velvoitti jokaisen pitäjän huolehtimaan itse vaivaisistaan, johtokunta ei voinutkaan pitää velvollisuutenaan ottaa vastuuta muista kuin omista työntekijöistään. Sekin oli jo minimiä enemmän.

Järjestyneen yhteiskunnan huipulta käsin luotu tilannearvio joutui vastakkain rautatielinjan olojen kanssa. Rautatiejohtokunta ei aluksi yrittänytkaan pyristellä vastaan, kun perustetut 50 sairaalapaiikkaa osoittautuivat riittämättömiksi. Se alistui kaikkeen, mikä ei koskenut perustavaa yhteiskuntajärjestystä, eli teki kaiken muun mutta ei korottanut työntekijöiden palkkatasoa, vaikka se jo maaliskuussa kahteenkin otteeseen sai kuulla palkkatason ja sairastumisalttiuden välisistä yhteyksistä. Todellisuuksien konflikti ei kärjistynyt, koska rautatiejohtokunta

92 Ks. Häkkinen et al. 1991, 173–174.

päästi kenttäolot ohjaamaan asioiden kulkua. Eri asia on, että sittenkään olosuhteiden vaatimuksiin ei pystytty täysin vastaamaan.

Toukokuussa johtokunnan mitta oli täysi ja johtokunta kieltäytyi seuraamasta työmaan olojen kehitystä. Seuraus oli kuitenkin vain, että tähän asti jonkinlaisessa kosketuksessa toisiinsa pysyneet työmaa- ja pääkaupunkitodellisuus erkanivat: johtokunta teki päätöksiä Helsingissä, mutta ratalinjalla toimittiin siellä vallinneiden vaatimusten mukaan. Kohtaaminen tapahtui sairauksien vähentyessä keskikesällä; luonto helpotti tilannetta, antoi vuorostaan periksi, ja johtokunta saattoi todeta olevansa jälleen kehityksen herrana.

SAIRAALAT RATATYÖN LOPPUAIKANA 1869–1870

174

Vuoden 1868 loppupuolella kulkutaudit hellittivät. Koko ratalinjalla jäivät toimintaan Aleksandrovskin sairaala tammikuuhun 1869, Terijoki helmikuuhun 1870, Viipuri pysyvästi, Uusikirkko lokakuuhun 1869, Luumäki ja Kouvola työn loppuun asti eli syksyyn 1870, Järvenpää vuoden 1869 loppuun, jolloin rautatie Lahteen asti oli valmis ja liikenteessä, Hinkkala toukokuuhun 1869, Oitti marraskuuhun 1869 – molemmat siis suunnilleen niin kauan, kuin ratatyöt lähiseudulla jatkuivat – ja Helsinki pysyvästi. Sairaiden osuus kaikista työntekijöistä vaihteli 0,6–3,2 % välillä.⁹³

Koko rakennustyön aikainen sairaanhoito tuli maksamaan 300 680 markkaa 53 penniä. Koska työntekijöiltä kerättiin lasarettiapuna 4 penniä jokaisesta päiväpalkasta, saatiin siten kokoon 134 954 markkaa 66 penniä. Valtion maksettavaksi jäi siis 167 454 markkaa 64 penniä, mikä on 0,6 % koko rakennuskustannuksista. Jos lasarettiapua ei olisi koottu, sairaanhoidon osuus kuluista olisi kohonnut 1,1 %:iin. Vuoden 1868 osuus menoista oli 92 836 markkaa 33 penniä eli 55,4 % kaikista sairaanhoitokuluista.⁹⁴

93 Berndtson 1871, 20–22. S. 22 sairaalaluettelossa ovat Vaiveron ja Herajoen sulkemisajat virheelliset.

94 Berndtson 1871, 133; Schulz 1916, 18. RH sairaalailmoitukset 1868–1870: Otto Alfthan, Sammandrag öfver Sjukvårdens Conto --- 1869 (KA). Myöhemmillä ratatyömailla Suomessa työntekijöiden terveystilanne oli lähes poikkeuksetta erittäin hyvä ja sairaanhoidon osuus kuluista n. 0,5–0,6 %. Schulz 1916 passim.

LIITE 1

RAUTATIESAIRAALAT RIIHIMÄEN – PIETARIN VÄLILLÄ 1868

I piiri

Aleksandrovsk

Venäjän puolella. Perustettiin ilmeisesti jo työn alkuvaiheessa.

Terijoki

Huoneisto vuokrattiin maakauppias Mikko Sudelta 20.7. 25 paikkaa.

II piiri

Viipuri

II ja III piirin yhteinen. Majuri Bergin omistamissa rakennuksissa. Perustamispäätös 21.4. 75 paikkaa.

Uusikirkko

Asemalla, johon siirrettiin rakennukset Harjun kylästä. Perustamispäätös 21.4. Aluksi 13 paikkaa, 17.8. alkaen 40.

III piiri

Luumäki

Multialan kylän talossa n:o 1, omist. everstiluutnantti L. Löfström. Perustamispäätös 3.6. 25 paikkaa.

IV piiri

Kouvola

Kauppias Johan Petterssonin talossa Mäkikylässä. Perustamispäätös 20.5. 60 paikkaa. Oma hautausmaa (Ristikankaan entinen sotilashautausmaa).⁹⁵

Okroinen

Antti Juhonpoika Honkasen, Kustaa Adolf Kustaanpojan ja Kustaa Juhonpoika Sippolan rakennuksissa.⁹⁶ Perustamispäätös 8.4., lakkautettiin 1.11. Aluksi 30 paikkaa, laajennettiin ainakin kahteen kertaan.

Järvenpää

Ämmälässä, myöhemmin myös Juho Matkaisen talossa.⁹⁷ Perustamispäätös käytännössä 22.2., lopullisesti 2.3. Aluksi 30–40 paikkaa, laajennettiin 30.3. 50-paikkaiseksi, 8.4. 70-, myöhemmin ainakin 100-paikkaiseksi.

95 Hautausmaasta ks. Talvi 1953, 96.

96 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: kassakirja, Lahti 1868 (KA).

97 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: kassakirja, Lahti 1868 (KA).

Kärkölä I. Hinkkala

Kirkonkylän Hinkkalassa, myöh. myös Heikkilässä.⁹⁸ Perustamispäätös 25.4. Paikkamäärä tuntematon, laajennettiin touko – kesäkuun vaihteessa.

Lappila I. Tillola

Ylöstalossa. Perustamispäätös 30.3., lakkautettiin elokuun lopussa. 60 paikkaa. Oma hautausmaa.

Oitti

(Weckman-)Anttilassa. Perustamispäätös käytännössä 22.2., lopullisesti 2.3. Aluksi 20 paikkaa, laajennettiin 30.3. 50-paikkaiseksi, myöhemmin ainakin kahteen kertaan niin, että paikkamäärä oli yli 100. Supistettiin lopukesällä. Oma hautausmaa Hakunin- eli Syvänojanummella kylän länsipuolella. Aluksi kuolleet haudattiin Hyvinkäälle.

Herajoki

Ainakin osittain Ali- tai Yli-Laurilassa. Perustamispäätös 30.3., viimeinen potilas pois 26.9. Aluksi 30 paikkaa, laajennettiin 25.4. 55-paikkaiseksi. Hautausmaa yhdessä Vaiveron kanssa Hyvinkäällä. Mahdollisesti kyseessä on vanha Hämeenlinnan-radan rakentamisen aikainen hautausmaa.

Vaivero

Perustamispäätös 2.5., lakkautettiin 15.7. 50 paikkaa. Hautausmaa ks. Herajoki.

Helsinki

Vladimirinkatu 61. Perustamispäätös 6.3., yhdistettiin ratapihalla sijainneeseen vanhaan rautatiesairaalaan 1.11. Aluksi 30 paikkaa, laajennettiin 24.3. ilmeisesti 60-paikkaiseksi.

---

98 RH Riihimäen – Pietarin rautatienrakennuksen tilit: kassakirja, Lappila 1868, fol. 44 ym. (KA).

LIITE 2

RAUTATIESAIRAALOIDEN POTILASTILANNE 1868 HERAJOKI -- JÄRVENPÄÄ

3a. HERAJOKI⁹⁹

	Sisään	Parant.	Kuoll.	Jäljellä
4. - 15.4.	39	2	2	35
16. - 30.4.	37	11	2	59
1. - 15.5.	30	25	4	60
16. - 31.5.	31	16	5	70
1. - 15.6.	34	46	7	51
16. - 30.6.	22	35	9	29
1. - 15.7.	18	20	3	24
16. - 31.7.	24	16	1	29
1. - 15.8.	20	17	-	32
16. - 31.8.	4	21	1	14
1. - 15.9.	1	4	-	11
16. - 25.9.	-	11	-	-

177

3b. OITTI¹⁰⁰

12. - 31.3.	136	24	6	103
1. - 15.4.	129	52	28	152
16. - 30.4.	39	59	27	105
1. - 9.5.	13	14	8	96
10. - 23.5.	49	44	8	93
24.5. - 6.6.	62	41	14	100
7. - 20.6.	44	59	12	73
15.6.				80
16. - 30.6.	48	54	10	64
1. - 15.7.	49	57	10	46
16. - 31.7.	45	35	4	52
1. - 15.8.	23	21	9	45
16. - 31.8.	9	23	8	20
1. - 15.9.	14	16	4	14
16. - 30.9.	12	7	1	18
1. - 15.10.	5	5	3	15
16. - 31.10.	16	8	-	23

99 Määrät laskettu RH päiväkirja (KA).

100 RH sairaalailmoitukset 1868 (KA). Elo - syyskuun luvut epä johdonmukaiset.

1. - 15.11.	34	15	1	41
16. - 30.11.	42	25	4	54
1. - 15.12.	19	11	4	63
16. - 31.12.	12	14	-	61

3c. HINKKALA¹⁰¹

1. - 9.5.	44	6	6	32
10. - 23.5.	66	30	2	66
24.5. - 6.6.	42	50	6	52
7. - 20.6.	27	28	8	43
15.6.				36
16. - 30.6.	35	21	2	48
1. - 15.7.	20	35	2	31
16. - 31.7.	15	30	2	14
1. - 15.8.	7	14	1	6
16. - 28.8.	6	7	1	4
29. - 31.8.	23	4	2	21
1. - 15.9.	16	24	2	11
16. - 30.9.	25	9	1	26
1. - 15.10.	38	20	3	41
16. - 31.10.	28	25	3	41
1. - 15.11.	33	22	4	48
16. - 30.11.	44	33	3	56
1. - 15.12.	23	21	3	55
16. - 31.12.	16	23	3	45

3d. TILLOLA¹⁰²

15. - 30.4.	117	23	7	87
1. - 9.5.	4	14	16	61
10. - 23.5.	27	29	3	57
24.5. - 6.6.	16	19	3	51
7. - 20.6.	29	20	4	56
15.6.				46
16. - 30.6.	21	18	6	43
1. - 15.7.	16	16	-	43
16. - 31.7.	23	24	1	41
1. - 15.8.	15	15	7	34
16. - 28.8.	8	21	1	20

101 RH sairaalailmoitukset 1868 (KA).

102 RH sairaalailmoitukset 1868 (KA).

3e. OKEROINEN¹⁰³

28.4. - 9.5.	33	6	5	22
10. - 23.5.	51	27	4	54
24.5. - 6.6.	63	31	14	72
7. - 20.6.	81	70	15	68
15.6.				77
16. - 30.6.	87	71	14	79
1. - 15.7.	80	62	18	79
16. - 31.7.	51	44	17	69
1. - 15.8.	31	30	14	56
16. - 31.8.	32	16	10	62
1. - 15.9.	11	36	4	33
16. - 30.9.	-	8	4	21
1. - 15.10.	-	10	2	9

3f. JÄRVENPÄÄ¹⁰⁴

179

16. - 31.3.	35	6	-	29
1. - 15.4.	54	26	3	54
16. - 30.4.	78	35	10	87
1. - 9.5.	10	22	8	67
10. - 23.5.	57	21	16	87
24.5. - 6.6.	60	41	15	91
7. - 20.6.	41	40	6	86
15.6.				68
16. - 30.6.	58	32	14	80
1. - 15.7.	57	30	9	98
16. - 31.7.	40	51	12	75
1. - 15.8.	30	23	14	68
16. - 31.8.	20	33	7	48
1. - 15.9.	21	18	4	50
16. - 30.9.	25	20	6	48
1. - 15.10.	26	25	1	48
16. - 31.10.	32	8	7	65
1. - 15.11.	13	7	5	66
16. - 30.11.	25	20	7	64
1. - 15.12.	27	10	4	77
16. - 31.12.	15	26	4	61

103 RH sairaalailmoitukset 1868 (KA). Toukokuun luvut epäjohtonmukaiset.

104 RH sairaalailmoitukset 1868 (KA). Syys - lokakuun luvut epäjohtonmukaiset.

LIITE 3: RUOKAJÄRJESTYS¹⁰⁵

Ehdotus Järvenpään ja Oitin rautatiesairaaloiden ruokajärjestykseksi

Annos n:o 1 eli kokoannos

180

Sunnuntai, lounas	Tuoretta lampaan- tai naudanlihaa 1 1/2 naulaa ¹⁰⁶ sopivan kastikkeen kanssa ja tuoretta lihalientä 2 korttelia, valmistettu mainitusta lihasta ja 4 luodista ohrasuurimoita ja 8 luodista perunoita, sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Illallinen	Puoli tuoppia puuroa 9 luodista kaurasuurimoita ja yhdestä korttelista maitoa sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Maanantai, lounas	1 1/2 naulaa tuoretta naudanlihaa muhennoksena perunoiden kanssa, puoli tuoppia velliä korttelista maitoa ja neljästä luodista kaura- tai ohrasuurimoita sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Illallinen	Puoli tuoppia puuroa 9 luodista kaurasuurimoita ja yhdestä korttelista maitoa sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Tiistai, lounas	1 1/2 naulaa suolalihaa muhennoksena perunoiden kanssa, puoli tuoppia velliä korttelista maitoa ja neljästä luodista kaura- tai ohrasuurimoita sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Illallinen	Puoli tuoppia puuroa 9 luodista kaurasuurimoita ja yhdestä korttelista maitoa sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Keskiviikko	Kuten sunnuntai.
Torstai	Kuten maanantai.
Perjantai	Kuten tiistai.
Lauantai, lounas	Tuoretta kalaa (ahventa tai haukea) 1 naula kastikkeen ja perunoiden kanssa tai, jos kalaa ei voida saada, kuten maanantaina, ja puoli tuoppia ohrasuurimovelliä sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Illallinen	Puoli tuoppia ohrasuurimopuuroa ja kortteli maitoa sekä puoli naulaa pehmeää hapanta ruisleipää.
Huom.	Päivän annokseen kuuluu lisäksi 3/4 tuoppia kaljaa tai kaurakeittoa potilaan tarpeen mukaan.

¹⁰⁵ RH KD 223/15 1868 (KA).

¹⁰⁶ Naula = 425 g, luoti 1/32 naulaa = n. 13 g. Kannu = 2,6 l, tuoppi = 1/2 kannua = 1,3 l, kortteli = 1/4 tuoppia = n. 3 dl.

N:o 2 Puoliannos

Koostuu samanlaisista ruokalajeista kuin kokoannos mutta määrältään puolitettuna paitsi leipä ja juomat, jotka annetaan kokoannoksen suuruksina.

N:o 3 Heikko ruokavalio

Lounas	Saagoryynikeittoa 2 kortteliä tarpeen mukaan makeutettuna ja kolme luotia hyviä luumuja tai lihalientä puolesta naulasta tuoretta lihaa tavalliseen tapaan valmistettuna sekä puoli naulaa hapanta ruisleipää tai yksi ranskanleipä (à 10 luotia).
Illallinen	Kaurapuuroa yksi kortteli sekä maitoa yksi kortteli tai olutjuustoa yksi kortteli sekä yksi ranskanleipä (à 10 luotia) tai puoli naulaa hapanta pehmeää ruisleipää.

N:o 4 Aamiainen

Voileipiä puolesta naulasta pehmeää hapanta ruisleipää, tai yksi ranskanleipä sekä kortteli maitoa ja kaksi silakkaa.

N:o 5 Ylimääräinen ateria

Aamulla, päivällä ja illalla kortteli maitoa ja puoli ranskanleipää.

ENGLANTI JA KEKKONEN 1953–1954

Nousseista valtiomiesodotuksista takaisin kriittisyyteen

Vesa Vares

183

JOHN BULL JA SUOMI-NEITO – EPÄSUHTAINEN PARI

Brittinäkökulma ja Suomi

Presidentti Urho Kekkosen läntinen kuva on yksi häneen liittyvistä myyttisistä kysymyksistä – joita riittää. Toisaalta tämän kuvan on arvioitu olleen ajoittain ylikriittinen: Kekkonen nähtiin vain epäilyttävänä, itään kumartavana myöntövyysmiehenä. Tähän käsitykseen negatiivisesta suhtautumisesta Kekkoseen ovat vaikuttaneet etenkin Hannu *Rautkallion* tutkimukset. Toisaalta on korostettu, että Kekkonen kykeni voittamaan lännen luottamuksen Suomen puolueettomuudelle, mitä Paasikivi – jolle Neuvostoliitto oli ainoa tärkeä tekijä – ei ollut pitänyt yhtä tärkeänä. Näin ollen Kekkonen olisi ollut ylivertainen, kaikkien tunnustama valtiomies, joka voitti lopulta ulkopuolisten ennakkoluulotkin.

Suurin osa tästä erimielisyydestä koskee luonnollisesti presidenttikausia. Näiden pituuden vuoksi onkin mahdotonta lausua arviota, joka kattaisi yleispätevästi koko 26-vuotisen kauden ja vielä pääministerikaudet tämän lisäksi. Sen sijaan on mahdollista koettaa jäljittää se murroskohta, joka loi läntisen kuvan Kekkosesta myös presidenttikausiksi. Tällöin nousevat esiin vuodet 1953–54 eli Stalinin kuolemaa välittömästi seurannut aika.

Lännellä oli tietenkin käsityksensä Kekkosesta jo ns. vaaran vuosista lähtien, olihan tämä yksi Suomen merkittävimmistä poliitikoista.

Tämä käsitys oli ollut lähinnä kriittinen. Vuodet 1953–54 näyttävät kuitenkin merkinneen jonkinlaista murrosvaihetta, jolloin kuva muuttui aluksi sangen arvostavaksi, mutta palautui sitten taas vanhaan epäluuloisuuteen. Tämä murrosvaihe näyttää koskeneen erityisesti Englannin näkemyksiä.

Kyseistä vaihetta ei ole käsitelty aiemmin paljonkaan brittiläisen lähteistön valossa. Länsilähteisiin runsaasti perehtynyt *Rautkallio* ei esimerkiksi ole käyttänyt kirjassaan "*Paasikivi vai Kekkonen*" näiltä vuosilta lainkaan brittiläisiä lähteitä, vaan Englannin osuus läntisen kuvan muodostajana painottuu voimakkaasti valvontakomissioaikaan ja aivan 1950-luvun alkuun. Läntistä kuvaa muodostavat kirjassa sen jälkeen vain amerikkalaiset lähteet. Jussi *Hanhimäki* on puolestaan käyttänyt kirjassaan "*Rinnakkaiseloä patoamassa*" osittain brittilähteitä, mutta amerikkalaisiin verrattuna suhteellisen niukasti. Hänen omankin ilmoituksensa mukaan ne ovat toimineet lähinnä vertailumateriaalina amerikkalaiselle päälähteistölle. Näiden molempien kirjojen pohjalta saldoksi jääkin ensisijaisesti amerikkalaisten suhteellisen vakaana säilynyt kriittisyys Kekkonen persoonaa ja politiikkaa kohtaan.

Kekkosesta laajan elämäkertasarjan kirjoittanut Juhani *Suomi* antaa puolestaan varsin erilaisen kuvan kuin *Rautkallio* ja *Hanhimäki*. Tosin hänkin korostaa erityisesti amerikkalaisten kriittisyyttä, mutta englantilaisten kohdalla hän tekee erään poikkeuksen. Hän ei ole yleensä käyttänyt läntisiä lähteitä; merkittävänä poikkeuksena tässä suhteessa on Kekkonen vuonna 1953 kuningatarkruunajaisiin pääministerinä tekemä matka. Muutoin *Suomi* korostaa brittikontaktien osalta Kekkonen läheisiä ja keskinäiseen arvostukseen perustuneita siteitä tiedustelupalvelun edustajiin Rex Bosleyn ja James Magilliin. *Suomi* antaa Kekkonen kannalta varsin positiivisen kuvan myös Foreign Officen näkemyksistä vuosien 1953–54 osalta. Hän viittaa lähettiläs Andrew Noblen ja Kekkonen yhteyshenkilöksi kruunajaismatkalla asetetun kapteeni Kershaw'n teksteihin:

"Kershaw'n myönteisen loppuarvion voidaan katsoa heijastaneen yleisemminkin niitä vaikutelmia, joita Kekkonen jätti jälkeensä. Ja niitä varmasti vahvistivat ne hämmästyttävän terävänäköiset ja sävyiltään suopeat raportit, joita ministeri Sir Andrew Noble Helsingistä kruunajaisten jälkeenkin toimitti."¹

1 • Juhani Suomi, *Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956* (Keuruu 1990), 197–199, 249, 250.

Suomen antama kuva on kuitenkin hieman problemaattinen. Vaikka olisikin liikaa sanoa, että hänen kuvassaan "terävänäköisyys" ja suopeus Kekkosta kohtaan olisivat olleet oikeastaan synonyymeja, ei voida välttää vaikutelmaa tietystä Kekkosen osaksi tulleen arvostuksen korostamisesta. Ongelmaksi muodostuu myös se, että kun *Suomi* ei tämän jälkeen enää viittaa brittiarvioihin, kuva tavallaan "jäätyy" Kekkosta yliarvostavaan muotoon. Noble kuitenkin jätti Helsingin jo keväällä 1954, ja hänen seuraajansa olivat huomattavasti kriittisempiä Kekkosta kohtaan. *Suomi* palaa läntisten diplomaattien arvioihin vasta yöpakkasten ja noottikriisin vaiheessa, silloinkin käyttämättä englantilaisia ja amerikkalaisia alkuperäislähteitä itse. Tällöin hän hyväksyy jokseenkin sellaisinaan Kekkosen kriittiset arviot läntisten diplomaattien puolueellisuudesta ja ammattitaidon puutteesta sekä näiden konfliktien painottumisesta Kekkosta vastustaneisiin piireihin.

Mikä sitten oli brittianalyysien käytännön merkitys? Oliko briteillä loppujen lopuksi puolellaan muuta painoarvoa kuin vanhan imperiumin ja sen tradition hiipuva arvovalta? On tietysti perusteltua sanoa, että länsiliittoutumassa valta ja voima olivat amerikkalaisilla, joiden Kekkosen-kuvakin on näin ollen asetettava konkreettisen merkityksen osalta brittien Kekkosen-kuvan edelle. Toisaalta tällainen näkemys hukkaisi merkittäviä vivahteita lännen asennoitumisessa, ja Suomen ja Englannin suhteiden osalta on muistettava myös kaupan suuri merkitys: Englanti oli Suomen merkittävin kauppakumppani 1950-luvun alkupuolella. Briteillä oli omat erikoisintressinsä Suomen suhteen, samoin omat keinonsa yrittää vähentää neuvosto-otetta Suomesta. Tämä kävikin usein ilmi amerikkalaisten yrittäessä saada läntistä vaikutusta ulotettua Suomeen Englannin ja Ruotsin Suomen-kaupan kautta. Briteillä oli myös kenties vivahteikkaampi näkemys Suomen sisäisistä oloista kuin amerikkalaisilla, joilla oli taipumus korostaa kommunismiaspektia enemmän ja "globaalisemmalta" näkökannalta kuin briteillä. Voidaan myös sanoa, että amerikkalainen näkökulma on jo sangen pitkälle tutkittu, kun taas brittiläistä näkemystä ei ole vastaavasti selvitetty – se on joutunut eräänlaiseksi amerikkalaisnäkemysten sivulauseeksi sekä amerikkalaisten painotusten perusteettomastikin sävyttämäksi.

Huomautettakoon myös, että tässä tutkimuksessa kohteena on Englannin politiikka – ei Suomen eikä edes Kekkosen. Kekkosen politiikan "todellisuutta" tai Suomen sisä- ja ulkopolitiikan historiaa ei pyritäkään saamaan selville eikä ratkaisemaan, mikä on lähinnä oikea Kekkosen kuva – puhumattakaan siitä, että yritettäisiin päästä selville, mihin Kekkonen itse pyrki. Käytetty lähde pohja ei siihen tarkoitukseen sosisikaan. Lisäksi on syytä korostaa, että otsikosta huolimatta kohteena ei ole pelkästään Kekkonen, vaan Suomen ja Englannin suh-

teet ylimalkaan siinä mielessä, että Kekkosen persoona ja spekulatiot Kekkosen tulevasta poliittisesta asemasta hallitsivat näitä suhteita voimakkaasti brittien mielissä. Tässä suhteessa ei voida välttää käsittelemästä myös asioita, jotka eivät todellisuudessa liittyneet Kekkoseen, mutta jotka kuitenkin muokkasivat brittien käsityksiä sekä hänestä että Suomesta yleensä.

Vaikka tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan Kekkosta koskeneet käsitykset, tavoitteena ei ole mikään "image-tutkimus" sinänsä. On huomattava, että brittien kaltaisten ulkopuolisten tarkkailijoiden osalta nimenomaan vaikutelmat ratkaisivat suhtautumisen suomalaisiin ilmiöihin, ei varsinainen todellisuus. Tässä suhteessa päti klassinen toteamus: tärkeämpää kuin se, mitä asiat todellisuudessa ovat, on se, miltä ne näyttävät, ja etenkin se, mihin ne näyttävät johtavan. Brittien kannalta juuri tässä suhteessa Kekkosen rooli oli ratkaiseva. Kiinnostavaa ei ollut, oliko hän niin sanotusti "hyvä mies" tai ei, vaan se, miten hänen politiikkansa vaikuttaisi Suomen suhteisiin Neuvostoliittoon.

Neuvostoliitto ja kommunismin vaara olivat ne aspektit, jotka tekivät Suomen tapauksen kiinnostavaksi: Suomi ei sinällään ollut prioriteettiasemassa. Sen luistuminen itäleiriin oli mahdollisuuksien mukaan estettävä, mutta toisaalta se oli myös uhrattavissa oleva shakkipelin sotilas, jos hinta oli tarpeeksi hyvä – esimerkiksi Ruotsin houkutteleva NATOon. Suomen kannalta varsin korutonta kertomaa on erään Foreign Officen virkailijan toteamus: odotettiin sitä päivää, kaukaistakin, jona Ruotsin yleinen mielipide olisi valmis hyväksymään liittymisen NATOn, "jopa Suomen miehityksen riskilläkin".²

Seuraavassa tarkastellaan Kekkosen kuvan muutosta nimenomaan Foreign Officen materiaalista käsin. Amerikkalaisten vastaavaa suhtautumista selvittämään käytetään lähinnä *Hanhimäen* ja *Rautkallion* tutkimuksia, jotka toimivat ensi sijassa brittien vertailumateriaalina; tätä tutkimusta varten ei ole ollut mahdollisuutta tehdä arkistotyötä amerikkalaisten lähteiden pohjalta. Amerikkalaisiin viitataan tietenkin myös siinä määrin kuin heidän linjauksensa ovat tulleet brittien silmissä ja brittien materiaalissa esiin. Tämän lisäksi on käytetty myös Suomen ja Ruotsin ulkoministeriöiden materiaalia. Suomen ulkoministeriön osalta on kuitenkin todettava, että materiaalia oli huomattavasti niukemmin kuin Foreign Officen kokoelmissa. Jopa kauppaneuvotteluaineisto oli varsin tilastopitoista ja köyhää analyysistä.

2 Statham, Minutes, 9.6.53. FO 371 106203, PRO.

Tarkkailua ja mutkan kautta vaikuttamista

Mitä tulee Englannin yleiseen politiikkaan vuosina 1953–54, se oli suurilta linjoiltaan stabiilia lännen leirin politiikkaa kylmän sodan ollessa lientymässä. Sitä paitsi Saksa, Euroopan hahmottuminen uudelleen ja murenevan imperiumin huolet olivat tärkeämpiä kiinnostuksen kohteita kuin Suomen kaltainen pikkuvaltio Itämeren perukoilla. Suomen teki seuraamisen arvoiseksi lähinnä kaksi asiaa: varsin laaja kauppa – ja etenkin Neuvostoliiton naapuruus. Konservatiivihallitus oli ollut vallassa vuodesta 1951, mutta brittien politiikka ei silti ollut yhtä jyrkästi ideologista kuin Yhdysvaltain, jossa ohjaksiin oli juuri tullut uusi republikaanihallinto – presidentti Dwight D. Eisenhower sekä ulkoministeri John Foster Dulles.

Englanti oli vielä 1940-luvun lopullakin – Stephen *Leen* kuvauksen mukaan – pyrkinyt esiintymään supervaltana, mutta 1950-luvun alussa tietoisuus imperiumin taantumisesta oli jo alkanut kajastaa. Imperiumivelvoitteet olivat käymässä Englannin taloudelle ylivoimaisiksi, ja juuri kun vuonna 1951 Englannin talous näytti olevan toipumassa, sen jarruksi tuli juuri sama tekijä, mikä Suomen osalta tiesi suurta boomia: Korean sota, sillä se asetti Englannille jälleen uusia sotilasvelvoitteita. *Leen* mukaan vuoden 1953 lopulla Churchillinkin retoriikka Englannin maailmanpoliittisesta roolista oli selvästi laimentunut. Suezin kriisi 1956 sitten kiihdytti voimakkaasti tätä taantumaa ja sen tiedostamisen trendiä.³

Toisaalta, kuten *Reynolds* korostaa, vielä 1950-luvun alussa Englannin teollisuus tuotti kolmasosan Euroopan ei-kommunistisen osan teollisuustuotannosta, ja samaan aikaan Englanti tuotti aseita enemmän kuin Yhdysvaltain kaikki muut NATO-liittolaiset yhteensä. Toisin sanoen käsitys ainakin jonkinlaisesta supervallan asemasta ei ollut niin outo kuin jälkeempään voitaisiin luulla. "Jos se osoittautuikin myöhemmin myytiksi, pitää muistaa, että myytit saavat voimansa todentuntuisuudestaan." Heinäkuussa 1954 Englannin kabinetti päätti pyrkiä valmistamaan oman vetypommin juuri säilyttääkseen maan supervaltaseman.⁴

Reynoldsinkin kirjan nimi on osuvasti *Britannia Overruled*. Hän kuitenkin viittaa tällä pidempään aikaväliin 1900-luvulla, ja kun tar-

3 Stephen J. Lee, *Aspects of British Political History* (London 1996), 261.

4 David Reynolds, *Britannia Overruled, British Policy and World Power in the Twentieth Century* (London – New York 1991), 173, 181, 182.

kastellaan vuosien 1953–54 Englantia Suomenkin näkökulmasta, Englanti oli suurvalta, ja Suomen osalta hyvin oleellinen suurvalta. Ja niin vaikeaa kuin sitä onkaan määritellä tai konkretisoida, brittiläisen tradition valtava paino ja maine loivat maalle suurvallan arvovallan pikkuvalltion silmissä, vaikka tietoisuus Englannin voimavarojen hiipumisesta Yhdysvaltoihin ja Neuvostoliiton verrattuna olikin selvää.

Englannin ja Yhdysvaltain välillä oli jossain määrin suoranaisia linjaerojakin. Pääministeriksi palannut Churchill ei ollut vuosien 1953–54 asetelmissa enää lainkaan se haukka joka oli Fultonissa julistanut rautaesiripun jakaneen Euroopan. Päinvastoin, Stalinin kuoleman jälkeen Churchill katsoi tehtäväkseen saada aikaan kansainvälinen liennytys. Hän koetti suorastaan päähänpistonomaisesti suostutella amerikkalaisia ja venäläisiä yhteiseen huippukokoukseen selvittämään kylmän sodan ongelmat. Amerikkalaiset olivat kuitenkin haluttomia tähän, samoin Churchillin oman kabinetin enemmistö. Ulkoministeri Anthony Eden kaipasi yleisestikin itsenäisempää asemaa angloamerikkalaisessa liitossa kuin Churchill.⁵

Jossain määrin suomalaisetkin olivat havainneet tämän asetelman. Suomen Lontoon-lähetystö raportoi marraskuussa 1953, että Yhdysvalloissa Churchillia pidettiin aivan liian myöntyväisenä.

"Varsin karkeasti tämä käsitys on ilmaistu selittämällä, että vuoden 1953 Churchill suunnilleen vastaa vuoden 1939:n Chamberlainia, ja että vuoden 1939:n Churchillin ajatuksia maailmanpolitiikassa nykyhetkellä edustaa Mr. Dulles."

Monet brittipoliitikot olivat vakuuttaneet suomalaisillekin, että hallituksen enemmistö tunsi epämääräistä pelkoa Churchillin rauhanhankkeita kohtaan – etenkin puolustusministeri Harold Macmillan.⁶

Toinen asia on, kuinka usein nämä kahden suurvallan yleispolitiikan linjaerot heijastuivat Suomen kaltaiseen tapaukseen, joka ei ollut kummallekaan elintärkeä. Loppujen lopuksi amerikkalaisten ja brittien ongelma Suomen suhteen oli jokseenkin samanlainen: vaikutusmahdollisuuksia oli kovin niukalti verrattuna kylmän sodan toiseen osapuoleen. Toivo, että Suomea olisi voitu kammata suorastaan lännen

5 Martin Gilbert, Churchill. A Life (London 1992), 910, 911, 919–931, Alistair Horne, Harold Macmillan, Volume I, 1894–1956 (New York 1989), 346–348, Reynolds 1991, m.t., 184, 185.

6 E.A. Soravuo 15 / 5.11.53, liitteenä Antero Vartian laatima raportti. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

leiriin, oli olematon. Problematiikan oli keskityttävä ennemminkin siihen, miten varjella Suomea liukumasta vielä enemmän itään. Briteille tilanne oli sikäli vielä ongelmallisempi kuin amerikkalaisille, että heillä ei ollut näiden taloudellisia resursseja avunantoon.

Toisaalta, mitä suomalaisiin tuli, britit olivat monessa suhteessa helpompi ja "vaarattomampi" partneri kuin Yhdysvallat. Kuten Suomen Lontoon-lähetystö helmikuussa 1953 totesi, "meillä Englantiin nähden näyttää olevan huomattavasti suurempi taloudellinen ja poliittinenkin toimintavapaus kuin esim. USA:han nähden".⁷ Brittikontaktit eivät olleet venäläisten silmätikkuna samalla tavalla kuin yhteydet Yhdysvaltoihin, ja laaja kauppa loi luonnollisen foorumin yhteyksille.

Suomalaiset myös tuntuivat olettaneen, että britit kokivat jonkinlaista erityissympatiaa Suomea kohtaan. Lähetystöraportin mukaan etenkin lehdistö oli suopea Suomelle. Esimerkiksi Timesin kirjoitus Kekkosen ns. pyjamantaskupuheesta vuonna 1952 oli syntynyt yhteistyössä Suomen Lontoon-lähetystön kanssa, ja se oli kirjoitettu niin ymmärtäväiseen henkeen, että puheen kohteena olleet tanskalaiset ja norjalaiset olivat esittäneet briteille huomautuksia. Monet lehdet olivat antaneet ymmärtää olevansa valmiita tukemaan suomalaisia toimituskirjoituksin kauppaneuvotteluissa. "Englannin lehdistön jatkuva valmius tukea Suomen ulkopoliittisia näkökantoja, jos ja kun tämä suomalaisella taholla katsotaan sopivaksi tai tarpeelliseksi, on käsitykseni mukaan varteenotettava seikka."⁸

Paasikivikin piti Englantia tärkeänä Suomen kannalta. Tammikuussa 1955 hän evästi suurlähettilääksi lähtenytä Sakari Tuomiojaa:

"Puhuin hänelle politiikkaa. Sanoin, että Lontoon, Washingtonin, Moskovon, Berliinin tuleva ja Tukholman paikat ovat meillä tärkeimmät. Me odotamme niissä olevilta lähettiläiltä ensi sijassa poliittisia neuvoja. Kaupalliset asiat ovat tietysti tärkeät, mutta ne voidaan hoitaa helpommin ja niihin määrätään eri valtuuskuntia. Tietysti Lontoossa ovat myös ne tärkeitä ja erityisesti voi Tuomioja sieltä antaa taloudellisia tietoja, mutta tärkeintä on, kuten sanottu, meille politiikka: mitä tapahtuu sen alla, mikä näyttää tapahtuvan."⁹

7 Soravuon raportti 5 / 20.2.53. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

8 Soravuon raportti 11 / 5.8.53. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

9 J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa 25.4.1949–10.4.1956 (Juva 1986), 889. – Sivujen sijasta viitataan palstoihin.

Suopecta löytyi myös brittien taholta, ja etenkin lähetystöstä vuonna 1953. Lähettiläs Andrew Noble suhtautui vuosina 1953–54 suomalaisiin erityisen ymmärtäväisesti ja ihaili suuresti Kekkonen poliittikkona. Eero A. Wuori oli luonnehtinut virkaansa astunutta Noble Suomen ulkoministeriölle siten, että tämä oli valvonut aiemmin tärkeitä departementteja ja ollut pohjoisenkin osaston tilapäisenä päällikkönä. Hänellä oli norjalaissyntyinen vaimo, Norjan entisen Helsingin-lähettilään Micheletin tytär, ja hän puhui norjanvoittoista skandinaaviskaa. Wuori kirjasi tähän maaliskuussa 1951 tekemäänsä arvioon myös: "Eilen keskustellessamme ilmaisi hän optimistisen käsityksensä Suomen suhteen. Hän arveli, ettei mikään viittäisi siihen, että Neuvostoliitto tekisi Suomelle pahempia esityksiä lähitulevaisuudessa."¹⁰

Tosin Paasikiven päiväkirjojen mukaan Noble oli myös valitellut, että häntä ei kohdeltu Suomessa riittävän hyvin. Paasikivi liitti tähän tietoon heti ihmetteleviä kommentteja, mutta otti sen mitä ilmeisimmin vakavasti, koska kehotti ulkoministeri Ralf Törngreniä pitämään asiaa silmällä. "Ketään lähettilästä ei täällä tahdota kohdella paremmin kuin Englannin."¹¹

Muut Suomen kanssa tekemisiin joutuneet virkamiehet olivat etenkin Noblen seuraaja Michael Creswell, apulaisvaltiosihteeri R.H. Mason ja Pohjoisen Osaston päällikkö H. Hohler – sekä useat kauppaneuvotteluihin osallistuneet virkamiehet. Suomen-politiikka määriteltiin yleensä tällä tasolla; tasolle Churchill-Eden se saattoi nousta vain hyvin satunnaisesti, ainakaan suoranaisen palautteen muodossa.

Englannin vuosien 1953–54 Suomen-politiikkaa tutkiessa onkin pidettävä mielessä, että vaikka vuodet olivat brittien mielestä huolestuttavia Suomen kannalta, maailmanpoliittisesti niihin ei liittynyt suuria kriisejä esimerkiksi vuosien 1938–39, 1958–59 tai 1961–62 malliin, siten, että Suomi olisi noussut ulkopoliittikan hierarkian johtopöydille asti; Churchillillä ja Edenillä ei ollut yleensä tarvetta tilittäytyä Suomeen. Poliittikan muotoilu pysyi lähinnä virkamiestasolla (mikä sekin tosin on tutkimustulos).

Virkamiesten ja diplomaattien raporttien analysoinnissa on tosin omat ongelmansa. Juhana Aunesluoma mainitsee arvioidessaan *Hanhimäen* kirjaa Historiallisessa Aikakauskirjassa "sudenkuopasta, missä on jo odottamassa kunnioitettava määrä perinteistä diplomatian histo-

10 Wuoren raportti 10 / 9.3.51. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

11 Wuoren raportti 10 / 9.3.51. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

riaa. Mitä parempi lähdetilanne ja mitä mehukkaampia ulkopoliittisten toimijoiden jälkeensä jättämät paperit ovat, sitä helpommin supistuu kansainvälisten suhteiden historia sen raportoinniksi, mitä yksi virkailija sanoi toiselle ja mitä kolmas suositteli mahdollisesti tehtäväksi. Tältä ulkopoliittisten toimijoiden järkeilyjen ja keskustelujen rekonstruoinnilta helposti unohtuu sen pohtiminen mikä merkitys tällä aikakalla virkamiestyöllä oikein oli."¹²

Nuoren tutkijan havainto on epäilemättä oikea. Toisaalta tätä vaaraa on jokseenkin mahdoton välttää kokonaan erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa asioiden käsittely oli käytännössä muutaman henkilön käsissä, eikä näille ollut tarjolla kuin hyvin rajoitettu keinovalikoima. Tällaisessa tapauksessa tutkimus onkin usein jo lähtökohdiltaan enemmän mielikuvien ja niiden aikaansaamien vaikutusten analyysinä kuin suoranaisten konkretien tutkimista. Englannin – tai yleensä länsimaiden – ja Suomen suhteiden historiassa tapaukset olivat usein juuri tällaisia, mikä ei kuitenkaan merkitse, että ne olisivat olleet missään mielessä merkityksettä.

Suurimmat ongelmat olivat vuoden 1953 alkupuolella olleet nimenomaan kaupassa. Niihin palataan myöhemmin. Kevään 1953 varsinainen murrostapahtuma tuntui jakavan Pohjolan kortteja laajemminkin uudelleen: Stalinin kuolema.

191

PAASIKIVESTÄ BENES? – KEKKOSEN GLORIA NOUSEE

Laajeneva liikkuma-ala

Stalinin kuolema laukaisi brittien silmissä uuden vaiheen myös tapaus Suomen osalta. Huolimatta Staliniin liittyneistä kylmän sodan peloista johtopäätökset eivät olleet pelkästään optimistisia. Kysymys Stalinin seuraajista tuntui jättävän Suomen tulevaisuuden hieman epäselvään tilaan, jossa saattoi piillä vaaramomenttejäkin. Toisaalta Suomen liikumatila tuntui kuitenkin laajentuneen ja tietynlainen avautuminen Suomen ja lännen välillä mahdollisemmalla kuin ennen.

---

12 Juhana Aunesluoma, Suurvallan varjonyrkkeily (HAik 2/1997), 187.

Reaktioksi vakiintuikin suhteellisen pian, että myös Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa oli alkanut jonkinlainen suojasää. Kun Ruotsin Utrikesdepartement ilmaisi briteille huoliaan Suomen kehityksestä pian Stalinin kuoleman jälkeen, lähettiläs Andrew Noble selitti apulaisvaltiosihteeri R. H. Masonille UD:n olevan näköjään "säikympi kuin suomalaiset". Hän vakuutti, etteivät suomalaiset aikoneet antaa Neuvostoliitolle taloudellista otetta maasta eivätkä edes olleet kovin huolestuneita. "Tästä on todisteena se, että he eivät ole tulleet luoksemme maanittelukertomuksin, kuten he olisivat varmasti tehneet, jos olisivat vakavissa vaikeuksissa." Suomalaiset eivät katsoneet hyötyvänsä mitenkään, jos tekisivät lisämyönnytyksiä.

Noblen esimiehet olivat tässä vaiheessa samaa mieltä. Foreign Office'n Pohjoisen osaston päällikkö H. Hohlerkin katsoi ruotsalaisten olevan suomalaisia huolestuneempia "kuten tavallista" ja kommentoi Masonille, että Noblen antama kuva suomalaisten päättäväisyydestä vastustaa kaikkia venäläisiä yrityksiä vaikuttaa Suomen sisäpolitiikkaan oli hyvin rauhoittava. Mason ohjeistikin Noblea, että luultavasti Neuvostoliitto pyrki propagandallaan ja politiikallaan rakentamaan Skandinaviaan mallia ja kehyksiä myöhemmälle ekspansiolle, "luulen tämän olevan pitkän tähtäimen suunnitelma, sanoisin tällä hetkellä loputon suunnitelma".¹³

Sinällään Englannin ja Suomen välillä ei ollut muita käytännön ongelmia kuin kauppa. Ainakin tunnetasolla kaikki oli vähintään kunnossa. Noble totesi kuningas Yrjö VI:n kuoleman tuoneen vuonna 1952 paljon sympatiaa Englannille, ja Edinburghin herttuan tulo Helsingin olympialaisiin oli antanut mahdollisuuden osoittaa tämä sympatia.¹⁴

Yhtenä esimerkkinä brittien rohkaistumisesta oli suunnitelma lähetystöjen statuksen nostamisesta suurlähetystötasolle. Noble raportoi Lontooseen pohtineensa tätä amerikkalaiskollegansa kanssa. Mikäli suomalaiset ehdottaisivat asiaa, ei olisi viisasta kieltäytyä. Jos Neuvostoliitto nimittäin ryhtyisi asiaan ensimmäisenä, sen lähettilästä tulisi suurlähettiläänä diplomaattikunnan vanhin eli doyen niin kauaksi kuin tämä pysyisi Suomessa. Tämä antaisi jälleen hieman lisää painoarvoa Neuvostoliitolle, eikä sellainen asiointi olisi suomalaisillekaan miellyttävää. Noble vetosi myös epäsuorasti suomalaisten länsimai-

13 Noble Masonille 25.3.53, Hohler Masonille, Minutes, 18.4.53, Mason Noblille, Minutes, 21.4.53. FO 371 106202, PRO.

14 Noble ulkoministeri Edenille 10.2.53. FO 371 106194, PRO.

suus- ja kulttuuritasoon: "On hieman epäloogista, että meillä on ministeri Helsingissä, kun meillä on suurlähettiläät Asunciónissa, Ciudad Trujillossa ja Katmandussa." Hän mainitsi amerikkalaisten haluavan pian suurlähetystötasolle.¹⁵

Foreign Officen ylemmät virkamiehet Lontoossa olivat periaatteessa positiivisella kannalla: Suomea ei enää tarvinnut pitää ex-vihollismaana. Oli kuitenkin arveltu, että Suomi haluaisi itse herättää mahdollisimman vähän huomiota. Mutta jos se haluaisi suurlähettilästason, ei olisi syytä vastustaa, ja olisi todella omat etunsa, jos ehdittäisiin ennen Neuvostoliittoa. Kuvaavia olivat silti apulaisalivaltiosihteeri Masonin varovaiset ohjeet: suomalaisten halukkuutta ei tullut tiedustella kysymällä asiaa suoraan Ulkoministeriön poliittisen osaston päälliköltä, vaan "we have reason to think" -muodossa. Suomalaisia tuli rohkaista, mutta ei saanut näyttää siltä, kuin britit olisivat ehdottomassa suurlähetystötasoa – silloin suomalaiset pelästyisivät. Mason viittasi tällä luultavasti mahdollisiin neuvostoreaktioihin läntisen aktiivisuuden edessä.¹⁶

193

Projekti pysähtyi kuitenkin täysin, kun pääministeri Churchill asetui sitä vastustamaan.¹⁷ Asia hautautui vuoden 1954 puolelle asti, ja kun se palasi päiväjärjestykseen seuraavana vuonna, tilanne oli muuttunut – samoin brittilähettiläs. Kuvaavaa kuitenkin oli, että lähetystöasian kaltainen diplomaattinen asia oli suorien poliittisten vaikutusmahdollisuuksien puutteessa niitä harvoja kysymyksiä, joissa britit näkivät mahdollisuuksia aloitteellisuuteen ja edes pienten poliittisten heidelmien varastamiseen venäläisten nenän edestä.

Punamullan puolesta – vähäisin vaikutuskeinoin

Mitä tuli Suomen sisäpolitiikkaan, briteillä ei sinällään ollut mitään erityistä syytä favoritismiin ei-kommunististen ryhmien osalta. Suomen sisäiset olot ja kysymys iäkkään Paasikiven seuraajasta presidenttinä kiinnostivat ensi sijassa Neuvostoliitto- ja kommunismiaspektien kautta; miten Suomen sisäpolitiikan tapahtumat vaikuttaisivat kommunismin etenemiseen Suomessa?

---

15 Noble 30.4.53. FO 371 106218, PRO.

16 Statham, Minutes, 5.5.53, Hohler Masonille, Minutes, 13.5.53, Mason, Minutes, 13.5.53, Selwyn Lloyd Churchill 22.5.53. FO 371 106218, PRO.

17 Churchill Minister of Statelle 23.5.53, Mason Noblelle, Minutes, 26.5.53. FO 371 106218, PRO.

Brittiraportteja sekä niihin liitettyjä Foreign Officen kommentteja (Minutes) lukiessa on varsin nopeasti havaittavissa, että briteillä oli Suomen hallituspohjaksi jokseenkin pysyvä "suosikkivaihtoehto", joka ei juuri muuttunut lähettiläiden vaihtuessaan. Tämä vaihtoehto oli punamulta. Toisaalta on kuitenkin helppoa havaita, että punamulta ei ollut suosikkivaihtoehto niinkään sen takia, että nimenomaan SDP ja Maalaisliitto olisi havaittu ideologisesti läheisimmiksi, poliittisesti kykenevimmiksi ja lännelle suopeimmiksi puolueiksi. SDP:ssä oli osittain näitä piirteitä ainakin ulkopoliitiikan osalta, ja puolueen luonne oli briteille suhteellisen helppoa ymmärtää, kun sitä verrattiin Labouriin tai Euroopan sosiaalidemokraattisiin/sosialistisiin puolueisiin. Tämä tosin tuskin oli sinällään erikoisansio Englannin konservatiivihallituksen silmissä, mutta ainakin se mahdollisti SDP:n toiminnan ennakoimisen ja tulkitsemisen. Mitä tuli Maalaisliittoon, se oli porvarillisuudestaan huolimatta paljon ongelmallisempi, ei missään mielessä henkisesti läheiseksi tunnettu vaihtoehto. Olihan se agraaris-nationalistinen puolue, äärimmäisen suomalainen ilmiö, jolle ei ollut vastinetta länsieurooppalaisessa puoluekentässä ja jonka ulkopoliitiikkaan luotettiin erityisen vähän. Puolueen arveltiin vilkuilevan itään.

Punamullan suotavuus muodostui välineellisistä ja taktisista näkökohdista, joiden takana häämöttivät Neuvostoliiton ja kommunismin haamut. Brittien silmissä oli suotavinta, että kommunismin kasvupohja heikkenisi Suomessa. Tämä kasvupohja syntyi etenkin poliittisen ja talouselämän epästabiileista piirteistä. Näistä ei 1950-luvun Suomessa ollut pulaa, kun SDP ja Maalaisliitto sekä niiden taustalla olleet ammattijärjestöt, SAK ja MTK, taistelivat hallitus- ja talonjakopoliitiikassa. Brittien silmissä ratkaisevaa oli, että mikäli SDP ja Maalaisliitto eivät kykenisi yhteistyöhön, niiden ja eturyhmien kesken vallitsisi koko ajan sisä- ja talouspoliittinen viidakkosota. Tämä johtaisi sisäpolitiikan epävakaisuuteen ja vahingoittaisi talouskehitystä, mikä antaisi kommunisteille pelitilaa. Sen sijaan punamullan puitteissa olisi mahdollista vakauttaa talous ja sisäpolitiikka, koska silloin SDP ja Maalaisliitto olisivat vastuussa ja hillitsisivät takanaan olleita eturyhmiä. Punamulta olisi myös ainoa riittävän voimakas koalitio pitämään kommunistit hallituksen ulkopuolella ja pysymään tarpeellisen lujana Neuvostoliittoa vastaan.

Suhteessa Suomen sisäpolitiikkaan brittien politiikan takana oli tapainoteoria sekä riskien ja vahinkojen minimoimisen taktiikka. Mitään kovin suurta ja käänteentekevää lännen hyväksi ei uskottukaan saavutettavan. Niinpä esimerkiksi Kokoomus, joka oli potentiaalisesti länsimielisin ja konservatiiveja lähinnä ollut puolue, sai jäädä brittien poliittisen yhteen- ja vähennyslaskun uhriksi. Se oli vain keskisuuri

puolue ja Kremlille mahdoton – sen tukeminen olisi merkinnyt venäläisten provosoimista, eikä se olisi kuitenkaan ollut kyllin vahva pitämään puoliaan sen enempää punamultapuolueita, kommunisteja kuin Neuvostoliittoakaan vastaan. Ja kaiken lisäksi Kokoomus ei itse voinut aiheuttaa paljon vahinkoakaan maan talouspolitiikalle ja sisäpoliittiselle vakaudelle, vaikka se jätettiin oppositioon.

Brittien silmissä vuosina 1953–54 punamullan avainpersoonat olivat Maalaisliiton Urho Kekkonen ja SDP:n Väinö Leskinen. He olivat ne kaksi henkilöä, joiden yli ei voitaisi kävellä punamultaan, jotka kykenisivät torpedoimaan kaikki muut hallitusvaihtoehdot ja joiden kiistat pitäisivät Suomen sisäpolitiikan jännityksen tilassa, ellei heitä sidottaisi yhteiseen vastuuseen. Kumpaankaan ei oltu persoonina kovin ihastuneita, vaan molemmat nähtiin nimenomaan puoluepolitiikkoina ja etujen haalijoina omille taustaryhmilleen. Kekkosta rasitti myös Kremlin hänelle osoittaman suosion stigma sekä "vaaran vuosista" periytynyt muistikuva myöntyvyysspolitiikasta. Oleellista oli kuitenkin heidänkin osaltaan se, missä määrin he saattaisivat saada vahinkoa aikaan – sekä se, ettei heidän tilalleen ollut mitään realistisia vaihtoehtojaakaan.

Amerikkalaisten suhtautuminen oli käytännössä hyvin samanlaista, joskin heillä oli hieman enemmän kokoomuskontaktejakin.

Kuten jo mainittiin, punamultalinja oli brittien standardilinja, joka ei ollut riippuvainen siitä, kuka oli lähettiläänä tai ottamassa vastaan raportteja Foreign Officen päässä. Tämä käy selvästi ilmi, kun lukee 1950–60 -lukujen raportteja vuosi toisensa jälkeen. Aste-eroja on toki havaittavissa, ja tällöin lähettiläs Noble sijoittuu asteikon ehdottomaan yläpäähän punamultahakuisuudessaan.

Siitä, kuinka pitkälle Noble halusi mennä edistääkseen punamultayhteistyötä, saatiin osoitus kevättälvella 1954, kun hän ryhtyi henkilökohtaisesti paikkailemaan Kekkosen ja Leskisen silloin tulehtuneita suhteita. Tavatessaan Teuvo Auran ja Eero A. Wuoren hän tiedusteli näiltä, voisiko hän edistää asiaa esimerkiksi järjestämällä Kekkoselle ja Leskisellemme sovintotapaamisen luonaan. Aura ja Wuori innostuivat tarjouksesta ja halusivat erityisesti tietää, suostuisiko Kekkonen joskin muuksi ministeriksi kuin pääministeriksi. Noble piti tätä mahdollisena – mutta Kekkosen aseman oli oltava tärkeä, eikä hän suostuisi Leskisen alaiseksi. SDP:n kanta, että se tulisi hallitukseen Maalaisliiton mutta ei Kekkosen kanssa, oli "hölynpölyä". Vain Kekkonen saattoi johtaa Maalaisliittoa, ja hänelläkin oli ollut vaikeuksia puolueensa edustajien hillitsemisessä. Lontooseen Noble todisteli: "Jos voimme auttaa vanhan yhteistyön palaamista --- olemme saavuttaneet jotakin. Herra Aura on oikeassa sanoessaan, että se on miltei oleellista

Suomen sisäisten taloudellisten ongelmien ratkaisemiselle."¹⁸

Noblen voi jopa katsoa etäännyneen normaalista diplomaatin puuttumattomuudesta asemamaan sisäpoliittisiin asioihin. Ei voi myöskään olla kiinnittämättä huomiota, kuinka kaikkein länsimielisin ryhmä, Kokoomus, oli kylmästi jätetty täysin sivuun hänen kaavailuissaan – huolimatta siitä, että kokoomuslaisia jopa oli sillä hetkellä ministereinä Sakari Tuomiojan johtamassa hallituksessa. Periaatteessa Noble oli siis sovittelemassa puukkoa kaikkein länsimielisimmän ryhmän selkään.

Korvaamaton ja ylivertainen hallituspolitiikka

Vaikka briteillä oli epäluulonsa Kekkosta kohtaan, vuosina 1953–54 he saivat mielestään jatkuvasti todisteita siitä, että Kekkonen oli Suomen sisäpolitiikassa korvaamaton ja ohittamaton hahmo.

Keväällä 1953 Suomessa oli ollut jälleen hallituskriisi. Kun se ratkesi ja Kekkonen hallitus jatkoi, brittien arviot olivat hyvin myönteisiä. Noble korosti ulkoministeri Anthony Edenille, että Kekkonen oli selvinyt toistuvista kriiseistä, "ja meidän täytyy toivoa, että hän edelleenkin jatkaa niin, sillä epäonnistuminen hyödyttäisi vain kommunisteja".¹⁹

Huhtikuun lopulla Kekkonen näyttäytyi Noblen silmissä taas koalition hyvänä säilyttäjänä. SDP:n taholta oli vuodettu tietoja hallituksen suunnittelemissa epäsuosituista toimenpiteistä maan talouden tervehdyttämiseksi, ja Leskistä epäiltiin. Noblen mukaan Kekkonen oli kuitenkin tehnyt kaikkensa puhdistaa Leskisen Maalaisliiton silmissä vuotosyytöksistä. Noble arvioikin kriisin merkittävimmän piirteen olevan, kuinka hyvin Kekkonen oli onnistunut hillitsemään kannattajiaan; Leskinen oli ollut vähemmän sovitteleva.²⁰

Kun punamultakoalitio lopulta kaatui, Noble toisti jälleen käsityksensä, että se oli "ainoa vakaat hallituksen pohja, jolla oli tarpeeksi suuri enemmistö eduskunnassa kyetäkseen toimenpiteisiin, joilla Suomen talous pantaisiin kuntoon". Noble oli kuitenkin pessimistinen suomalaisten politiikkojen kykyä kohtaan ottaa huomioon taloudelliset realiteetit ja vastustaa palkkavaatimuksia, jotka nousisivat devalvaation jälkeen.²¹ Hohler puolusteli muistiossaan kuitenkin SDP:n halutto-

18 Noble Edenille 3.3.54. FO 371 111 450, PRO.

19 Noble Edenille 3.3.54. FO 371 111 450, PRO.

20 Noble Churchillille 22.4.53, 27.4.53, 29.4.53. FO 371 106197, PRO.

21 Noble Churchillille 2.7.53. FO 371 106197, PRO. Ks. myös N. Statham, Minutes

muutta palkanalennuksiin; syynä oli kommunistien pelko.²²

Noble ei sinällään ollut Kekkosen kritiikitön ihailija. Hänellä oli hyvin realistinen käsitys niin Kekkosen kuin muidenkin poliitikkojen ja yleensä suomalaisen sisäpolitiikan raadollisuudesta. Korkea arvio Kekkosen kyvyistä oli myös sikäli suhteellinen, että se perustui Noblenkin mielestä suureksi osaksi vaihtoehtojen puutteeseen. Fagerholm ei ollut enää kiinnostunut politiikasta ja vaikutusvallasta; Tannerilla oli SDP:n vanhojen ja Leskisellä nuorten tuki, mutta kumpikin oli mahdoton pääministeriksi Neuvostoliiton asenteen takia. Leskisellä ei sitä paitsi ollut "niin paljon arvostelukykyä kuin toivoisin". Sakari Tuomioja olisi ehkä mahdollinen. Hän olisi kuitenkin parempi Suomen Pankissa, sillä hän tuskin kykenisi hallitsemaan eduskunnan ja hallituksen "villejä miehiä".²³

Kekkosen neljättä hallitusta seurasi marraskuussa 1953 Sakari Tuomiojan hallitus. Se ei ollut virallisesti poliittinen, mutta siinä oli mukana merkittäviä porvaripuolueiden edustajia – ensimmäistä kertaa sodan jälkeen myös kokoomuslaisia. Sen sijaan Kekkonen oli jätetty sivuun. Noble oli epäluuloinen hallituksen mahdollisuuksista selviytyä eri puolueintressien välissä. Sen sijaan hän löysi vain ylistäviä sanoja eräälle Kekkosen samaan aikaan Ylihärmässä pitämälle puheelle: se oli "valtiomiesmäinen ja perusteltu esitys hänen hallituksestaan, ja sellainen objektiivinen analyysi Suomen tämän hetken tilanteesta, jota yksikään toinen poliittinen johtaja ei olisi todennäköisesti esittänyt".²⁴

Tuomiojan hallitus oli Noblen mielestä välivaihe. Tosin hän noteerasi kokoomuslaisten mukanaolon merkityksen, kun otettiin huomioon, että Venäjä oli näitä kohtaan vihamielinen.²⁵

Noble pysyi luottavaisena vuoden 1954 puolellakin. Hän puhui ei vain Kekkosen, vaan koko Suomen puolesta esimiehilleen jopa innokkaammin kuin monet suomalaiset. Kun Suomen Lontoon-lähettiläs E. A. Soravuo oli puhunut SDP:n ja kommunistien yhteistoiminnan vaarasta, Noble viestitti Masonille sellaisen yhteistyön olevan mahdottoman. Kaikki SDP:n johdossa olleet henkilöt, kuten Leskinen, Fagerholm, Skog ja Oittinen, kuuluivat puolueen oikeistosiipeen, eikä SDP:llä ollut ylimalkaan ketään vasemmistosiipeen lukeutuvaa johtajaa; "they

27.8.53. FO 371 106198, PRO.

22 Hohler Masonille, Minutes, 2.7.53. FO 371 106187, PRO.

23 Noble Hohlerille 2.9.53. FO 371 106198, PRO.

24 Noble Hohlerille 2.9.53. FO 371 106198, PRO.

25 Noble Edenille 7.1.54. FO 371, 111 447, PRO.

have, in fact, no Aneurin Bevan". Leskinen oli ylivoimaisesti vaikutusvaltaisin, ja hän inhosi kommunisteja sekä nämä häntä. Lisäksi hän oli juuri vakuuttanut Noblelle – "vaikka vakuutuksen arvoon kenties vaikuttaa se, että hän ei ollut täysin selvä sen aikana" – ettei mikään yhteistyö sosiaalidemokraattien ja kommunistien välillä ollut mahdollista. Noble ei enää edes laskenut pelkästään Kekkosen varaan: hän arveli, että Tuomioja jatkaisi pääministerinä, ja joskus, joskaan ei lähitulevaisuudessa, hän voisi saada johdettavakseen saman hallituskoalition, joka oli ollut Kekkosella. Aluksi tulisi kuitenkin vähemmistöhallitus, johon sitten liittyisi SDP.²⁶

Noblen arvailut liittyivät maaliskuussa 1954 pidettyjen eduskunta-vaalien tulokseen. Vaalit eivät sinällään muuttaneet Suomen sisäpoliittisista asetelmista mitään. Muutokset olivat pieniä; merkittävän piirre oli oikeastaan Maalaisliiton odotetun tappion vaihtuminen pieneksi voitoksi, mikä varmisti sen, ettei Kekkosta olisi mahdollista syrjäyttää sisäpolitiikassa. Noble luonnehti vaalitulosta ja sen minimaalisen pientä siirtymää edellisiin vaaleihin verrattuna: " --- Suomessa poliittiset trendit kulkevat liikkumattoman jäätikön nopeudella. Onko yhtään toista vapaata demokratiaa, jossa kolmen suurimman puolueen saamisen äänien prosenttiosuus on muuttunut vähemmän kuin 1 % kuuden vuoden aikana?"

Noblen arvion mukaan tulos oli voitto nimenomaan Kekkoselle ja tappio Leskiselä ja SKDL:lle. Mitä hallitukseen tuli, Noble oli nyt epävarmempi, kauanko Tuomioja voisi jatkaa. Punamultakoalitiota olisi vaikeaa saada aikaan, mutta ulkopoliitiikka ei ainakaan muuttuisi.

Hohlerkin kirjoitti Masonille, ettei vaalitulos muuttanut juuri mitään. Tämä oli kuitenkin vain hyvä asia, sillä oli odotettu jo vasemmostoenemmistöä, ja silloin olisi ollut vaikeaa muodostaa hallitusta ilman kommunisteja. Hohlerkin suositteli punamultaa, mutta arveli henkilökiistojen olevan tiellä. Silloin Tuomioja voisi jatkaa. Hän olikin hallinnut pätevästi, "mutta hänellä ei valitettavasti ole asemaa, jossa hän voisi hoitaa Suomen talouden perusongelman – kroonisen inflaation".²⁷

Kekkonen ei onnistunut muodostamaan uutta hallitusta, vaan pääministeriksi tuli RKP:n Ralf Törngren. Hallituksen pohjana oli kuitenkin punamulta, ja Kekkosesta tuli ulkoministeri. Britit arvelivat

26 Noble Masonille 11.2.54, Noble Edenille 3.3. ja 4.3.54. FO 371 111 450, PRO.

27 Noble Edenille 11.3.54, Hohler Masonille 9.3.54. FO 371 111450, PRO.

koalition olevan jännittynyt – mutta sehän oli tavallista Suomessa. Kekkosen arveltiin yrittävän dominoida hallitusta.²⁸ Ja vaikka sitä ei suoraan sanottukaan, varmasti tajuttiin, että juuri jännittynyt asetelma antoi pelitilaa ennemminkin Kekkoselle kuin pienpuoluutta edustaneelle ja henkilönä suhteellisen heikkona pidetylle pääministerille.

Toisin sanoen brittien vakuuttuneisuus Kekkosen ohittamattomuudesta ja poliittisesta taidosta muihin verrattuna Suomen sisäpolitiikassa oli vain vahvistunut, vaikka jo kaksi hallitusta oli muodostettu muuten kuin hänen johdollaan.

Kruunajaismatka – Kekkonen myötämielisessä tarkkailussa

Vuoden 1953 puolella ja vielä pääministerinä Kekkonen oli ollut Suomen edustajana kuningatar Elisabethin kruunajaisissa. Noble esitti, että hänet ottaisi vastaan korkea-arvoinen Foreign Officen edustaja, valtiosihteeri Selwyn Lloyd. Kruunajaismatka oli Noblen mielestä niitä harvoja tilaisuuksia, joka ei herättäisi venäläisten ennakkoluuloja. Noblen tässä yhteydessä antamaa kuvausta on syytä siteerata laajasti, koska se summasi havainnollisesti hänen näkemyksensä Kekkosesta:

"Kekkosella voi olla vikansa, ja hänen yksityismoraalinsa on halveksittava; mutta hän on huvittava keskustelija, jolla on nopea ja hauska äly, ja hänen poliittinen arvovaltansa täällä on ollut tasaisesti kasvussa viimeisen kahden vuoden aikana. En kuvaisi häntä brittiläismieliseksi, mutta hän kyllä pitää meistä, paljon enemmän kuin hän pitää keistään muista ulkomaalaisista. Vain harvat todella pitävät hänestä tai luottavat häneen, mutta yhtä harvat voivat nykyoloissa nähdä mitään mahdollista vaihtoehtoa. Jos Paasikivi, joka on 83 ja jonka terveys ei ole parhaimmillaan, joutuu luopumaan presidentin virasta, Kekkonen on nykyoloissa jokseenkin varmasti hänen seuraajansa. Niinpä meidän täytyy pysyä oikeissa väleissä Kekkosen kanssa, ja tässä olisi avuksi, jos hänet otettaisiin vastaan Foreign Officessa."²⁹

Brittien noussele Kekkosen kiinnostukselle oli kuvaavaa, että Kekkoselle yritettiin valmistaa jopa mahdollisuutta tavata pääministeri Churchill.

28 J.O. May Edenille 6.5.54, Norwich, Minutes, 11.5.54. FO 371 111450, PRO.

29 Noble Masonille 14.5.53. FO 371 106203, PRO.

chill – eikä aloite edes tullut Noblelta, vaan vielä ylempää, Hohlerilta. Aloitteen Hohlerille näyttää antaneen juuri Suomessa käyneen brittiläisen parlamenttidelegaation edustaja Richard Fort. Hohler perusteli pitkään ja hartaasti:

"Huolimatta pienestä koostaan Suomella on tärkeä asema kylmässä sodassa Neuvostoliiton ja NATOn pohjoissiiven välisenä puskurina, ja Suomen politiikalla on aina merkittävä vaikutus koko Skandinaviaan. Viimeisimmän kolmen vuoden aikana tohtori Kekkosen hallitus on ollut erityisen taitava kävellessään Suomen luonnollisten länsisympatioiden ja Neuvostoliittoon kohdistuvien velvollisuuksien välisellä nuoralla. Suomen kunioitus Isoa Britanniaa kohtaan on suuri, ja se osoitetaan usein, etenkin Edinburghin Herttuan viime olympiakisojen yhteydessä saamassa vastaanotossa. Sir W. Churchillillä on suuri henkilökohtainen maine maassa ja hänen kirjansa on käännetty suomeksi. Tohtori Kekkonen --- on yksi Suomen kyvykkäimpiä miehiä ja älyllisesti päättäväisempi kaikkia muita suomalaisia poliitikkoja. Hän on lisäksi vahva ehdokas presidentiksi, kun Paasikivi kuolee. --- Uskon, että meille olisi suurta hyötyä kohdella tohtori Kekkosta hyvin hänen vierailullaan, ja ajatellen hänen persoonallisuuttaan uskon, että tapaaminen olisi pääministerille (=Churchillille, VYV) kiinnostava jo itsessäänkin. Valitettavasti tohtori Kekkonen ei puhu englantia, mutta luulen, että haastattelu tulkin välityksellä olisi kuitenkin kannattava."³⁰

Vaikuttaa suorastaan siltä, kuin Hohler olisi odottanutkin presidentin viran vapautuvan juuri kuoleman kautta, ennen virkakauden loppua vuonna 1956.

Fort oli huomauttanut Foreign Officelle Kekkosen ottaneen huomattavan riskin tullessaan Suomen edustajaksi kruunajaisiin, sillä suomalaiset pelkäsivät edelleen suuresti venäläisiä. Olisi niin ollen oikeudenmukainen palkinto, että hän saisi tavata Churchillin. Fortille oli vastattu, että myöntyminen avaisi oven vastaavien anomusten tulvalle, mutta asia vietiin silti eteenpäin.³¹ Ottaen huomioon virkamiesten suositusten myötämielisyyden onkin luultavaa, että tapaamisen toteuttamatta jääminen ei ollut briteiltä poliittinen demonstraatio, vaan luultavasti juuri ennakkotapauksen välttelyä.

30 Hohler 14.5.53. FO 371 106203, PRO.

31 Nutting Minister of Statelle 21.5.53. FO 371 106203, PRO.

Masonkin ilmaisi pettymyksensä siitä, ettei Kekkonen tapaisi Churchilliä, olihan Kekkonen ainoa Kansainyhteisön ulkopuolinen pääministeritason edustaja kruunajaisissa ja Suomi avainasemassa kylmässä sodassa. "Katson, että Kekkonen (josta luultavasti tulee seuraava presidentti) on osoittanut paljon poliittista rohkeutta päättäessään tulla."³²

Kuten Hohlerin ja Masonin kommenteista näkyy, Kekkosessa kiinnosti nimenomaan hänen ennakoitu valta-asemansa ja se rooli, joka Suomella hänen johdollaan olisi kylmässä sodassa – ei Kekkosen henkilönä sinällään. Hänessä tunnistettiin vaikutuskanava, ei hengenheimoista.

Kekkosen tapasi matkallaan valtiosihteeri Selwyn Lloydin, joka tiedusteli Kekkosen käsityksiä Venäjän muutoksista. Kekkosen ei mielestään tiennyt asiasta paljoa, mutta arveli venäläisten pelkäävän, että Stalinin kuolema saisi aikaan paniikin; tämä pelko selitti, miksi he olivat nyt niin ystävällisiä kaikille. Kekkosen arveli, että Neuvostoliiton tavoite tuskin oli muuttunut. Neuvostoliitto ei varmastikaan halunnut sotaa, mutta pyrki laajentamaan vaikutustaan kaikilla muilla tavoilla, jotka luultavasti olisivatkin menestyksellisimpiä. Neuvostoliitto odotti luultavasti hyötyvänsä paljon lännen senhetkistä talousvaikeuksista. Suomen sisäisistä asioista Kekkosen valitti lähinnä taloutta ja ay-liikkeen sosiaalidemokraattien suhtautumista vakautusyrityksiin.

Mitä tuli Norjan liittymiseen NATOon, Kekkosen ei pitänyt sitä merkittävänä Suomen kannalta. Kuitenkin, jos ulkomaisia lentokoneita olisi jatkuvasti Norjan maaperällä, Venäjän asenne Suomeen muuttuisi. Ja jos Ruotsi liittyisi NATOon, asema muuttuisi suuresti. "Juuri nyt Venäjä oli valmis kohtelevaan Suomea suhteellisen oikeudenmukaisesti, koska Venäjä ei pelännyt Suomea."³³

Kekkosen käytettäväksi kruunajaisvierailun yhteydessä asetettiin brittiläinen kapteeni Kershaw. Myös tämä valmisti raportin keskusteluistaan Kekkosen kanssa. Tiedetyt kohdat siitä ovat varsin yllättäviä.

Aluksi Kershaw totesi suomalaisten olleen kiinnostuneita, mutta pitäneen kruunajaisia vain muodollisuutena ja olleen yllättyneitä havaitessaan, kuinka laaja monarkian suosio oli. Erityisesti heihin oli vaikuttanut se, kuinka paljon kruunajaiskoristuksia he olivat nähneet East

32 Mason, Minutes, 27.5.53. FO 371 106203, PRO.

33 Selwyn Lloyd, 1.6.53. FO 371 106203, PRO.

Endin köyhillä kaduilla. Kershaw totesi Kekkosen persoonana paljon voimakkaammaksi kuin sosiaalidemokraattisen opetusministeri Oittisen, joka ei tehnyt suurta vaikutusta.

"Pääministeri sitävastoin on mies, jolla on paljon käytännöllisempi mieli ja joka selvästi nauttii vallankäytöstä ja toisten ihmisten käyttämisestä. Tohtori Kekkonen kertoi minulle, että hän vihaa venäläisiä eikä luottanut näihin, mutta hänen oli pakko työskennellä näiden kanssa eikä hän koskaan muuttaisi nykyisiä 'korrekteja' suhteita, jos pystyi olemaan niin tekemättä. Hän kieltäytyi tapaamasta Länsi-Saksan delegaatiota Blücherin seurana olevan ystäväni pitämässä cocktail-tilaisuudessa, koska Suomen lehdistö saattaisi kuulla, että hän tapasi länsisaksalaisia yksityisesti, mikä suututtaisi venäläisiä."

202

Kekkonen puuttui myös Suomen sisäpolitiikkaan arvostelemalla hallituksensa sosiaalidemokraatteja heikoiksi ja huonoiksi. Syy tähän kritiikkiin oli, että Kekkonen ei uskonut SDP:n tukevan hänen deflatorisia taloustoimiaan, jolloin hallitus kaatuisi. Kekkonen ilmaisi, että palaisi mielellään työhönsä Suomen Pankkiin. "Hän sanoi myös, tyytyväisen tuntuksena, että hän oli toisinaan hyvin epäsuosittu Suomessa, koska hän kertoi suomalaisille epämiellyttäviä totuuksia, joita kukaan muu ei uskaltanut kertoa. Hän oli päättäväinen, että antaisi mieluummin hallituksensa kaatua kuin taipuisi talouspolitiikassa toisten linjaan."

Mitä muuten tuli ulkopolitiikkaan, Kekkonen tuntui suhtautuvan suosiollisesti Yhdysvaltoja kohtaan ja kyseli siitä paljon. Kershaw'n loppuarvio oli: "Tärkein yleinen vaikutelma, jonka sain, on, että Kekkonen on ensiluokkainen mies, joka suhtautuu meihin suosiollisesti, mutta ei ole valmis ottamaan minkäänlaista riskiä, joka voisi vaarantaa hänen suhteensa Venäjään."³⁴

Juhani *Suomi* toteaa Kershaw'n selostuksesta, sen sisältöä tarkemmin kuvaamatta, että Kershaw'n tekemät huomiot vaikuttavat yleensä tarkkašilmäisiltä ja paikkansapitäviltä, mutta maininnassa vihasta venäläisiä kohtaan täytyy piillä väärinkäsitys. "Tuntuu kovin epäuskottavalta, että nimenomaan näissä kysymyksissä hyvin varovainen Kekkonen olisi hairahtunut lausumaan jotakin tämänkaltaista täysin vieraalle henkilölle, jonka jo etukäteen saattoi arvata raportoivan asiasta eteenpäin." *Suomen* mukaan tämä olisi ristiriidassa myös sen varovai-

---

34 Kershaw Hohlerille 23.6.53. FO 371 106203, PRO.

suuden kanssa, jota Kekkonen osoitti kieltäytymällä tapaamasta länsisaksalaisia, sekä Kershaw'n oman loppuarvion kanssa.³⁵

Suomen esittämät perustelut ovat kieltämättä sangen painavia. Toisaalta on sanottava, ettei Kershaw'n loppulauseen arvio välttämättä ole täysin ristiriidassa "viha"-kohdan kanssa. Lisäksi voidaan olettaa, että Kekkonen saattoi pitää Kershaw'ta jossain mielessä Bosleyn tai Magillin tapaisena luotettavana miehenä. *Suomelta* jää myös selvittämättä, miten niin voimakasta tunnetta koskeva ilmaisu kuin "viha" voisi perustua väärinkäsitykseen. On lisäksi muistettava, että Kekkonen ilmaisi tällä matkallaan Selwyn Lloydillekin Neuvostoliiton osoittaneen vaikutusvallan laajennushalua; etenkin myöhemmin hän korosti briteille aina Neuvostoliiton toimien defensiivistä perusluonnetta ja selitti niitä parhain päin.

Kenties Kershaw'n raportissa ei kuitenkaan olekaan oleellisinta brittien politiikan kannalta se, pitikö Kershaw'n antama tieto "vihasta" paikkansa tai ei. Oleellisinta oli, että tieto kuitenkin jäi brittien tietoon "viha"-muodossa. Näin se myös muokkasi brittien Kekkosen kuvaa - tässä tapauksessa tuskin negatiiviseen suuntaan. Saattoihan sen käsittää perimmäiseksi sympatian ilmaisuksi ja uskontunnustukseksi länsimaiselle demokratialle Neuvostoliittoa ja sosialismia vastaan, sekä sen painottamiseksi, että myönnetykset itään tehtiin vain pakosta.

Kun *Suomen* kovasti kehuma Noble sai tietää Kershaw'n arviosta, Noble ei nostanutkaan mitään vastaväitteitä tai epäilyä Kekkosen venäläisvihaa koskenutta kohtaa vastaan. Hän kehui Kershaw'n näkemykset erinomaisiksi ja ilmaisi ainoaksi näkökohdaksi, jota hän itse tarkasteli hieman eri lailla, Kekkosen suhtautumisen amerikkalaisuuteen. Siinäkään hän ei katsonut olevan välttämättä kysymys erilaisista kannoista hänen ja Kershaw'n välillä. Noble selitti, että Kekkosta yleensä pidettiin anti-amerikkalaisena, mutta luultavasti Kekkonen siksi suhtautui Amerikkaan positiivisesti maana ja Neuvostoliiton vastapainona. Kekkonen oli kuitenkin skeptinen amerikkalaisten valtiomiesten poliittisen viisauden suhteen ja ärsyntyi joskus amerikkalaisten Suomessa palvelevien diplomaattien harkitsemattomuuksista.³⁶

Foreign Officen analyysijä lukiessa ei voi olla otaksumatta, että briteillä oli itselläänkin usein kiusaus samanlaisiin arvioihin amerikkalaisista.

35 Suomi 1990, m.t. 199.

36 Noble Hohlerille 2.7.53. FO 371 106203, PRO.

Joka tapauksessa voidaan sanoa, että kruunajaismatka oli Kekkoselle brittien silmissä menestys. Kekkosen gloriaa olivat kasvattaneet hänen ylivertaisena pidetty poliittinen taitonsa, suotuisa vaikutelma kruunajaismatkalta sekä epäilemättä myös hänen kannanottonsa deflatorisen talouspolitiikan puolesta. Viimeksi mainittu oli juuri sitä, mitä britit halusivat kuulla Suomen sisäisestä talouselämästä, jolla oli puolestaan ratkaiseva välinearvo kommunismin patoamisessa Suomen sisäpolitiikassa. Keväällä 1954 näytti brittien silmissä jo siltä, että vanha epäluulon aihe, idänpoliittinen myöntyvyys, ei sekään enää puhunut Kekkosta vastaan. Päinvastoin, enemmän huolta tunnettiin itse asiassa Paasikivestä.

Huoli Paasikivestä

Kuten jo virkamiesten Kekkös-esittelyistä Churchill-audienssia varten oli käynyt ilmi, brittien luottamus Paasikiven poliittiseen linjaan – jopa presidentin pysymiseen hengissä – oli laskenut huomattavasti 1950-luvun alkuvuosina. Noble oli ollut huolissaan Paasikiven terveydentilasta jo vuoden 1952 lopulla, sillä tällä oli ollut verenkiertohäiriöitä. Hän katsoi, että Paasikivi saattaisi kuolla minä päivänä hyvänsä ja pystyisi tuskin muutenkaan viemään virkakauttaan loppuun.

Vahvimmillä Paasikiven seuraajaksi oli Kekkonen. "Yleinen mielihope on yksimielinen, että jos Paasikivi lopettaa nyt, Kekkosesta tulee melkein varmasti hänen seuraajansa, kuten hän haluaakin." Ehkä ainoa asia, joka voisi pysäyttää Kekkosen, olisi yhtäkkisen skandaalin puhkeaminen henkilökohtaisessa elämässä tai osallisuus finanssiskandaaleihin – mutta Kekkonen oli aivan liian varovainen joutuakseen sellaisesta kiinni.

Mikäli Kekkosesta tulisi presidentti, olisi epävarmaa, kenestä tulisi pääministeri. Fagerholmilla tuskin oli mahdollisuuksia, sillä hänen edellinen pääministerikautensa oli ollut epäonnistunut, ja venäläiset olivat voimakkaasti häntä vastaan. Leskistä venäläiset suorastaan vihasivat, ja Tanner oli myös mahdoton. Oittinen ja Simonen olivat ehkä liian nuoria eivätkä tarpeeksi vahvoja pitämään puoliaan Leskisen ja Tannerin suuntaan. Eikä yksikään vanhemman polven maalaisliittolainen tuntunut lainkaan mahdolliselta

"Arvellaan, että Kekkonen valmentaa Virolaista seuraajakseen. Virolaisella on aivoja ja uskoisin, että myös luonteen rehellisyyttä, mutta hän on vasta 38, ja jos Kekkonen kykeneekin hallitsemaan Maalaisliiton takametsien miehet, epäilen pystyväkö Virolainen vielä tässä vaiheessa selviämään näistä. Kuiten-

kin todennäköisin veikkaus luultavasti olisi, että Kekkosesta tulee presidentti, joka johtaa sekä sisä- että ulkopoliitiikan päälinjoja, ja Virolaisesta tulee enemmän tai vähemmän hänen apulaisensa."³⁷

Myös ruotsalaiset olivat huolissaan Paasikiven asenteesta. Luettuuan Karjalan palauttamista koskeneista huhuista Gunnar Hägglöf arveli Kekkosen liioitelleen asiaa tehdäkseen siitä vaalivaltin. Mutta jos asiassa olikin perää, se merkitsisi Neuvostoliiton yritystä vetää Suomi entistä tiukemmin vaikutusvaltaansa. Paasikivi voisi tällöin tehdä myönnytyksiä enemmän kuin oli "aivan turvallista". Englannin Moskovan-lähettiläälle Hägglöf puhui vielä suurempaa kieltä: "Hän lisäsi, että hän tunsi herra Paasikiven hyvin ja ihaili tätä. Paasikivi oli kuitenkin hyvin innokas pitämään hyvät suhteet Venäjän kanssa ja saattoi tulla Benesiksi jos venäläiset houkuttelivat häntä riittävästi."³⁸

Kun tarkastellaan Paasikiven omaa poliittista ajattelua 1950-luvulla, brittien huolille oli osittain katettakin - ainakin heidän omalta kannaltaan katsottuna ja trendin suuntaa ajatellen. Paasikivi oli nimittäin tulossa entistä pessimistisemmäksi maailmanrauhan ja Neuvostoliiton suhteen; ilkeästi ilmaistuna voisi jopa sanoa hänen "kalkkeutuneen suomettarelaisuuteen" entistä enemmän. Tämä merkitsi myös sitä, että hän oli entistä kriittisempi länttä kohtaan ja huolestunut sen politiikasta, joka ei voisi auttaa Suomea mutta joka voisi provosoida venäläisiä. Tämä kriittisyys koski etenkin Yhdysvaltoja. Paasikivi poikkesi tässä suomalaisen porvariston, eritoten sen konservatiivisen osan valtavirrasta eli entisestä viiteryhmästään. Valtaosa suomalaisista konservatiiveista katsoi nimittäin 1950-luvun tilanteessa Yhdysvaltojen olevan ainoa toivo, ainoa tekijä, joka hillitsisi Neuvostoliiton politiikkaa missään maailman kolkassa. Sen sijaan Paasikivi, vaikka olikin hyvillään amerikkalaisen voiman olemassaolosta Neuvostoliiton vastapainona, oli huomattavan harmistunut tavasta, jolla amerikkalaiset käyttivät vaikutusvaltaansa.

Paasikiven mielestä amerikkalaisten ulkopoliitiikka oli epäkypsää ja liian jyrkkää; tämä sai Neuvostoliiton koventamaan politiikkaansa siitä, mitä se muuten olisi ollut, ja se tietäisi aina harmejä Suomelle. Neuvostoliitto – tai oikeammin ilmaistuna Venäjä ja Stalin – hallitsi niin voimakkaasti Paasikiven turvallisuuspoliittisia näkemyksiä, että

37 Noble Masonille 30.12.52. FO 371 106197, PRO.

38 Mason, Minutes 18.11.53, Roberts Masonille 18.11.53. FO 371 106202, PRO

häneltä tuntuu välillä hämartyneen se tosiasia, että hän salli itsestään-selvyytenä Neuvostoliiton politiikalle paljon sellaista valtioitsekkyyttä ja jyrkkyyttä, jota hän paheksui Yhdysvaltojen sitä esittäessä. Hän tuntui välillä unohtavan, että länsi ja Yhdysvallat tuskin saattoivat asettaa politiikkansa ensimmäiseksi peruslähdekohdaksi sitä, miten se vaikuttaisi Suomen asemaan.

Paasikiven kritiikki ei edes jäänyt yksityiseksi puhinaksi päiväkirjan sivuille. Etenkin ruotsalaiset saivat kuulla näitä amerikkalaisille kriittisiä purkauksia. Niinpä hän moitiskeli eräälle ruotsalaiselle sotilaspiirien edustajalle helmikuussa 1953 amerikkalaisten naiivisuutta, kun eräs amerikkalainen oli hänelle ihmetellyt, miten valheelle perustuva kommunistinen hallinto saattoi pysyä. Paasikivi oli vastannut, että historia tunsi vuosisatoja kestäneitä valheelle perustuneita hallintoja. Paasikivi alkoi sättiä ruotsalaiselle keskustelukumppanilleen Yhdysvaltain 1900-luvun ulkopoliittikkaa ylimalkaan: Jos Amerikka ei olisi sekaantunut ensimmäiseen maailmansotaan, kumpikaan sotiva osapuoli olisi tuskin voittanut, Itävallan keisarikunta olisi säilynyt, samoin Euroopan tasapaino. Eikä amerikkalaisten interventio toiseenkaan maailmansotaan ollut ollut onnellinen. Nyt yritettiin sitten bluffata Staliniä, mikä oli mahdotonta.

"Venäläiset voidaan pakottaa takaisin vain pistimin. He eivät väisty vapaaehtoisesti. Silloin tulee sota! Ja jos se puhkeaa, ei Euroopasta jää mitään jäljelle. Ei sitä paitsi ole myöskään varmaa, että amerikkalaiset voittavat sodan."

Sotaa tuskin tulisi, mutta siitä Paasikivi kiitti lähinnä Englantia ja Ranskaa: ne estäisivät sen. Oli hyvä, että länsi varustautui, mutta ei voitu tehdä muuta kuin estää venäläisiä jatkamasta laajentumista länteen.

"Saamme tottua venäläiseen dominointiin Euroopassa 100–150 vuodeksi. Ehkä venäläiset muuttuvat ajan mukana. Pelkään, että se osa Eurooppaa, joka on jäänyt jäljelle ja jota Amerikka nyt organisoi, ei ole elinkelpoista."³⁹

39 M.Bothén till Chefen för Försvarsstaben 16.2.53. UD:s arkiv, Vol. 215, UD. - Vuodesta 1953 alkaen UD:n aineisto ei ole Riksarkivetissa, vaan UD:n omassa arkistossa. Volyyminumerot noudattavat siellä uutta, kuoriin eikä mappeihin perustuvaa järjestelmää, joten kun vuosi 1952 päättyy Vol. 150, 1953 alkaakin Vol. 215.

Tämä ei jäänyt suinkaan ainoaksi kerraksi, kun Paasikivi arvosteli toisille Yhdysvaltain politiikkaa. Joulukuussa 1954 Ruotsin lähettiläs sai kuunnella vastaavaa vuodatusta itsenäisyyspäivän vastaanotolla. Paasikivi oli ilmaissut entistä suurempaa pessimismiä sodan syttymisen suhteen. Neuvostoliitolla oli voimaa, ja sen vaatimuksia aliarvioitiin. Jos länsi toteuttaisi omat suunnitelmansa, syntyisi kaksi leppymätöntä leiriä, sillä Venäjä ei perääntyisi. Ei ollut mahdotonta, että Saksasta syntyisi kolmannen kerran maailmansota. Paasikivi enteili, että se ei syttyisi hänen virkakautensa aikana, mutta kylläkin 5–10 vuodessa, ellei tapahtuisi jotain aivan erikoista. "Hän ei voinut ymmärtää amerikkalaisten joustamattomuutta erilaisissa tapauksissa ja tuntui tarkoittavan, että olisi parempi pyrkiä tulemaan venäläisiä vastaan ja saada nämä seuraamaan liennytyspolitiikkaa, jota nämä kaikesta huolimatta olivat pyrkineet ajamaan."⁴⁰

Jälleen ei voi olla huomaamatta, että Paasikivi kasasi kaikki velvollisuudet lännelle, ei Neuvostoliitolle – sen taipumattomuuden hän otti faktana.

Englannin ja Yhdysvaltain diplomaatit tuskin saivat kuullakseen aivan vastaavaa tekstiä; voikin kuvitella, että amerikkalaisten luottamus Paasikiveen olisi suuresti kärsinyt siitä. Toisaalta voidaan tuskin edellyttää, ettei tietoja ja omiakin havaintoja Paasikiven kasvaneesta defaitismista ja länsikriittisyydestä olisi kantautunut myös lännen diplomaattien korviin – mikä sai ainakin brittien oman kriittisyyden Paasikiveä kohtaan lisääntymään.

Kekkosen Amerikka-käsitykset eivät tosin poikenneet lännen silmissä juurikaan edukseen Paasikivistä. Hän esimerkiksi vertasi Paasikivelle tammikuussa 1953 Yhdysvaltain uutta politiikkaa idän satelliittivaltioihin nähden samanlaiseksi kuin "eräiden meikäläisten piirien menettely 1920-luvulla itäkarjalaisiin, joita yllytettiin kapinaan Venäjää vastaan".⁴¹ Toisaalta saattoi vaikuttaa siltä, että hän oli kuitenkin menossa nyt "parempaan" suuntaan, Paasikivi huonompaan. Ja lännessä tuskin olisi kiinnitetty huomiota edes siihen, että Kekkonen unohti sopivasti kuuluneensa itsekin noihin arvosteleמיnsa heimoaktivisteihin.

Joka tapauksessa pääasia oli, että Paasikivi vaikutti lännen silmissä yhä vähemmän houkuttelevalta vaihtoehdolta, kun taas Kekkonen tähti

40 Engzell ulkoministerille 7.12.54. UD:s arkiv, HP 1 Af, Vol. 222, UD.

41 Paasikiven päiväkirjat II, 617.

oli brittien silmissä nousussa. Kekkosen kolmannen hallituksen kaatuessakin kesällä 1953 Noble piti Kekkosta ainoana todellisenä seuraajaehdokkaana Paasikivelle. Hän maalaili suorastaan ruusuiset näkymät punamultakoalition menestyksestä talous- ja ulkopolitiikassa; Suomi oli kyennyt pitämään suorastaan sydämelliset suhteet Neuvostoliittoon olematta millään tavalla alamainen. Kekkosta oli syytetty venäläisten imartelemisesta, mutta Kekkonen oli aina korostanut voimakkaasti myös Suomen riippumattomuutta. Noble luki Suomen saavutukset ensisijaisesti Kekkosen ansiolistalle ja yltyi lähes panegyriikkaan.

"Tohtori Kekkosesta on tullut näinä kahtena vuotena --- valtiomies. Hän on älykkäämpi kuin kukaan toinen poliittisella näyttämöllä, hänellä on latinalainen temperamentti, jota hänen maanmiestensä enemmistön on vaikeaa ymmärtää ja jonka vuoksi häneen ei täysin luoteta. Mikä hänen yksityiselämänsä taso onkaan, hän on osoittanut olevansa lahjomaton poliitikko, joka ei ole pelännyt esittää maalle sitä politiikkaa, mitä hän pitää välttämättömänä, vaikka se tietäisi vaikeuksia hänen omille kannattajilleen. Hän tarjoutui jopa vetäytymään kokonaan hallituksesta, jos niin olisi mahdollista saada vaihtoehtoinen hallitus, joka voisi toimia talouskriisissä, johon Suomi on ajautunut. Epäilemättä tällä tarjouksella oli tohtori Kekkoselle henkilökohtaista propaganda-arvoa, mutta se oli aidosti tehty. Joka tapauksessa se on vaikuttanut siten, että se lisäsi hänen jo entisestään melkoista mainettaan, ja tällä hetkellä hän on ainoa ehdokas presidentin seuraajaksi."⁴²

Verrattuna tähän Kekkosen myönteisyyteen Noblen Paasikivi-kuva sai lähinnä negatiivisia sävyjä. Marraskuussa 1953 hän totesi ulkoministeri Edenille Paasikiven ikääntyvän; tämä ei ollut enää kovin ponteva ja dominoiva persoonallisuus, ei pystynyt sopeutumaan uusiin kasvoihin, ja tätä ja Kekkosta arvosteltiin siitä, että he olivat ajaneet äärimmäisyyksiin politiikkansa, jossa vältettiin kaikkea toimintaa, mikä voisi ärsyttää venäläisiä. "Tässä voi olla jotain perää, mutta presidentti Paasikiven ja tohtori Kekkosen myönnytykset venäläisten herkillä tunteille koskevat enemmän ulkoista muotoa kuin oleellisia kysymyksiä."

Tästä Paasikiveäkin puolustaneesta lauseesta huolimatta Noblen raportin loppusaldo oli, että Paasikiven aika oli mennyt ohi; presidentillä

---

42 Paasikiven päiväkirjat II, 617.

ei ollut enää sellaista otetta politiikoihin kuin aikaisemmin.⁴³

Paasikivi oli mitä ilmeisimmin alkanut näyttää muulta kuin perinteiseltä kommunismin tulpalta. Huoleksi oli noussut, ettei vanha, kenties jopa seniiliytyvä mies jaksanut enää pitää puoliaan Neuvostoliittoa ja kommunisteja vastaan. Nuorempi ja dynaamisempi Kekkonen oli alkanut näyttää luotettavammalta.

Suhtautuminen Kekkoseen oli nyt niin positiivista, että britit tulkit-sivat hänen edukseen monia sellaisiakin piirteitä, jotka Suomessa tul-kittiin vallanjanoisuudeksi – oikein tai väärin, mutta kuitenkin yleensä tulkittiin. Kun Kekkonen esimerkiksi neljännen hallituksensa kaadut-tua paljasti lehdistössä käyneensä salaisia talousneuvotteluja venäläis-ten kanssa ja esitteli, mitä kaikkea hänen hallitukselleen oli luvattu, Suomessa tätä yleensä paheksuttiin turvautumisena Moskovan korttiin sekä oman merkityksen korostamisena. Hohler kuitenkin näki tämän-kin positiivisessa valossa: Kekkonen oli pysytellyt pääministerin vi-rassa niin pitkään sen takia, että nämä talousneuvottelut saataisiin sellaiseen ratkaisuun, ettei Neuvostoliitto voisi perua niiden tuloksia seuraavaltakaan suomalaiselta hallitukselta. Ja Kekkonen oli ollut aiemmin asiasta näin pitkään hiljaa, koska ei ollut halunnut antaa ai-hetta vaikutelmalle, että pyrkisi saamaan Neuvostoliiton tukea itselleen hallitusasiassa.

Masonin tulkinta oli kriittisempi, mutta hänkään ei sisältänyt siihen samoja aspekteja kuin Kekkosen suomalaiset vastustajat, vaan päättyi loppuarviossaan samaan tulokseen Kekkosen poliittisesta tulevaisuu-desta kuin muutkin:

"Tohtori Kekkonen, vaikka ei luullakseni olekaan pohjimmit-taan venäläismielinen tai länttä vastaan, on itse asiassa aivan liian älykäs, ja arvelen, että on hyvä, että hän ei ole vähään aikaan hallituksessa, joskin hän varmasti tulee vielä jossain vai-heessa takaisin pääministerinä tai presidenttinä."⁴⁴

Foreign Officessa spekulointi huhtikuussa 1954 jo Paasikiven erolla – eikä missään pelokkaassa tai huolestuneessa mielessä. Norwich viit-tasi muistiossa erääseen Paasikiven juuri pitämään puheeseen ja piti sitä epäonnistuneena, liian nöyristelevänä Neuvostoliiton suuntaan. Tämä kenties sai suomalaiset ja ulkomaat luulemaan, että Neuvosto-

43 Noble Edenille 17.11. ja Masonille 23.11.53. FO 371 106198, PRO.

44 Hohler, Minutes, 23.11.53, Mason, Minutes, 24.11.53. FO 371 106209, PRO.

liiton vaikutusvalta Suomessa oli suurempi kuin se olikaan. Norwich piti suorastaan hyvänä, että Paasikivellä oli jo ennen tätä heikkouden maine – ei siis näyttäisi ulospäin siltä, että Suomen asema oli huonontumassa. Hänen mielestään Suomen poliittisille vaikeuksille olisi parasta, jos Paasikivi eroaisi. "Se ei merkitsisi ainoastaan hieman tiukempaa asennetta Neuvostoliittoa vastaan, mutta se selvittäisi myös tien Kekkoselle hänen seuraajakseen, siten poistaen pääasiallisen esteen hallituksen muodostamiselle."

Hohler oli samoilla linjoilla: "Vaikka presidentti Paasikiven ero ei ratkaisisi Suomen ongelmia, on kuitenkin sen aika tapahtua." Viikkoa myöhemmin Norwich jatkoi samaa teemaa ja kaavaili, että Tuomiojan tai Törngrenin johtama maalaisliittolais-sosiaalidemokraattinen koalitio olisi paras vaihtoehto, "etenkin jos Kekkonen voisi korvata Paasikiven presidenttinä".⁴⁵ Toisin sanoen kysymyksessä nähtiin ratkaisu myös pitkän tähtäimen punamultapreferenssien hyväksi.

Näissä brittianalyyseissä ei ollut jäljellä enää mitään perinteisestä läntisestä näkemyksestä. Sen mukaanhan Paasikivi oli luotettu takuumies, joka teki myönnytyksiä, mutta piti niiden rajat selvinä eikä tinkinyt elintärkeistä intresseistä; Kekkonen taas olisi epäilyttävä opportunisti, joka vehkeili venäläisten kanssa ja myöntyi kaikkeen edistääkseen omaa uraansa tai pelosta. Tämä on ollut Suomessa lähes täysin hallitseva versio lännen käsityksistä Paasikivi/Kekkonen -asetelman osalta. Brittien vuosien 1953–54 spekulatioissa kuitenkin luotettiin enemmän Kekkosen tarmoon ja vastarintakykyyn ja -haluun kuin vanhentuneeseen Paasikiveen.

Rautkallion antaman kuvan mukaan amerikkalaisten piirissä ei vastaavaa kehitystä näytä tapahtuneen. Luottamus kohdistui edelleen Paasikiveen ja epäluulot Kekkoseen, vaikka Paasikiven vanheneminen tiedostettiin.⁴⁶

Kekkoselle levitetyn brittiläisen purppuramaton tielle oli kuitenkin kasaantumassa myös esteitä. Yksi näistä oli Suomen ja Englannin yhteinen kestointressi, mutta myös kesto-ongelma: kauppa.

45 Norwich, Minutes, 14.4. ja 21.4.54, Hohler, Minutes, 14.4.54. FO 371 111450, PRO.

46 Hannu Rautkallio, Paasikivi vai Kekkonen? Suomi länneä nähtynä (Helsinki 1990), 252,253.

Talous politiikan alttarille

Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle olivat loppuneet syksyllä 1952. Myös ns. Korean boomi oli taittunut, mikä oli asettanut niin Suomen talouden kuin sen Neuvostoliiton- ja Englannin-kaupan uuteen vaiheeseen. Myös Englannin taloudessa oli laskuvaihe, ja kyky ostaa suomalaisia tuotteita vuoden 1951 huipun malliin oli vähentynyt. Poliittisesti tämän teki vielä ongelmallisemmaksi se, että sotakorvausten loputtua Suomen sotakorvausteollisuuden markkinoista suuri osa korvautui nimenomaan Neuvostoliiton-kaupalla, mikä uhkasi Englannin perinteiseksi muodostunutta asemaa Suomen tärkeimpänä kaupakumppanina.

Kauppa ei suoranaisesti riippunut Kekkosen asemasta tai antanut välitöntä aihetta revisioida Kekkös-kuvaa. Toisaalta se oli kuitenkin luomassa sitä tilannetta, jonka nähtiin heijastuvan myös Suomen poliittiseen tilanteeseen. Vuonna 1953 tilanne näytti vielä lupaavalta: kaupan avulla voitaisiin helpottaa idän painetta Suomea kohtaan, ja sen tavoitteen eteen oli myös uhrattava jotakin, mikä ei ollut välttämätöntä taloudellisesti kannattavaa.

Tämä näkyi erityisesti siinä, että Foreign Office tarkasteli kauppaa selvästi erilaisesta näkökulmasta kuin varsinaiset kauppapiirit. Etenkin viimeksi mainitut olivat jo pidemmän aikaa olleet tyytymättömiä Suomen-kauppaan. Erityisen huolestuttavalta näytti öljykaupan kehittymisen suuntaan, jossa läntinen tuonti oli Suomen osalta korvautunut jo lähes täydellisesti itäisellä.

Tosin Noble antoi valoisan arvion myös Suomen talouden tulevaisuuden osalta. Myöskään se, että Neuvostoliitto tuotti valtaosan Suomeen tuotavasta öljystä ja viljasta, ei ollut Noblen mielestä kovin vaarallista. Määrät olivat nimittäin kuitenkin niin pieniä, että kriisin satuessaa länsi kykenisi korvaamaan ne, ja juuri sillä hetkellä Suomen varastot olivat erittäin suuret. Sitä paitsi venäläisten painostus näiden raaka-aineiden avulla yhdistäisi suomalaiset, fanaattisia kommunisteja lukuun ottamatta, "ja Suomen kansa on tarpeeksi kova pitääkseen parempana kärsiä kuin taipua venäläiseen painostukseen". Lisäksi Jugoslavian esimerkki tuskin rohkaisi Neuvostoliittoa käyttämään taloudellisia aseita. Suurin ongelma olisi, mistä Suomi saisi dollareita maksaakseen lännen korvaavan tuonnin.

Toisin sanoen: nyt ei tarvittu taloudellista pelastusoperaatiota, mutta oli huolehdyttävä siitä, etteivät Englannin hankinnat laskisi niin paljon, että pelastusoperaatio kävisi tarpeelliseksi. Jossain vaiheessa olisi ehkä syytä yhdistää toimet muiden Euroopan maiden kanssa, jotta ylläpidettäisiin Suomen kauppasiteitä länteen, mutta oli vältettävä kaikkea,

mikä toisi Suomen parrasvaloihin. "Meidän on muistettava, että suomalaiset ovat osoittaneet olevansa ainakin yhtä päteviä kuin kuka tahansa hoitamaan niin taloudelliset kuin poliittiset suhteensa Venäjän kanssa." Suomalaiset eivät kiittäisi brittejä tarpeettomasta paniikista tai siitä, että nämä osoittaisivat pitävänsä heitä epäpätevinä hoitamaan omat asiansa. Suomalaiset tajusivat latentit vaarat, mutta katsoivat, etteivät ne olleet nyt ajankohtaisia, ja niin kauan kuin Suomea hallitsivat Paasikiven, Kekkonen ja Tuomiojan kaltaiset miehet, Suomi jatkaisi riippumatonta ulkopoliitiikkaansa.⁴⁷

Kuvaavaa Noblen – ja tässä vaiheessa laajemminkin Foreign Officen – suhtautumiselle oli hänen toteamuksensa: olisi parasta suhtautua neuvotteluihin ei niinkään kahden vastakkaisen leirin kovana kaupanhierontana, vaan yhteisenä englantilais-suomalaisena operaationa, jonka tarkoitus oli saavuttaa mahdollisimman korkea keskinäisen kaupan taso.⁴⁸ Hohlerin mukaan olikin muistettava poliittinen intressi Suomen talouden vahvistamiseen – jolloin "tämä läntisen demokratian tärkeä etuvartio voi säilyttää kykynsä vastustaa kommunistista penetraatiota".

Suomalaisten paras valtti kauppasiassa tuntuukin olleen eräänlainen sorretun ja päähänpotkitun vartiomiehen asema. He olivat koettaneet vetää herkästä poliittisesta narusta kaupan hyväksi välillä sangen suoraankin: lähettiläs Soravuo oli esimerkiksi yrittänyt propagoida sanomalehtipaperin ostoa viittaamalla siihen, että Englannin kieltäytyminen lisäostoista palvelisi vain kommunistien etuja kunnallisvaaleissa ja heikentäisi hallituksen asemaa.⁴⁹ Vuonna 1953 nämä vetoomukset löysivätkin vielä kaikupohjaa.

Brittien käsitys suomalaisten kyvystä hoitaa itse asiansa itään sekä Lontoon valmius tulla jossain määrin taloudellisesti vastaan poliittisten syiden takia loikin hetkellisesti Suomelle kaupallisesti varsin ideaalisen tilanteen suomalais-englantilaisissa suhteissa. Amerikkalaiset eivät olleet yhtä luottavaisia Suomen tilanteen suhteen ja saivat innokkuudellaan britit suorastaan ärsyntyntymään. Noble kuvasi tammikuussa 1953 Hohlerille:

"Amerikkalaiset ovat, kuten tavallista, hieman jännittyneempiä uhasta Suomen taloudellista itsenäisyyttä vastaan kuin me, ja, niin ikään kuten tavallista, taipuvaisia ryntäämään esiin huo-

47 Noble Edenille 6.1.53 ja Hohlerille 6.1.53. FO 371 106209, PRO.

48 Noble J.E. Coulsonille 25.2.53. FO 371 106210, PRO.

49 Mason Pierson Dixonille ja Coulsonille 5.5.53. FO 371 106211, PRO.

nosti harkittujen suunnitelmien kanssa hoitaakseen tilanteen sellaisena kuin he uskovat sen olevan. --- Erityisesti --- neuvosin välttämään ryntäämästä kiivaasti ympäri Eurooppaa yrittäen suostutella muita läntisiä valtioita ostamaan suomalaisia tuotteita, jotta parannettaisiin Suomen maksutasetta. Lopputulos voisi olla hintojen nostaminen meitä vastaan ilman että Suomelle tehtäisiin mitään palvelusta. --- Suomalaiset eivät ole olleet älykkäitä hoitaessaan talouspolitiikkaansa viimeisimmän puolentoista vuoden aikana, mutta he eivät todennäköisesti koskaan ota sellaisia riskejä Venäjän suhteen, että he joutuisivat Venäjän taloudellisen dominoinnin alle; varmasti he tulevat meidän luoksemme pyytämään apua, ennen kuin tulevat lähel-
lekään sellaista tilannetta."⁵⁰

Foreign Officeen kauppaosastolla puolestaan analysoitiin, että amerikkalaiset halusivat nähdä tilanteen nimenomaan valkoisena tai mustana, ja heidän lähetystönsä uhrasi runsaasti aikaa todistellakseen Suomen aseman äärimmäistä vaarallisuutta. "He pystyvät aina löytämään joitain tosiasioita ja joitain suomalaisia (olen kuullut niin käyvän), jotka antavat heille ne mielipiteet, jotka he haluavat kuulla. Suomalaiset itse eivät kuitenkaan katso, että he olisivat katoamassa Esiripun taakse." Venäläiset eivät osoittaneet merkkejä halusta kiristää otettaan, vaan maksoivat suomalaistuotteista vain normaalihintoja ja olivat jopa myyneet osuuksiaan suomalaisfirmoista."⁵¹

Brittien ja amerikkalaisten erimielisyydet kuvastivat paitsi pragmatikkojen ja antikommunistien välistä mentaliteettieroja, myös resursseiltaan rajoitetun ja rikkaan osallistujan uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Britit olivat mielestään jo tehneet taloudellisia uhrauksia helpottaakseen Suomen taloudellista ja poliittista asemaa, eivätkä he nähneet syytä eivätkä mahdollisuutta tehdä enempää. Toisaalta amerikkalaiset tarkastelivat tilannetta asemassa, jossa yhdistyivät ideologinen into sekä omien resurssien runsaus. Nämä molemmat olivat kuitenkin hyvin turhauttavassa ristiriidassa käytettävissä olleisiin keinoihin verrattuna, kun liittolaiset eivät suostuneet olemaan yhtä huolestuneita. *Hanhimäki* kuvaa amerikkalaisten yrityksiä saada muut länsimaat lisäämään Suomen-kauppaa ja tiivistää kirjassaan erinomaisesti tilanteen ongelmallisuuden heidän kannaltaan:

50 Noble Edenille 6.1.53 ja Hohlerille 6.1.53. FO 371 106209, PRO.

51 I.D.Scott Hohlerille 22.9.53. FO 371 106209, PRO.

"Yritykset Suomen ulkomaankaupan 'itäsuuntauksen' pysäyttämiseksi välikäsien kautta osoittautuivat siis varsin turhauttaviksi; suomalaiset eivät kuunnelleet erityisen innostuneesti McFallin neuvoja, ruotsalaiset eivät jakaneet amerikkalaisten käsitystä tilanteen vakavuudesta ja britit olivat sitä mieltä, että 'pitkän tähtäimen vaara' ei ollut riittävän suuri, jotta heidän olisi syytä riskeerata taloudellisia tappioita Suomen länsikaupan elvyttämiseksi. Koko episodi osoitti USA:n matalan profiilin politiikan ongelmallisuuden: aktiivisempi politiikka oli mahdollista vain välikäsien kautta. Kun nämä välikädet eivät olleet amerikkalaisten kanssa samaa mieltä tilanteen vakavuudesta, ei ollut juuri mitään tehtävissä."⁵²

Erona oli myös se, että kun brittilähettiläs oli suuri Kekkosen ihailija, hänen amerikkalainen kollegansa Jack McFall näyttää suhtautuneen Kekkoseen erittäin kriittisesti.⁵³ Onkin syytä olettaa, että brittien juuri noina aikoina hellimä äärimmäisen positiivinen Kekkös-kuva oli yksi merkittävä tekijä, miksi he eivät olleet yhtä huolestuneita kuin amerikkalaiset.

ERIMIELISYYDET KASAUTUVAT – UUSI MURROS ORASTAA

Board of Traden voitto Foreign Officesta

Brittien kauppapoliittiselle myöntyväisyydellä oli kuitenkin rajansa. Hekin olivat huolissaan, erityisesti kun alkoi näyttää siltä, että vuoden 1953 kauppasopimus ei ollut seuraavan vuoden kierroksella suinkaan parantumassa. Kun samaan aikaan Foreign Officesta katsottuna alkoi Suomen poliittinenkin kehitys näyttää huolestuttavalta, alkoi koko kauppapoliittisen avustuksen lähestymistapa tuntua hyödyltään kyseenalaiselta.

Foreign Officesta viestitettiin marraskuun 1953 lopulla Noblelle, että vaikka Neuvostoliiton-kaupan osuus näyttikin olevan laskussa, sitä

52 Jussi Hanhimäki, Rinnakkaisloa patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956. SHS, Bibliotheca Historica 10 (Saarijärvi 1996), 128.

53 Rautkallio 1990, m.t., 202–204, 209, 210.

oli tarkasti seurattava. Kekkosen kauppaneuvottelut venäläisten kanssa olivat saattaneet olla viattomia, mutta oli riski, että Suomi johdettaisiin Neuvostoliiton kasvavan vaikutusvallan piiriin juuri sellaisten, viattoman tuntuisten myönnytysten kautta. Suomalaisille olisi ilmaistava, että tuli olla varovainen, jos Neuvostoliitto halusi jatkaa neuvotteluja pidemmälle. Lähetystön olisi oltava myös yhteydessä amerikkalaisiin.⁵⁴

Noblen vakuutteluista huolimatta Foreign Officenkin kauppapoliittinen tyytymättömyys oli merkittävässä kasvussa. Ja vielä sitä paljon tyytymättömämpi oli Board of Trade, jonka mielestä Englannin kauppallisia etuja uhrattiin liikaa, suomalaiset vain hyödynsivät tilannetta eivätkä suostuneet lisäämään omia ostojaan Englannista. Board of Traden puheenjohtaja esittikin, että tulisi kenties poistaa Suomi listalta, johon kuuluvat maat saivat tuoda Britanniaan vapaasti puuteollisuuden tuotteita. Neuvottelujen tulisi voida antaa jopa katketa, jos suomalaiset eivät antaisi periksi.⁵⁵

Tyytymättömyys löysi entistä enemmän kaikupohjaa myös Foreign Officesta, joka pettyi siihen, että kaikista toimenpiteistä huolimatta Suomen kauppaa Neuvostoliiton kanssa tuntui vain lisääntyvän. Kun Suomen Lontoon-lähettiläs Vilhelm Soravuo valitti Hohlerille brittien esittäneen kauppaneuvotteluissa lisävaatimuksia, hän sai Hohlerilta aivan toisenlaisen analyysin, joka seurasi tarkalleen Board of Traden linjaa. Hohlerin mukaan britit olivat tajunneet Suomen vaikean tilanteen vuotta aikaisemmin. Mutta kun nyt suomalaisilla oli parempi maksutasetilanne ja kun Neuvostoliiton-kauppasopimus ei ollut ollut niin paha kuin oli pelätty, oli oletettu suomalaisten voivan nostaa ostojaan. Toiveessa oli kuitenkin petytty, kun oli jouduttu vain torjumaan sitä, etteivät ostot vähenisi entisestään. Näissä oloissa ei Englannin hallituksella ollut syytä puuttua neuvotteluihin poliittisin perustein.⁵⁶

Nyt Foreign Office siis toimi kauppaa-asiassa jo aivan täydellisesti Board of Traden kaikuna. Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että kauppapoliittinen goodwill oli suomalaisilta sillä haavaa mennyttä jokseenkin täydellisesti.

Suomen Ulkoministeriön arkistossa on kauppaneuvotteluista vain vähän analysoivaa aineistoa. Sen mukaan englantilaiset valittivat eten-

54 Foreign Office Helsingin-lähetystölle 28.11.53. FO 371 106209, PRO.

55 D.R.Hurd, Minutes, 11.12.53, N. Statham, Minutes, 12.12.53. FO 371 106211, PRO.

56 Hohler Noblelle 4.1.54. FO 371 106211, PRO.

kin, että monia traditionaalisia artikkeleita oli pudotettu lisenseistä pois. Osmo Orkomiehen mukaan vienti ei ollut kuitenkaan kärsinyt kohtalokkaasti: vain paperin, kartongin, kuitulevyn ja vanerin vienti oli vaikeutunut huomattavammassa määrin, ja vanerin osalta tilanne oli helpottumassa. Vaikeuksia oli myös bilateraalisten kiintiöiden osalta, mutta niiden tuotteiden vienti oli raha-arvoltaan vähäistä.⁵⁷ Tosin ei voi olla hieman ihmettelemättä tynnyttelevää sävyä, käsittihän tämä Orkomiehen lista monia avaintuotteita.

Paradoksaalista on, että samaan aikaan amerikkalaisten huolestuneisuus alkoi hellittää. *Rautkallion* ja *Hanhimäen* antaman kuvan mukaan amerikkalaiset katsoivat tammikuussa 1954, että Suomi oli välttänyt pahimmat vaarat laina-asiassa ja kauppasopimuksissa Neuvostoliiton kanssa. Kuitenkin amerikkalaiset pysyivät perusasenteeltaan epäluuloisina ja arvelivat, että Neuvostoliitto pyrki ennen pitkää sitomaan Suomen talouden omaansa. *Rautkallion* mukaan: "Kuten nähdään, ministeri McFall otti tehtäväkseen pidentää Suomen liekaa Neuvostoliitosta läntisillä vastatoimilla."⁵⁸ Paasikiven päiväkirjoissakin on kuvattu näitä McFallin yhteydenottoja – jotka saivat presidentin jopa merkitsemään ironisesti: "Meille tarjotaan nyt sekä oikealta että vasemmalta avustusta. Onpa se hauskaa."⁵⁹

Kauppavaikkeudet eivät olleet brittien silmissä Kekkosen synti. Itse asiassa kaikkein positiivisin Kekkös-vaihe ajoittuu vuoden 1954 vaikeita kauppaneuvotteluja selvästi myöhäisempään aikaan. Näyttää siis siltä, että ongelmat ja epäilykset nähtiin enemmän Paasikiven otteen heikkenemisen tuloksena, kun taas Kekkosesta oli saatu Noblen raporttien ja kruunajaismatkan jälkeen erittäin suopea vaikutelma. Toi-

57 L. Taurén 17.9.54, P.M. Helsingissä 15.–16.9.54 pidettyjen Englannin välineuvottelujen aikana englantilaisten taholta tekemistä huomautuksista eri kiintiöiden lisensoinnista; Orkomiehen P.M. 17.11.53, Suomen vienti Englantiin ja Englannin tuontisäännöstely, UM 58 B 1 Englanti, UM.

58 Rautkallio 1990, m.t., 245, 246, Hanhimäki 1996, m.t., 135, 136. – Washingtonin-lähettiläs Nykopp raportoi hieman pessimistisemmin, että amerikkalaisten epäluulot olivat kasvaneet. Etenkin kultalaina ja Neuvostoliiton-kaupan 5-vuotissuunnitelma olivat herättäneet eloon pelkoja Suomen taloudellisesta riippuvuudesta ja luisumisesta rautaesiripun taakse. Nykopp vakuutti, että Suomi ei ollut menettämässä viranomaisien ja kansan goodwilliä, ja amerikkalaiset kyllä ymmärsivät maantieteen vaatimukset eivätkä edellyttäneet Suomen muuttavan poliittista suuntaansa. Amerikkalaisten mielestä Suomella pitäisi kuitenkin nyt olla suurempi liikkumavapaus hoitaessaan suhteitaan Neuvostoliittoon, eikä sen niin ollen tarvitsisi enää maksaa yhtä korkeata hintaa kuin ennen siitä, että se sai olla rauhasa. (Nykoppin raportti 1 / 6.1.54. UM 5 C 8, Washington, UM.)

59 Paasikiven päiväkirjat II, 791, 794.

saalta pohja brittien yleistymättömyydelle ja huolestuneisuudelle Suomen suunnasta oli näin luotu, kun heidän mielestään suomalaiset eivät ottaneet nimenomaan kauppapoliittisia varoituksia varten eikä ottaneet brittiläisiä intressejä huomioon neuvostoliittolaisiin verrattuna. Suomi ei siis ollut osoittanut merkkejä siitä suunnasta parempaan, jota Kekkosesta oli uskottu nähdyn.

Ratkaisevaa kaupan osalta onkin, että se oli tuhonnut sen suopean mielialan, joka vuonna 1953 oli vallinnut. Kauppapettymyksiin liitetynä myös tietyt poliittiset ratkaisut näyttivät entistä epäilyttävimmiltä, vaikka ratkaisevaa niissä lieneekin ollut nimenomaan niiden poliittinen puoli. Ja pian britit mielestään näkivät nimenomaan Kekkosen harhautuneen taas vaaralliselle myönnytysten tielle.

Puolestapuhuja lähtee – huoli "itäsuuntauksesta" kasvaa

217

Lähettiläs Soravuo oli arvioinut maaliskuussa 1954, että "Suomen ja Britannian suhteissa ei tapahtunut mitään sanottavia vaihteluita vuoden 1953 vaiheilla, Englannin poliittisen johdon osoittaessa vähentymätöntä ymmärtämystä Suomen asemaa kohtaan".⁶⁰ Tätä kuvaa on pidettävä varsin diplomaattisena, ellei suorastaan kaunistelevana, vaikka se sinällään vahvistaakin näkemyksiä brittien suurista odotuksista vuonna 1953 ja alkuvuonna 1954.

Vuoden 1954 edistyessä länsi, ja tällä kertaa etenkin Englanti, tuli entistä huolestuneemmaksi. Keskinäisten kauppaaongelmien jo huonontaman ilmapiiriin lisäksi se katsoi näkevänsä entistä enemmän merkkejä Neuvostoliiton painostuksesta. Samaten seurattiin entistä huolestuneempana Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan kasvua, etenkin Suomen keväällä 1954 ottamaa lainaa Neuvostoliitosta. Britit katsoivat myös, että suomalaiset suosivat Neuvostoliiton-kauppaa lännenkaupan kustannuksella, erityisesti Neuvostoliiton kanssa heinäkuussa 1954 solmitussa kauppasopimuksessa.

Suomalais-brittiläisten kauppaneuvottelujen ongelmien nähtävästi säikäyttäminä suomalaiset koettivat silitää Lontoota verbaalisesti myötäkarvaan, mutta saivat jo keväällä sangen kriittisiä kommentteja osakseen. Wuori kävi maaliskuun 1954 lopulla Foreign Officessa eikä tunnut löytävän riittävästi sanoja kehuakseen Englannin asennetta Yh-

---

60 Soravuon raportti 6 / 27.3.54. UM 5 C 7 Lontoo, UM.

dysvaltoihin verrattuna: Vaikka hän ei halunnutkaan valittaa amerikkalaisten toiminnasta, näillä oli taipumus vaatia Suomelta selkeää orientoitumista länteen, ja se ei ollut realistista Suomen asemassa. Sen sijaan britit tuntuivat osoittavan enemmän ymmärtämystä Suomen ongelmille. Wuori korosti, että Suomen pää- ja ulkoministerit olivat kehottaneet häntä ilmaisemaan Suomen toivomuksen, että Englanti jatkaisi tätä suhtautumistapaa.

Imartelu ei tuntunut kuitenkaan nyt tehoavan. Wuorelle vastattiin, että suopea suhtautuminen tietenkin jatkuisi. Mutta tätä seurasi suorastaan patistava äänensävy:

"Tämä ei tarkoita, että suhtautuisimme välinpitämättömyydellä siihen, jos Suomen päättäväisyys ylläpitää itsenäisyyttään millään tavalla heikkenisi. Realiteettien huomioon ottamisella ja tyhmällä horjumisella ja heikkoudella, jotka saattoivat vain heikentää Suomen asemaa, oli ero. Sanoin ministerille, että suomalaisilla oli tietenkin enemmän kokemusta venäläisistä kuin minulla oli koskaan ollut, mutta olin silti vakuuttunut, että rohkein tapa oli usein paras tapa toimittaessa venäläisten kanssa. Mr. Wuori --- lopetti puolustelemalla jotenkin häpeilevästi Suomen politiikkaa idänkaupan osalta."⁶¹

Englannin suhtautumisen muuttumiselle oli oleellista myös se, että brittien lähettiläs oli vaihtumassa: Noble oli jättämässä Helsingin. Hän laati vielä yhden, hyvin suomalaismielisen pitkän raportin, jossa hän kertasi suomalaisten vaaranalaisen aseman ja länsisympatiat totalitäärisen valtion vieressä. Hän korosti, ettei Suomen politiikka perustunut pelkuruuteen, toiveajatteluun tai kommunismin sympatisoimiseen, vaan alastomaan todellisuuteen. Mikään muu politiikka ei olisi mahdollista, ei ainakaan ennen kuin idän ja lännen tasapaino antaisi syytä toivoa, että sodan aikana "Suomea puolustettaisiin eikä vain vapautettaisi jälkeensä".

Noble arveli venäläiset laskeneen, että suomalaisten alistaminen vaatisi liian kovan hinnan saavutettavissa olleeseen hyötyyn nähden, sillä suomalaiset eivät olleet helposti peloteltavissa. Tšekkoslovakian mallinen kaappaus olisi mahdoton. Edelleen hän vakuutti, että Neuvostoliiton taloudellisen painostuksenkin edessä työläisetkin varmasti pitäisivät parempana työttömyyttä kuin antamista periksi painostukselle.

61 Allekirj. epäselvä, Secretary of Statelle ym. 31.3.54. FO 371 111452, PRO.

"En siis näe mitään välitöntä uhkaa Suomen itsenäisyydelle. Suomalaiset eivät herätä huomiota korkealla älykkyydellä, mutta heillä on pitkä kokemus venäläisten käsittelemisestä, eikä heillä ole minusta mitään opittavaa keneltäkään ikävässä asiassa. Kuten olen sanonut, Suomen taipumukset ovat lännen suuntaan. Kun on näin, Suomen ulkopoliittikka on niin ystävällistä kuin se voi olla länttä kohtaan, mutta se ei ärsytä turhaan venäläisiä. --- Kaiken kaikkiaan suomalaiset pitävät meistä ja toivovat, että valta olisi ennemminkin meillä kuin amerikkalaisilla, joiden harkintakykyyn heillä ei ole paljonkaan luottamusta. Kunhan Hänen Majesteettinsa lähetystön henkilökunta ylläpitää oikeita henkilösuhteita suomalaisiin, nämä tulevat kääntymään mieluummin meidän kuin kenenkään muun puoleen kysyäkseen neuvoja. --- Suomalaisilla on vikansa; heidän sitkeytensä muuttuu joskus itsepäisyydeksi; he voivat olla ärsyttävän tyhmiä; heidän juoppoutensa voi olla vaivaannuttavaa; heidän tapansa ovat joskus karkeita jopa epäystävällisyyteen asti. Mutta heidän hyveensä ovat suurempia; heillä on rohkeutta; he ovat rehellisiä; heillä on tunne lain kirjaimen ylittävästä oikeudenmukaisuudesta. Suomessa on vielä paljon vaikeuksia voitettavana; se kuitenkin voittaa ne, ellei sitä murskaa ulkopuolinen voima."⁶²

Tämä Noblen näkökulma ei kuitenkaan löytänyt enää yhtä ehdottoman suopeata kaikupohjaa Lontoosta kuin aikaisemmin. Hohler alkoi jo kritisoida Noblen raportointia liiallisesta optimismista. Kun Noble oli selittänyt, että kommunistien kannatus ei johtunut marxismista vaan siitä, että sosiaalidemokraatteja pidettiin valkokaulustyöläisinä, Hohler myönsi tämän, mutta katsoi että kommunistien äänestämisen motiivit eivät olleet tärkeintä – vaan se, että kommunisteja ylimalkaan äänestettiin niin laajasti. SKDL teki stabiilin hallituksen mahdolltomaksi, ja venäläiset pidettiin informoituina hallituksen ja ulkoasiainministeriön salaisuuksista. Hohler epäili myös, valitsisivatko metallityöläiset mieluummin työttömyyden kuin alistumisen venäläisten painostukseen; juuri työttömyyttähan jokainen Suomen hallitus pelkäsi ja oli siksi vaikeuksissa inflaation kanssa.

Hohlerin loppukommentti tosin oli, että Suomen sisältä todellisuus ehkä avautui paremmin.⁶³ Hänen kriittisyytensä ohella suomalaisilla oli lisäksi Foreign Officessa puolustajiakin. Kuitenkin on pantava mer-

62 Noble Edenille 27.3.54. FO 371 111450, PRO.

63 Hohler, Minutes, 10.4.54. FO 371 111450, PRO.

kille, että aiemmin ei tätä Noblen optimismiin liittyntä kritiikkiä ollut esiintynyt juuri lainkaan. Lisäksi Foreign Officen Pohjoisen osaston kannalta Hohlerin sanalla oli pysyvin paino. Niinpä Foreign Officessa pohdittiinkin jo virallisen varoituksen antamista suomalaisille.

Kysyttyään Englannin Moskovan-lähettilään mielipidettä Hohler kuitenkin oli tämän kanssa samaa mieltä, ettei tullut esittää virallisesti varoitusta. Sellainen kannanotto tulisi venäläisten tietoon ja vaikuttaisi siten tärkeämpien asioiden osalta päinvastaiseen suuntaan kuin oli toivottu. Tämän vuoksi oli päätetty, että kysymystä varoituksesta lykätäisiin, mutta se nostettaisiin esille sopivin väliajoin. Voitaisiin kuitenkin kirjoittaa Englannin uudelle Helsingin-lähettiläälle Michael Creswellille ja kysyä tämän neuvoa siitä, olisiko varoitus viisasta ja mikä olisi sille oikea kanava. Lähitulevaisuudessa, kun tavattaisiin Soravuo, voitaisiin ohjata keskustelu Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin sekä tiedustella, johtaisivatko kauppaneuvottelut Suomen suurempaan riippuvuuteen Neuvostoliitosta.⁶⁴

Merkille pantavaa on, miten perusteltiin sitä, ettei mitään varoitusta ollut annettu vuosiin suomalaisille. Oli nimittäin katsottu, että "olemme tähän asti luottaneet suomalaisten terveeseen järkeen olla lähentymättä venäläisiä enempää kuin heidän on pakko vaikeissa oloissaan". Tärkein informaatioarvo kyseisessä lauseessa on epäilemättä sanoilla "tähän asti".

Voidaan sanoa, että kaikki brittien kriittiset argumentit olivat palanneet käyttöön Noblen vastapropagandan pidettyä niitä vain väliaikaisesti pinnan alla. Kriittisyys oli saamassa yliotteen. Uusi lähettiläs Michael Creswell teki itse kiertomatkan saavuttuaan Suomeen ja raportoi siitä syyskuussa ulkoministeri Edenille. Sitä ennen ehti kuitenkin tapahtua paljon, mikä sai brittien yleisasenteen vielä entistäkin huolestuneemmaksi ja kriittisemmäksi. Tärkeimpiä näistä tapahtumista olivat Suomen ja Neuvostoliiton kauppasopimus, siihen liittynyt kommunikea, sekä suurlähetystökysymys.

Ei liene syytä liioitella brittien yleisen politiikan heijastumia Suomen kaltaiseen tapaukseen. Kenties brittien yleislinjankin voidaan kuitenkin katsoa jämäköityneen juuri kesän 1954 vaiheessa ja olleen mukana myötävaikuttamassa Suomen-poliittisen linjan tiukentumiseen: tehtiinhän esimerkiksi päätös vetypommista nimenomaan heinäkuussa.

64 Soviet Influence in Finland, Minutes, Norwich 7.7.54, Hohler 8.7. ja 14.7.54. FO 371 111460, PRO; Ward Robertsille, Finnish/Soviet Relations, 14.7.54. FO 371 111461, PRO.

Vaarallinen kommunikea

Uudessa, pessimistisemmin tulkitussa tilanteessa Kekkonenkin alkoi taas näyttäytyä uudessa tai oikeammin uusvanhassa valossa. Tapaa-misen jälkeen Hohler oli nimittäin saanut käsiinsä raportit, joiden mukaan Kekkonen oli vedetty lähemmäs venäläisiä sotilassektorinkin asi-oissa (tämän selvempi ei hänen määrittelynsä valitettavasti ollut). Hoh-ler ilmaisi tämän olevan huolestuttavaa. Soravuolle pitäisi huomauttaa asiasta vielä ennen hänen paluutaan Suomeen, kuitenkin niin, ettei lähettiläs Creswellin lähde vaarantuisi.⁶⁵ J. G. Ward puolestaan mai-nitsi Moskovaan lähetetyn muistion saatteeksi: " --- Herra Wuori on hyvinkin voinut kertoa Mr. Creswellille sen, mitä herra Kekkonen ha-luaa meidän uskovan, ennemminkin kuin sen, mitä on todellisuudessa tapahtumassa."⁶⁶

Huolestumista ei aiheuttanut ainoastaan Suomen ja Neuvostoliiton uusi kauppasopimus, vaan erityisesti siihen liitetty poliittinen kom-munikea. Katsottiin, että Suomi oli joutumassa entistä lähemmäksi Neuvostoliittoa, joka ajoi samaan aikaan Eurooppaan kollektiivisen turvallisuuden ratkaisua eurooppalaisen turvallisuuskonferenssin muo-dossa. Tämä oli tullut konkreettisesti ilmi ns. Molotovin ehdotuksina helmikuussa 1954 Berliinissä. Lännen silmissä tämä oli yritys lyödä kiilaa länsiliiton sisälle sekä nostaa oman blokin jäsenten arvovaltaa.

Suomalaiset tajusivat hyvin lännen pelot. Jo ennen kuin kommuni-keatekstiä oli muovattu loppuun asti, pääministeri Ralf Törngren kertoi Helsingin länsidiplomaateille, että Neuvostoliitto oli vaatinut kaup-pasopimuksen lisäksi Suomen yhtymistä julkilausumaan, joka ilmaisisi kiinnostuksen rauhan ylläpitämiseen Euroopassa, sekä Molotovin ehdotuksiin. Molotovin ehdotuksiin Törngren ei kuitenkaan koskaan suostuisi, koska se merkitsisi käytännössä Suomen muuttumista satel-liitiksi. Johonkin julkilausumaan olisi luultavasti suostuttava, kunhan sanamuoto olisi harmiton. Kolmantena asiana tähän oli liitetty Neu-vostoliiton puolelta ehdotus lähetystöjen muuttamisesta välittömästi suurlähetystöiksi.⁶⁷

Samoja tietoja antoi lähettiläs Creswellille myös Eero A. Wuori. Tämä arveli, että suurlähetystöasia hyväksyttäisiin, ja julkilausuman osalta sanottaisiin jotain; luultavasti vedottaisiin YYA-sopimukseen ja

65 Hohler, Finnish/Soviet Relations, 10.7.54. FO 371 111461, PRO.

66 Ward Robertsille, Finnish/Soviet Relations, 14.7.54. FO 371 111461, PRO.

67 Creswell Foreign Officelle 15.7.54. FO 371 111452, PRO.

sanottaisiin, että sen mukaisesti haluttiin pitää itsenäinen asema, eikä liittyttäisi Neuvostoliittoa vastaan. Molotov-ehdotukset torjuttaisiin, mutta lausuttaisiin jotain yleistä. Kuten Törngrenille, Creswell toisti Wuorellekin amerikkalaisten suomalaisille ilmaisemat varoitukset: oli oltava varovainen valittujen sanamuotojen suhteen.⁶⁸

Törngrenin ja Wuoren viesti lienee ollut, että Suomi oli sentään jo onnistunut torjuntataistelussaan välttämään paljon. Brittien reaktiosta päätellen tuntuu kuitenkin siltä, että tämä viesti luettiin muodossa "pahempaakin on tulossa – Suomella tuskin on voimia sitä vastustaa, ja juuri Kekkonen on jälleen tekemässä vaarallisia myönnytyksiä". Oleellisinta tässä ei ollut se, että Kekkonen ei enää olisi "hyvä mies" sinänsä henkilönä, vaan se, että hänen kurssinsa veisi nyt Suomea vääraan suuntaan – kommunikoidaan epäsuotavuus alettiin assosoida hänen nimeensä, koska hän oli sitä neuvottelemassa. Kekkonen, joka tuolloin toimi Törngrenin hallituksen ulkoministerinä, näytti pettävän kaikki ne korkeat toiveet, joita britit olivat häneen asettaneet. Ja tällöin oli brittien suhtautumistavan kannalta sivuseikka, missä määrin oli kohtuullista edellyttää Kekkonen voivan kantaa huolta siitä, miltä asiat Englannista käsin katsottuna näyttivät.

Juhani *Suomi* kuvaa Kekkonen-elämäkertansa kolmannessa osassa Moskovan kauppasopimusneuvotteluja sekä kommunikoidaan syntymistä kesällä 1954. *Suomen* mukaan Molotov esitti Kekkoselle yllättäen ja kiireellisenä tekstin, joka liittyi Neuvostoliiton pyrkimyksiin luoda kollektiivinen eurooppalainen turvallisuusjärjestelmä – tietenkin Kremlin mukaan tulkittuna.

Molotovin nyt Kekkoselle ehdottama yhteinen kommunikateeksti meni sanamuodoiltaan hyvin pitkälle näiden Neuvostoliiton esittämien kansainvälisten ehdotusten suuntaan, jotka länsi oli tietenkin torjunut. Se meni niin pitkälle, että Kekkonen katsoi heti, ettei Suomi voinut suostua siihen. Kommunikoidaan olisi todennut Suomen ja Neuvostoliiton hallitusten nimissä, että Euroopan kaikkien rauhaarakastavien valtioiden tuli yhdistää ponnistuksensa rauhan ja turvallisuuden takaamiseksi Euroopassa. Juhani *Suomi* kuvaa tekstiä:

"Kommunikoidaan mukaan Suomi ja Neuvostoliitto olisivat tehneet sen YYA-sopimuksen hengessä ja jälkimmäisen Berliinissä julkistamaa ehdotusta myötäillen: 'Neuvostoliiton hallitus ja Suomen hallitus toimien neuvostolais-suomalaisen ystävyyden,

68 Creswell Foreign Office 15.7.54. FO 371 111452, PRO.

yhteistoiminnan ja avunantosopimuksen hengessä ja haluten antaa panoksensa rauhan ja kansojen turvallisuuden takaamiselle lausuvat julki pyrkimyksensä edistää kaikin keinoin kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän muodostamista Euroopassa Yhdistyneiden Kansakuntien järjestön periaatteita vastaavasti."

Kekkonen esitti vesitetyn version, jossa Suomen ja Neuvostoliiton toimintaa ei niputettu yhteen. Sen mukaan Suomi kannatti toimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli koota rauhaa rakastavien kansojen yhteiset ponnistukset rauhan ja turvallisuuden takaamiseksi. Molotoville tämä ei riittänyt. Kekkonen alisti asian Helsinkiin ja ehdotti Paasikivelle "mietoa laitosta, johon on otettu vain yleistä fraseologiaa". Esimerkiksi kansainvälinen tilanne ja Euroopan turvallisuus oli jätettävä kokonaan mainitsematta.

Paasikivi oli jyrkempi ja paheksui päiväkirjassaan, kuinka neuvostoliittolaiset sotkivat politiikkaa talousasioihin. "Tämä osoittaa, miten vaarallista on laajentaa kauppaa venäläisten kanssa – niin kuin minä alituisesti olen huomauttanut." Joidenkin tietojen mukaan Paasikivi oli jopa raivostunut ja uhannut erota. Presidentin lisäksi myös hallituksen ulkoasiainvaliokunta perehdytettiin asiaan, ja lopputulos oli – Juhani Suomen arvion mukaan – "pyöreä ja yleisluontoinen". Sen mukaan

223

"Suomen hallitus ja Neuvostoliiton hallitus pitävät nykytilanteessa erittäin tärkeänä jännityksen vähentämistä kansainvälisissä suhteissa. Molemmat hallitukset ovat vakuuttuneet siitä, että nykyisin on pakottava välttämättömyys yhdistää kaikkien valtioiden ponnistukset rauhan ja turvallisuuden takaamiseksi. Vain kaikkien valtioiden yhteiset ponnistukset – riippumatta niiden yhteiskunnallisesta rakenteesta – voivat turvata kansojen turvallisuuden, sillä taistelu rauhan puolesta ja uuden sodan uhkaa vastaan on kaikkien maiden yhteinen etu. Suomen hallitus ja Neuvostoliiton hallitus toimien 6 päivänä huhtikuuta 1948 solmitun ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimuksen hengessä ja haluten antaa panoksensa rauhan ja kansojen turvallisuuden takaamiselle ilmoittavat pyrkimyksensä edistää kaikin keinoin kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämistä sopusoinnussa Yhdistyneiden Kansakuntien järjestön periaatteiden kanssa."

Palattuaan Suomesta Neuvostoliittoon Kekkonen olisi taipunut myös jonkinlaiseen mainintaan yhteisestä toiminnasta kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän luomisessa Eurooppaan. Paasikivi ja hallituksen ulkoasiainvaliokunta eivät kuitenkaan hyväksyneet tätä. Juhani Suomen tulkinta kommunikateekstin lopputuloksesta on, että se oli suomalaisen diplomaattinen torjuntavoitto. Taktiikka oli vaihdettu "ei, koska"

-argumenteista "kyllä, mutta" -argumentaatioon.⁶⁹ Suomen ajatuksena siis on, että oli vältetty uhraamasta mitään tärkeää tekemällä vain verbaalisia näennäismyönnnytyksiä.

Suomalaisten kannalta tilanne tietenkin epäilemättä näytti pääasias-
sa tällaiselta ja sellainen se reaalisesti katsottuna olikin. Toisaalta on
aivan yhtä selvää, että juuri tällainen muutos oli täsmälleen sitä, mitä
länsi oli koko ajan pelännyt näkevänsä, koska sen mielestä se oli merk-
ki vaarallisesta ensimmäisestä askeleesta kohti suuntaa, josta ei vält-
tämättä olisi paluuta. Se johtaisi kaltevalle pinnalle, josta "mutta" lo-
pulta tipahtaisi pois, ja jäljelle jäisi vain "kyllä" – sekä kauhuskenaa-
rion lopuksi sekin saisi muodon "da".

Kauppasopimus ja kommuniquea eivät olleet muodoiltaan pahinta, mitä
britit olivat pelänneet, mutta riittävän epäilyttäviä. Ennen kuin lopullinen
teksti oli vielä luettavissa, Hohler katsoi, että suomalaiset olivat nähtävästi
pysyneet siinä, mitä Törngren oli sanonut: kauppa oli kasvanut vain hyvin
vähän. Tosin nyt täytyi pitää huolta siitä, että Törngren pysyisi sanoissaan
länsikaupan lisäämisestä, etenkin kun jo oli "legitiimejä" perusteita valit-
taa suomalaisten lisenssien rajoittavaa vaikutusta.

Myöskään julkilausuma ei näyttänyt aluksi kovin pahalta, mutta tarkan
tekstin saavuttua kanta muuttui skeptisemmäksi. Hohlerin mielestä julis-
tuksen kielenkäytössä oli tiettyä samanlaisuutta, kun sitä verrattiin Mo-
lotovin Berliinin konferenssissa esittämään Euroopan turvallisuussopi-
muksen luonnokseen. Kun jälkimmäisen mukaan turvallisuusjärjestelmä
"tulee olemaan avoin kaikille Euroopan valtioille niiden yhteiskun-
tajärjestelmästä riippumatta", julkilausumassa mainittiin "kaikkien valtioi-
den yhteiset ponnistukset – riippumatta niiden yhteiskunnallisesta raken-
teesta". Tämä saattoi olla tulosta siitä, että venäläiset olivat painostaneet
suomalaisia liittymään Molotovin suunnitelmaan, Hohler arveli, mutta tul-
kitsi, että tuskin Suomi oli kuitenkaan mennyt ohi YYA-velvoitteiden.

Toisaalta seuraavan tiedon on pakko heijastaa melkoista huoles-
tuneisuutta brittien taholta:

"Mr. Creswell on raportoinut, että herra Kekkonen oli suostunut
menemään paljon pidemmälle, mutta muut Suomen hallituksen
jäsenet hillitsivät häntä. Tuntiessani herra Kekkosen luonteen
minulla ei ole mitään vaikeuksia uskoa tätä raporttia."⁷⁰

69 Suomi 1990, m.t., 320–329; ks. myös Paasikiven päiväkirjat II, 818–828.

70 Hohler, Minutes, Finnish-Soviet Relations, 19.7.54, Ward, Minutes, 19.7.54, Hoh-
ler Wardille 21.7.54, Ward Robertsille, Appointment of an Ambassador in Finland,
21.7.54. FO 371 111469, PRO.

Demonstraatiota pienimmässä: jarrutus suurlähetystöasiassa

Kesän 1954 uuteen, lännelle huolestuttavaan asetelmaan liittyi myös se tosiasia, että suurlähetystöhankkeestakin oli nyt tullut uhka.

Vuonna 1953 britit olivat suunnitelleet itse lähetystöjen muuttamista suurlähetystöiksi. Toteutuessaan hanke olisi tuolloin merkinnyt aloitteen säilyttämistä lännen käsissä ja pientä erävoittoa, kun doyenin asema olisi siirtynyt toistaiseksi Neuvostoliiton ulottumattomiin. Kun Suomi ja Neuvostoliitto olivat nyt päättäneet kauppasopimuksen yhteydessä nostaa edustustonsa suurlähetystötasolle, statuksen muuttamisesta olikin tullut yksi lisärengas monien muiden huolestuttavien piirteiden ketjuun – yksi esimerkki lisää siitä, että Neuvostoliiton arvovalta Suomessa oli kohoamassa ja ote tiukkenemassa.

Britit eivät ilmaisseetkaan olevansa kovin vakuuttuneita suomalais-ten rauhoitteluista. Creswell valitti Törngrenille sekä kauppa- että lähetystöasiasta. Hän vihjasi viimeksi mainitunkin epäsuotaviin piirteisiin ilmaisemalla toivovansa, ettei lännen yleinen mielipide nyt katsoisi, että Suomen politiikka oli alistettu Neuvostoliitolle. Mutta tätä olisi vaikeaa välttää, jos vielä seuraisi poliittinen ele, joka näyttäisi lännen silmillä katsoen tarpeettomalta.

Törngren puolusteli idänkaupan kasvua ja julkilausumaa: Ei ollut voitu välttää sitä, että kauppasopimuksessa oli oltava jonkinlainen julkilausuma, muuten Suomen ja Neuvostoliiton suhteet olisivat huonontuneet merkittävästi. Hän toivoi läntisten ystävien seuraavan nopeasti Neuvostoliiton esimerkkiä suurlähetystöasiassa ja että aika, jona vain Neuvostoliiton edustus olisi suurlähetystötasolla, jäisi mahdollisimman lyhyeksi. Hän piti varmana, että Yhdysvallat tekisi pian asiasta aloitteen, ja toivoi, että Englanti ja Ruotsi seuraisivat sitä. Creswell ei hellynyt: hän korosti, että kauppasopimus- ja julkilausuma-asioihin liittyneenä Neuvostoliiton suurlähettilään vastaanottaminen vain lisäisi lännen saamaa epäsuotuisaa vaikutelmaa. Suomen ja Englannin poliittiset ja taloudelliset suhteet riippuisivat nyt suuresti siitä, miten Suomen hallitus käsittelisi kysymykset poliittisesta julkilausumasta ja Neuvostoliiton suurlähettiläästä.

Näiden keskustelujen aikana kauppasopimusta ei ollut vielä allekirjoitettu eikä julkilausumaakaan tunnettu nähtävästi kokonaan, mutta pääkohdat ja ainakin suunta olivat molemmista selvillä. Törngrenin vaikutusvallan rajoista kertoo Creswellin tulkinta, että pääministeri ei nähtävästi tiennyt, allekirjoittaisiko Kekkonen sopimuksen jo sinä päivänä ja pudottaisiko Neuvostoliitto pois vaatimuksensa sellaisista jul-

kilausuman muodoista, jotka menisivät yli YYA-sopimuksen.⁷¹

Kauppasopimukselle ja julkilauseumalle englantilaiset eivät voineet mitään. Sen sijaan lähetystöasiassa heillä oli mahdollisuuksia ainakin jonkinlaiseen demonstraatioon. Brittien kanta näyttääkin olleen, että suurlähetystökyseymys oli hyödynnettävä jollakin tavalla poliittisesti - tavalla, joka ilmaisisi läntisen huolen Neuvostoliiton lisääntyneestä vaikutusvallasta, sekä varoituksen Suomen idänkaupan lisääntymisestä ja brittituotteiden huonontuneesta kohtelusta. Tämän vuoksi Englanti koetti aluksi jarruttaa suurlähetystöasiaa.

Lähetystöasiassa on havaittavissa jopa sellainen kiinnostava piirre, että vaikka amerikkalaisten linja oli yleensä kaikessa ja myös Suomenkin tapauksessa brittejä jyrkempi, mikäli asia vain sivusikin Neuvostoliittoa ja kommunismia, tässä asiassa he eivät näytä olleen yhtä huolissaan. Yhdysvaltain Helsingin-lähettiläs McFall esittikin State Departmentille toimia lännen lähetystöjen statuksen muuttamiseksi, jotta Neuvostoliitto ei saisi doyen-asemaa, ja sai valtuudet toimia asiassa heti, kun suomalaiset ottaisivat sen esille. Toisaalta McFall halusi kuitenkin Yhdysvaltojen ja Englannin toimivan yhtäaikaisesti.

Britit eivät kuitenkaan halunneet kiirehtiä. Hohler kirjoitti Moskovana-suurlähetystöön Robertsille, ettei suurlähetystöasiassa kannattanut yrittää ehtiä Neuvostoliiton edelle. Asian edut olivat hänen mielestään muutenkin kyseenalaisia. Suomalaiset olivat ehdottaneet, että ehdotus lähetystön statuksen nostamisesta tulisi brittien taholta, mutta ei olisi kuitenkaan mukavaa yrittää kiirehtiä venäläisten kantapäille, ja "mielestäni olisi parasta osoittaa tyytymättömyytemme kieltäytymällä anomasta Mr. Creswellille suurlähettilään statusta". Koska amerikkalaiset kuitenkin painostivat kiirehtimään, ei haluttu joutua eri tahtiin heidän kanssaan. Niinpä, mikäli amerikkalaiset kannattivat suomalaisen ehdotusta, se olisi hyväksyttävä.⁷²

Muistioon Hohler merkitsi myös, että amerikkalaisille olisi suositeltava toiminnan lykkäämistä, kunnes asiaa olisi ehditty kunnolla harkita. Toisessa muistiossa hän vähätteli doyenin aseman merkitystä ja katsoi, että suurlähetystötasosta kieltäytymällä voitaisiin protestoida myös sitä vastaan, että Suomi ja Neuvostoliitto eivät olleet konsultoineet asiassa Englantia ja Ranskaa, vaikka nämä olivat rauhansopi-

71 Creswell 17.7.54. FO 371 111460, PRO.

72 Hohler F. Robertsille 17.7.54. FO 371 111461, PRO; Hohler, Minutes, 17.7.54. FO 371 111469, PRO.

muksen allekirjoittajamaita. Toinen virkamies painotti, että oli myös konsultoitava ranskalaisten ja kanadalaisten kanssa sekä annettava ohjeet tiedustella Ruotsin, Norjan ja Tanskan kantaa.⁷³

Hohlerin levollisuusuoheen doyenin suhteen on tuskin sekään tulkittavissa myöntyväisyydeksi tai huolettomuudeksi. Se oli ennemminkin tapa argumentoida, ettei asiassa ollut tarvetta kiirehtiä edes doyen-näkökohdan vuoksi.

Ruotsi oli suurlähetystöasiassa yhtä nihkeä kuin Englanti. UD vastasi lännen tiedusteluihin, että periaatteessa Ruotsi ei ollut halukas lisäämään suurlähetystöjään. Toisaalta Ruotsikin myönsi, että jos Neuvostoliiton statusta nostettaisiin, olisi vaikeaa olla seuraamatta.⁷⁴ Myös ruotsalaisia huolestuttivat Kekkonen toiminta ja heidän mielestään siinä lisääntyneet opportunistiset piirteet.

Amerikkalaisilta tuli briteille osittain rauhoittava viesti, mutta käytännön toimita se merkitsi kylmää vettä brittien ja ruotsalaisten jarrutustoiveille. Amerikkalaiset nimittäin toisaalta myönsivät, ettei halettu kiirehtiä. Mutta toisaalta Washingtonissa katsottiin, että jos Suomen oli tehtävä myönnytyksiä Neuvostoliitolle, lähetystöasia oli yksi harmittomimpia. Asiasta raportoinut brittidiplomaatti arvelikin, että mikäli Neuvostoliiton edustus muuttuisi suurlähetystöksi, Yhdysvallat ei haluaisi loputtomiin pitää omaa edustustaan ministeritasolla.⁷⁵

Yllättäen amerikkalaiset eivät pitäneet myöskään suomalais-neuvostoliittolaisen kommunikation sanamuotoa tärkeänä. He katsoivat suomalaisten päinvastoin taistelleen hyvin vielä vaarallisempia sanamuotoja vastaan. Olisi epärealistista ja epäviisasta rangaista suomalaisia toisesta myönnytyksestä, joka oli väistämätön ja joka ei toisaalta ollut kovin tärkeä. Suomalaisia ei rohkaisisi se, jos länsi kieltäytyisi suurlähettiläiden vaihtamisesta ja siten leimaisi heidät satelliiteiksi. Amerikkalaiset olisivat mieluiten nähneet, että lännen ja Neuvostoliiton edustustojen statusta olisi nostettu yhtäaikaisesti. Mikäli se ei olisi mahdollista, olisi ainakin lännen osalta toimittava samanaikaisesti.

Britit perääntyivät vähitellen amerikkalaisten toivomusten edessä. Foreign Office vastasikin Washingtonille 21. heinäkuuta ymmärtävänsä, että tekisi huonon vaikutuksen, jos vain Neuvostoliitolla olisi Hel-

73 Hohler, Minutes, Finnish-Soviet Relations, 19.7.54, Ward, Minutes, 19.7.54, Hohler Wardille 21.7.54, Ward Robertsille, Appointment of an Ambassador in Finland, 21.7.54. FO 371 111469, PRO.

74 Hankey Foreign Office 19.7.54. FO 371 111469, PRO.

75 R. Makins Foreign Office 20.7.54. FO 371 111 469, PRO.

singissä suurlähetystö. Mutta olisi myös epäarvokasta seurata liian selvästi venäläisiä, joten pitäisi antaa mennä muutama viikko, ennen kuin vastattaisiin suomalaisten ehdotukseen. Mikäli Neuvostoliiton suurlähetystölle suunniteltaisiin erikoisasemaa, sitä vastaan protestoitaisiin tietenkin mahdollisimman voimakkaasti.⁷⁶

Elokuun alussa Hohler viestitti Creswellille, että jos amerikkalaiset katsoivat asian kiireelliseksi, ei yhtäaikaisuudesta sen, Englannin ja Ranskan kanssa ollut tärkeää pitää kiinni. Ei ollut mitään syytä ehättää Yhdysvaltain ja Ranskan edelle. Mikäli Creswell katsoisi, että yhtäaikaisuus olisi paikallisista syistä tärkeää, oli ilmoitettava tästä Lontoon.⁷⁷

Tämän voi periaatteessa tulkita vihreäksi valoksi Yhdysvalloille kiirehtiä asiassa. Toisaalta, Hohlerin aiemmat kannat huomioon ottaen, se kuitenkin tuntuu enemmän yritykseltä hillitä amerikkalaisten vauhtia. Antoihan se ymmärtää, etteivät britit tulisi kiirehtijöiden perässä.

Asian eteneminen oli kuitenkin brittien ratkaisuvallan ulottumattomissa. Tämän tajusi suomalaisessa ympäristössään erityisesti Creswell, joka epäluuloineenkin oli briteistä taipuvaisin. Toisaalta hän myönsi esimiehilleen, ettei yhtäaikaisuus Yhdysvaltojen ja Ranskan kanssa ollut välttämätöntä ja että amerikkalaiset tuntuivat pitävän ehkä hieman liikaa kiirettä asiassa. Mutta Creswellin loppuhuomautus painoi hänen osaltaan vaaan hoputtajien puolelle: oli muistettava, että suomalaiset seurasivat erityisesti brittien toimintaa, koska yhdessä Neuvostoliiton kanssa Englanti oli Suomen tärkein kauppakumppani.⁷⁸

Ratkaisevana argumenttina taipumiselle voitaneen pitää sitä, että kun amerikkalaiset eivät olleet yhtä epäluuloisia, britit eivät voineet tehdä enää mitään oman, hienovaraiseen demonstraatioon pyrkineen linjansa hyväksi. Taustalla lienee jälleen nähtävissä se ero, mikä oli toisaalta suhteellisen voimattomien pragmatistien, toisaalta idealismin lisäksi dollariin mutta ei niinkään protokollaseikkoihin uskovan vahvemman osapuolen välillä.

76 Foreign Office Washingtonille 21.7.54. FO 371 111 461, PRO.

77 Hohler Creswellille 4.8.54. FO 371 111469, PRO.

78 Creswell Hohlerille 12.8.54. FO 371 111470, PRO.

KEKKOSEN KUVA HUONONEE ENTISELLEEN

Vanhan juonittelijan paluu

Kekkosen maine oli kärsinyt Englannin silmissä suuresti kauppasopimus- ja kommunikointi-asioissa. On aivan toinen asia, missä määrin tämä oli kohtuullista ja missä määrin Kekkonen oli itse asiassa onnistunut lieventämään niitä myönnytyksiä, joihin olisi kuitenkin ollut pakko mennä. Brittien silmissä hän oli kuitenkin pettänyt odotukset. Sitä paitsi brittiraportteja ei ollut laatimassa enää Kekkosta ihaillut Noble, vaan uusi lähettäjä, selvästi kriittisempi Michael Creswell. Pääministeri Tönngrén olikin alkanut vaikuttaa paljon luotettavammalta ja länsimielisemmältä poliitikolta kuin Kekkonen.

Syyskuun 1954 lopulla Creswell lähetti selonteoksensa Edenille omista matkoistaan Suomessa sekä kokemuksistaan. Hän vahvisti Noblen havainnon, että poliittiset virtaukset liikkuvat maassa "liikkumattoman jäätikön nopeudella" (Lukija on merkinnyt marginaaliin "Kekkonen excepted!"). Creswell totesi, että Kekkonen oli saanut osakseen arvostelua Neuvostoliiton-kauppasopimuksen vuoksi, mutta useimmat kuitenkin myönsivät, että sopimus oli ollut eduksi Suomen työllisyydelle. Toisaalta Creswell ei näytä lainkaan jakaneen Noblen käsitystä siitä, millainen oli suomalaisten kyky sietää Neuvostoliiton painostusta: Suomi ei kykenisi siihen, jos se koskisi Neuvostoliiton mielestä todella tärkeää asiaa.

229

"Vaikka suomalaiset voivat olla itsepäisiä ja vaikeita, he ovat luultavasti muuttuneet poliittisella kentällä sitten 'talvisodan' 1939-40 kunniakkaiden päivien, ja saavuttuani tänne minulle on vaikeaa uskoa, että noiden päivien mystiikka on pysynyt muuttumattomana myöhemmän kokemuksen jälkeen – ehkä hieman kynninen näkemys, josta tiedän, että sen jakaa moni paremmin informoitu diplomaattinen kollegani. Suomalaisilla on voimakas taipumus vastustaa Venäjän vaatimuksia ja korostaa läntistä orientaatiotaan; – eikä voikaan olla epäilystä siitä, missä heidän sympatiansa ovat; kuitenkin, on todennäköistä, että jos venäläiset kohdistavat heihin mitään merkittävää painetta, he antavat periksi, vastahakoisesti ja hitaasti. Kuitenkin voimme odottaa ainakin säilyttävämme vaikutusvaltamme ja voimme antaa todisteita tuestamme ja sympatiastamme, jotta tämä vastahakoisuus kasvaisi ja jotta se aika viivästyisi, jolloin he katsovat olevansa pakotettuja tekemään myönnytyksiä Ve-

näjälle. Kääntäen, kaikki mikä näyttäisi osoittavan, että olemme välinpitämättömiä tšekäläisten tapahtumien suhteen, otettaisiin nopeasti huomioon, liioiteltaisiin sitä ja ehkä käytettäisiin tekosyynä ja selityksenä uusille ja tarpeettomille myönnytyksille kommunistiblokkia kohtaan."

Creswell piti suomalaisia vilpittömästi brittiläismielisinä, joskin hän vaistosi, että pinnan alla oli myös karvautta. Englantilaiset oletettiin hieman välinpitämättömiksi Suomea kohtaan, ja erityisesti muistettiin Englannin sodanjulistus Suomelle vuonna 1941. Kuitenkin Englannilla olisi mahdollisuus ulottaa vaikutusvalta ja kauppa tasolle, joka Saksalla oli ollut ennen sotaa – saksalaisten oma vaikutus oli nyt taas tasaisesti leviämässä.⁷⁹

Kyseessä oli lähinnä yleiskatsaus. Siitä voi kuitenkin sanoa, että sävy ja odotukset olivat aivan toisenlaiset kuin Noblella. Tämä ei johdunut siitä, että Creswell olisi ollut missään mielessä Suomi-syöjä; päinvastoin, hän piti suuresti uudesta asemapaikasta, etenkin kun oli ollut aiemmin pitkään kommunistiblokin maissa ja Egyptissä. Mutta huolimatta tästä hänellä ei ollut mitään romanttista käsitystä suomalaisten muuttumattomasta sankaruudesta. Vaikka olisi väärin sanoa Creswelliä haukaksi, ei voi välttää vaikutelmaa, että hän edusti huomattavasti enemmän kylmän sodan maailman mentaliteettia kuin Noble. Hän kysyi realiteettien perään, Noblen asenne heijasti ehkä enemmän perinteisen herrasmiesdiplomaatin mielenlaatua – sekä mielenlaatua, jossa "wait and see" usein ajoi toiminnan ohi.

Jo aiemmin, heinäkuun 1954 lopulla, Creswell oli listannut huoletuttavia merkkejä Neuvostoliiton lisääntyneestä aktiivisuudesta Suomessa. Neuvostoliitto oli puuttunut syyskuussa 1953 poliittisesti kaupan neuvotteluihin, mitä ei ollut tapahtunut aikaisemmin; joulukuussa 1953 oli Paasikivelle väitetty, että Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysväestö vastaiset piirit olivat aktivoituneet; maaliskuussa 1954 oli ilmaistu hämmästys, ettei Suomi ollut konsultoinut, ennen kuin se julisti sota-tilan Saksan kanssa loppuneen; keväällä 1954 oli reagoitu Suomen suunnitelmia vastaan liittyä Pohjoismaiden Neuvostoon; kesäkuussa 1954 oli Izvestija hyökkäillyt; ja samoihin aikoihin oli kuuleman mukaan Neuvostoliiton asiantuntijoiden ilmaissut Suomen hallitukselle, etteivät suhteet olleet niin hyvät kuin niiden pitäisi olla. Creswellin mielestä kaikki tämä osoitti, että Neuvostoliitto pelkäsi Suomen lähenevän

lanttä. Neuvostoliitto oli myös yrittänyt lisätä taloussiteitä ja suhteita Suomen armeijaan sekä lisännyt propagandatoimintaansa. "En pysty löytämään tätä luetteloa vastaavaa neuvostoaktiiviteettia Suomesta viime vuosina." Kun tähän lisättiin edellisen kolmen viikon tapahtumat – selvä viittaus kauppasopimukseen, kommunikeaan ja lähetystöasiaan –, suunta tuntui selvältä.

Entistä selvemmin nousi brittiläinen varoittava sormi Kekkosta vastaan, vaikka Creswellkin toisteli Paasikiveenkin suunnattua kritiikkiä: tämä oli osoittanut ottavansa vain mukautuvan asenteen Neuvostoliiton vaatimuksia kohtaan ja tuonut sen julki jopa "tympäisevällä" tavalla.

"Tarpeeksi on jo sanottu tohtori Kekkosesta itsestään --- jotta näkyisi että vähintään sama pätee häneen. Hän tuntuu todellakin, mikäli se auttaa häntä, olevan valmis asettamaan maalle fait accompin konsultoimatta kunnolla etukäteen, kuten hän teki puolueettomuuspuheessaan tammikuussa 1952, ja kuten hän teki neuvotteluissaan venäläisten kanssa marraskuussa 1953. Hänelle selvästi tuntuu sopivan assosoida itsensä ystävyysspolitiikkaan Venäjän kanssa lisätäkseen mahdollisuuksiaan presidentti Paasikiven seuraajaksi, kun se aika tulee. On avoin kysymys näkeekö hän yli tämän välittömän henkilökohtaisen tavoitteen, mutta hän voi hyvinkin arvella, että hän voi muotoilla politiikkaansa myöhemmin, jos tarvitaan, välttääkseen Suomen täydellisen alistamisen Neuvostoliiton politiikkaan."

231

Creswellin mukaan Törngrenin hallituksessa oli jo nyt vakavia erimielisyyksiä niin ulko-, sisä- kuin talouspolitiikasta. Koska niin SDP kuin Maalaisliitto kykenivät estämään omalta kannaltaan epäsuotuisat hallitusvaihtoehdot, Kekkosen mahdollisuudet pysyä seuraavassakin hallituksessa olivat huomattavat. Tästä puolestaan saattoi olla vakavia pitkän tähtäimen seurauksia Suomelle, mikäli oletukset Neuvostoliiton poliittisista tavoitteista pitivät paikkansa.⁸⁰

Vaikka Creswell oli säilyttänyt brittien keväisen Paasikivi-kritiikin entisellään, voidaan katsoa, että Kekkonen oli taas pääkonnan kirjoissa. Kun vielä keväällä häntä oli kohdeltu Paasikiveä luotettavampana voimana, nyt järjestys oli palautunut entiselleen. Noblen "valtiomies"-käsituksesta ja oman intressin sivuun asettajasta ei ollut enää kiveä

---

80 Creswell Edenille 29.7.54. FO 371 111461, PRO.

kiven päällä. Ja täysin oli myös mennyt usko siihen, että suomalaiset osasivat hoitaa omat asiansa itse parhaiten – tai että pitäisi ajatella heidän reaktiotaan, kun asioista huomautettaisiin.

Britit arvelivatkin Neuvostoliiton vaihtaneen sodanjälkeisen ekspansiopolitiikkansa uuteen versioon. Koska olisi epätaloudellista ja yltiöpäistä yrittää pakottaa Suomea neuvostoblokkiin, niin Neuvostoliitto lisäsi hitaasti taloudellista ja sotilaallista dominaatiotaan. Kekkosesta saatettiin vain toivoa, että "hänen viimeaikainen näkyvä heikkoutensa" johtui henkilökohtaisesta kunnianhimosta ja että hän ottaisi tiukemman linjan Neuvostoliittoon nähden varmistettuaan asemansa.⁸¹ Tämän lauseen – joka esiintyi eri muodossa Creswellilläkin – osittainen positiivisuus tuntuu kuitenkin lähinnä hurskaalta toivomukselta, johon ei tosissaan uskottu.

J. O. May kertoi puolestaan "luotettavan lähteen" sanoneen, että Kekkonen oli päättellyt, ettei Molotov-suunnitelmaa voitaisi väistää loputtomiin. Kekkosta oli myös painostettu Neuvostoliiton toimesta. Siinä mielessä Kekkosen asenne oli "helpompi ymmärtää, joskaan ei hyväksyä".

Myös suurlähetystöasiassa britit näkivät Kekkosen siirtyneen vastapuolelle. He vainusivat Kekkosen alkaneen jarrutella sitä, että länsi ehtisi nostamaan statuksen samanaikaisesti kuin Neuvostoliitto. Tämä tuntui kontrastilta etenkin verrattuna Törngreniin. Brittien mielestä Törngren olikin tullut epäluuloiseksi Kekkosen suhteen ja yritti vetää hallituksen politiikkaa toiseen suuntaan.⁸²

Pitää tietenkin paikkansa, että brititkin olivat jarruttaneet suurlähetystöhanketta, joten voi näyttää ristiriitaiselta, että he paheksuivat Kekkosta samanlaisesta toiminnasta. Ratkaisevaa kuitenkin oli, että he näkivät Kekkosen toiminnan taustalla olleen aivan vastakkaiset motiivit kuin mitä heillä oli ollut: he arvelivat, että Kekkonen halusi varmistaa, että Neuvostoliitto sai hankkeessa etulyönin ja doyenin aseman. Kekkos-kuvan kannalta on sinällään toinen asia, tulkitsivatko he Kekkosen toimintaa ja tavoitteita lähetystöasiassa lainkaan oikein.

Creswell tapasi Kekkosen heinäkuun lopussa. Kekkonen perusteli Neuvostoliiton-kaupan kasvua ja ilmaisi toivovansa myös länsikaupan lisääntyvän. Creswell huomautti, että aikaisemmin Suomi oli ostanut öljystään lännestä 92 % ja Neuvostoliitosta 8 %; nyt nämä luvut olivat

81 Norwich, Minutes, 4.8.54. FO 371 111461, PRO.

82 May Edenille 22.7.54, May Hohlerille 22.7.54, Norwich, Minutes, 9.8.54. FO 371 111461, PRO.

tarkalleen toisinpäin. Lisäksi brittiläistä vientiä Suomeen diskriminoitiin, kun Englannissa sen sijaan oli helpotettu tuontia Suomesta. Kekkonen ilmaisi toivovansa jatkokeskusteluja ja viittasi valuuttapulaan.⁸³

Kuvauksesta heijastuu tietysti Creswellin oma näkökulma, mutta tuntuu siltä, että Kekkonen oli ajettu jossain määrin puolustuskannalle lännen suuntaan. Olihan koko asetelma kauppasopimuskommunikation jälkeen hänelle lännen silmissä epäedullinen. Creswell totesikin useiden läntisten lähetystöjen tulleen siihen tulokseen, että Kekkonen oli "venäläismielinen ja länttä vastaan"⁸⁴

Vuoden loppua kohden brittien huolestuneisuus vain lisääntyi. Kun tähän yhdistettiin Kekkonen toiminta hallituksessa ja etenkin hallituksen kaatamiseksi, kuva "vanhasta Kekkosesta" oli lopullisesti valmis. Oikein tai väärin, britit näkivät hallitusasiassakin Törngrenin petoksen uhrina ja marttyyrinä, Kekkonen juonittelijana, joka vehkeili pääministerin selän takana hallituksen kaatamiseksi ja puukotti tätä selkään päästäkseen itse pääministeriksi, paremmalle astinlaudalle presidentin virkaa ajatellen – ja vielä Neuvostoliiton tukemana, arveli Hohler.

Kontrastina nähtiin jälleen Törngren. Tälle laskettiin erityiseksi ansioksi, että tämä oli korostanut jopa julkisessa puheessaan länsikauppaa, etenkin Britannian suuntaan. Tämä oli rohkaisevaa, sillä suomalaiset poliitikot eivät juuri sanoneet sellaista julkisissa puheissa.

Britit osoittivat jo selvää halua tukeakin Törngreniä Kekkosta vastaan. Kuten yleensäkin, panokset olivat kuitenkin vaatimattomat: Hohler kehotti harkitsemaan, olisiko Törngrenille esitettävä vierailukutsu Englantiin. Sopiva aihe olisi esimerkiksi uudelleen henkiin herätetyn Anglo-Finnish Societyn päivälliset. Törngren tulisi varmaankin mieluummin sellaiseen tilaisuuteen kuin viralliselle vierailulle, joka voisi ärsyttää venäläisiä. Tosin Hohler myönsi, että Törngrenin poliittista merkitystä ei tullut liioitella, koska tämän takana oleva puolue, RKP, oli pieni.⁸⁵

Tämäkin hanke kuitenkin ensin muuttui ja sitten vesittyi. Se muuttui ensin muotoon, jossa toivottiin vain jotakuta suomalaista hallituksen jäsentä yleensä Anglo-Finnish-Societyn päivällisille. Ideaalitapaus olisi, että kutsuttaisiin sekä Törngren että Kekkonen; niin paljon kuin viimeksi mainittua epäiltiin, Hohlerin logiikan takana oli uskomus,

83 Creswell 28.7.54. FO 371 111461, PRO.

84 Creswell Hohlerille 15.9.54. FO 371 111453, PRO.

85 Hohler Wardille 6.9.54. FO 371 111453, PRO.

että Kekkonen kuitenkin haluaisi päästä irti venäläisystävällisestä maineesta. Luultavasti Hohler myös katsoi, että Kekkonen oli joka tapauksessa niin vahvassa asemassa, että häntä ei voinut sivuuttaakaan.⁸⁶

Lokakuussa, kun asiaan taas palattiin, Törngrenin hallitus oli jo kaatunut, eikä Kekkosellekaan sopinut vierailu Englantiin. Seuraavaksi harkittiin Virolaista, jota pidettiin nuorena ja energisenä ja jolla arveltiin olevan oikeat ideat Suomen ja Englannin välisestä kaupasta. Lopulta Virolainenkin vaihtui Aarre Simoseen. May totesi tämän olevan kauppa-asioissa yhtä hyvä Englannin kannalta kuin Virolainen.⁸⁷ Ei voi kuitenkaan välttyä vaikutelmalta, että kaksi suomalaista sanontaa oli tässä brittiarviossa yhdistynyt: väistämättömyydestä oli tehtävä hyve, ja kun kankaasta ei ollutkaan tullut takkia, se oli kutistunut lopulta lompakoksi.

Törngrenkin oli äärimmäisen katkeroitunut Kekkosen toimintaan, sillä hänkin katsoi Kekkosen pyrkivän hallituksen hajottamiseen tulakseen itse pääministeriksi. Törngren myös antoi tunteidensa näkyä tavatessaan Ruotsin suurlähettilään. Tämän mukaan Törngren tuntui suorastaan tunteneen tarvetta julistaa suuttumustaan Kekkosta kohtaan: Kekkonen oli vaikeuttanut kaikkia hänen yrityksiään sovittel hallituksessa. Viimeisimpien tapahtumien jälkeen hän oli läksyttänyt Kekkosen perusteellisesti ja syyttänyt juonittelijaksi. Törngrenin mukaan Kekkonen tähtäsi presidentiksi, mutta oli antanut harkintansa pettää ja oli suuresti vahingoittanut asemaansa näillä juonillaan. Hänkin olisi ennen voinut harkita Kekkosen äänestämistä, mutta ei enää. Paasikivikin oli suuttunut, Törngren vakuutti.⁸⁸

Kekkonen olikin kenties menettänyt suosiota, mutta pidemmällä tähtäimellä sillä ei ollut merkitystä. Törngrenin hallitus kaatui, ja tilalle tuli Kekkosen viides hallitus. Sen tultua nimitetyksi Creswell totesi raportissaan myrkyllisesti: "Tohtori Kekkonen tulee selvästi dominoimaan hallitusta, ja herra Törngrenin viimeisimmän kuuden kuukauden aikaista maltillistavaa ja sovittelevaa vaikutusta tullaan kaipaamaan." Creswell totesi ulkoministeri Edenille Paasikiven luultavasti hyväksyneen Kekkosen toimet ja spekuloi, oliko näin sen takia, että tulossa olisi ennenaikaiset presidentinvaalit.⁸⁹

Hohlerkin totesi Kekkosen epäsuosion, jota intriigit Törngrenin

86 Hohler, Minutes, 21.9.54, Ward, Minutes, 23.9.54. FO 371 111455, PRO.

87 Creswell 22.10.54 ja May Hohlerille 2.12.54. FO 371 111455, PRO.

88 Engzell Jarringille 9.10.54. UD:s arkiv, Vol. 221, UD.

89 Engzell Jarringille 9.10.54. UD:s arkiv, Vol. 221, UD.

kaatamiseksi olivat vain lisänneet. Taidollaan Kekkonen saisi kuitenkin hallitukselleen hyvän alun, eikä ulkopoliittikka muuttuisi. Mutta Hohlerin yksi toteamus oli identtinen Creswellin kanssa: sisäpolitiikassa Törngrenin sovittlevaa vaikutusta tultaisiin kovasti kaipaamaan.⁹⁰

Vaikuttaa siltä, että britit olivat nähneet Törngrenin hallituksessa paitsi mieleisensä punamultahallituspohjan, myös ylimääräisen bonuksen, johon ei ollut totuttu: hallitusta oli ollut johtamassa sovittleva, länsimyohteinen gentlemanni - mitä imagoa Kekkosen ei ollut heidän silmissään. Tuskin nähtävästi muidenkaan silmissä; Sveitsin lähettiläs A. Ganz, joka menetti doyenin aseman Neuvostoliiton suurlähettiläälle, mainitsi Törngrenille jo heinäkuun 1954 lopussa, etteivät diplomaatit ylimalkaan halunneet mennä Kekkosen luo. Heillä oli nimittään käsitys, että Kekkonen piti heitä vain vaivana. Suurin osa lähettiläistä oli kuitenkin Suomen ystäviä, ja heitä tulisi kohdella hyvin, Ganz huomautti.⁹¹

Mitä tulee amerikkalaisten asenteeseen, *Rautkallio* korostaa siitä vain niitä epäluuloja, joita kauppasopimus aiheutti. Yhdysvaltain silmissä Neuvostoliiton politiikan tärkein motiivi Suomessa oli Kekkosen tukeminen. *Rautkallion* antama kuva vaikuttaa kuitenkin hieman jyrkältä, kun sen suhteuttaa siihen mielipiteenvaihtoon, jota amerikkalaisilla oli brittien kanssa. *Hanhimäen* tulkinta amerikkalaisten näkemyksistä ei olekaan yhtä jyrkkä.⁹²

Toisaalta *Hanhimäki* antaa puolestaan briteistä ehkä hieman liian optimistisen kuvan. Hän korostaa, että Creswell oli sinänsä skeptinen, mutta britit katsoivat, ettei Neuvostoliitto luultavasti yrittäisi alistaa Suomea satelliitiksi.⁹³ Mainitsematta kuitenkin jää brittien yleisimmin esittämä perustelu tälle näkemykselle: venäläisten ei kannattaisi yrittää Suomen tekemistä satelliitiksi, koska he olivat pääsemässä samaan päämäärään hitaasti toistakin tietä.

Kuvaavaa on myös, että suurlähetystö lähetti Foreign Officelle Törngrenin hallituksen kaatumisen yhteydessä Karin pilakuvan Kekkosslovakian kansantasavallan perustamisesta. Ja se varustettiin huomautuksella: "terävä mutta ei epäreilu kommentti."⁹⁴

90 Hohler, Minutes, 28.10.54. FO 371 111450, PRO.

91 Paasikiven päiväkirjat II, 827,828.

92 Rautkallio 1990, m.t., 263,275-280,284,285, Hanhimäki 1996, m.t., 138.

93 Hanhimäki 1996, m.t. 140.

94 May Pohjoisen osaston päällikölle 21.10.54. FO 371 111450, PRO.

Y.Y.A. – Hannibal ante portas

Vuoden 1954 viimeisinä kuukausina tilanne Suomessa ei brittien silmissä ainakaan parantunut – ei liioin käsitys Kekkosesta. Foreign Office'n pelkokuvat yltyivät entistä syvempään pessimismiin, jossa näytti uhkaavan jo Suomen faktinen katoaminen rautaesiripun leiriin.

Loka-marraskuun vaihteessa J.G. Ward oli tiedustellut Hohlerilta, oliko vaaraa YYA-konsultaatioista. Hohlerin vastaus oli kielteinen, mutta ei silti välttämättä kovin rohkaiseva: "Neuvostohallituksen tämänhetkinen taktiikka toimii niin hyvin, että olen taipuvainen uskomään, että riski on pieni. --- Neuvostoliitto voittaisi luullakseni vähän 'satelloimalla' Suomen."

Kun ennuste Suomessa tuntui tulleen yhä huonommaksi, alettiin jälleen pohtia Ruotsin merkitystä. Ruotsin Moskovan-lähettiläs oli tullut kinnut briteille, että aina kun länsi vahvisti asemiaan Saksassa, Neuvostoliitto reagoi vahvistamalla asemaansa Suomessa. Britit eivät kuitenkaan uskoneet tähän; luultavasti Neuvostoliiton toimintaan vaikutti paljon enemmän se, mitä tapahtui Ruotsissa. Nyt vaikutti siltä, että kun Saksaa taas aseistettiin, Ruotsi tunsu olonsa niin turvalliseksi, ettei se nähnyt tarvetta liittyä NATOon. "Arvelen, että venäläiset pitävät Suomen jatkuvaa itsenäisyyttä tärkeimpänä korttinaan varmistukseen, että Ruotsi pitää nykyisen liittoutumattomuuspolitiikkansa", Hohler tulkitsi.⁹⁵

Brittien asenne vaikuttaa lähinnä jonkinlaiselta turhautumalta, vaikakaan ei suoranaisesti epätoivolta: oliko edes Ruotsin-politiikan kautta saatavissa mitään positiivista Suomen aseman säilymiseksi?

Marraskuun 1954 puolivälissä Suomen kallistuma itään tuntui vain pahenevan. Neuvostoliitto jätti useille valtioille nootin ehdottaen yleiseurooppalaisen konferenssin koollekutsumista neuvottelemaan kollektiivisesta turvallisuusjärjestelmästä. Koska länsi kuitenkin vastaisi kielteisesti, Suomen ongelmana oli laatia sellainen vastaus, joka ei sitoi Suomea mihinkään tynkäkonferenssiin Itä-Euroopan kanssa eikä toisaalta antaisi aiheita syytöksiin länsisuuntauksesta. Suomi vastasikin periaatteessa myönteisesti, mutta kytki asian siihen, että kaikkien Euroopan maiden, koosta ja järjestelmästä riippumatta, tuli osallistua.

Merkillepantavaa kuitenkin on, että Suomi sinällään hyväksyi läh-

95 Hohler 2.11.54. FO 371 111453, PRO.

tökohtaan yleiseurooppalaisesta turvallisuusjärjestelmästä. Juhani *Suomen* mukaan "Suomen kanta oli nyt selvästi lähentynyt Moskovan näkemyksiä". Toisaalta, kun lännen kanta tiedettiin, vastaus oli käytännössä kielteinen – se sulki pois osallistumisen itäeurooppalaiseen tynkäkonferenssiin. Juhani *Suomi* korostaakin Suomen vastauksen taitavuutta – jopa lännestä tuli reaktioita, joiden Kekkonen pelkäsi olevan liiankin sympaattisia.

Brittien materiaalista päätellen Suomen tilannetta ei kuitenkaan tarkasteltu aivan näin ruusuisesti. Epäluuloja herätti se, että Anastas Mikojan vieraili Suomessa välittömästi noottien jälkeen. Vierailu koski pääasiassa kauppaa, mutta siihen liittyi myös kommunikkea, joka brittien silmissä oli entistä pahaenteisempi. Mikojanin ehdotuksessa nimittäin korostettiin saksalaisen militarismin vaaraa Neuvostoliiton ja Suomen eduille. Paasikivi ja Kekkonen karsivat pois Saksaa koskevat viittaukset, mutta muutoin katsottiin mm.:

" --- että nyt on vielä suuremmassa määrässä kuin ennen tarpeellista harkita, kuinka voitaisiin yhdistää kaikkien valtioiden – sekä suurten että pienten, niiden yhteiskunnallisesta ja valtiollisesta järjestelmästä riippumatta – ponnistukset yleiseurooppalaisen turvallisuusjärjestelmän luomiseksi ja rauhan lujittamiseksi Euroopassa. Tämän johdosta todettiin uudelleen Neuvostoliiton hallituksen ja Suomen hallituksen pyrkimys antaa oma panoksensa niihin Euroopan valtioiden yhteispyrkimyksiin, jotka suuntautuvat tämän korkean päämäärän saavuttamiseen sopuissuissa YK:n järjestön päämäärien ja periaatteiden kanssa."⁹⁶

Foreign Officen papereissa on päiväämätön ja allekirjoittamaton muistio "Soviet Policy Towards Finland", joka kuvaa osuvasti synkkiä tunnelmia Foreign Officessa. Siinä oli lähtökohtana, että Neuvostoliitto oli siirtynyt aktiivisempaan politiikkaan Suomessa. Talouden osalta ennakoitiin Suomen kaupan itäblokin kanssa nousevan vähitellen jopa 30-40 %:n tasolle. Mm. öljy tulisi kohta lähes kokonaisuudessaan Venäjältä ja Romaniasta.

Luonnoksen mukaan Suomi oli ollut liian myöntyväinen viime aikoina. Ja pahana henkenä nähtiin henkilö, jota oli saman vuoden keväällä kaavailtu Paasikiven heikkoutta paremmaksi vaihtoehdoksi: Kekkonen.

"Tämä on pääasiassa pääministerin, tohtori Kekkosen syytä, kyvykkään ja erittäin kunnianhimoisen miehen, joka, vaikka ei olekaan kommunisti tai kanssamatkustaja, on valmis seuraamaan melkein mitä politiikkaa hyvänsä, joka sopii hänelle henkilökohtaisesti ja lisää hänen suosiotaan heikon ja ikääntyvän Paasikiven silmissä, jota hän toivoo seuraavansa presidentinvaaleissa 1955. (sic!, VYV) Taitavan ja häikäilemättömän juonen tuloksena hän on tullut juuri pääministeriksi viidennen kerran, ja vaikka toivotaankin, että hän muuttaa politiikkaansa, jos hän tuntee maansa itsenäisyyden olevan uhattuna, on olemassa riski, että --- hän voi hyvinkin sallia kunnianhimonsa mennä maansa intressien edelle."

Neuvostoliiton kasvavaa vaikutusta voitaisiin tuskin torjua lännestä käsin taloudenkaan keinoin, koska Suomi itse diskriminoi läntisiä tuotteita Neuvostoliiton-kauppansa hyväksi.

238

Muistiossa arveltiin, ettei Neuvostoliitto silti pyrkinyt saamaan aikaan kaappausta. Jokainen yritys tehdä Suomi satelliitiksi nostattaisi suomalaiset vastaan, ja senhetkinen taktiikka onnistui niin hyvin, ettei kannattanut ryhtyä yritykseen, joka saisi Euroopan kiihtymään. Tilannetta oli kuitenkin syytä tarkkailla.⁹⁷

Suomen Lontoon-lähetystö sai jälleen kuulla osansa näistä brittien huolista. Hohler tapasi 24. marraskuuta Soravuo ja sanoi, etteivät englantilaiset halunneet neuvoa suomalaisia, joilla oli paljon enemmän kokemusta elämisestä venäläisten naapureina. Hän oli itsekkin asunut Suomessa puolitoista vuotta ja tajusi tarpeen säilyttää idän ja lännen tasapaino. "Mutta tunnustan, että tunnen oloni epämurkavaksi siitä yksipuolisuudesta, mihin tämä tasapaino näyttää olevan painumassa. Ministeri viittasi että hän jakoi tämän epämurkavuuden tunteen."

Brittejä harmitti myös se, että Soravuo oli joutumassa pois Lontoosta, joskaan heillä ei ollut mitään seuraajaa, Tuomiojaa, vastaan. Soravuo ei liioin voinut olla jossain määrin osoittamatta katkeruuttaan Kekkosta kohtaan siitä, että oli joutumassa pois asemapaikaltaan, mikä tietenkin ruokki brittien jo suuresti vahvistuneita epäluuloja Kekkosta kohtaan. Ward kommentoikin lähettiläsproblematiikkaa:

"Suomen politiikka näyttää seuraavan Balkanin ja Lähi-idän mallia. Lyhyen kokemuksen perusteella pidän Mr Soravuota erinomaisena Suomen edustajana. Kuinka hän voisi olla 'aktii-

visempi', kun hänen maansa koko politiikka perustuu varovaisuuteen Neuvostoliiton pelosta?"⁹⁸

Vaikka Suomen ja Englannin erimielisyydet eivät juuri näy Soravuon raporteista, hän välitti nyt brittien tunnelmat eteenpäin. Paasikiven päiväkirjoista on luettavissa, että hän mainitsi presidentille Foreign Officen olevan "intressoituja" Suomen asiain kehityksestä ja kyselevän, mitä Mikojanin vierailu merkitsi. Paasikiven mukaan se ei merkinnyt poliittisesti mitään. Soravuo varoitteli kuitenkin: "Foreign Officessa ei olla täysin rauhallisia. Suomi on kallistumassa itäänpäin, katsotaan Foreign Officessa. Oli tahtonut saattaa tämän minun tietooni."⁹⁹

Britit pelkäsivät yhä enemmän Neuvostoliiton turvautuvan rajuimpaan aseeseensa, YYA-konsultaatioihin. Joulukuussa 1954 Creswell tiedusteli Virolaiselta ja poliittisen osaston päälliköltä, oliko Neuvostoliitto vedonnut neuvotteluissa Länsi-Saksan aseistautumiseen ja halunnut tästä jotain Mikojan-kommunikeaan sekä oliko ollut puhetta YYA-konsultaatioista. Creswellin tulkinnan mukaan herrat olivat olleet vältteleviä ensimmäisen kysymyksen suhteen, toiseen vastanneet "kategorisesti" ei. Toisaalta he tunnustivat olevansa huolissaan Neuvostoliiton tulevista toimista; odotettavissa voisi olla esimerkiksi vaatimus DDR:n tunnustamisesta. Ja mikäli tilanne Euroopassa edelleen huononisi, Neuvostoliitto voisi vedota YYA:han.¹⁰⁰

Norwich näki jo YYA-konsultaatioiden varjon Suomen yllä. Hän enteili, ettei Kekkonen kieltäytyisi niistä. Lännen ainoa toivo oli, että Neuvostoliitto välttäisi konsultaatioita Ruotsin reaktion pelosta. Tämä oli sitä tärkeämpää, kun Neuvostoliiton vaikutusvalta oli kasvussa.¹⁰¹

Mikojan-vierailun kommunikea toteuttikin näitä pahimpia pelkoja: oli menty lähemmäs Molotovin ehdotuksia kuin kesän kauppasopimuskommunikeassa. Norwichin järkeily tästä eteenpäin oli melkoinen toisaalta-toisaalta -suoritus, mutta sen lopputase oli, että suomalaiset olivat järjestäneet itselleen porsaanreikiä ja YYA-sopimuksen sanamuodot olivat onneksi epämääräisiä – mutta sellaisinakin ne menivät pitkälle.¹⁰²

98 Hohler, 24.11.54, Creswell Hohlerille 30.11.54, Hohler Wardille 7.12.54, Ward 10.12.54. FO 371 111471, PRO.

99 Paasikiven päiväkirjat II, 870.

100 Creswell Foreign Officelle 3.12.54. FO 371 111453, PRO.

101 Norwich, Minutes, 6.12.54. FO 371 111453, PRO.

102 Norwich Hohlerille 7.12.54. FO 371 111453, PRO.

Kun Creswell oli pitänyt suhteellisen yhdentekevänä, olivatko suomalaisten tekemät myönnytykset painostuksen tulosta vaiko eivät, Hohler oli eri mieltä. Mikäli ne olivat painostuksen tulosta, ne olivat merkki Neuvostoliiton vaikutusvallasta; jos ne olivat suomalaisten omia hankkeita, ne olivat merkki vakavasta huolestumisesta. Hohlerinkin mukaan Neuvostoliittoa saattaisi pidättää konsultaatioista viime kädessä ainoastaan pelko Ruotsin reaktiosta.¹⁰³ Usko suomalaisten sekä mahdollisuuksiin että varsin pitkälle myös haluun vastustaa asemansa vajoamista oli brittien osalta pohjalukemissa. Ja pahinta oli, ettei enää edes oltu varmoja, olivatko suomalaiset harhautumassa pakon edessä - vaiko jo aktiivisina myötäilijöinä.

Länsileirin huolestuneimpana

Brittien kriittisyys oli nyt saavuttanut sellaisen syvyyden, että se noteerattiin myös niillä tahoilla, jotka olivat olleet vuonna 1953 brittejä huolestuneempia.

Erityisesti on mainittava tässä suhteessa ruotsalaisdiplomaattien raportit, koska vain vuotta aikaisemmin juuri ruotsalaiset olivat olleet brittien mielestä "säikkyjä". Sverker Åström kirjoitti havaintojaan Lontoosta, että tunnettiin huolta suomalais-venäläisten siteiden kehityksestä edellisen vuoden aikana, eikä salailtu sitä, ettei uskottu Kekkosen olevan se mies, joka tiesi, mihin raja vedetään. Lontoossa olikin harkittu Kekkosen kutsumista epäviralliselle vierailulle, jotta hänellä olisi tilaisuus keskusteluun Englannin johtavien valtiomiesten kanssa.¹⁰⁴

Samaa raportoi Gunnar Hägglöf: Foreign Officen korkeat virkamiehet olivat ilmaisseet huolensa venäläis-suomalaisista suhteista. Ymmärrettiin, että Suomen oli pakko ottaa Moskova huomioon, ja oltiin sekä vaikutettuja että hämmästyneitä siitä, että Suomi sai säilytettyä sodan jälkeen täydellisen itsenäisyytensä sekä tietyn määrän ulkoista liikkumisvapautta. Lyhyellä tähtäimellä ei oltu pessimistejä.

"Sen sijaan pelätään, että Suomi joutuu hiljaisen solutuksen uhriksi, joka tällä hetkellä esiintyy näennäisesti viattomilla poliittisilla, taloudellisilla, kulttuurisilla ja sosiaalisilla aloilla, mutta joka pidemmällä tähtäimellä voi johtaa eräänlaiseen tukeutumiskuolemaan. --- Erityisesti ihmetellään pääministeri Kekko-

103 Hohler Wardille 23.12.54. FO 371 111453, PRO.

104 Åström Jarringille 1.12.54. UD:s arkiv, Vol. 222, UD.

sen asennetta, ja täällä kuulee huolestuneita kysymyksiä, onko hän täysin tietoinen, mitä riskejä kehitys voi sisältää ja tietääkö hän, mihin raja vedetään."

Hägglöfin mukaan britit eivät uskoneet, että Neuvostoliitolla oli yksityiskohtaista aikataulua tai suunnitelmaa Suomen alistamiseksi; pitkäaikainen infiltraatiohan ei riippunut päivänpoliittisista tapahtumista. Foreign Office oli pohtinut omia vaikutusmahdollisuuksiaan ja todennut, ettei taloudessa voitu tehdä juuri mitään, eikä poliittisesti voitu neuvoa suomalaisia. Neuvoilla sitä paitsi olisi, suomalaisten psyyke tuntien, ennemminkin päinvastainen vaikutus. Luottamukselliset keskustelut johtavien suomalaisten ja lännen edustajien kesken katsottiin ainoaksi keinoksi, ja juuri siksi pohdittiinkin Kekkosen kutsumista Lontooseen.¹⁰⁵

Ruotsin Helsingin-suurlähettiläs G. Engzell mainitsi, että Wuori oli väittänyt hänelle brittilähettilään jopa kysyneen suomalaisilta, eikö Suomi voisi lähettää sotilasdelegaation Englantiin, kun vastaavan vierailun todennäköisyys Moskovaan tuntui kasvavan.¹⁰⁶

Jälleen on todettava, ettei voida ratkaista, missä määrin ruotsalaisten tai brittien käsitys oli lähellä totuutta. On kuitenkin katsottava, että etenkin Hägglöfin analyysia brittien tilannearviosta sinänsä on pidettävä äärimmäisen oikeaan osuneena. Ja on huomattava, että asetelma oli muuttunut tässä suhteessa vuodessa 180 astetta – nyt olivat britit huolissaan ja ruotsalaiset, ainakin britteihin verrattuna, levollisia.

Myös Suomen Lontoon-lähetystön yleensä optimistisen mitäänsanomattomat vuosiarviot rekisteröivät muutoksen brittien asenteissa. Tammikuussa 1955 raportti alkoi tavanmukaisesti: Suomen erikoisasema otettiin johdonmukaisesti huomioon niin poliittisella kuin taloudellisella alalla. Mutta ennen Mikojanin vierailua oli esitetty yksityisissä keskusteluissa huolta Suomen viimeaikaisesta kehityksestä, ja ne huolet oli pyydetty saattamaan tiedoksi Helsinkiin. Suomen kehityksen "arvioitiin olevan, kenties ei kovin tuntuvasti, mutta kuitenkin selvästi, 'liukumassa itäänpäin'. Annettuja selityksiä on kuunneltu tarkkaavasti ja myötämielisesti ja näennäisesti ne on hyväksyttykin, mutta piilevää epäluuloa tuskin on vielä saatu kokonaan hälvennetyksi."¹⁰⁷

105 Hägglöf Undénille 6.12.54. UD:s arkiv, Vol. 222, UD.

106 Engzell Jarringille 30.12.54. UD:s arkiv, Vol. 222, UD.

107 Soravuon raportti I / 21.1.55. UM 5 C 7, UM.

Sanomalehtiavustaja Antero Vartian laatimasta raportista tuli vielä murskaavampi.

"On näkyvissä useita merkkejä – myös Foreign Officen taholla – siitä, että luottamus Suomen poliittiseen ja taloudelliseen asemaan on horjumassa – jälleen, voisi ehkä sanoa. Mikojanin vierailu on jättänyt jälkeensä täkäläisissä Suomen asioita seuraavissa piireissä epämiellyttävän jälkimaun. Lontoon käsitys oli että Mikojanin matkan päätarkoituksena oli hankkia tietty prestige-korvaus Moskovalle siitä, että Suomi oli jäänyt pois Moskovan turvallisuuskonferenssista. --- Poliittiset huomioitsijat eivät ole viime päivinä salanneet käsitystään, että Suomi on todellisuudessa astunut jälleen 'luisuvan' askeleen, joka on tehnyt sen entistä riippuvaisemmaksi Moskovasta ja että sen taloudellinen ja poliittinen 'luisuminen' itäiseen valtaväyhykkeeseen uhkaa jatkaa."

242

Mm. Economistin Foreign Report arveli, että Neuvostoliitto pian vaatisi Suomelta tukikohtia vedoten YYA-sopimukseen ja Länsi-Saksan aseistautumiseen.¹⁰⁸

Kiinnostavaa on, että amerikkalaisilla puolestaan näytti olevan tässä vaiheessa vähemmän huolia kuin briteillä Suomen suhteen.¹⁰⁹ *Hanhimäki* tosin korostaa, että vuoden 1954 jälkeen Kremlin ajamasta "rinnakkaiselosta" ja Suomen sopeutumisesta siihen tuli amerikkalaisille ongelma: se merkitsi yritystä hajottaa "vapaan maailman" rintamaa.¹¹⁰ Huoli ei liene kuitenkaan ollut vielä yhtä suuri kuin seuraavina vuosina.

Suomen Washingtonin-suurlähettilään Johan Nykoppin raportti Yhdysvalloista oli joka tapauksessa oikeastaan valoisampi kuin Soravuon Lontoosta – Vartiasta puhumattakaan. Nykopp kertasi State Departmentin avuntarjouksia, joilla oli pyritty Suomen talouden kehittämiseen siten, ettei tämä apu aiheuttaisi Suomelle vaikeuksia. Suomen ja Neuvostoliiton välistä kauppasopimusta ja kommunikkeaa oli pelätty, mutta ne eivät olleetkaan vahvistaneet ennakkopelkoja, eikä State Departmentin suhtautuminen ollut muuttunut. Lehdetkin olivat olleet asiallisia, vaikka yleensä ne tulkitsivat pienetkin merkit siten, ettei Suomi jaksanut enää vastustaa Neuvostoliiton painostusta. Tosin

108 Vartia Wuorelle 10.12.54. UM 5 B Lontoo, UM.

109 Rautkallio 1990, m.t., 305, 306.

110 Hanhimäki 1996, m.t., 123.

Mikojanin vierailu ja Neuvostoliiton myöntämä laina olivat taas kohdistaneet huomion Suomeen ja nostaneet esiin puheet Suomen sitomisesta Neuvostoliiton poliittiseen järjestelmään.¹¹¹

Britit olivat vuoden 1954 lopulla huomattavasti huolestuneempia kuin amerikkalaiset; ja voidaan sanoa, että tämä ei ole voinut jäädä suomalaisillekaan epäselväksi. Voidaan kuitenkin myös sanoa, että kummallakaan osapuolella ei ollut keinoja muuttaa tilannetta. Ei myöskään Kekkosella, joka joutui alistumaan maineensa huononemiseen lännen silmissä idän suuremman merkityksen edessä.

Epilogi: arvostus palaa – luottamus ei

Brittien pahimmat pelot eivät toteutuneet. Päinvastoin, vuonna 1955 seurasivat suojasää, Geneven henki ja Porkkalan palautus, ja nämä tapahtumat saivat britit arvioimaan jossain määrin uudelleen tilannetta. Samaten heidän uskonsa Kekkonen poliittisiin *kykyihin* palautui, sikäli kuin tämä usko oli sinällään koskaan horjunutkaan. Niinpä, kun lukee vuosien 1955-56 analyysjä presidentinvaaleista, niissä on aivan ylivoimaisesti hallitsevana teimana, että Kekkonen oli muita ehdokkaita päätä pidempi ja että hänet myös mitä todennäköisimmin valitaisiin. Itsestään selvänä pidettiin myös, että tähän tilanteeseen oli sopeuduttava ja koetettava vaikuttaa Suomeen nimenomaan vaikuttamalla Kekkonen käsityksiin.

Kuitenkin, vaikka sanat saattoivat olla joskus lähes samoja kuin vuosien 1953-54 positiivisessa Kekkos-ajattelussa, niiden takana oli toisenlainen ajattelu ja henki. Nyt kyse oli nimenomaan sopeutumisesta tosiasiaan, joka ei sinällään miellyttänyt. Sellaista luottamuksen vaihetta kuin mihin oli näyttänyt olevan potentiaalia vuosina 1953-54, ei enää tullut. Tuolloin oli todella laskettu sen varaan, että Kekkosesta oli kehittyvässä idän kylläkin tarkasti huomioiva, mutta myös lännen kannalta luotettava suomalainen valtiomies, joka asetti patriotismin henkilökohtaisten etujensa yläpuolelle ja säilytti selkärankansa.

Vuoden 1954 tapahtumat olivat muuttaneet tämän suhtautumistavan totaalisesti. Tunnettiin huolta sekä Kekkonen motiivien puhtautta että hänen selkärankaansa kohtaan. Ei voida sanoa, että suhtautuminen olisi ollut lähtökohtaisesti epäystävällistä ja perustunut vain Kekkonen suomalaisten vastustajien antamaan informaatioon, sillä britit kyllä

---

111 Nykoppin raportti 1 / 6.1.55. UM 5 C 8 Washington, UM.

pyrkivät monipuoliseen informaatioon ja objektiivisuuteen. Sen sijaan voidaan sanoa, että yritys ymmärtää Kekkosen toimintaa ja sitä, että tämä oli kenties todella saanut torjuttua vielä pahempia vaihtoehtoja ja tekisi niin edelleenkin, jäi vähintään puolinaiseksi. Ja vaikka tämä olisi ymmärrettykin, Kekkosen konkreettinen toiminta ei sopinut lännen intresseihin.

Yöpakkasten ja noottikriisin yhteydessä Kekkosen luotettavuusluotto mureni entisestään. Kuvaavaa on, että samat henkilöt, jotka olivat vuonna 1954 asettamassa Kekkosta Paasikiven edelle, haikailivat yöpakkaskriisin tuloksena Paasikiven lujuuutta ja muistelivat häntä henkilönä, joka ei olisi antanut vastaavassa tilanteessa periksi. Näiden kriisin jälkeen Kekkosen arvovalta alkoi taas hiljalleen kohota, ja briteille oli 1960-luvulla entistäkin selvempää, että ainoa tapa vaikuttaa Suomen politiikkaan oli vaikuttaa Kekkoseen. Silloinkin oli kuitenkin yhä enemmän kyse pakon sanelemaan tilanteeseen sopeutumisesta, ei sellaisesta positiivisesta hengestä Kekkosen suhteen kuin vuosina 1953–54. Usko poliittiseen taitoon oli palautunut täysin; kunnioituskin suurelta osin; mutta luottamus oli edelleen oma lukunsa.

Brittien muuttunut asenne Kekkoseen tuli ehkä kaikkein havainnollisimmin ilmi eräässä virkamieskommentissa, kun Kekkonen oli vierailut Englannissa keväällä 1961. Mason valitti silloiselle Helsingin-suurlähettiläälle Con O'Neillille: "Se, mihin petyin kaikkein eniten koko vierailussa, oli se, että presidentti tarkoituksellisesti jätti antamatta mitään viittausta, että hän oli pohjimmiltaan meidän puolellamme."¹¹²

Vuoden 1953 kruunajaismatkan yhteydessä britit uskoivat nähneensä tällaisen vakuuden Kekkosen kommentoissa; vuoden 1954 jälkeen he saattoivat mielestään vain arvailla.

¹¹² Mason O'Neillille 27.9.61. FO 371 159308, PRO.

